

Honvédségi Szemle

143. ÉVFOLYAM
2015/4. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Honvédségi Szemle

143. ÉVFOLYAM
2015/4. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalom

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

Porkoláb Imre ezredes:

A hibrid hadviselés elleni stratégia 3

Bali Tamás alezredes:

Az MH Légi Tanácsadó Csoport afganisztáni mentorálási tapasztalatai, azok
hasznosíthatósági lehetőségei 13

Gerőfi Szilárd ezredes:

Az új MH Informatikai Stratégia megvalósításának kulcsfontosságú feltételei 24

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

Nagy Sándor ezredes:

Az Amerikai Egyesült Államok Afrika politikája és az AFRICOM 41

Márton Andrea:

Finnszország és Oroszország kapcsolatainak változása
az ukrainai események tükrében 56

LOGISZTIKA

Szakácsi István alezredes:

Üzemfenntartási stratégiák és alkalmazhatóságuk egyes kérdései
az MH haditechnikai arsenáljában 69

Gávay György:

A Tervszerű Fenntartási Rendszer és az amerikai forrásból származó
páncélos- és gépjármű-technikai eszközök karbantartási rendszere 85

Derzsényi Attila alezredes:

A honvédségi élelmiszer-beszerezés hatékonyságának vizsgálata 93

VEZETÉS-FELKÉSZÍTÉS*Bertalan György ny. alezredes:*

Vezetőkiválasztás, vezetői alkalmasság 107

Tircsi Hajnal alezredes:

Elgondolás a tisztképzés innovációjáról 113

Mező András alezredes – Bakos Tamás őrnagy:

Új szótár segíti a magyar nemzeti katonai terminológia egységes használatát 119

HADTÖRTÉNELEM*Balla Tibor:*

Várostrom az első világháború orosz frontján. Przemysl, 1914–1915 125

Kiss Petra:

A NATO a hidegháború utolsó évtizedében 134

FÓRUM*Bokros Tünde Ibolya – Nemes Krisztián Sándor őrnagy:*

A Magyar Honvédség lehetőségei a biztonsági kihívások tükrében 148

SZEMLE*Gál Csaba ny. mk. ezredes:*

Nemzetközi katonai és haditechnikai szemle 158

ABSTRACT 165

Porkoláb Imre ezredes:

A HIBRID HADVISELÉS ELLENI STRATÉGIA

ÖSSZEFOGLALÓ: A tanulmány megvizsgálja, hogy a mind nagyobb szerepet kapó irreguláris és a hagyományos hadviselés integrációjával létrejött hibrid hadviselési forma milyen hatással van az információs hadszíntérre, és milyen védekezési intézkedéseket lehet egy hibrid agresszorral szemben foganatosítani. A szerző hangsúlyozza, hogy a hibrid hadviselés elleni stratégia túlmutat a katonai tényezőn, különböző összetevők integrációját követeli meg, és összkormányzati megközelítést feltételez, amely tárcaközi képességfejlesztésekre és a jelenlegi stratégiai elképzelések felülvizsgálatára ad lehetőséget.

KULCSSZAVAK: irreguláris, hibrid hadviselés, tárcaközi, hibridellenes stratégia (HES)

A közelmúlt ukrainai eseményei megerősítették, hogy a háború művészete nem statikus. Jelenleg tanúi lehetünk egy újabb átalakulásnak, amely alapjaiban változtathatja meg elképzelésünket a háború megvívásával kapcsolatban, nem meglepő tehát, hogy a walesi NATO-csúcstalálkozón is kiemelten foglalkoztak ezzel a témával a tagországok. A hadviselés dinamikusan változó folyamat, melynek napjainkban a leginkább szembeötlő jellemző komponense az *integráció*.

Az integráció során a hadviselés formáinak, valamint az egyes haderőnemek és szervezetek tevékenységének összemosódása egyaránt megfigyelhető. Katonai szemszögből nézve nehéz nem észrevenni a haderőnemek, a hírszerző szervezetek, valamint a különböző kormányzati és nem kormánysszervezetek szorosabb együttműködését, valamint az irreguláris hadviselést vívó különböző formák (gerilla-hadviselés és terrorizmus) összemosódását, újabban pedig a hagyományos és irreguláris erők integrált alkalmazását. Ezen formák közös stratégia által vezérelt használata és összehangolása egy minden eddiginél komplexebb hadviselést eredményez, amely a hagyományos elveket valló haderővel szemben különösen hatásosnak bizonyul (Fleming 2011; Hoffman 2007), és ez az integrált hadviselési forma *hibrid hadviselés*¹ néven vált közismertté.

A hibrid hadviselési formával szembeni védelmi tevékenység során számos probléma adódik, amelyekre a hagyományos hadviselési formát előnyben részesítő nemzetállamok nem készültek fel kellőképpen. Először is, jelentősen lecsökken az előrejelzés ideje (vagy akár felderíthetetlenné is válhatnak az előkészületek). Ennek következtében szükségessé válik az azonnali reagálóerők készenléti szintjének és létszámának növelése, illetve a politikai vezetés döntéshozatali folyamatának újragondolása.² Másodsorban a válaszreakció kalibrálásának tekintetében a hibrid típusú fenyegetésekkel szemben egy, a hagyományostól jelentősen

¹ A hibrid hadviseléssel kapcsolatban jelenleg viszonylag korlátozott számú dokumentáció áll rendelkezésre, és a NATO egységes értelmezése is csak 2015 nyarára várható (a Szövetséges Transzformációs Parancsnokság, az ACT jelenleg létező dokumentumait még nem hagyták jóvá). A jelenség tanulmányozásához saját tapasztalataimon túl Fleming és Hoffman tanulmányait, illetve az ACT által megjelentetett kiadványokat használtam fel.

² A reagálóerők készenléti szintjének növelése a NATO reakciója a jelenleg kialakult helyzetre, mely a katonai aspektus azonnali megerősítő intézkedéseinek részét képezi.

eltérő szemlélet és hozzáállás szükséges, amely nagyban befolyásolja az alkalmazott erők összetételét és tevékenységét.

Hibrid típusú fenyegetésekkel szemben a hagyományos katonai erő alkalmazása nem elégséges. Írásomban arra a kérdésre keresem a választ: milyen válaszreakciókat kell nemzeti szinten a hibrid fenyegetéssel szemben megfogalmazni, és milyen tényezőket kell figyelembe venni a hibrid hadviselés elleni stratégia megalkotásakor.

A HIBRID HADVISELÉSI FORMA KIALAKULÁSA

A hibrid hadviselés jelenlegi formájának kialakulásához hosszú út vezetett, és – bár az alkalmazott eljárások nem új keletűek – ami igazán figyelemreméltó, az az egyes elemek integrációja és együttes használata.

A hadviselés a történelem folyamán egy adaptációs folyamaton keresztül fejlődött olyanná, ahogy azt jelenleg ismerjük, és napjainkig alapjában véve két, viszonylag jól elkülöníthető formára volt bontható: hagyományos hadviselésre és irreguláris hadviselésre. Ez a két forma emberemlékezet óta jelen van a hadviselés történetében. A hagyományos hadviselési forma vált egyeduralgóvá a vesztfáliai béke (1648) óta, amikor a nemzetállamok monopolizálták a jogot arra, hogy hadat üzenjenek más entitásoknak.

Az irreguláris hadviselésre a kisméretű kötelékek leleményes módon történő alkalmazása (Arquilla 2013) volt a jellemző az évszázadok folyamán. Az irreguláris hadviselés az elmúlt ötven évben számos tényező változása miatt egyre növekvő határfokkal volt képes az érdekérvényesítésre, így gyakran alkalmazott és közkedvelt hadviselési formává vált. A stratégiai tervezők az irreguláris hadviselést alá- és túl is becsülték már a történelemben. Tény, hogy az irreguláris hadviselés legtöbbször kutatott formája, a gerilla-hadviselés az esetek közel felében ért el sikert hagyományos erőkkel szemben (Boot 2013, 569), de legtöbbször bizonyos előfeltételeknek teljesülnie kell ahhoz, hogy a gerillák sikeresek lehessenek.³

Az egyik legfontosabb tényező, amely napjainkban hozzájárult az irreguláris hadviselés térnyeréséhez, a közvélemény szerepének felerősödése volt a technológiai forradalom következtében. Az irreguláris hadviselési elveket valló felek rendkívül leleményesnek mutatkoztak abban, hogy a helyi lakosságot és a nemzetközi közvéleményt megnyerjék ügyüknek, és támogatottságot szerezzenek maguknak.

A hagyományos hadviselést képviselő felek mindig lassabban értették meg ennek a tényezőnek a fontosságát, és a lakosságközpontú szemlélet helyett sok esetben továbbra is az ellenségre (annak pusztítására) fókuszálva próbáltak konfliktusokat megoldani. Ez a szemléletbeli különbség tette lehetővé az irreguláris hadviselést folytató felek számára, hogy egyre jobban elmozdíják a határvonalakat a gerillaharc és a terrorizmus között, és egyre eredményesebbek lehessenek, kihasználva a közvélemény támogatását.

A hagyományos és az irreguláris formák összekapcsolása nem napjainkban jelent meg, hiszen stratégiai szintű koordinációra már a múltban is számos példa volt (Huber 1996), de korunkban a két forma szinte teljes integrációjának lehetünk szemtanúi, amely egy hibrid hadviselési formát eredményez. A hibrid hadviselési forma eredményeképpen a hagyományos és irreguláris formákat egymással egy időben, közös cél érdekében, összehangoltan

³ Ilyen előfeltétel a lakosság bizonyos szegmenseinek elégedetlensége, egy hatásos ideológia, amely támogatja a lakosság mozgósítását és felhasználható propagandacélokra, illetve lehetőség szerint a külső támogatás és menedék, mely tényezők biztosítják a gerillaharc hosszú ideig fenntartható jellegét.

alkalmazzák, és ez újszerű és váratlan kihívások elé állítja azt a felet, amelynek egy hibrid haderővel kell szembenéznie.

A hibrid hadviselés jóval komplexebb és dinamikusabb hadviselési forma, mint bármi, amit eddig tapasztaltunk. Mivel az összetevők (a részt vevő, összehangoltan tevékenykedő hagyományos erők és irreguláris csoportok) támadó- és védelmi képességeinek (és azok hatásainak) teljes körű elemzése szinte lehetetlen, így a hibrid hadviselés kimenetele szinte megjósolhatatlan.⁴

A hibrid hadviselés kevésbé értett és kutatott része, amely a hagyományos katonai gondolkodók számára a legkevésbé kézzelfogható, az irreguláris összetevők leleményes alkalmazása. A sok esetben a mentális befolyásolás eszközeivel vívott küzdelem során az irreguláris hadviselési elveket valló csoportok megpróbálják összezavarni és egy bizonyos irányba terelni a célba vett lakossági réteg gondolkodásmódját, aminek következtében kedvező feltételeket teremtenek ahhoz, hogy akár komoly katonai beavatkozás nélkül is elérjék stratégiai célkitűzéseiket.⁵

Éppen ezért, mielőtt a hibridellenes stratégia megalkotásához szükséges összetevőket megvizsgáljuk, külön kiemelten szeretném felhívni a figyelmet az információs hadszíntérre és a befolyásoláson alapuló műveletek emberi elmére gyakorolt hatására.

AZ INFORMÁCIÓS HADSZÍNTÉR – AZ EMBERI ELME BEFOLYÁSOLÁSA

Egyre valószínűbb, hogy a hibrid hadviselés térnyerésével és a hadviselés formáinak integrált alkalmazásával a jövőbeni konfliktusok számos hadszíntéren zajlanak majd egyszerre.⁶ Ezek a hadszíntereken látszólag elszigetelten folynak a műveletek, de a valóságban egy egységes elképzelés mentén, egyetlen cél érdekében alkalmazzák a különböző rendeltetésű hadviselő csoportokat. Ezen eseményeknek egyetlen közös felülete van, a nemzetközi közösség szabályrendszereinek kijátszása és a decentralizált komponensek leleményes és összehangolt alkalmazása egy stratégiailag előnyös helyzet kialakítása érdekében.

A hibrid hadviselés kapcsán megfigyelhető a szemben álló felek azon fejlett képessége, amellyel az információs technológiák elterjedésének következtében a lakosságot befolyásolják, és egyre hatékonyabban alkalmaznak befolyásoláson alapuló műveleteket annak érdekében, hogy számukra kedvező irányba tereljék egy adott lakossági réteg gondolkodásmódját, hatást gyakoroljanak az információs hadszíntérre.⁷

Az információs műveletek célja egy adott lakossági réteg véleményének befolyásolása egy adott stratégiai célkitűzés elérése érdekében. A hibrid hadviselés ebben az időszakban

⁴ Ezt az elképzelést erősíti meg a hibrid hadviselés egyik legelismertebb szakértője is művében (Hoffman 2007), amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy az irreguláris szereplők intenzív alkalmazásának következtében az állami és nem állami szereplők közötti megkülönböztetés egyre nehezebb, és a propaganda-, valamint információs műveletek a jelenlegi (főként hagyományos hadviselésre szakosodott) képességekkel nagyon nehezen ellensúlyozhatóak.

⁵ Ez a gondolat nem új keletű, már 1993-ban John Arquilla és David Ronfeldt megalkották a kiberháború és a hálózatközpontú hadviselés elméletét (Arquilla-Ronfeldt 1993, 141–165). A napjainkban folytatott gondolkodás ezen az egyre többet kutatott területen Rid, Gartzke, Stone, Liff és Junio műveiből ismerhető meg.

⁶ A hadszíntér elnevezést az angol „domain” kifejezésre értem. A jövőben véleményem szerint a földfelszín-, víz-, levegő- és világűrhadszínterek mellett egyre kiemeltebb szerepet kapnak az információs (többek között a kiber-) és az emberi (humán) hadszínterek.

⁷ Az angol nyelvű szakterminológiában az „information domain”, a befolyásoláson alapuló műveletekre pedig az „influence operations” kifejezést használják.

jelentősen különbözik a megszokott hagyományos hadviselési formától, hiszen a legtöbb esetben a műveletek szinte észrevehetetlenek, és a stratégiai célkitűzésben meghatározott feltételek megteremtése a cél, ami nem egyenlő a hagyományos hadviselésben ismert döntő összecsapással, hanem inkább hosszan elnyújtott és rejtett műveletek tömegére lehet számítani.

Az információs hadszíntéren a legitimitást célul kitűző Iszlám Állam propagandakampányát megfigyelve (Kaya 2014, 63) úgy tűnik, hogy – a hagyományos értelemben vett pusztítás ellenére – az ókori hidrához hasonlóan újra meg újra felbukkannak a szervezet ideológiáját terjesztő személyek. A jövőben is várható, hogy hasonló módon, egy irreguláris szervezetből továbbfejlődve (más néven és más zászló alatt) számos szervezet megpróbálkozik majd legitim államhatalmak megbuktatásával és saját legitimitás kialakításával. Az Ukrajnában tapasztalható hibrid hadviselés ettől jelentősen eltér (McDermott 2014), és az orosz háttérhatalom erőforrásait és képességeit felhasználva folyamatos konfliktust eredményez. Az orosz propagandagépezet hatása napjainkban egyre jobban érzékelhető, és a Russia Today elnevezésű médium költségvetésének megháromszorozása is azt jelenti, hogy a jövőben egyre fokozottabb tevékenységre lehet számítani.

Függetlenül attól, hogy legitimitásra törekvő irreguláris szervezet működéséről vagy egy háttérhatalom térnyerését támogató tevékenységekről van szó, egy dolog közös a hibrid hadviselést alkalmazó hadviselő felekben: egyikük sem próbál – hagyományos erők alkalmazásával – döntő összecsapást kezdeményezni, hanem inkább a lakosság befolyásolásával és az ellenség kormányának ellehetetlenítésével próbálja elérni célját.

A lakosság véleményének befolyásolását kiemelten kezelő stratégia a katonai gondolkodásban még mindig nem kap sajnos kellően hangsúlyos figyelmet, és a NATO-tagországokban is változó mértékű hangsúllyal kezelik a témát. Ugyanakkor a NATO stratégiai kommunikációs képességének fejlesztése egyre kiemeltebb figyelemmel kezeli a befolyásoláson alapuló műveleteket, és a válaszreakciók megfogalmazásának tekintetében hangsúlyozza a stratégiai kommunikáció (STRATCOM) szerepét és fontosságát.⁸

MILYEN VÁLASZREAKCIÓK MŰKÖDNEK A HIBRID HADVISELÉSEL SZEMBEN?

A hibridellenes műveletek (HEM) kifejezés⁹ és egy hibrid hadviselés elleni koncepció megalkotása igazán időszerű, mivel – az irreguláris hadviselésben bekövetkező adaptációs folyamatnak köszönhetően egyre nagyobb fenyegetést jelentő hibrid hadviseléssel szemben – a nemzetek adekvát válaszokat kívánnak megfogalmazni. Ezt a jelenlegi képességhiányt

⁸ A megállapítás alapját a 2015. február 12-én a nemzeti összekötő képviselő-vezetők részére tartott tájékoztatók (a NATO stratégiai kommunikációs képessége fejlesztésének helyzetéről) képezik. A NATO-képességfejlesztést az ACT STRATCOM műveleti részleg és a STRATCOM képességfejlesztési részleg szakemberei hajtják végre. A képességfejlesztéssel kapcsolatban az első előadás, a „NATO STRATCOM concept, policy & principles” ismertette a STRATCOM fogalmi kereteit, viszonyát az egyéb hasonló (InfoOps, PsyOps) funkciókhoz, illetve az információs műveletek jelenlegi környezetét. A második előadás „Update on STRATCOM capability integration” címmel a képességfejlesztési folyamatot, illetve a jelenlegi legfrissebb dokumentumokat mutatta be.

⁹ A kifejezés magyar megfelelőjét a cikk szerzője alkotta. Az angol kifejezést (counter-UW, vagyis counter unconventional warfare) nagy tapasztalattal rendelkező, különleges műveleti szakemberek alakították ki nemrégiben, olyan dokumentumokat alapul véve és továbbfejlesztve, mint például az Irregular Warfare: Countering Irregular Threats, Joint Operating Concept, Version 2.0.

katonai téren elsősorban elméleti és doktrinális szinten kell kezelni annak érdekében, hogy össze lehessen hangolni a szerteágazó elképzeléseket és kezdeményezéseket.

A HEM koncepció megértéséhez elsősorban az irreguláris hadviselés keletkezésének és térnyerésének feltételeit kell megérteni. Az irreguláris hadviselésben évszázadok óta a gerilla-erők jeleskedtek, ugyanakkor a különleges erők feladatrendszerében megfogalmazott katonai segítségnyújtási feladat¹⁰ képessé tette a kormányokat arra, hogy (helyi erőkkel közösen) hatékonyan fellépjenek a felforgató tevékenységet végrehajtó csoportok és szervezetek ellen. Ehhez a különleges műveleti erőknél elengedhetetlen volt az irreguláris gondolkodásmód mélyreható ismerete és elsajátítása.¹¹ Ez a kiképzés során megszerzett speciális tudás tette képessé a különleges műveleti erők tagjait arra, hogy megfogalmazzák a HEM koncepció alapjait, különös tekintettel a katonai vonatkozású összetevőire.

A koncepciónak természetesen illeszkednie kell egy nagyobb összkormányzati stratégiához, amely a gazdasági, diplomáciai, információs, jogi és kommunikációs összetevőket a katonai összetevővel közösen, szinergikusan alkalmazza egy esetleges válsághelyzetben annak érdekében, hogy megakadályozza a felforgató szervezetek térnyerését. Hadműveleti szinten pedig a PIKTIG elképzelést kell megvalósítani.¹² Egy összehangolt és valamennyi szinten koordinált HEM stratégia lehetőséget teremt a stratégiai döntéshozók számára, hogy megfelelően kalibrált és hatékony választ adjanak egy hibrid fenyegetéssel szemben.

A HEM különbözik a jelenleg elsősorban a különleges erők által végrehajtott antiterrorista (CT) és a hagyományos erők által is végrehajtható felkelésellenes (COIN) műveletektől. Az antiterrorista műveletek viszonylag rövid lefolyású, reaktív és rejtett tevékenységek, amelyek bizonyos célpontok (célszemélyek) ellen irányulnak, és eredményük könnyen mérhető. A felkelésellenes (COIN) műveletek lényege, hogy szintén a felkelők térnyerését igyekeznek megakadályozni, ugyanakkor a kiváltó okokat is próbálják feltérképezni és orvosolni. Ennek eredményeképpen a COIN-műveletek végrehajtásához meglehetősen nagyméretű katonai (és nem kormányzati) jelenlétre van szükség.

A HEM ezzel ellentétben sokkal kisebb katonai jelenlétet feltételez, és korlátozottabb célokat tűz ki a részt vevő erőknek (általában kifejezetten azt próbálják megakadályozni, hogy a felkelő erők képesek legyenek stratégiai célokat elérni). Mivel a hibridellenes műveletek jellegét nagymértékben befolyásolja a hibrid hadviselés dinamikusa, így azok elhúzódhatnak, és eredményük kevésbé kézzelfogható, nehezebben mérhető.

A hibrid hadviselés nagymértékben rejtetten zajlik, ezért a HEM végrehajtása során arra kell törekedni, hogy már az előkészítő fázisban megakadályozzuk a rendbontó erők térnyerését. Semmiképpen nem szabad arra várni, hogy az információs tér használatával befolyásolt közvélemény nyomására reagáljunk, hanem már a kezdeti lépések felderítésére, a befolyásolási kísérletek felkutatására is nagy hangsúlyt kell fektetni, és még kezdeti időszakban meg kell akadályozni a befolyásoláson alapuló műveletek térnyerését.

¹⁰ A NATO különleges műveleti feladatrendszerének egyik alappillére. Eredeti angol megfogalmazásban: Military Assistance.

¹¹ Ennek érdekében a különleges erők specifikus kiválasztási folyamaton mennek keresztül és speciális kiképzést kapnak, hiszen nem minden katona alkalmas a különleges erőktől elvárt szinten ennek a feladatnak a végrehajtására.

¹² Hadműveleti szinten a vezetési pont főnökségeinek állományából megalakított ÖMTCS, melyet az átfogó megközelítés alkalmazásához szükséges területek szakértőivel (PIKTIG – politikai, információs, katonai, társadalmi, infrastrukturális, gazdasági) egészítenek ki. Az ÖMTCS csak egy a vezetési pontok munkacsoportjai közül (pl. hatástervező, célkezelő, erők védelme, hatáselemző, műveleti központ stb. munkacsoportok), feladatát a többivel szoros együttműködésben, gyakran a szakértői állományon „osztva” hajtja végre.

A katonai összetevőt figyelembe véve a különleges erők kifejezetten alkalmasak HEM végrehajtására, mivel a feladatrendszerükre való felkészülés során specifikusan irreguláris erőkkel szembeni műveletekre kapnak kiképzést. Ami ennél is fontosabb, a különleges műveleti katonák gondolkodásmódja alkalmassá teszi őket arra, hogy váratlan helyzetekben is rendkívül gyorsan adaptálódjanak a környezeti változásokhoz. Annak érdekében azonban, hogy sikeresek lehessenek, a különleges műveleti képességnek olyan organikus képesség-összetevőket (PSYOPS, CIMIC, InfoOps, hírszerzés) is tartalmaznia kell, amely képesség-elemek integrálása lehetővé teszi, hogy más nem katonai (kormányzati és nem kormányzati) szereplőkkel közösen hatékonyan lépjenek fel a hibrid hadviselés ellen.

A HIBRID HADVISELÉS ELLENI STRATÉGIA (HES)¹³ LÉNYEGE

A HES a különböző képesség-összetevők integrációja. Fókuszja a szemben álló felek képességeinek és motivációs szintjének befolyásolása és a rendbontó tevékenységek elterjedésének megakadályozása. A HES megvalósítása túlmutat a katonai összetevőn. A katonai képességeket figyelembe véve *összhaderőnemi* megközelítésre van szükség, de ezen túl szükség van *tárcaközi* kormányzati és nem kormányzati szervek közötti, illetve *nemzetközi* együttműködésre is.

A HES megalkotása során az együttműködés feltételeinek megteremtésén túl fel kell készülni arra is, hogy a válsághelyzet elhúzódhat, az egyre pusztítóbb képességekkel rendelkező irreguláris szereplők tevékenységeit követően a helyzet eszkalálódhat, és hagyományos erők bevetésére is sor kerülhet.

A hibrid hadviselés következtében kialakult válsághelyzet megelőzése rendkívül nehéz, ugyanis az irreguláris összetevő elemeinek időbeni felderítéséhez a hírszerző rendszer fókuszváltására van szükség (Porkoláb–Sonkoly 2014). A hibrid hadviselés elleni művelet az előkészítés időszakában a lakossági szociometriai adatok folyamatos nyomon követésére és elemzésére alkalmas átfogó hírszerző tevékenységet feltételez. Rendkívül fontos ebben az időszakban a megfelelő kalibráció (megfelelő mennyiségű és minőségű erő alkalmazása), amelyet egy gondos elemzés eredményeképpen lehet meghatározni.

A hatékony HES – amely a szükséges összetevőket az alapképességek és az azokat támogató kiegészítőképeségek összességének együttes alkalmazásával biztosítja – képeségelemzéssel kezdődik, amely feltérképezi a saját képességeinket, illetve a hibrid hadviselés alkalmazó feltételezett csoportok képességeit. A stratégia megalkotásához tehát elengedhetetlen az irreguláris hadviselést folytató felek gondolkodásmódjának és harcmodorának mélyreható ismerete. Ezen ismeret birtokában lehet a saját képességeinket számba venni és a rendelkezésre álló képességeket fókuszáltan alkalmazni a szemben álló fél éppen aktuális tevékenységének megfelelően. A képeségelemzésnek ugyanakkor fel kell derítenie a képeség hiányokat is, és azok kiküszöbölésére azonnali lépéseket kell tenni.

A folyamat egyszerűnek tűnik, de ha figyelembe vesszük, hogy nem csupán összhaderőnemi, hanem tárcaközi szinten kell a képességeket felmérni, illetve nemzetközi képességeket is össze kell hangolni a saját képességeinkkel a megfelelő hatások elérése érdekében, könnyen érthető, hogy ez a legkomplexebb tervezési feladatok egyike.

¹³ A hibrid stratégia megfogalmazásakor a NATO jelenleg még nem jóváhagyott értelmezését használom, amely szerint szorosan integrált hagyományos és irreguláris képességekre van szükség a stratégia megalkotásakor, amely tárcaközi összefogást feltételez a katonai, félkatonai, civil és nem kormányzati szervezetek között.

A HES hatékony megvalósítása tárcaközi összefogást feltételez. A megvalósítást két időszakra lehet felosztani: a felkészülés időszakára, amelynek a feladatait haladéktalanul meg kell kezdeni, valamint a válság időszakára, amelynek intézkedéseit a HES kialakítását követően kell foganatosítani. A képességek (és képességhiányok) ismeretében a HES kialakításakor az alábbi tevékenységeket kell fontolóra venni.

A válság kialakulását megelőzően

Amennyiben elfogadjuk, hogy a hibrid hadviselés kimenetele megjósolhatatlan, akkor a válaszreakciók kialakításakor a hangsúlyt elsősorban az előrejelzési képességek, valamint az ellenálló képesség fejlesztésére kell helyezni.¹⁴ Mivel a nemzeti összefogás és egység elengedhetetlenül szükséges a hibrid típusú hadviselést alkalmazó agresszorral szemben, így a lakosságot már az előkészítés fázisában fel kell készíteni arra, hogy észrevegye az árulkodó jeleket, és képes legyen megvédeni magát az ellenséges propagandával szemben.

A hibrid hadviselés politikai jellege megnehezíti a pontos információk begyűjtését és elemzését. Az irreguláris hadviselést folytató szervezetekkel szembeni politikai hadviselés valamennyi elemét a tervezés időszakában szinkronizálni kell a nemzeti szinttől kezdő-dőn egészen a katonai harcászati szintig, meg kell határozni az egyes képesség-összetevők feladatait.

A kommunikációs és információmegosztási szabályzókat át kell tekinteni, és törekedni kell arra, hogy a rendelkezésre álló információt (és az azok alapján készített elemzéseket) minél szélesebb körben és valós időben tegyék elérhetővé. A hírszerző szervezeteknek törekedniük kell az elemzések megalkotásakor arra, hogy azok a lehető legszélesebb körben elérhetőek legyenek.

A nemzetközi szintéren is be kell vonni valamennyi demokratikus államot, és meg kell vizsgálni, milyen módon képesek támogatni a hazai tárcaközi erőfeszítéseket. Fontos hangsúlyozni, hogy a nemzetközi szintéren a bizalomépítést jóval a válság kirobbanása előtt meg kell kezdeni, hiszen a már meglévő bizalom lesz az alapja az esetleges támogatásnak.

A HES megalkotásakor a szervezeti struktúra felépítése során törekedni kell arra, hogy olyan képességeket sorakoztassunk fel, amelyek hatékonyan képesek akadályozni a szemben álló fél szerteágazó és komplex tevékenységét, és amelyek adaptív módon dinamikusan változhatnak a követelmények függvényében. Ehhez a képességalapú elemzést még a tervezési folyamat legelején végre kell hajtani, és azt rendszeresen felül kell vizsgálni. Szem előtt kell tartani, hogy a védelmi tevékenységek fókuszja (a hibrid fenyegetéssel szemben) a befolyásoláson alapuló műveletek teljes spektrumának kihasználásán alapul.

Olyan szervezeti formák és vezetési rendszerek kialakítását kell előtérbe helyezni, amelyek adaptív válaszreakciókat adhatnak az előre nem várt helyzetekben. Ennek részeként fejleszteni kell a vezetők gondolkodásmódját, és a vezetői képzés integrált részeként törekedni kell arra, hogy rendszeresen fejlesszük a személyes adaptációs képességet, a mentális rezilienciát.¹⁵

A válság kialakulásakor

A tárcaközi összefogás kialakításához folyamatosan gyakorlatokat kell szervezni, amelyek kifejezetten a hibrid hadviselés során alkalmazott tevékenységek indikátorainak felderítésére

¹⁴ Számos jelenlegi kutatás középpontjában az emberi ellenálló képesség fejlesztése (reziliencia) áll. A reziliencia témájában két könyvet ajánlok: Siebert 2005; Southwick–Charney 2012.

¹⁵ Jarno Limnell, a McAfee képviselője előadásában a 2014-ben Tallinnban a CCD Kiválósági Központ által rendezett CyCon konferencián hangzott el a „mental resilience” kifejezés, amely azóta újabb kutatások tárgyát képezi.

és az azok ellen foganatosított tevékenységek meghatározására irányulnak. A gyakorlatok során meg kell határozni azokat az indikátorokat, amelyeket követően konkrét harctevékenységet folytatunk, és ezeket kommunikálni is kell a hatékony elrettentés érdekében.

Egy NATO V. cikkely szerinti helyzet kialakulásához (hibrid stratégiával szemben) a válság kialakulása során hosszú út vezethet, éppen ezért meg kell vizsgálni az elhúzódó válság alatt kialakuló helyzeteket (információs műveletek során alkalmazott propaganda, megfélemlítés, kibertámadások stb.), és válaszreakciókat kell foganatosítani.

A katonai összetevő feladatainak meghatározásakor ki kell használni a különleges műveleti erők speciális gondolkodásmódját és mélyreható ismereteit az irreguláris hadviselés területén. Mivel a HES proaktív kell hogy legyen, éppen ezért a szemben álló felek szándékának és gondolkodásmódjának pontos ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy magunkhoz ragadjuk és megtartsuk a kezdeményezést.

A katonai összetevő megalakításakor rugalmas összhaderőnemi hibrid szervezetek létrehozására van szükség, éppen ezért közös vezetésre kell törekedni, amely mind különleges műveleti, mind hagyományos szakembereket is magában foglal. A kialakításra kerülő szervezet fontos összetevője, hogy a fenyegetettség alakulásától függően méretezhető és kiegészíthető legyen további szükséges képesség-összetevőkkel.

Az összhaderőnemi szervezetet be kell kapcsolni a tárcaközi szervezet munkájába annak érdekében, hogy a különböző tevékenységeket egymással szinergikusan tudjuk alkalmazni. A szervezetek feltöltésekor a képességek növelése érdekében valamennyi lehetőséget figyelembe kell venni, és az információs, valamint a befolyásoláson alapuló műveletek területén jártas összes fegyveres testületnél, kormányzati és nem kormány szervezetben szolgáló szakembert, az oktatás területén elismert elméleti szakembert (akadémikust) be kell vonni, és tudásukat a legteljesebb mértékben fel kell használni.

KÖVETKEZTETÉSEK

A hadszíntér a jövőben nem korlátozódik egy adott fizikai területre, ahol a hagyományos katonai erőt komoly logisztikai támogatással fenntartva az összecsapások kimenetelét elsősorban az erőforrások folyamatos időbeni biztosítása és a technológiai fölény határozza meg. A hibrid hadviselés térnyerésével az ideológiák elterjedése lesz döntően befolyásoló tényező, és a hadviselő felek a lakosság bizonyos célcsoportjai gondolkodásmódjának befolyásolásán keresztül érik el stratégiai célkitűzéseiket anélkül, hogy komolyabb katonai beavatkozásra vagy döntő összecsapásokra sor kerülne.

Ez nem azt jelenti, hogy el kell feledkeznünk a hagyományos hadviselésről, ugyanis a hibrid hadviseléshez elengedhetetlen egy külső szponzor nemzetállam, amely a hibrid hadviselés hagyományos komponensét és egyéb összetevőit biztosítja. Ezen támogatás nélkül a hibrid hadviselést folytató irreguláris komponens képtelen megfelelő sebességgel és hatékonysággal fellépni a kiszemelt célterületen. A NATO jelenlegi erőfőlénye azonban a hagyományos hadviselés területén arra enged következtetni, hogy a szövetségen kívüli nemzetállamok és nem kormányzati csoportok is előszeretettel és egyre nagyobb mértékben alkalmaznak irreguláris (és számos irreguláris elemet tartalmazó hibrid) hadviselést NATO-nemzetekkel szemben, ha politikai akarataikat érvényesíteni akarják. Éppen ezért sokkal mélyebben meg kell értenünk a hibrid hadviselés irreguláris összetevőjének képességeit és az információn és befolyásoláson alapuló műveletek működési mechanizmusait.

Ezek a mechanizmusok egyfajta korlátok nélküli hadviselést eredményeznek,¹⁶ ahol a jelenlegi képességeinket, szabályrendszerünket, szervezeti felépítésünket és vezetési módszereinket rendszeresen felül kell vizsgálnunk annak érdekében, hogy képesek legyünk adaptív módon reagálni a váratlan helyzetekre, illetve időben észrevehessük a hibrid hadviselés rejtett, előkészítő időszakában az árulkodó jeleket.

A HES alkalmazásakor a válaszreakciók között tárcaközi összefogással a gazdasági szankciók, diplomáciai és jogi eszközök, információs műveletek, illetve stratégiai kommunikáció mellett a katonai feladatok fontos részét képezik a stratégiának. A katonai összetevő azonban csak egy szelete a hibridellenes stratégiának, és nem szabad elfeledkezni arról, hogy a küzdelem politikai jellege miatt valamennyi összetevőt a politikai célkitűzés érdekében kell szervezni és alkalmazni.

A Magyar Honvédség azzal tehet a legtöbbet jelenleg, ha olyan összhaderőnemi gyakorlatokat szervez, amelyek célul tűzik ki az MH különböző képességei feladatrendszerének harmonizálását egy hibrid típusú fenyegetettséggel szemben, illetve ha a gyakorlatokon az átfogó megközelítési elvet alkalmazva nagy létszámban vesznek részt a kormányzati szervek és nem kormánysszervezetek képviselői is.¹⁷ A gyakorlatok tapasztalataira támaszkodva az interoperabilitás kiterjesztése, a doktrínák felülvizsgálata és a feladatkörök tisztázása egy adaptív fenyegetéssel szemben elengedhetetlen feladat. Természetesen mindezen feladatok meghatározásakor figyelembe kell venni azt is, hogy a Magyar Honvédségnek nem önmagában, hanem egy átfogó összkormányzati együttműködés részeként kell megvalósítania a katonai aspektusra vonatkozó feladatokat.

A HES megalkotása annyira szerteágazó és összetett feladat, hogy szükségessé válhat egy stratégiai szintű nemzeti hibridellenes képesség megteremtése. Ezen képesség kialakítása katonai szemszögből feltételezi a jelenlegi védelmi stratégia felülvizsgálatát és kiegészítését a hibrid fenyegetésre adott válaszreakciókkal. Amennyiben erre döntés születik, ezek a válaszreakciók kiegészítik a stratégiai döntéshozók opcióinak tárházát az egyre kiszámíthatatlanabbá váló nemzetközi környezetben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arquilla, J.: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World*. Chicago, Ivan R. Dee, 2013.
- Arquilla, J. – Ronfeldt, D.: *Cyberwar is Coming!* Comparative Strategy, 1993/12.
- Bárány Z.: *A hadműveleti szinten végrehajtott művelettervezés folyamata*. Honvédségi Szemle, 2014/2.
- Boot, M.: *Invisible Armies*. New York: Liveright Publishing Corporation, 2013.
- Fabius, M.: *Max Boot: history suggests we will win in Afghanistan, with better than 50-50 odds. Here's the real story*. 2010. június 21. <http://fabiusmaximus.com/2010/06/21/18372/> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.)
- Fabius, M.: *A look at the history of victories over insurgents*. 2010. június 30. <http://fabiusmaximus.com/2010/06/30/18747/> (Letöltés időpontja: 2015. 03. 16.)

¹⁶ A korlátok nélküli hadviselés alapkonceptiójával kapcsolatban Liang és Xiangsui tanulmánya nyújt bővebb felvilágosítást: Liang–Xiangsui, 1999.

¹⁷ Az átfogó megközelítésre az angol nyelvű szakterminológiában a „comprehensive approach” kifejezést használják.

- Fleming, B. P.: *The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art*. Fort Leavenworth: School of Advanced Military Studies, 2011. <https://www.hsd1.org/?view&did=700828> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 16.)
- Gartzke, E.: *The Myth of Cyberwar: Bringing War in Cyberspace Back Down to Earth*. International Security, 2013, 38. évfolyam, 2. szám, 41–73. http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/IS3802_pp041-073.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 01. 16.)
- Huber, T.: *Compound Warfare: The Fatal Knot*. Fort Leavenworth: Command and General Staff College Press, 1996.
- Hoffmann, F. G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf (Letöltés időpontja: 2015. január 16.)
- Junio, T. J.: *How Probable is Cyber War? Bringing IR Theory Back In to the Cyber Conflict Debate*. Journal of Strategic Studies, 2013. április, 125–133.
- Kaya, K.: *ISIS's Information Operations: Analyzing their Themes and Messages*. Foreign Military Studies Office (FMSO), 2014/10. szám, 63.
- Liang, Q. – Xiangsui, W.: *Unrestricted warfare*. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, 1999.
- Liff, A. P.: *Cyberwar: A New Absolute Weapon? The Proliferation of Cyberwarfare Capabilities and Interstate War*. Journal of Strategic Studies, 2012/3, 401–428.
- McDermott, R.: *Russia's Information-Centric Warfare Strategy: Re-defining the Battlespace. The Jamestown Foundation*. Eurasia Daily Monitor, 2014/123. szám. <http://goo.gl/QaiEe3> (Letöltés időpontja: 2015. 03. 21.)
- Porkoláb I. – Sonkoly T.: *A hadviselés adaptációja a hírszerzés szempontjából*. Felderítő Szemle, 2014/3. szám, 52–64.
- Rid, T.: *Cyber War Will Not Take Place*. Journal of Strategic Studies, 2012/1. szám, 5–32.
- Siebert, A.: *The Resiliency Advantage: Master Change, Thrive Under Pressure, and Bounce Back From Setbacks*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 2005.
- Stone, J.: *Cyber War Will Take Place!* Journal of Strategic Studies, 2013/1. szám, 101–108.
- Southwick, S. M. – Charney, D. S.: *Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges*. Cambridge University Press, 2012.

Bali Tamás alezredes:

AZ MH LÉGI TANÁCSADÓ CSOPORT AFGANISZTÁNI MENTORÁLÁSI TAPASZTALATAI, AZOK HASZNOSÍTHATÓSÁGI LEHETŐSÉGEI

ÖSSZEFOGLALÓ: A hazai helikoptererők 2010 áprilisa óta vesznek részt aktívan a NATO afganisztáni ISAF-műveleteiben. A fegyvernemnek műveleti körülmények között kellett és kell ma is bizonyítania bevetethezességét, gépszemélyzeteinek felkészültségét. Az elmúlt időszak kabuli harci és shindandi szállítóhelikopteres mentorálási feladatainak teljesítése olyan tapasztalatokkal szolgáltak a forgószárnyas szakma számára, melyek hazai hasznosíthatósága megkérdőjelezhetetlen. Az Afganisztánban repülő más nemzetek képviselőitől elsajátított, illetve a saját helikoptervezető mentori csoportjaink által kidolgozott eljárások mellett a háborús repülő-műszaki kiszolgálás elvei megjelentek a hazai kiképzés/felkészítés rendszerében. A szerző írásában a helikopteres erők által teljesített feladatokat, a mentorálási tapasztalatokat, illetve azok hasznosíthatósági lehetőségeit mutatja be.

KULCSSZAVAK: helikopter, mentor, MH Mi-17 AAT, Shindand, misszió

BEVEZETÉS

A második világháborút követően átalakult a hadviselés formája. A nemzetek, illetve a bizonyos politikai érdekek mentén kialakult csoportosulások számára egyértelművé vált, hogy a klasszikus értelemben vett fegyveres küzdelemben nem tudják felvenni a versenyt a nagy államok kiterjedt képességekkel rendelkező haderejével. Méretüknél, fegyverzetüknél fogva egyszerűen nem voltak képesek hatékony harcot vívni ellenfeleikkel. Előtérbe kerültek a XV. század végén alkotó angol Sir Thomas More gondolatai a gerilla-hadviselésről, melyeket Kínában Mao Ce-tung, Vietnamban Vo Nguyen Giáp, Kubában a Castro testvérek és az argentin születésű Che Guevara, vagy éppen Brazíliában Carlos Marighella az akkori kor lehetőségeinek tükrében újrafogalmazott. A gerilla-hadviselés kiterjedésével a fegyveres küzdelem aszimmetrikussá vált.¹

Az aszimmetriát és a benne rejlő lehetőségeket/nehézségeket – ha csak a döntő erővel bíró haderőket vizsgáljuk – a volt Szovjetunió hadereje 1979–1989 között Afganisztánban, az Amerikai Egyesült Államoké pedig első alkalommal 1950–1953 között Koreában tapasztalta meg. Láthatóvá vált, hogy hiába a befektetett pénz és energia, nem képesek a hozzájuk képest elhanyagolható mérettel, felszereltséggel és képességekkel rendelkező erők felszámolására.

¹ A közelmúlt katonai konfliktusai és hadieseményei a hadikultúrák szemszögéből vizsgálva két kategóriába oszthatóak. A szimmetrikus katonai összecsapások jellemzője, hogy alapvetően hasonló hadikultúrák vívnak harcot egymással. Az aszimmetrikus konfliktusokban pedig az alkalmazott hadikultúrák jellemzően eltérnek. Aszimmetrikus hadviselés esetén az ortodox hadikultúra képviselői ütköznek a gerilla hadikultúra képviselőivel. Az aszimmetrikus hadviselésre jellemző, hogy a részt vevő felek fegyveres harcának filozófiája jelentős mértékben eltér.

Ütközeteket igen, de háborút megnyerni nem tudtak. Értelmetlennek bizonyult a hadviselés a széles társadalmi támogatottsággal bíró, dinamikus manőverező, kis létszámú haderő ellen, melynek katonái ráadásul még nehezen is voltak behatárolhatóak.

Az aszimmetria megjelenése és annak hatékony (fegyveres) kezelése arra készítette a nyugati világ katonai vezetőit és hadtudományi gondolkodóit, hogy választ keressenek a kihívásra. Elemzések eredményeként kijelenthető vált, hogy az aszimmetria kezelésének leghatékonyabb eszközei a jól felszerelt, gyors reagáló- és nagy manőverezőképeséggel rendelkező erők. Olyan jól képzett, kis létszámú harccsoport- és kisalegység-szintű erők, melyek rugalmas alkalmazásuk és nagy művelti sebességük révén képesek az aszimmetrikus harc megvívására. Ekkor kerültek újra előtérbe a légimozgékonyssággal bíró könnyű lövész- és különleges művelti erők.

A légimozgékonysság biztosítása két repülőképeség kiterjedt alkalmazását követelte meg (és követeli meg ma is): a művelti területre történő kiszállítást biztosító stratégiai légi szállítás képességét, valamint a konkrét harcok végrehajtását biztosító, hadművelti területen belüli, harcászati légi szállítás képességét. Míg a stratégiai légi szállítást nagy hasznos terhelhetőséggel rendelkező merevszárnyas légi járművek, addig a harcászati légi szállítást a támogató légi műveleteik² keretében a forgószárnyas repülőeszközök biztosítják.

A szövetségi keretek között megvalósuló jelenkori NATO-műveletek karaktere annyira a légimozgékony irányába tolódott el, hogy azokat merev- és forgószárnyas repülőtechnikával biztosítani már csak egyre nagyobb nehézségekkel lehet. A nemzetek által a művelti területre biztosított helikopterek száma tendenciózusan alulmúlja az igényeket.

A művelti területeken jelentkező forgószárnyas kapacitást érintő képességhiányok először a NATO 2007. júniusi védelmi miniszteri ülésén merültek fel. A résztvevők megállapították, hogy a helikopterekre vonatkozó képességhiányok nemcsak a NATO ISAF-műveleteit érintik, hanem az EU folyó és előreláthatóan jövőbeni műveleteit is jellemezni fogják. Bár a képességhiány csökkentésére, megszüntetésére a NATO-ban 2007-től rövid, közép- és hosszú távon is lehetőségek sora merült fel,³ a NATO útjára bocsátotta a Többnemzeti Helikopterkezdeményezést (MHI⁴).

AZ MH FORGÓSZÁRNYAS MŰVELETI SZEREPVÁLLALÁSAINAK HÁTTERE

A fentiek alapján egyértelműen belátható, hogy mind a NATO, mind pedig az EU hosszú idő óta miért kezeli prioritásként a forgószárnyas művelti képesség hadművelti területeken történő fejlesztését. Az Európai Védelmi Ügynökség (EDA⁵) e cél elérése érdekében több projektet kezdeményezett, elsősorban a kiképzés és a kiszolgálás területén.

Nagy-Britannia és Franciaország még 2008-ban közösen hozta létre azt a pénzügyi alapot, melynek célja, hogy elősegítse azoknak az országoknak a helikopteres feljárulásai teljesíthetőségét, amelyek bár technikai eszközzel rendelkeznek ugyan, de a szükséges felújítási, modernizációs, kiképzési és művelti költségeket önerőből nem képesek finanszírozni.

² A támogató légi műveletek a légierő feladatrendszerének részét képező olyan műveletek, melyek kapcsán a helikopterek a légi szállítási kapacitásuk kihasználásával vagy a légierő önálló műveleteit, vagy pedig a szárazföldi haderőnem légimozgékonyosságú fegyvernemeinek harcát támogatják.

³ Ezek közé kell sorolni a helikopterek nemzeti és többnemzeti beszerzését, együttműködést a logisztikai kiszolgálásban, illetve az alkatrészek beszerzésében.

⁴ Multinational Helicopter Initiative.

⁵ European Defence Agency.

Az alapanb összegeült pénzösszeg elosztásáról a felajánlók által létrehozott irányító testület dönt a beterveztett üzleti tervek alapján. Mára ez az együttműködés – 16 nemzetet tömörítve – nőtte ki magát a „Többnemzeti Helikopterkezdemenyezés”-sé.⁶ Az MHI-ben részt vevő országok azonos nyugati, keleti, illetve tengerentúli helikoptertípusai szervezett együttműködésével próbálják javítani a helikopterek bevetetőséget. A „Mi” típuscsaládkhoz tartozó helikopterekkel rendelkező országokat a cseh vezetési HIP Helicopter Task Force tömöríti.

Magyarország – ismerve a hadszíntéri helikopteres képességfejlesztés fontosságát – elkötelezett és aktív résztvevője volt a képességfejlesztés érdekében tett szövetségi erőfeszítéseknek. Elkötelezettségünk egyik legfontosabb eleme a 2008 februárjában Vilniusban tett felajánlásunk⁷ volt, melyet hazánk, alapvetően pénzügyi okokra visszavezethetően, az MHI Irányító Testületének 2010. március 19-i londoni ülésén felfüggesztett. A bejelentést követően az MHI Irányító Testülete arra kérte hazánkat, hogy vizsgálja felül álláspontját, így a márciusi és a soron következő testületi ülések közötti időszakban tovább folytatódott a tervező- és egyeztetőmunka. Szakértői tárgyalások kezdődtek a költségesökkentési lehetőségekről. Tárgyalások folytak a cseh féllel a műveleti tapasztalatokról, a helikopterek műveletben tartásának valós költségeiről, valamint informális megbeszélések történtek az amerikai féllel a program folytatásáról és egy lehetséges amerikai pénzügyi támogatásról. Az Amerikai Egyesült Államok képviselői jelezték, hogy bizonyos feltételek mellett a Szövetséges Készenléttámogató Program (CRSP⁸) alapjából esetleg hozzájárulnak a helikopterek műveletben tartási költségeihez. E munkának köszönhetően az MHI Irányító Testületének 2010. szeptember 28-i ülésén a magyar résztvevők jelezték, hogy a miniszteri döntésnek megfelelően hazánk mégis folytatja tevékenységét a programban.⁹

Az érintett időszak kedvezőtlen pénzügyi, gazdasági körülményei azonban 2011 nyarán arra kényszerítették hazánkat, hogy újból arról tájékoztassa az MHI-t, hogy visszalépünk a 2008-ban tett vállalásunktól, és nem telepítünk helikoptereket műveleti területre. A továbbiakban hazánk értesítette az MHI Irányító Testületét arról, hogy Magyarország az afganisztáni szerepvállalását továbbra is fenntartja, de azzal a változtatással, hogy az akkor már meglévő Mi–35 harci helikopteres MH Légi Kiképzés-támogató Csoportja (AMT¹⁰) mellett egy további Mi–171 szállítóhelikopteres MH Légi Tanácsadó Csoportot (MH Mi–17 AAT¹¹) telepít Sándandra. Így a szerepvállalásunk hangsúlya – a hazai helikoptervezetői szaktudásra és oktatási tapasztalatra építve – a forgószárnyas légi mentorcsoportok alkalmazására helyeződött át.

AZ MH MI–17 LÉGI TANÁCSADÓ CSOPORT FELADATRENDSZERE

Fontos kiemelni, hogy az MH Mi–17 AAT feladatait az ISAF afganisztáni komplex műveleti feladatrendszere részelemeinek kell tekinteni.

⁶ http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_58509.htm (Letöltés időpontja: 2015. 03. 13.)

⁷ Kétéves időtartamra 2 db Mi–17 szállítóhelikopter, illetve 2 db Mi–24 harci helikopter telepítése a NATO afganisztáni ISAF-műveletébe.

⁸ Coalition Readiness Support Program – CRSP.

⁹ Hazánk akkor 7 db Mi–17 szállítóhelikopter nagyjavítását és modernizációját tűzte ki célként, melyből 3 db helikopterrel – 2 év időtartamban – az afganisztáni hadszíntéri feladatokban terveztünk részt venni. A fentiekkel összhangban a magyar fél benyújtott egy új üzleti tervet, amelyben kiegészítésként 1 db Mi–17-es szállítóhelikopter nagyjavításának és modernizációjának finanszírozását kérte az alaptól.

¹⁰ Air Mentor Team – AMT.

¹¹ Air Advisory Team – AAT.

Afganisztánban az MH Mi–17 AAT tevékenységének időszakában több lépcsőben valósult meg a szállítóhelikopter-vezetők repülőképzése. A pilótaképzésüket kezdő afgán jelöltek az első lépcsőben Síndand Légibázison Cessna–172 típusú, dugattyús motorral rendelkező könnyű repülőgépen teljesítették *előválogató repülőképzésüket*, ahol az amerikai oktatók meghatározták, hogy az adott jelöltek egyáltalán alkalmasak-e a repülőszakma folytatására.

A sikeres előválogatást követően – szintén Síndandon – a jelöltek folytatták *merevszárnyas alapképzésüket* a Cessna–208B Caravan típusú turbólégszárnyas repülőgépen. Az alapképzés célja az alapvető repülési jártasságok elsajátításán és begyakoroltatásán túl az volt, hogy meghatározzák az egyéni képességeken alapuló specializációkat. Ez azt jelentette, hogy az alapképzés végére minden egyes jelölről döntés született, hogy majd milyen repülési szakirányon folytathatja képzését. Itt dönt el, hogy kiből lesz majd helikoptervezető, kiből szállítórepülőgép-vezető vagy éppen futárrepülőgép-vezető. Az alapképzés oktatói állományát szintén az amerikai fél biztosította.

A merevszárnyas alapképzést követően kezdődött meg az arra kiválasztottak *helikoptervezetői alapképzése* a McDonnell Douglas MD–520 típusú könnyű helikopteren. A még mindig Síndandon megvalósuló képzés oktatói állományát szintén az amerikai fél biztosította. A helikoptervezetői alapképzés célja az volt, hogy megtanítsák a jelölteknek a helikopteres repülés alapvető repüléstechnikai elemeinek végrehajtását, begyakoroltassák a helikopteres repülési eljárásokat.

Az afgán haderőben az MD–520 típuson teljesített helikoptervezetői alapképzést tekintették a Mi–171V5 típusú szállítóhelikopterre történő *haladóképzés* „előszobájának”. Az alapképzést sikeresen teljesített jelöltek a Síndand Légibázison kezdhették meg helikoptervezetői haladóképzésüket, amely az MH Mi–17 AAT és az amerikai fél oktatói állományának bevonásával valósult meg. Ez a képzés amellest, hogy egy típusátképzés volt a közepes szállítóhelikopterre, tartalmazott repüléstechnikai felkészítést is.

A haladóképzést sikeresen teljesítő jelölteket beiskolázták a *harcászati alapképzésre*. A Mi–171V5-ön teljesített harcászati alapképzés célja az volt, hogy megtanítsák a jelölteknek a típus adottságaira épülő harcászati repülési manőverek végrehajtási módszereit, az alapvető harceljárásokat. Ezt a képzést már nem Síndandon, hanem Mazari-Sharif légibázisán hajtották végre horvát oktatók bevonásával. Megjegyzendő, hogy repüléstechnikai okok miatt a horvát oktatók az általuk hiányosnak ítélt repülési készségekkel rendelkező afgán jelölteket visszaküldhették Síndandra a magyar oktatókhoz kiegészítő képzésre.

A harcászati alapképzést a *műveleti képzés* követte Kabulban, ahol a jelöltek már harci helikopterek támogatása mellett hajtották végre szállítóhelikopteres műveleti feladataikat. A szintén Mi–171V5 típuson lerepült műveleti feladatok mentorálásában (felkészülés, végrehajtás, értékelés) cseh, horvát és amerikai oktatók vettek részt. A kabuli műveleti képzés sikeres teljesítésével befejeződött a jelöltek helikoptervezetői kiképzése. Ezután már önállóan hajthatták végre feladataikat.

Eddig csak a helikoptervezetők képzését ismertettem, de a magyar AAT foglalkozott fedélzeti technikusok, fedélzeti lövészek és a földi repülő-műszaki állomány mentorálási feladataival is.

A *fedélzeti technikusok* képzésére mint ismeretfelújító képzésre kellett tekinteni, hiszen annak afgán résztvevői a pályafutásuk során már kaptak valahol és valamikor¹² ilyen típu-

¹² A résztvevők döntő többsége még az afganisztáni szolgálatteljesítésre vezényelt szovjet oktatóktól kapta a képzést, néhányan pedig a szovjet megszállás idején az akkori tálib mozgalom helikopterein repültek.

sú képzést, csak repüléseiket valamilyen oknál fogva abba kellett hagyniuk. Mentoraink ezeknek a reaktívált vagy a pályára visszatérített személyeknek oktatták a Mi-171V5 helikoptertípust, illetve annak földi és légi üzemeltetését. A sándandi egylépcsős ismeretfelújító képzést követően az afgán fedélzeti technikusok megkezdték műveleti repüléseik teljesítését az afganisztáni légibázisok valamelyikén.¹³

Az afgán *fedélzeti lövészek* kiképzése szintén egy lépcsőben teljesült olyan személyek részvételével, akik beiskolázásukig a szárazföldi erők kötelékében szolgáltak és már többéves műveleti tapasztalattal rendelkeztek. Mivel a képzésben részt vevő állomány a megérkezésekor már kiterjedt ismeretekkel rendelkezett az alkalmazott géppuskáról, mentorainknak csupán a légi célfelderítés elveit, a célzás, a tűzkiváltás és a fegyveralkalmazás szabályait kellett oktatniuk. A fedélzeti lövészek képzése Sándandon relatívan rövid ideig tartott, melynek sikeres teljesítése után – a fedélzeti technikusokhoz hasonlóan – megkezdték valós műveleti feladataik végrehajtását az arra meghatározott légibázison. Mind a fedélzeti technikusok, mind pedig a fedélzeti lövészek képzését a magyar mentorok az amerikai fél szakembereivel együttműködve, közösen hajtották végre.

A *repülő-műszaki állomány* képzése a helikoptervezető-jelöltek képzésének analógiájára épült fel. Minden egyes képzés alatt lévő afgán repülő-műszaki személynek sikeresen kellett teljesítenie a merevszárnyas (Cessna-172 és Cessna-208B) légi járművekre, illetve az MD-520 helikopterre vonatkozó repülő-műszaki kiképzést ahhoz, hogy megkezdhessék képzésüket a Mi-171V5 típuson. A szállítóhelikopteres képzésük hangsúlya a gyakorlat irányába tolódott el. A kisszámú elméleti foglalkozást az angolszász kultúrában „on the job training”-nek nevezett képzés követte.

Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a képzés alatt álló repülő-műszakiak a munkaidejük döntő részében a helikopterek körül tevékenykedtek. Az ott dolgozó, már képzett szakemberek pedig őket maguk mellé véve hajtották végre a mindennapos tevékenységeiket; magyarázták és egyben mutatták a szállítóhelikopter részegységeit/rendszereit; oktatták azok kiszolgálásának módszereit. Ennek a képzésnek a szellemisége azt eredményezte, hogy a képzés alatt lévők az idejük legnagyobb részét azokkal a műszaki személyekkel töltötték, akik munkaköri kötelességükből adódóan folyamatosan a helikopterek üzemeltetését hajtották végre. Ezek pedig nem voltak mások, mint az amerikai DynCorp International által szerződötetett orosz és ukrán szerelők!¹⁴

Az MH Mi-17 AAT repülő-műszaki mentorai a repüléseket megelőző időszakokban csatlakoztak az afgán mentoráltakhoz. Először közösen készítették fel a helikoptereket a repülésekre, majd a képzés előrehaladtával az afgán előkészítést felügyelték, a repülés kiszolgálásban vétett hibákra hívták fel a figyelmet, azokat javították. A sándandi repülő-műszaki képzést sikeresen teljesítő személyek önálló üzemeltetésre váltak jogosulttá.

¹³ Itt Sándandra, Herátra, Kandaharra, Mazari-Sharifra és Kabulra kell elsősorban gondolni.

¹⁴ A Mi-171V5 szállítóhelikopterek üzemeltetése olyan speciális szakértelmet követel meg, melyet az amerikai fél saját erőforrásaiból biztosítani nem tud. Mivel a NATO-országok csupán mentori feladatokra ajánlottak fel repülő-műszaki állományt, ezért az amerikaiak e szolgáltatást kénytelenek voltak onnan beszerezni, ahonnan arra felajánlás érkezett. Mivel ehhez a típushoz leginkább a gyártói értenek, ezért Sándandon meghatározóan orosz és ukrán repülő-műszakiak dolgoztak.

AZ MH MI-17 LÉGI TANÁCSADÓ CSOPORT MENTORÁLÁSI TAPASZTALATAI

Az MH Mi-17 AAT feladatrendszerének bemutatását követően célszerű a mentorálási feladatok révén nyert tapasztalatokat szakterületenként elemezni.

Repülőhajózó szakterület

E témában először érdemes a missziós felkészülésről szót ejteni, mivel az szorosan kapcsolódik az afganisztáni mentorálási feladatokhoz, és komoly tapasztalatokkal szolgált. Mint ahogy a fentiekből láthatóvá vált, a helikoptervezetők többnemzeti oktatók által vezetett képzésének elemei szorosan egymásra épültek. Az ilyen típusú képzések csak akkor lehetnek hatékonyak, ha a jelölteket a képzés folyamán – az oktatók nemzeti hovatartozásától függetlenül – ugyanazon módszertani elvek alapján oktatják, teljesítményüket egységes elvek szerint értékelik. Ennek megfelelően ideális esetben a képzésben részt vevő – jelen esetben a magyar, a horvát, a cseh és az amerikai – nemzetek képzési és értékelési standardjait még a hadszíntéri mentorálási feladataik előtt egységesítik.

Ez az MH Mi-17 AAT esetében a következők szerint valósult meg. Mivel az ISAF kezeiben teljesülő helikoptervezető-képzést az amerikai fél koordinálta, ezért a képzési és az értékelési elvek vonatkozásában az összes részt vevő, illetve együttműködő nemzetnek – a saját kiképzési rendszerétől elszakadva! – alapnak kellett elfogadnia az amerikai képzési struktúrát. Azt a képzési struktúrát, amelyet az amerikai fél úgy dolgozott ki, hogy az e téren amúgy komoly tapasztalattal rendelkező együttműködő nemzetek véleményét nem kérte ki.

Tehát a missziós felkészülés időszakában az amerikai fél a részt vevő nemzeteknek (így hazánknak is) eljuttatta a jelöltképzés strukturális leírását, annak okmányrendszerét.¹⁵ A magyarok, a csehek és a horvátok azokat önállóan feldolgozták, és közös kiképzések keretében Ostravában (Csehország) és Zadarban (Horvátország) begyakorolták. Az érintett nemzetek közös gyakorlásain az amerikai fél helikoptervezető-oktatói sosem vettek részt!

Ezek a közös kiképzések mindemellett nagyon hasznosnak bizonyultak. A három nemzet mentorai a közös repüléseik alkalmával¹⁶ egységesítették minden egyes repülési elem és eljárás oktatásának módszertanát, és nem utolsósorban megismerték egymást. Az MH Mi-17 AAT mentorai pontosan tudták, hogy majd Mazari-Sharifba kiképzésre küldik az általuk képzett afgán jelölteket. Kommunikáltak a horvát oktatókkal, megadták a hozzájuk küldött jelöltek erősségeit, gyengeségeit, horvát mentorok pedig egy esetleges jelölt visszairányítása esetén felhívták a sándandi magyar mentorokat, és elmondták, hogy mely repülési készségeken kérnek további „erősítést” és miért. Ez a közös felkészülés eredményeként kialakított szoros kollegiális kapcsolat nagyban elősegítette a képzés hatékonyságát.

A missziós felkészülésről áttérek a végrehajtásra.

A képzés alatt lévő helikoptervezetői állományt az afgán katonai vezetők két csoportra osztották, és ennek megfelelően küldték az ISAF-mentorokhoz képzésre:

¹⁵ Az alapdokumentumnak az ún. AAF Mi-17 ATM (Aircrew Training Manual) számított.

¹⁶ A repülések folyamán a kabinban rendszeresített három fedélzeti beosztásban (helikoptervezető, helikoptervezető-oktató, fedélzeti technikus) általában három nemzet képviselői repültek. A magyar fedélzeti technikusok horvát és cseh helikoptervezetőkkel, a magyar helikoptervezető-oktatók pedig cseh és horvát helikoptervezetőkkel és technikusokkal repültek.

- az első csoportba azok a fiatalok tartoztak, akik a képzés összes lépcsőfokát végigjárták, mire a Mi–171V5 típusra érkeztek, repültek a képzésbe bevont összes merev- és forgósárnyas repülőtechnikával, angolul jól beszéltek, ismerték és alkalmazni tudták a légiforgalmi irányítói és repülési eljárásokat;
- a második csoportba azok a közel 50 év körüli személyek kerültek, akik helikoptervezetői képzésüket még a szovjet megszállás alatt a volt szovjet oktatóktól, vagy pedig ugyanabban az időben valamely ellenálló szervezet által üzemeltetett helikoptereken repülő „oktatóktól” kapták.

Szerencsére az egykor egymás ellen harcoló emberek komolyabb emberközi súrlódások nélkül megfértek egymás mellett! A helikoptervezetők ilyen jellegű csoportosításának kulturális gyökerei voltak. Afganisztánban nagy jelentőséget tulajdonítanak az életkornak. Kultúrájukban nagy megbecsülést kapnak a korosabb, ezáltal tapasztaltabb férfiak. Nincs ez másképp az afgán haderőben sem. Bármilyen fegyvernemi szakterületet tekintünk, az afgán vezetés törekszik arra, hogy megteremtse a NATO-elvek szerint oktatott fiatalokat vezető idősebb korosztályt. Mivel a helikoptervezetői egy frissen újjáépített szakterület, ezért a fiatalok rendszerbe állításával nem is volt probléma, de meg kellett találni azt az idősebb korosztályt, mely képes vezetésükre.

Erre a kihívásra találta az afgán katonai vezetés azt a megoldást, hogy reaktiválják a múltban kiképzett és repült személyeket, akiket elküldenek az ISAF mentoraihoz kiképzésre. Ezeket a személyeket „legacy pilot”-oknak nevezték. Mivel a fiatalok képzése már előrehaladott állapotban volt, ezért a „legacy pilot” képzés résztvevői nem kaphattak semmiféle előképzést sem a Cessna típusú repülőgépeken, sem pedig az MD–520 típusú helikopteren. Számukra csupán egy ismeretfelújító képzést terveztek az Mi–171 helikopteren a magyar mentorok által végrehajthatni, ami komoly feladat volt.

Az e korosztályhoz tartozó afgánok döntően oroszul beszéltek, angoltudásuk (ha egyáltalán volt) gyakorlatilag az alapszintet sem érte el. Az oktatás folyamán a fedélzeti kommunikáció fedélzeti tolmácscon keresztül valósult meg. A magyar (vagy amerikai) mentor angolul elmondta utasításait a tolmácsnak, ő pedig azt pastu vagy dari nyelvre fordítva továbbította az oktatottnak. Az oktatott ekkor vagy oroszul, vagy pedig borzasztóan tört angolsággal válaszolt közvetlenül a mentornak, vagy pedig pastu nyelven a tolmácsnak, aki persze azt angolra lefordítva továbbította a mentornak. Ez az eljárás a repülésben, ahol a másodperceknek is jelentősége van, nem volt járható, ezért mentorainknak pastu nyelven is el kellett sajátítaniuk az alapvető repülési kifejezéseket és oktatói utasításokat.

Mivel e korosztály a nyelvtudás hiányában képtelen volt az amerikai légiforgalmi irányítókkal kommunikálni, ezért azt helyettük a magyar és az amerikai mentorok végezték. A nyelven túl számukra még kihívást jelentett a repülésbiztonságot szolgáló eljárások elsajátítása. Mivel a gépszemélyzetben belüli fedélzeti feladatelosztás (CRM¹⁷) elve számukra teljesen újszerűnek bizonyult, ezért arra mentorainknak nagy hangsúlyt kellett fektetniük. A nyelvi problémáktól eltekintve a „legacy pilot”-ok repülési technikájával nem volt probléma, a mentorok által oktatott repülési elemeket gyorsan elsajátították.

A fiatal helikoptervezető-jelöltek Mi–171V5 típusra történő képzésében az amerikai fél által kidolgozott kiképzési utasítás (ATM) egy olyan dinamikus felkészítési tempót diktált, mely hasonlatos a hazai háborús gyorsított helikoptervezetői képzéshez. Ezt a gyorsított repülő kiképzést olyan személy képes teljesíteni, aki komoly alapokkal, kiterjedt

¹⁷ Crew Resource Management.

repülő-előképzettséggel rendelkeznek. A helyzet azonban nem ez volt a képzésen részt vett afgán jelöltek esetében, ugyanis ők a képzést megelőzően semmiféle repülőmúlttal nem rendelkeztek. Ettől eltekintve azonban, ha a képzés normál időbeosztás mellett minden repülési készség kialakításához megfelelő repülési idő rendelkezésével valósulhatott volna meg, akkor még hatékony is lehetett volna. De nem ez volt a helyzet. Mivel a jelöltek Mi-171V5 típuson történő képzését megelőző képzési fázisok is e szellemiség mellett valósultak meg, ezért a magyar mentorok a fiatalokkal kapcsolatban nagyon komoly elméleti és gyakorlati hiányosságokkal szembesültek. Az AAT mentori állománya – a probléma súlyát érezve – indítványozta a munkanapok délutánjain történő kiegészítő elméleti és repülőszimulátoros foglalkozások végrehajtását, melyet az amerikai fél – a képzést vezető nemzetként – nem támogatott, mivel azt az előírt képzési programtól való eltérésnek minősítette.

A korlátozott képzési lehetőségek mellett a magyar mentorok minden lehetőséget kihasználtak jelöltjeik képzésére. Az afgán mentoráltakkal töltött minden percet – helyszíntől függetlenül – elméleti oktatásra fordították. A befogadókészséggel nem volt probléma. Az afgánok már néha görcsösen is tanulni akartak. A lelkiismeretes oktatás eredményeként az AAT mentorai és az afgán mentoráltak között nagyon jó kapcsolat alakult ki. Az afgánok kinyilvánították azt az óhajukat, hogy velük kifejezetten a magyar oktatók foglalkozzanak. A gyakorlati képzés az egyes repülési elemekhez rendelt relatívan kevés repülési idő mellett feszített tempóban zajlott.¹⁸ E képzési tempó természetesen vezetett ahhoz, hogy a mentoráltak csak komoly nehézségek árán tudták teljesíteni a minimális követelményeket. Mivel a repülési sikerélmények hiánya sokszor frusztrációt váltott ki az afgánokban, ezért mentorainknak többször pszichológusként kellett foglalkozniuk velük. A görcsös akarás, a bizonyítási vágy a gyakorlati képzésnél is megjelent. Visszaemlékezve kijelenthetem, hogy nem volt olyan eset, amikor az afgán mentoráltak közül akár egy is félvállról vette volna a képzést, ne figyelt volna mentorára, ne akarta volna minden tudásával teljesíteni az előtte álló feladatot.

Az afganisztáni gyakorlati képzés kérdéséhez hozzátartozik a mentorok elfogadottságának kialakítása és fenntartása is. Afgán részről a repülőmentorok elfogadási folyamatának alapját képezi az, hogy a jelöltek az oktatás megkezdése előtt mindig „tesztelik” oktatóikat. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden egyes repülési feladat kapcsán az oktatóknak először kifogástalanul be kellett mutatniuk az elvárt repülési elemeket mentoráltjaiknak, vagyis az oktatóknak időről időre „vizsgáznuk” kellett tanítványaiknál. Ha ez sikerült, akkor az afgánok megkérdőjelezhetetlenül elfogadták oktatóikat.

Ha már mentoraink „bizonyítási kényszere” szóba került, akkor még egy dologról szót kell ejteni. Az AAT mentorai a Mi-8/17 típusra vonatkozó 35 év alatt felhalmozott hazai képzési és üzemeltetési tapasztalatra épített tudással érkeztek Sándandra. Ezt az amerikai fél értette, de mégis – teljesen elfogadható módon – az oktatói feladatok megkezdése előtt azt meg is mérte. A magyar mentorok repülési készségeinek ellenőrzését az amerikai fél a megérkezést követő második, ún. „familiarisation flight”¹⁹ után hajtotta végre. Ekkor mentorainknak

¹⁸ A képzés ráadásul nélkülözte a helikopteres repülés legalapvetőbb képzési készségeinek, a függésnek az oktatását. A magyarázat erre az volt, hogy a függést már az MD-520-as képzésen oktatták, a Mi-171V5 esetében erre külön már nincs szükség. Ez részben igaz volt, hiszen ott és akkor már oktatták az afgánokat a függésre, de a kevés repülési idő miatt akkor nem tudták megtanulni.

¹⁹ A „familiarisation flight”-ok olyan repülések voltak, amikor a még kint lévő magyar mentorok az átadás-átvétel keretében repültek az őket felváltókkal. Bemutatták az éppen aktuális repülési eljárásokat, és az amerikai elvárások szerint pontosították a repülési elemek végrehajtását.

az oktatói századot vezető amerikai századparancsnokkal repülve kellett végrehajtaniuk gyakorlatilag az összes későbbiekben oktatott repülési elemet. Ha ez a repülési ellenőrzés sikeresen teljesült, akkor nyilvánították mentorainkat műveletkésszé, és az új AAT mentori csoport ezt követően vehette át a régítől az oktatói feladatokat.

Eddig a helikoptervezetők képzési tapasztalatait elemeztem, de a fedélzeti technikusok tekintetében a helyzet azonosnak volt tekinthető. Ott is megvolt a mentoráltak életkorából adódó kettősség, emiatt pont ugyanazokkal a nehézségekkel küzdöttek technikusai mentoraink, mint a helikoptervezetők. Ugyanúgy kellett bizonyítaniuk mentoráltjaiknak és amerikai kollégáiknak. A fedélzeti lövészek képzésének a tapasztalatai megegyeztek a fentiekkel, azzal a különbséggel, hogy Sindandon csak a fiatalabb korosztály képzése folyt.

Repülő-műszaki szakterület

A repülő-műszakiak képzésére sokkal több idő állt rendelkezésre, mint a helikoptervezetőkére, de számukra még így is bevezettek egy nagyon komoly megkötést: az afgánok nem vehettek részt a hangárszintű javítások végrehajtásában, arra képzést nem kaptak.²⁰ Ezért a repülő-műszaki képzés a kiszolgáló és az üzemeltető szintű feladatokra korlátozódott, pontosabban az afgán mentoráltak a 25 órás periodikus műszaki munkákkal bezárólag hajthatták végre feladataikat, képzésük eddig a szintig tartott.

A műszaki mentorálásban számunkra nehézséget okozott az, hogy a magyar üzemeltetési kultúránkból hiányoznak a háborús üzemeltetési ismeretek. Ez azért van így, mert nem alkalmazunk több olyan kiadvány (a repülőszakmában „bulletin”-nek nevezett dokumentum) előírásait, melyeket a helikopter gyártója bocsát ki többek között a háborús üzemeltetési szabályokra vonatkozóan. Ezek a dokumentumok határozzák meg például azokat a műszaki engedményeket, melyek mellett a Mi-171 típus békeidőben már nem, de háborús körülmények között még üzemeltethető.²¹ Műszaki mentoraink több alkalommal szembesültek azzal, hogy a részükről valamely oknál fogva leltított helikoptereket a DynCorp International orosz és ukrán mérnökei (mivel a vállalat rendelkezett az összes bulletinnel) visszaminősítették üzemképessé.

Ez a hiányosság jelentkezett az oktatásnál is, hiszen – érthető módon – a békeidős kiképzési elvekről az üzemeltetés Afganisztánban a háborús irányába tolódott el. Ennek megfelelően mentoraink átadták/oktatták az általuk ismert üzemeltetési elveket, majd a háborús képzésbe már a DynCorp is „beszállt”. A háborús bulletinek ismeretének a hiánya a hangárszintű javításokat követő berepülésekkor is jelentkezett. Repülőmentoraink többször kerültek olyan helyzetbe, hogy a berepülésekkor mért paraméterek, illetve az észlelt rendszerműködési hibák alapján a helikoptereket egyértelműen üzemképtelenné nyilvánították. Tették ezt azért, mert nyilvánvalóan ők is a hazai békeidős szabályozókból tanulták a típus üzemeltetését. A sikertelen berepülések után a DynCorp mérnökei mindig kikérdezték repülőmentorainkat a hibajelenségekről, majd a vonatkozó bulletin elővételével bizonyították, hogy a helikopter az ottani körülmények mellett még üzemképesnek tekinthető.

A repülő-műszaki mentorálásnak voltak helyi sajátosságai is. Az egyik, hogy az afgán mentoráltak a munkaidő kezdetét sajátos módon (öntörvényűen) értelmezték, az oktatási és

²⁰ A hangárszintű műszaki javításokat a DynCorp International vállalat orosz és ukrán szakemberei hajtották végre az afgán fél teljes kizárásával.

²¹ Csak példaként: míg egy helikopter forgószárnyagjának alkatrészeinél a békeidős kiképzés/üzemeltetés idején a kopásból adódó „kotyogás” nem megengedett, addig háborús üzemeltetésnél az legfeljebb 2 mm-ig elfogadható.

a repülés előtti kiszolgálási feladatokra késve érkeztek, a repülések a késések miatt többször a tervezettnél később kezdődhettek, alkalmanként pedig el is maradtak. A másik, hogy időszakonként – hivatalosan ugyan nem engedélyezett – tudatmódosító szerekkel éltek, ami esetenként korlátozta alkalmazhatóságukat. Mivel a mi feladatunk nem a nevelés, hanem a mentorálás volt, ezért el kellett fogadnunk ezt a helyzetet. El kellett fogadnunk, hogy Afganisztánban, az afgán hadsereg légibázisán, afgán helikoptereket üzemeltető afgán katonákkal foglalkozunk. Az az ő hazájuk, életük és hadseregük.

Mindemellett, ha megjelentek az oktatásra, a repülő-műszaki munkákra, és semmiféle egészségügyi probléma nem jelentkezett, akkor őket a tanulásvágy és tenni akarás jellemezte. Gyekezték a legjobb tudásuk szerint teljesíteni mindazt, amire mentoraink tanították őket.

ÖSSZEGZÉS

Az afganisztáni mentorálás az itthoni képzésre is komoly hatással volt. A hazai és az afganisztáni repülések követelményrendszerét összehasonlítva több olyan tapasztalattal gazdagodtunk, melyek okán a hazai képzés repüléstechnikai szempontból módosításra és kiegészítésre került. A hazai képzésbe beépítettük a hajtóművek meghibásodását szimuláló autorotáció újszerű gyakorlati eljárását. Míg a régebbi képzésünk csupán az autorotáció helyes végrehajtására koncentrált, addig az új eljárásban az autorotáció mellett már szerepet kapott a földet érés helyének a kiválasztása, a süllyedési szög és a sebesség megtörése, a szimulált autorotációs leszállás végrehajtása. Megkezdődött a poros fel- és leszállások végrehajtásának a begyakorlásához szükséges terület hazai kialakítása, a repülőtéren kívüli előkészítetlen leszállóhelyre történő leszállások gyakorlásának a kidolgozása. A hazai képzésbe beépült a terepkövetéses módszerrel történő repülések eljárásrendje. A gépszemélyzet fedélzeti munkamegosztása magasabb szintre került. Az MH Mi-17 AAT tapasztalataira építve fontossá vált a határteljesítményen történő felszállások²² végrehajtásának pontosítása, a terepre történő kis sebességű, repülőgépszerű fel- és leszállások eljárásainak kidolgozása és végrehajtása.

Fontos tapasztalatként megállapítást nyert, hogy a hazai üzemeltetési eljárásaink mellé be kell építeni mind a háborús üzemeltetési elveket, mind pedig a háborús sérülések javításának módszertanát is. Ezt az ismeretrendszert a jövőben – az üzemeltetett típusunktól függetlenül is – meg kell tartanunk.

A sándandi afgán mentorált állomány nyelvi háttere nagyon változó volt. A feladatok megkezdését követően elég gyorsan egyértelművé vált, hogy mentorainknak a kiváló angolnyelv-tudásuk mellett ajánlott még orosz nyelven is alapfokú szinten kommunikálniuk. Ez az ajánlás addig nem változik, míg mentoraink keleti kultúrkörben, keleti helikoptertípusokkal hajtanak végre oktatásokat. Ez nemcsak az afgánok miatt fontos, hanem a keleti helikopterek üzemeltetésébe bevont mérnökökkel való kommunikáció miatt is.

Az Afganisztánban szolgált helikopteres mentorcsoportjaink nagyon komoly elismerést vívtak ki mind a szövetséges nemzetek, mind pedig az afgán katonai vezetés körében. Ennek az elismertségnek és a tőlünk elvárt képzési színvonalnak a fenntarthatósága érdekében szükséges a felkészítés feltételrendszerének biztosítása. Ehhez természetesen megfelelő számú helikopterre és repülési időre van szükség. A helikopter gépszemélyzeteinek műveleti felkészítéséhez szükséges repülési idők meghatározásánál, mintegy mankóra, a NATO ACO²³

²² A repülőszakmában „Marginal power T/O”-ként ismert eljárás.

²³ ACO-Allied Command Operations.

Forces Standards Volume III – Air Forces (AFS Vol. III.) dokumentumra kell támaszkodni. Az AFS Vol. III. a helikoptervezetők számára 180 óra/év repülési időt ír elő, melynek közel 1/3-a harcászati szimulátoron teljesíthető. Nézetem szerint a Magyar Honvédség helikoptervezetőinek mentorálási, repülési képességét egyrészt – az AFS Vol. III.-ban foglaltak szem előtt tartása mellett – a hazai kiképzésre szánt repülési idő növelésével, másrészt a cseh és a horvát felekkel folytatott közös szimulátoros és hegyi kiképzések folytatásával lehet biztosítani. Ezt a már évek óta jól működő felkészítési rendszert fenn kell tartani!

FELHASZNÁLT IRODALOM

AJP 3.3 Joint Air & Space Operations Doctrine. NATO Military Agency for Standardization, 2012. május.

Afghanistan Air Force Mi-17 Aircrew Training Manual. US 438th Air Expeditionary Wing, 2013. március 16.

Afghanistan Air Force Regulation 0-15-1: Flying operations, General Flight Rules. AAF, 2013. május 31.

Afghanistan Air Force Regulation 0-15-2: Flying operations, Aircrew Management, Training and Standardization/Evaluation. AAF, 2013. május 31.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_58509.htm

NATO ACO Forces Standards, Volume III – Air Forces.

Porkoláb Imre: *Aszimmetrikus hadviselés: az ortodox és a gerilla hadikultúra összecsapásai.*
<http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Porkolab.pdf>

Gerőfi Szilárd ezredes:

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÚJ INFORMATIKAI STRATÉGIÁJA MEGVALÓSÍTÁSÁNAK FELTÉTELEI

*„Látunk kell a problémák jelen formáin túl a későbbi évtizedeket...
A fejlődés ellen nincs gyógymód.”
Neumann János*

ÖSSZEFOGLALÓ: Az informatikai szolgáltatások gyors bővüléséből, fejlődéséből adódóan, a Magyar Honvédség hosszú távú feladatainak támogatása céljából 2014-ben megszületett a Magyar Honvédség új Informatikai Stratégiája. A publikáció – a híradó-informatikai feltételrendszer összetevőinek elemzése alapján – a stratégia jövőképében felvázolt informatikai szolgáltatások megvalósításához szükséges kulcsfontosságú feltételeket határozza meg és mutatja be.

KULCSSZAVAK: informatikai, projekt, szolgáltatás, rendszer, feltétel

BEVEZETÉS

Gyorsuló ütemben változó világunk fejlődési tendenciái a sokfunkciós, könnyen kezelhető, mobil eszközökkel is igénybe vehető, széles felhasználói kör számára elérhető, komplex informatikai szolgáltatások irányába mutatnak. Az informatikai szolgáltatások nélkülözhetetlenek napjaink korszerű társadalmában: a gyerekek okostelefonnal a kezükben, számítógép előtt nőnek fel, a modern vállalatok működése elképzelhetetlen informatikai szolgáltatások igénybevétele nélkül,¹ a honvédelmi tevékenységek informatikai támogatásra vannak utalva.

Az informatikai szolgáltatások gyors fejlődése és a Magyar Honvédség részére meghatározott hosszú távú feladatok tervszerű végrehajtásának támogatása céljából 2014-ben a honvédelmi miniszter kiadta az új MH Informatikai Stratégiát² (a továbbiakban: MH IS), amely figyelembe veszi a Nemzeti Infokommunikációs Stratégiát³ (NIS), és önálló HM ágazati stratégiaként fogalmazza meg a honvédelmi tárca infokommunikációs célkitűzéseit és alapkövetelményeit.

Az MH IS rendeltetése, hogy kijelölje a Magyar Honvédség részére biztosított és igénybe vett híradó-informatikai szolgáltatások és rendszerek helyét, szerepét a honvédelmi szervezetek működésében, valamint meghatározza a fejlesztés, üzemeltetés és igénybevételek alapelveit és fő irányait a 2014 és 2024 közötti időszakban.

A híradó- és informatikai szolgáltatások tervezésével, igénybevételek megszervezésével, irányításával és végrehajtásával kapcsolatos elveket és követelményeket a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Híradó és Informatikai Doktrína⁴ határozza meg.

¹ Chris MacKechnie: Information Technology & Its Role in the Modern Organization. <http://smallbusiness.chron.com/information-technology-its-role-modern-organization-1800.html> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 24.)

² 58/2014. (IX. 10.) HM utasítás a Magyar Honvédség Informatikai Stratégiájának kiadásáról.

³ Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014–2020.

⁴ Magyar Honvédség Összhaderőnemi Híradó és Informatikai Doktrína (1. kiadás), 2013.

A Nemzeti Haderő 2015–2018 címmel megjelent honvédelmi miniszteri program⁵ átfogó stratégiai céljaiban megfogalmazott fejlesztési tervek tartalmazzák a kezdeti feltételek megteremtését az MH IS jövőképeinek megvalósításához. A tervezett informatikai szolgáltatások kialakítására a hét átfogó stratégiai cél közül három lehet nagy hatással: a haderő humán erőforrásainak fejlesztése, a haderő technikai fejlesztése és az informatikai rendszerek fejlesztése.

E publikáció az informatikai szolgáltatásokon keresztül az MH IS megvalósíthatóságára koncentrálna, de híradó-informatikai (civil szakkifejezéssel infokommunikációs) megközelítésben, mint ahogyan ezt a Magyar Honvédség Informatikai Szabályzata⁶ is teszi. Ennek keretében

- bemutatja a Magyar Honvédség információs szolgáltatórendszeit,
- elemzi az MH IS-ben meghatározott informatikai szolgáltatások biztosításához szükséges feltételrendszert,
- majd javaslatokkal kiegészítve meghatározza az MH IS jövőképeinek megvalósításához szükséges kulcsfontosságúnak ítélt feltételeket.

Az elemzés alapját a feldolgozott irodalom, a HVK HIICSF Informatikai Osztály által az alárendelttől és együttműködő szervezetektől bekért jelentések, valamint saját vezetői tapasztalataim és megítéléseim képezik.

AZ MH TERVEZETT SZOLGÁLTATÓRENDSZEREI

Jelen publikációban, amikor informatikai szolgáltatásról írok, beleértem a híradó-, informatikai és információbiztonsági szolgáltatást is. Az informatikai szolgáltatásokat az egyszerűség kedvéért bizonyos esetekben az informatikai jelző elhagyásával csak szolgáltatásokként említem.

„Az informatikai szolgáltatások két alapvető csoportba sorolhatóak: az első az információszolgáltatás, a második pedig az egyes információs funkciók, tevékenységek megvalósítása vagy támogatása.”

Az MH IS 11. pontját idézve: *„A híradó-informatikai szolgáltatások a honvédelmi tárcánál a felhasználás területe alapján alkalmazói és támogató – más néven rendszer- – szolgáltatások közé, az alkalmazói szolgáltatások pedig a felhasználás célja és a felhasználók köre alapján általános célú és szakági – más néven funkcionális – szolgáltatások közé kerülnek besorolásra.”*

Akkor mit is jelent az informatikai szolgáltatás a Magyar Honvédségben? Véleményem szerint olyan szolgáltatások biztosítását, amelyekhez szoftveres támogatás szükséges. *Az informatikai szolgáltatások szerepe a Magyar Honvédségben* több részre osztható. Szerepük egyrészt a *felhasználók részére biztosítani a jogosultságuknak megfelelő hozzáférést* a szolgálati tevékenységükhöz szükséges *információkhoz*, és lehetővé tenni az *információ elektronikus formájú létrehozását, feldolgozását, tárolását, megjelenítését és továbbítását*. Másrészt a különböző célú *rendszerek működését* szükséges *biztosítaniuk* (például beléptetőrendszer, kiképzőrendszer, automatizált rendszerek). Ezenfelül szerepük

⁵ A honvédelmi miniszter 1/2015. (I. 12.) HM utasítása a 2015–2018. évekre vonatkozó Honvédelmi Szakpolitikai Program kidolgozásáról és aktualizálásáról.

⁶ Ált/39 Magyar Honvédség Informatikai Szabályzata, 2014.

⁷ Munk Sándor: A katonai informatika alapelvei a Magyar Honvédségben I. (Alapok) Hadmérnök, IV. évfolyam, 3. szám, 2009. szeptember.

támogatni a műveleti, a döntéshozatali, az információmenedzsment, a szakági és a szervezeti rendszereket, alrendszereket.

A feladatok ellátásához, a Honvédelmi Ágazati Döntési Rendszer (a továbbiakban: HÁDR) támogatásához, illetve az MH IS jövőképeinek megvalósításához a honvédelmi tárca két, logikailag elkülöníthető informatikai támogató- (rendszer-) szolgáltatást alakít ki (melyeket logikai információs szolgáltatórendszereknek is nevezünk).

- A honvédelmi tárca Döntéstámogató Információs Rendszerét (DTIR), amely biztosítja a tárca hatékony működéséhez, valamint a gyors és hiteles közigazgatási döntések létrehozásához szükséges informatikai képességek, szolgáltatások összességét.
- A Magyar Honvédség Műveleti Információs Rendszerét (MIR), amely biztosítja a tárca különböző időszaki katonai képességeinek átfogó infokommunikációs támogatását, a szövetséges szerepvállalást, a hatékony, biztonságos információcserét és szolgáltatásokat.

A két információs szolgáltatórendszer a munkavégzéshez szükséges informatikai szolgáltatásokat fogja biztosítani, azaz alapot biztosít az általános célú és a szakági informatikai szolgáltatások igénybevételéhez, de a szervezeti informatikai szolgáltatások kialakításához is felhasználható lesz. Mindkét információs szolgáltatórendszert önálló funkcióval (közigazgatási és katonai), eltérő szervezeti haszonnal, részben egységes felügyelettel, közös elvek és szabályozók alapján, részben azonos híradó-informatikai és információvédelmi infrastruktúrán valósítják meg. A két rendszer közötti zavartalan együttműködés és a költséghatékonyság érdekében fontos célkitűzés az infrastruktúra és a rendszerfelügyelet további integrációja, egységesítése.

*A HÁDR felső szintű munkacsoportjait, a HM Közigazgatási Döntés-előkészítő Rendszert (a továbbiakban: HM KDR), az MH Műveleti Vezetési Rendszert (a továbbiakban: MH MVR), valamint a Katonai Egységes Felderítő Rendszer HÁDR felderítő támogatását ellátó elemeit foglalja magában.*⁸

Az MH Vezetési Információs Rendszer (MH VIR) azon rendszerintegrációs felület, ami magában foglalja az infokommunikációs infrastruktúrát, erőforrásokat, képességeket. Rendszereivel alapvetően támogatja a nyílt adatok feldolgozását a DTIR és a MIR logikai szolgáltatórendszerén belül.

Az MH Védett Vezetési Információs Rendszer (MH VVIR) egy rendszer integrációs felület, amely lehetővé teszi, hogy az MH VIR infrastruktúrájának felhasználásával (kiegészülve információvédelmi és dokumentumvédelmi képességekkel) minősített adatok feldolgozását lehetővé tevő szolgáltatások, rendszerek jöjjenek létre a DTIR és a MIR logikai szolgáltatórendszerének támogatására.

A két logikai szolgáltatórendszerben alapvetően hasonló szolgáltatások és hasonló munkamódszer kialakítása a cél. A DTIR alapvetően stacioner kialakítású, a napi irodai munkavégzés támogatására szolgáló rendszer, amely támogatja a HM KDR-t, de a minősített adatok feldolgozására szolgáló hálózatrészen még nem jelent meg a szolgáltatások széles köre.

A Műveleti Információs Rendszernek (a továbbiakban: MIR) a stacioner elemek mellett jelentős mennyiségben tartalmaznia kell mobil (tábori) elemeket. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 290/2011. (XII. 22.)

⁸ Idézet a 63/2014. (IX. 26.) HM utasításból: A Honvédelmi Ágazati Döntési Rendszer bevezetésével és működtetésével kapcsolatos egyes feladatokról.

Korm. rendelet 15. § alapján a MH MVR működésének infokommunikációs támogatását az MH KCEHH rendszerei, továbbá bérelt szolgáltatások biztosítják, a tábori rendszerek pedig ennek a hálózatnak a részét képezik.⁹

A MIR kialakításához először egy minősített hálózat létrehozása szükséges, amelyen a különböző informatikai szolgáltatások biztosíthatóak. Erre NATO-rendszerek vonatkozásában jó példa az NS WAN¹⁰ és a rátelepített általános (mint például a NOAN¹¹) és szakági informatikai szolgáltatórendszerek, ilyen a BICES¹², az ICC¹³ vagy a LOGFASS.¹⁴ A tervezéskor természetesen figyelembe veszik a fejlesztés alatt lévő FMN¹⁵-követelményeket és ajánlásokat is.

A rendszer működéséhez és a papíralapú ügyintézés megszüntetéséhez nemcsak hardver- és szoftverfejlesztések szükségesek, hanem meg kell teremteni az előzőekben említett minősített elektronikus iratkezelésre vonatkozó jogszabályi háttérrel is. Az általános célú informatikai szolgáltatásokhoz tartozó, funkcionálisan egymáshoz kapcsolódó rendszereket – az információbiztonsági szabályzók figyelembevételével – integrálni kell, így például az Információ Menedzsment Rendszert (IMR) az Elektronikus Iratkezelő Rendszerrel (EIR) és a PKI¹⁶-technológiát alkalmazó Elektronikus Hitelesítő Alrendszerrel (EHIAR), amely hitelesítési szolgáltatásokat nyújt. Emellett további – akár szakági vagy általános célú – rendszerek integrációjának a lehetőségét is meg kell vizsgálni. Ilyen lehet például a KGIR-¹⁷ és STN-hálózatok¹⁸ optimalizálása, ami után az eredetileg két különálló rendszeren nyújtott informatikai szolgáltatások ugyanazon számítógépről elérhetőek lennének. Ez jelentős költségmegtakarítást eredményezne.

Ebből is látszik az a törekvés, hogy olyan információs rendszereket kell létrehozni, amelyek nyílt és minősített informatikai szolgáltatásaikon keresztül mind békében, mind különleges jogrendben kiszolgálják a honvédelmi tárca felhasználóinak igényeit, támogatják a döntéshozatali rendszert, és alapot teremtenek az MH IS megvalósításához.

AZ ERŐFORRÁSOK ÉS FŐBB RENDSZERTÍPUSOK HELYZETE

Hardver

A honvédelmi tárca informatikai eszközparkja – az MH KCEHH rendszerelemek szűk körének és egyes szakági rendszerek központi kiszolgálóelemeinek kivételével – elavult, cserére szorul, alkalmazásuk és üzemeltetésük magas fajlagos költségű, alacsony hatékonyságú. A tárca számítógép-munkaállomásainak csak mintegy 6–8%-a felel meg a korszerű követel-

⁹ 55/2013 (IX. 13.) HM utasítás a Magyar Honvédség Kormányzati Célú Elkülönült Hírközlő Hálózatának békeidejű üzemeltetési és felügyeleti rendjéről, valamint a központilag biztosított szolgáltatások igénybevételének szabályairól.

¹⁰ NS WAN: NATO Secret Wide Area Network.

¹¹ NOAN: NATO Office Automation Network.

¹² BICES: Battlefield Information Collection and Exploitation System.

¹³ ICC: Integrated Command and Control software for air operations.

¹⁴ LOGFASS: Logistics Functional Area Sub-System.

¹⁵ FMN: Federated Mission Network.

¹⁶ PKI: Public Key Infrastructure.

¹⁷ KGIR: Költségvetés Gazdálkodási Információs Rendszer.

¹⁸ STN: Stationary Network.

ményeknek,¹⁹ a többi amortizálódott, sebességük és kapacitásuk alacsony, alkalmazhatóságuk korlátozott, nem képesek korszerű szoftverek futtatására.

Szoftver

A rendszer-, biztonsági és alkalmazói szoftverlicencket követése pénzügyi okok miatt csak egyes központi és szakági alkalmazások vonatkozásában valósul meg, a szolgáltatások többsége csak többéves késéssel alkalmazza a korábban beszerezhető szoftvereket. A szoftverlicencket megújítására indított beszerzési eljárások elhúzódnak, költségkeretük csökkentésre kerül, a szerződések és licencket lejáratainak nyomon követése nehézkes.

Adatátvitel

Az MH adatátviteli transzportálózat alapvetően megfelel a jelenleg vele szemben támasztott alkalmazói követelményeknek, azonban egyes irányokban az átviteli kapacitás rendkívül alacsony, a sávzélesség pedig döntőrészt nem teszi lehetővé új hang- és képalapú értéknövelt szolgáltatások bevezetését. Az integrált hang-adatátvitel túlnyomórészt nem biztosított, IP-telefoniat csak egyes szervezetek, objektumok vonatkozásában alkalmaznak. A jelenlegi mikrohullámú hálózat adatátviteli kapacitása fejlesztésekkel is csak korlátozottan bővíthető, a megnövekedett felhasználói igények biztosításához optikai hálózat kiépítése lenne az optimális.

Humán erőforrás, szakmai képesség

A polgári szervezetek erős elszívó hatása (jelentős, akár nyolcszoros jövedelemkülönbség) érvényesül minden állománykategóriában, amely elsősorban az informatikai, de az információbiztonsági és a híradó szakterületeken is megfigyelhető. A rátermett, tehetséges, gyakorlattal és szakmai tapasztalattal rendelkező szakemberek rövidesen elhagyják a szervezetet, amint elérték a piacképes tudást. Jelen gazdasági helyzetben, a beszűkült piaci lehetőségek mellett is megfigyelhető a viszonylag magas fluktuáció, és várható, hogy a piac bővülése után ez tovább növekszik. A szakterületen egyes képességek hiányoznak, mások szétszórva találhatóak meg, illetve többnyire nem megfelelő minőségűek. A szükséges szakmai oktatások hiányában egyre nagyobb a függőség a külső szolgáltatószervezetektől, piaci szereplőktől. E probléma megoldásának valós forrásigénye túlmutat a jelenleg biztosított kereteken.

A humán erőforrás-gazdálkodásnak és -képzésnek összhangban kell lennie a szakterületi igényekkel, a szervezeti struktúrával, a biztosítandó képességekkel. A szakterület jelenleg nem rendelkezik humán erőforrás-gazdálkodási stratégiával, és ami legalább annyira fontos, megfelelő ösztönzési lehetőségekkel, amellyel kezelné a problémákat.

Az MH KCEHH üzemeltetése, fejlesztése

Az MH KCEHH központi szolgáltatásai a honvédelmi szervezetek döntő részénél igénybe vehetők, azok a jelenlegi alkalmazói igényeknek túlnyomórészt megfelelnek. Az MH KCEHH üzemeltetésére fordítható javítókészletek elfogytak, a szakképzésre fordítható források nem

¹⁹ HVK HIICSF-LOGCSF egyeztetett felmérés alapján.

elégségesek, az üzemeltető mérnöki állomány fluktuációja nagy. A központi szolgáltatások fenntartására, üzemeltetésére fordított források növelése nélkül veszélybe kerülhet azok folyamatos rendelkezésre állása.

Központi rendszerek és szolgáltatások

Az MH KCEHH központi informatikai alkalmazói szolgáltatásait (elektronikus levelezés, fájlszerver-szolgáltatás, portálszolgáltatás, információmenedzsment, internet-hozzáférés, videotelefon stb.) a vezetés és együttműködés támogatásának érdekében, az MH VIR részeként közel egységes platformon fejlesztik és üzemeltetik.

Szakági rendszerek és szolgáltatások

A pénzügyi, költségvetési, humán és egészségügyi szakági rendszerek fejlesztése és üzemeltetése az MH központi informatikai infrastruktúrától nagyrészt elkülönülten valósul meg. A felderítő, logisztikai, közlekedési, térképészeti, meteorológiai, valamint sugár- és vegyívédelmi biztosítás szakági rendszerei – a központi híradó-informatikai támogató szolgáltatások részbeni felhasználásával – önálló alrendszerként működnek. A többi szakági rendszer teljes egészében az MH KCEHH, valamint az MH központi és középszintű üzemeltető szervezetek támogató szolgáltatásaira épül.

Helyi (szervezeti) rendszerek és szolgáltatások

A helyi rendszerek és szolgáltatások alapvetően a szervezeti vezető követelményein alapulnak. Többségükben integrálják a központi alkalmazói szolgáltatásokat és felhasználják a központi támogató szolgáltatások egy részét. A helyi hálózatok átviteltechnikai eszközei a kiépítés idejének és technológiájának függvényében eltérőek, számítógép-munkaállomásai többségükben elavultak, dedikált szervereinek kapacitása túlnyomórészt alacsony, adatbázisaik megosztása más szervezetekkel csak részben, vagy egyáltalán nem valósul meg.

AZ ALAPVETŐ HÍRADÓ-INFORMATIKAI TEVÉKENYSÉGEK HELYZETE

Katonai üzemeltetés

Az üzemeltetés hatékonyságát szervezési és technológiai módszerek alkalmazásával emelni kell. A központi szolgáltatások és rendszerek üzemeltetésének feladatmegosztása az üzemeltető szervezetek között nem teljes körűen szabályozott és dokumentált, azokat optimalizálni és dokumentálni szükséges.

Alkalmazás

A felhasználók informatikai ismerete sok esetben – bizonyos vonatkozásban – hiányos, színvonalát emelni szükséges. A fejlesztésre vonatkozó alkalmazói követelmények megfogalmazását és a szolgáltatások igénybevételének megszervezését szervesen be kell építeni az alkalmazó szervezetek feladatrendszerébe.

Műveletek támogatása

A műveletek támogatásának híradó-informatikai helyzete az alábbi:

a) stratégiai és hadműveleti szinten nem áll rendelkezésre a műveleteket támogató egységes C²-rendszer;

b) a szárazföldi alakulatoknál rendszeresített vagy rendszeresítés alatt álló tábori digitális híradó-informatikai eszközöket sok helyütt nem építik be, nem telepítik vagy veszik alkalmazásba, így analóg és digitális eszközök komplex alkalmazása esetén a digitális átviteltechnika értéknövelt szolgáltatásait nem használják ki, mert az együttműködés és a kompatibilitás a fejlettebb eszközök „lefelé butítása” útján valósul meg;

c) a különböző szintű vezetési pontok tábori híradó-informatikai központjai a rendelkezésre álló tábori eszközök és rendszerek korlátozott képességei miatt csak minimális mértékben biztosítják a stacioner körülmények között elérhető informatikai szolgáltatásokat, azok nem minden esetben, többségében csökkentett képességekkel és nem teljes körűen vehetők igénybe;

d) a szárazföldi haderőnemi műveleteket támogató speciális katonai informatikai alkalmazásainak száma alacsony, képességei korlátozottak, integrációjuk nem megfelelő, a tábori C² szoftver bevezetése egy zászlóaljnál valósult meg századszinten;

e) a légi erő hadműveleti híradó-informatikai támogatása a NATO-követelményeknek megfelel, folyamatos fejlesztés alatt áll, a híradó-informatikai szolgáltatások és rendszerek elegend tesznek a légi erő irányításával és a légtér ellenőrzésével kapcsolatban meghatározott követelményeknek.

Informatikai műveletek végrehajtása

Az MH jelenlegi híradó-informatikai rendszere az előző pontban részletezett mértékben alkalmas a műveletek támogatására, viszont nem áll készen – az összhaderőnemi harc keretein belül – *informatikai műveletek* végrehajtására. Úgy gondolom, hogy a közeljövőben az *informatikai műveletek* az összhaderőnemi harc részét fogják képezni. Az informatikai műveletek végrehajtásához – beleértve a felderítést, támadást és védelmet – a jelenlegi rendszerrel együttműködő, de attól eltérő híradó-informatikai infrastruktúra kialakítása, végrehajtó szervezetek létrehozása szükséges, valamint biztosítani kell a folyamatos képzést, továbbképzést.

A nemzetközi biztonsági környezet megváltozott. Néhány országban az olyan informatikai támadást (másképpen kibertámadást), amely az ország kritikus infrastruktúrája ellen irányul, emberéleteket veszélyeztet vagy különösen nagy anyagi kárt okoz, fegyveres támadásnak tekintik, és ennek megfelelően vele szemben kintikus válaszcsepás is engedélyezett. Ebben az értelmezésben a támadást végrehajtók katonának minősülnek, és rájuk a katonákra vonatkozó jogszabályok, illetve nemzetközi egyezmények érvényesek.^{20, 21}

A nemzetközi biztonsági környezet változása, a kibertér megjelenése a várhatóan egyre jobban terjedő kibertámadásokkal,²² új kihívás elé állítja a Magyar Honvédséget. Úgy gondolom, a nem túl távoli jövőben a Magyar Honvédségben is elkerülhetetlen lesz az *informatikai harctevékenységek* (ki)fejlesztése, a védelem mellett különös tekintettel a támadásra és a

²⁰ Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare, 2013. <https://ccdcoe.org/tallinn-manual.html> (Letöltés időpontja: 2015. 03. 25.)

²¹ USA National Security Strategy, 2015.

²² UK Ministry of Defence, Global Strategic Trends – Out to 2045, 2015.

felderítésre. Ezenfelül megfontolandó az „informatikai fegyvernem” létrehozása, amihez többek között a jogszabályi környezet megváltoztatása is szükséges.

Védelem, kibervédelmi alapképesség

Mind a Nemzeti Biztonsági Stratégiában,²³ mind a Nemzeti Katonai Stratégiában²⁴ megjelent a kiberbiztonság és kibervédelem. *Magyarország kibervédelme a jelenlegi szabályzók szerint a BM feladata.* A HM a honvédelmi tárcához tartozó rendszerek kibervédelméért felel. A Nemzeti Katonai Stratégia 82. pontja meghatározza a Magyar Honvédség kibervédelmének erősítését. Megítélésem szerint ki kell dolgozni az ország kibervédelmét biztosító, a különleges jogrend eseteire vonatkozó feladatokat, illetve azok minisztériumi szintű elosztását a kapcsolódó jog- és hatáskörökkel.

Az MH kibervédelmi alapképességének kialakítása érdekében korábban megfogalmazott hadműveleti követelmények túlnyomó része *forráshiány miatt nem teljesült*, illetve a meglévő védelmi képességek fenntartására nem lett keret előirányozva. Az MH kibervédelmi alapképességének kialakítása nélkül az informatikai határvédelmi rendszereink csak korlátozott képességgel fognak rendelkezni, ami jelentős kockázatot hordoz magában. A kibervédelmi szakfeladatok területén kiemelt feladatként jelentkezik az MH biztonságiesemény-kezelési képességének fejlesztése (CIRC²⁵). A képesség kialakítására koncepció készült,²⁶ amely tartalmazza a szakterületi célkitűzéseket és az alapvető követelményeket, emellett megjelent a szervezési intézkedés az MH Elektronikus Eseménykezelő Központ (MH EEK) szervezeti kialakítására.²⁷

A KNBSZ és a HVK HIICSF az MH CIRC-képesség kialakításával párhuzamosan dolgozik a MILCERT²⁸ létrehozásán is.

Fenntartás, fejlesztés

A hiánygazdálkodás, a beszerzési tilalmak és a meglévő szerződéses kötelezettségek hatására *érdemi fejlesztés nem történt*. Az eszközpark szinte minden területen teljesen elavult, a biztonsági és rendszerszoftverlicencket követése csak részben, *egyes célrendszerek (KGIR, MEDWORKS) esetében biztosított*. Alapvetően az amortizáció és a licenckövetések elmaradása miatt a meglévő képességek, szolgáltatások biztosíthatósága és biztonsága került veszélybe az alapinfrastruktúrában.

A tárca szakterületi fejlesztésre az elmúlt 5 évben minimális erőforrásokat tudott biztosítani (a KGIR, MEDWORKS és egyes katonai rendszerek kivételével), ezáltal egyes szolgáltatások bevezetése, kiterjesztése, illetve a rendszerszintű optimalizálás elmaradt. *A 2007–2013-as időszak EU operatív programok forrásából a tárca informatikája nem részesült.*

²³ 1035/2012. (II. 21.) kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

²⁴ 1656/2012. (XII. 20.) kormányhatározat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról.

²⁵ CIRC: Computer Incident Response Capability.

²⁶ 60/2013. HM utasítás: MH Kibervédelmi Szakmai Koncepció.

²⁷ 10/2015. (III. 26.) HM utasítás a Magyar Honvédség egyes szervezetei feladatrendszerének módosításával és vezetési rendszerét érintő átalakításokkal kapcsolatos egyes feladatokról.

²⁸ MILCERT: Military Computer Emergency Readiness/Response Team.

Technika, technológia, szolgáltatások

A hiánygazdálkodás eredményeként technológiai lépcsők maradtak ki a fejlesztéseknél, azonban a szakterület igyekezett optimálisan felhasználni a rendelkezésre álló keretet. *Jelenleg a technológiai érettség az elavult eszközök és kialakítások miatt alacsony szintű.* Elmondható, hogy az egymástól független rendszerek száma csökkent, azonban még mindig nem egységes infrastruktúrára épülnek a szolgáltatások. A Magyar Honvédség szabad kapacitásokkal nem rendelkezik, ezért minden területen kompromisszumos megoldások születnek. Az üzemeltetés, fenntartás, irányítás, erőforrás- és szerződéskezelés sem egységes, ezért a szolgáltatások színvonala, költsége nem vagy nehezen összehasonlítható, illetve mérhető. Az új szolgáltatások gyors bevezetését a technikai rendszer nem támogatja.

Szervezet- és folyamatfejlesztés

A haderő- és szervezeti átalakítások folyamán a szakterület részben tudta követni a változásokat, nem volt képes kialakítani azon szolgáltató szemléletű és módszertanalapú szervezeti struktúrát és kapcsolódó képességeket, melyek által a szakterületi feladatrendszerek felmértek, átláthatóak, magabiztosan menedzselhetőek, a szolgáltatások teljes életútjuk alatt kezelhetőek és megbízhatóak lennének. A szakterületen komplex folyamatszervezés és -fejlesztés nem volt, alapvetően a folyamatokban a megszokás, a hagyományok, a feladatkövetés, az aktuális vezetői döntések dominálnak. Összefoglalva: Jelen szervezeti struktúrában, a meglévő képességekkel a jelenlegi állapot nehezen, de konzerválható, azonban a technikai rendszer fejlődésével (egyre bonyolultabb, összetettebb) ez az állapot nem tartható, a szervezet és folyamatok átalakítása, optimalizálása szükséges.

AZ ÜZEMELTETÉSTÁMOGATÁS HELYZETE

N szintű üzemeltetéstámogatás

Az üzemeltetéstámogatás nem csupán támogatás az üzemeltetéshez, hanem jelentős szerepet játszik a fejlesztésekben, a rendszerek optimalizációjában és integrációjában. Mértéke hatással lehet a katonai üzemeltetőszervezetek állománytáblájának kialakítására.

Az MH híradó-informatikai üzemeltetési rendszere négy szintből áll. Az első szinten helyezkedik el a *helyi üzemeltető szakállomány*, amely a jogosultsági szintjüknek megfelelően végezhet gyors beavatkozást, javítást, és közvetlen kapcsolatban van a felhasználókkal.

A második szinten a *központi szolgáltatásokat biztosító üzemeltetők* vannak, akik akkor avatkoznak be, ha a helyi üzemeltető nem képes vagy nem jogosult a feladat végrehajtására vagy a hiba elhárítására. A központi rendszer alapvető napi üzemeltetését az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár (BHD), valamint az MH Összhaderőnemi Parancsnokság (ÖHP) üzemeltetőszervezetei látják el.

A harmadik szinten a *külső szolgáltató* – az érvényes IT üzemeltetéstámogatási szerződés alapján – *a jogszabályok szerinti keretrendszerben végzi a támogatási feladatokat.* Az IT üzemeltetéstámogatási szerződés tartalmazza azokat a követelményeket (például olyan speciális mérnöki végzettséget, amivel a BHD üzemeltetői nem rendelkeznek), üzemeltetési, karbantartási, javítási, alkalmazásfejlesztési és egyéb járulékos tevékenységeket és feladatokat, amit a központi katonai üzemeltető nem tud önállóan ellátni. A központi rendszerek

napi üzemeltetésében fellépő bonyolult problémák megoldására, magasabb tudásigényű feladatok ellátására, a szervezetek támogatására a külső szolgáltató képességeit vonják be.

A legmagasabb és legdrágább negyedik szinten a *gyártói támogatás* áll. A teljes rendszerre vonatkozóan ritkán fellépő, nagy bonyolultságú, rendkívül összetett problémák kiküszöbölésére – amelyekkel a külső szolgáltató kiemelkedően magasan képzett és így kiemelkedően magas juttatásban részesülő szakemberei sem bírnak – a gyártó képességei alkalmazhatók (melyek igénybevételét a külső szolgáltató szerződés vagy eseti megegyezésük szerint szervezi).

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a mérnökök kiáramlása, a képzésbeli hiányosságok és az amortizáció okozta gyakori meghibásodások miatt *a központi katonai üzemeltető egyre több feladatot kénytelen átadni az üzemeltetéstámogatást végző cégnek*. Ehhez hozzáadódik a katonai üzemeltetők számára szabott számos nem szakmai feladat végrehajtása, ami tovább növeli a leterheltséget. Hosszú távon ez a tendencia veszélyezteti annak a minimális katonai követelménynek a végrehajtását, hogy a katonai üzemeltetők képesek legyenek külső segítség nélkül is a műveletek támogatására.

Nagyvállalati szerződés

A technikai és alkalmazáskörnyezet nagyfokú rendelkezésre állása és magas színvonalú szolgáltatásai, működési biztonsága alapvetően befolyásolja a napi munkavégzést és a jogszabályokban meghatározott feladatok ellátását mind békében, mind békétől eltérő időszakban, valamint a missziókban.

A honvédelmi tárca informatikai infrastruktúrája túlnyomó többségben Microsoft (MS) szoftverkomponensekre épül. MS-platfomon működik a címtárrendszer, az elektronikus levelezés, a fájl-, csoportmunka- és adatbázis-szolgáltatás, illetve a biztonsági komponensek egy része, valamint a teljes kliensoldali munkakörnyezet az irodai szoftvercsomaggal együtt. Az infrastruktúra központi felügyeletére és menedzselésére ugyancsak MS-szoftvereket alkalmaz az üzemeltetőszervezet. Az MH követi a NATO és a kormányzati iránymutatásokat, ajánlásokat, ahol szintén jelentős szerepet töltenek be az MS platform elemei.

Az MS nagyvállalati szerződés hosszú távú stratégiai együttműködést megtestesítő szolgáltatás. Lehetővé teszi az informatikai rendszerekben használt eszközpark, szoftverkörnyezet egységesítését, ezáltal a hatékony és előre tervezhető szoftvergazdálkodás megvalósítását. A szerződés központi formában, költségkímélő és tervezhető módon biztosítja a jogtisztaságot, szemben az *ad hoc* jellegű egyedi és nem költséghatékony beszerzésekkel. Pénzügyileg kiszámítható módon biztosítja a teljes szervezeti struktúra számára a szerződésben rögzített MS-megoldások teljes körű használatának jogát a megvásárolt licenccsám mértékéig.

A nagyvállalati szerződésben az MS a szervezeteknél található asztali számítógépek számával arányos fizetési konstrukciót ajánl. Ezen összeg kifizetése a három év során elosztva történik annak az *MS nagyvállalati viszonteladó partnernek* (Large Account Reseller – LAR), amellyel a Magyar Honvédség beszállítói (és ehhez csatlakozva lehetőség szerint terméktámogatási) szerződést köt. A fenti szerződések megkötésekor rögzített termékárak (EUR-ban számítva) nem változnak a szerződés időtartama alatt, ezáltal az MH védelmet élvez a jövőben esetlegesen bekövetkező áremelésekkel szemben. A szerződés megújításával továbbvihetők az eddig elért szerződéses kedvezmények, előnyök, illetve a megújításból adódó pénzügyi megtakarítások.

PÉNZÜGYI, SZERVEZETI ÉS HUMÁN FELTÉTELRENDSZER

A pénzügyi erőforrások többéves elmaradása – mind a fejlesztés, mind a nem megfelelő mértékű fenntartási források területén – jelentős károkat okozott a szakterületen. *A problémák mára komplexekké váltak, és önállóan már nem kezelhetők.* A komplex megoldásokhoz viszont jelentős ráfordítások szükségesek, amelyek külső és/vagy belső fejlesztési erőforrásokkal biztosíthatók.

Mivel szervezeten belüli fejlesztési források nem álltak rendelkezésre a szakterületen (egyes területek kivételével: KGIR, MEDWORKS), és egyelőre nem látható a területen pozitív változás, ezért mind a két szolgáltatórendszer (DTIR és MIR) érdekében külső források bevonása vagy egyéb belső források átcsoportosítása lehet a megoldás.

Ahhoz, hogy az MH IS 80. pontjában megfogalmazott képességeket teljes egészében meg tudjuk valósítani, *a pénzügyi erőforrások biztosítása mellett teljesülnie kell a szervezeti, humán és képzési feltételeknek is.* A MIR egyes tábori és stacioner moduljai már ismertek, de a MIR kialakításának feltételrendszerét csak a komplex igények és követelmények meghatározása után elkészített rendszerterv alapján lehet definiálni.

Erőforrásigény (DTIR pénzügyi feltétel)

A HVK HIICSF Informatikai Osztály 2013-ban az európai uniós források igénybevételéhez, illetve a HÁDR DTIR kialakítása érdekében a 2014–2020-as időszakra elkészítette az erőforrástervet. A tárca valós szolgáltatás- és képességigényei alapján kalkulált erőforrás-szükséglet a 2014–2020-as időszakra *61,8 milliárd Ft* volt, amely összeg nem tartalmazta a művelési rendszer részét képező tábori rendszereket.

A források rendelkezésre állása esetén, a kialakítás során olyan szolgáltatórendszer jön létre, amely biztosítja a *papírmentes iroda* megteremtését, a bürokrácia csökkentését, a szervezeti hatékonyság növelését, az elektronikus ügyintézés feltételeit, az átláthatóságot és ellenőrizhetőséget, a biztonsági kihívásoknak is megfelelő rendelkezésre állást. Biztosítja a szolgáltatásfolytonosságot, valamint közfeladata ellátása során a gyors és védett információcserét az együttműködő állami, közigazgatási, valamint szövetséges szereplőkkel, a fenntartható és hatékony, módszertanalapú működés biztosítása mellett. Biztosítja a jelenlegi igények és az időszak alatt megjelenő igények kezelése érdekében a szolgáltatások gyors bevezethetőségét, a törvényi változások követését.

Szervezeti, képzési és humán feltételrendszer

Az előző pontban részletezett nagyságrendű források kezelésére nem rendelkezik a tárca megfelelő híradó-informatikai szervezettel és képességekkel, *jelen állapotban képtelen lenne önállóan a kapcsolódó projekteket kezelni, a forrásokat hatékonyan felhasználni.* A korábban jelzett szakterületi szervezet- és folyamatfejlesztés, valamint a humánerőforrás- és szakmaiképesség-problémák kezelésével lenne képes csak a szakterület a létrehozott új képességeket a kor kihívásainak megfelelően üzemeltetni és fenntartani.

A jelenlegi híradó-informatikai és információvédelmi szervezeti kialakítás a napi rutinfeladatok végrehajtását is csak jelentős leterheltség mellett biztosítja, és *nem támogatja a fejlesztési projektek menedzselését.*

Szervezeti feltételek, javaslatok

Tárcaszinten

A kormányzati célú hírközlő hálózatokról szóló 346/2010. (XII. 28.) kormányrendelet 2. számú melléklete alapján a MH KCEHH hálózatgazdája a honvédelmi miniszter, aki e rendelet 28. §. (2) bekezdése alapján felelős az MH KCEHH működtetésével, fejlesztésével, együttműködésével, minden oldalú biztosításával összefüggő hálózatgazdai feladatok végrehajtásáért.²⁹

Az MH KCEHH hálózatgazdai feladatokat, HM SZMSZ³⁰ szerint, a honvédelmi minisztertől kapott felhatalmazás alapján a *HVK HIICSF gyakorolja*.³¹ A HVK HIICSF mégsem felügyeli teljes egészében a tárca híradó-informatikai rendszereit, mert néhány – KCEHH-hálózatot egyébként használó – kiemelt (al)rendszer más alárendeltségében működik. Ilyenek például a KGIR a HM VGH felelősségi körében, vagy a MEDWORKS a HM EI Zrt. üzemeltetésében. *Emiatt tárcaszinten az egységes és költséghatékony fejlesztés nem tud megvalósulni.* Az adott szervezetek érdekképviselőinek hatékonysága befolyásolja, hogy melyik fejlesztés milyen támogatást kap. Úgy gondolom, hogy a HVK HIICSF szervezetét meg kell erősíteni KGIR- és MEDWORKS-szakemberekkel (a HM VGH informatikai szervezete terhére), és a HIICSF-nek meg kell kapnia a megfelelő jogosultságokat azon HM-szervezetek és -háttérintézmények híradó-informatikai és információvédelmi szakmai irányításához, amelyek a KCEHH hálózatát használják.

A kiemelt projektek menedzsmentjéhez *ideiglenes menedzsmentszervezetek felállítása szükséges.* A 24/2014. HM utasítás az EU 2014–2020-as programozási időszak forrásainak tárcaszintű tervezésével és felhasználásával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról kimondja, hogy *a honvédelmi szervezetek saját projekteik tekintetében felelősek a projekt teljes körű szakmai megvalósításáért.*³² A kiemelt fejlesztési projektek menedzselése mellett szükséges egy *alkalmazás- vagy szoftverfejlesztő központ létrehozása*, amely a NATO szoftvermenedzsment-politikáját³³ figyelembe véve szolgálná ki a honvédelmi tárca fejlesztési és részben ellátási igényeit. Nem idő- és költséghatékony minden szoftverfejlesztésért és -frissítésért külső vállalkozóhoz fordulni.

HVK- és ÖHP-szinten

Külön híradó és külön informatikai szakember a Magyar Honvédségben ténylegesen csak üzemeltetői szinten létezik, ott viszont nagyon sok a specializáció. Parancsnokságszinten és a fölött (MH ÖHP, HVK, HM) olyan emberekre van szükség, akiknek megvan a specializációjuk, de általánosan vagy mélyebben ismerik a másik szakterületet is, tehát *híradó-informatikai rendszerszakemberek (CIS)*. Ezekre a szinteken elvárás, hogy ne csak egy szakterülethez értsenek. Szervezeti és vezetési szempontból nézve a jelenlegi híradó és informatikai szétválasztás a fent említett szinteken nem szerencsés, sokkal inkább hatékonynak tartom *az egységes híradó-informatikai és információvédelmi szervezet* megtartását, azon belül műveleti és stacioner részlegek vagy osztályok létrehozását. Ez a fajta megosztás hatékonyan támogatja a DTIR és MIR kialakítását és üzemeltetését is.

²⁹ 346/2010 kormányrendelet a kormányzati célú hírközlő hálózatokról.

³⁰ HM Szervezeti és Működési Szabályzat (HM SZMSZ), 2014.

³¹ HVK Híradó, Informatikai és Információvédelmi Csoporthőnökség ügyrend, 2014.

³² 24/2014. HM utasítás az EU 2014–2020-as programozási időszak forrásainak tárcaszintű tervezésével és felhasználásával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról.

³³ NATO Software Management Policy (AC322-N(2014)0119-NU).

Üzemeltetői szinten

Érdemes megvizsgálni a műveleti vagy tábori és stacioner bontást az üzemeltetőszervezetek között is. Jelenleg az MH BHD és az MH Nagysándor József 43. Híradó és Vezetéstámogató Ezred (Alföldi Híradó és Informatikai Fő Központ [AHIFK] és Dunántúli Híradó és Informatikai Fő Központ [DHIFK]) végzi a KCEHH üzemeltetését, de mindkét szervezetnek van más – általában sajnos magasabb prioritású – feladata is.

A központi menedzsmentszemlélet azt igényli, hogy a NATO Kommunikációs és Információs Ügynökség (Communications and Information Agency – továbbiakban NCIA) mintájára³⁴ nálunk is egy tisztán szakmai szervezetben³⁵ legyen a híradó-informatikai és információvédelmi állomány. Az NCIA reformja a szövetség számára a szakfeladatok hatékony végrehajtását és a költségsökkentést is biztosítja.³⁶ Szükséges megvizsgálni az informatikai szolgáltatásoknak az NCIA szolgáltatáspolitikájának³⁷ megfelelő megvalósíthatóságát a honvédelmi tárcán belül.

A tábori infokommunikációs rendszerek támogatására a NATO Kommunikációs és Információs Rendszercsoport (Communications and Information Systems Group – NCISG) mintáját követve szükséges kialakítani modulrendszerű híradó-informatikai alegységeket, amelyek legalább két dandárfeladat végrehajtását képesek támogatni. Az egyik dandár híradó-informatikai támogatását hazai alkalmazás esetén szükséges biztosítani, a másik dandár híradó-informatikai támogatását NATO-felajánlásunknak megfelelően a bevetés előtt meghatározandó alkalmazási körzetben kell tudni biztosítani.

Ha egy egységes híradó-informatikai szervezet létrehozása nem lehetséges, akkor megfontolandó, hogy *az egyik üzemeltetőszervezetnél legyen az összes állandó híradással, a másiknál pedig – néhány kivételtől eltekintve – az összes tábori híradással kapcsolatos feladat*. Ez egyrészt növeli a hálózat rugalmasságát, a gyorsabb központi beavatkozást, másrészt a tábori eszközök és vezetési pontok egységes híradó-informatikai támogatását.

Dandár- és ezredszinten

Amennyiben a NATO CIS Group mintája nem valósítható meg, dandár- és ezredszinten – a jelenlegi híradó-informatikai alegységek bázisán – a *telepíthető* híradó-informatikai század (DCM³⁸) mintájára alegységeket célszerű létrehozni. Ez szintén jelentős strukturális átalakítást kíván, de képzésben egyszerűsítene, a személyi állomány részére átjárhatóvá tenné (magyar beosztás – DCM beosztás – magyar beosztás) a rendszert, üzemeltetésben és fenntartásban jelentősen leegyszerűsítene a feladatokat, a mobilitást pedig egyértelműen növelné.

Humán és képzési feltételek

„A Magyar Honvédség működése szempontjából az anyagi erőforrásokon túlmenően, kritikus jelentőséggel bír, hogy milyen humán erőforrás áll a rendelkezésére. A sajátos közszolgá-

³⁴ NATO AGENCIES REFORM Establishment of the new NATO Communications & Information Organisation (C-M(2012)0049).

³⁵ NCIA/GM/2014/009: Operational Order Rev 1 for Transition to New Organizational Design starting 1 January 2014 – Achieving Stage 1 implementation (21 March 2014).

³⁶ NATO Communications and Information Agency Concept of Operation (CONOPS) (2014). <https://www.ncia.nato.int/Pages/homepage.asp>

³⁷ NATO Information and Communications Technology (ICT) Service Management Policy (AC322-N(2014)0120-NU).

³⁸ DCM: Deployable CIS (Communications and Information Systems) Module.

latot teljesítő, felkészült, motivált és elkötelezett katona a Magyar Honvédség legnagyobb értéke” – fogalmaz az NKS.³⁹

Humán feltételek:

Csökkenteni szükséges a mérnöki szakállomány fluktuációját, meg kell teremteni a híradó-informatikai szakállomány megtartásának jogi és pénzügyi eszközeit, ki kell dolgozni és be kell vezetni az annak megfelelő ösztönzési rendszert.

A szakállomány pótlásának alapvető forrását a katonai oktatási intézmények híradó-informatikai szakirányán, ágazatán végzett pályakezdő tisztek és altisztek képezik, ugyanakkor ahol lehet, bővíteni kell és szélesebb körben szükséges alkalmazni a pályázatást, a polgári szférából történő szakember-utánpótlást.

Oktatási és képzési feltételek:

- A katonai oktatási rendszerben történő híradó- és informatikai tiszt- és altisztképzés rendszerét fenn kell tartani, a szakképzés színvonalát és irányultságát folyamatosan igazítani szükséges az információtechnológia fejlődéséhez.
- A szakállomány célirányos, tanfolyamrendszerű továbbképzését rendszeressé kell tenni, valamint bővíteni szükséges annak érdekében, hogy a híradó-informatikai rendszerek üzemeltetésében csökkenteni lehessen a külső támogatás szerepét, mértékét.
- A felhasználói állomány általános számítógép-kezelési ismereteit közelíteni kell az ECDL-vizsgakövetelményeihez, célrendszerek esetében számukra felkészítéseket kell szervezni.

KULCSFONTOSÁGÚ FELTÉTELEK

Az alábbiakban négy pontban fogalmaztam meg, hogy az informatikai szolgáltatások biztosításához, így a híradó-informatikai és információvédelmi rendszerek, hálózatok és eszközök üzemeltetéséhez, fenntartásához és fejlesztéséhez melyek azok a kulcsfontosságú feltételek, amelyek teljesülése szükséges a Magyar Honvédség Informatikai Stratégiájának hatékony megvalósításához.

Kulcsfontosságúnak tartom azt a feltételt, ami hatással van az összes informatikai szolgáltatás biztosítására. A minősített elektronikus adatkezelést támogató szabályozó környezet kialakítása például azért nem került a kulcsfeltételek közé, mert az csak a minősített rendszerek informatikai szolgáltatásainak kialakításához szükséges kulcsfontosságú feltétel.

A fentiekben közreadott elemzésemből egyértelműen kiderül: *komplex, nagymértékű fejlesztésekre van szükség* a szakterületen. A fejlesztések végrehajtásához és a későbbi fenntartáshoz, valamint a költséghatékony üzemeltetéshez *szervezeti modernizációt* kell végrehajtani, illetve létre kell hozni a megfelelő szervezeteket. Mindenképpen szükséges egy olyan szervezet, amelyik tárcaszintű jogosultságokkal rendelkezik, és a szervezeti érdekektől függetlenül képes összefogni és koordinálni a feladatokat, irányítani a végrehajtást. Üzemeltetési szinten a rendelkezésre álló képességek, szakemberek és az üzemeltetéstámogatás mértékének megfelelően átalakítások szükségesek. A fejlesztés érdekében létrehozott projektszervezet(ek) a végrehajtás után – teljes körű rendszerbe illesztés és életciklus-menedzsment biztosítása után – megszüntethetők. Ebből következik a jövőkép eléréséhez szükséges első kulcsfontosságú feltétel:

³⁹ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája, 2012.

Felső vezetői döntések meghozatala a híradó-informatikai és információvédelmi szervezetek átalakításáról, az üzemeltetéstámogatás és külső fejlesztés arányáról, majd a döntéseknek megfelelő szervezeti modernizáció végrehajtása.

Az első feltétel megvalósulása felső vezetői akarat kérdése. Az MH Informatikai Stratégiája teljes egészében nem valósítható meg szervezeti átalakítások és projektszervezetek létrehozása nélkül. A konkrét szervezeti modernizációs tervek elkészítésének előfeltétele, hogy világosan lássuk, mit szükséges és mit tudunk katonai szervezetekkel fejleszteni, illetve üzemeltetni, emellett mi az, amit a külső szerződéses partner(ek)től várunk. Ezt követően lehet szembenézni a külső és belső érdekérvényesítő tevékenységgel.

Az első feltételben meghozott döntés az üzemeltetéstámogatás mértékéről nagyban meghatározza a katonai üzemeltető szervezeteknél szükséges képességeket, szakemberlétszámot és a minősítések, illetve képzések szintjét. A gyorsan fejlődő infokommunikációs rendszerek alapesetben is megkövetelik a szakemberek folyamatos továbbképzését; nagymértékű fejlesztések esetén a szakképzések végrehajtása és minősítések megszerzése elengedhetetlen az IT-rendszerek fejlesztéséhez és üzemeltetéséhez. Ebből következik a második kulcsfontosságú feltétel a jövőkép eléréséhez.

A fejlesztésekhez és üzemeltetéshez szükséges képzések biztosítása a katonai üzemeltető állomány részére.

Ennek a feltételnek a megvalósítását tartom a legegyszerűbben megoldhatónak. Azokat a képzéseket, amelyeket nagyvállalati szerződés, illetve az üzemeltetéstámogatási szerződés keretein belül nem lehet biztosítani a katonai üzemeltető állomány részére, a civil cégek által felajánlott képzési lehetőségek felhasználásával kell biztosítani. A képzési igény rendelkezésre áll, a költségeket hozzá kell rendelni az igényekhez, és lehetővé kell tenni azok felhasználását.

A második kulcsfontosságú feltétel teljesülése esetén már a képzett szakemberek megtartását kell elérni, ennek hiányában a katonai üzemeltetési rendszer előbb-utóbb összeomlik. Végezetül következnek a harmadik kulcsfontosságú feltétel a jövőkép eléréséhez.

A képzett híradó-, informatikai és információvédelmi szakemberek megtartása.

Ennek a feltételnek a megvalósulását támogatják a 85/2014. (XII. 23.) HM utasításnak⁴⁰ a humán erőforrás megtartására és a bérfejlesztésre vonatkozó pontjai, illetve nagyban elősegíti az új katonai életpályamodell,⁴¹ ha a munkaerő-piaci pótlék megállapításánál a vezetők figyelembe veszik elsősorban az informatikai szakállomány, illetve a híradó- és információvédelmi szakállomány helyzetét. Feltétlenül csökkenteni kell a különbséget a piaci szereplők és a katonai mérnök szakállomány fizetése között.

Végül, de nem utolsósorban pénzügyi erőforrások biztosítása nélkül az amortizáció rövid időn belül olyan mértéket érhet el, ami rendszerösszeomláshoz vezethet. Az utóbbi időben a meghibásodások egyre gyakoribbak, az üzemeltető és üzemeltetést támogató állomány megfeszített munkájának köszönhető, hogy a rendszer kisebb-nagyobb meghibásodásokkal még üzemel, a szolgáltatások még biztosítottak. A fejlesztések végrehajtása elkerülhetetlen. Következnek a negyedik kulcsfontosságú feltétel a jövőkép eléréséhez.

Erőforrások biztosítása a DTIR és MIR fejlesztéséhez (DTIR esetében a lehető legnagyobb mértékben kihasználva az EU-forrásokat).

Talán ezt a kulcsfontosságú feltételt lesz a legnehezebb teljesíteni. Kitekintve az informatika világából, tudom, hogy a többi szakterület helyzete sem irigylésre méltó, mindenhol

⁴⁰ A honvédelmi miniszter 85/2014. (XII. 23.) HM utasítása a honvédelmi szervezetek 2015. évi fő célkitűzéseinek és fő feladatainak, valamint a 2016–2017. évi tevékenysége fő irányainak meghatározásáról.

⁴¹ HM Humánpolitikai Főosztály: Elgondolás a katonai életpályával kapcsolatos részletes szabályozásról, 2015.

hasonlóan súlyos anyagi gondokkal küzdenek. Ha az informatikai erőforrásigénynek csak egy része lesz biztosítva, az is előrelépés, de tudomásul kell venni, hogy részképességek biztosításával, a központi rendszer átfogó fejlesztése nélkül az informatikai stratégiának csak egy kis része lesz megvalósítható.

Az eddigieket összegezve: Az elemzésből és az azonosított feltételrendszerből látható, hogy az informatikai szolgáltatások biztosítása nagyon sok összetevőtől függ, éppen ezért az új MH Informatikai Stratégia megvalósításához nem elégséges a szolgáltatórendszer egyes részeinek a fejlesztése, hanem komplex, a rendszer egészét érintő átfogó reform végrehajtása szükséges. A reform kifejezést néhányan talán túlzónak tartják, de ha belegondolnak abba, hogy a központi technikai infrastruktúra átalakítása, az amortizációs cserék végrehajtása és a szervezeti modernizáció mellett a képzések biztosításával párhuzamosan el kell érniük a szakemberek megtartását is, akkor joggal beszélhetünk reformról.

ÖSSZEFOGLALÁS

Publikációm célja a 2014-ben közzétett MH Informatikai Stratégia jövőképében felvázolt informatikai szolgáltatások megvalósításához szükséges kulcsfontosságú feltételek meghatározása. Ennek részeként a publikációban értelmeztem az informatikai szolgáltatások MH Informatikai Stratégiában megfogalmazott jövőképét, rendszereztem az informatikai szolgáltatásokhoz szükséges feltételrendszer összetevőit, elemeztem az összetevők jelenlegi helyzetét, és meghatároztam a 2024-ig terjedő időszak kulcsfontosságú feltételeit, amelyek a következők:

- felső vezetői döntések meghozatala a híradó-informatikai és információvédelmi szervezetek átalakításáról, az üzemeltetéstámogatás és külső fejlesztés arányáról, majd a döntéseknek megfelelő szervezeti modernizáció végrehajtása;
- a fejlesztésekhez és üzemeltetéshez szükséges képzések biztosítása a katonai üzemeltető állomány részére;
- a képzett híradó-, informatikai és információvédelmi szakemberek megtartása;
- erőforrások biztosítása a DTIR és MIR fejlesztéshez (DTIR esetében a lehető legnagyobb mértékben kihasználva az EU-forrásokat).

A publikációból levonható konklúzió: Az MH Informatikai Stratégia teljes megvalósításához komplex, a rendszer egészét érintő átfogó reform végrehajtása szükséges, amely magában foglalja a központi informatikai infrastruktúra átalakítását, az amortizációs cserék végrehajtását, a szervezeti modernizációt, a képzések biztosítását és a képzett szakemberek megtartását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 10/2015. (III. 26.) HM utasítás a Magyar Honvédség egyes szervezeti feladatrendszerének módosításával és vezetési rendszerét érintő átalakításokkal kapcsolatos egyes feladatokról. Hivatalos Értesítő, 2015. évi 14. szám. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2015/14.pdf>
- 1035/2012. (II. 21.) kormányhatározat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Magyar Közlöny, 2012. évi 19. szám. http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf
- 1656/2012. (XII. 20.) kormányhatározat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról. Magyar Közlöny, 175. szám, 2012. december 20. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk12175.pdf>

- 24/2014. HM utasítás az EU 2014–2020-as programozási időszak forrásainak tárcaszintű tervezésével és felhasználásával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. Hivatalos Értesítő, 2014. évi 18. szám. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2014/18.pdf>
- 290/2011. (XII. 22.) Kormányrendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100290.KOR
- 346/2010. Kormányrendelet a kormányzati célú hírközlő hálózatokról. http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1000346.KOR
- 55/2013. (IX. 13.) HM utasítás a Magyar Honvédség Kormányzati Célú Elkülönült Hírközlő Hálózatának békeidejű üzemeltetési és felügyeleti rendjéről, valamint a központilag biztosított szolgáltatások igénybevételének szabályairól. Hivatalos Értesítő, 2013. évi 45. szám. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2013/45.pdf>
- 58/2014. (IX. 10.) HM utasítás a Magyar Honvédség Informatikai Stratégiájának kiadásáról. Hivatalos Értesítő, 2014. évi 46. szám. <http://nkfih.gov.hu/download.php?docID=28331>
- 60/2013. (IX. 30.) HM utasítás a Magyar Honvédség Kibervédelmi Szakmai Koncepciójának kiadásáról. Hivatalos Értesítő, a Magyar Közlöny melléklete, 2013. 48. sz., Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2013. 13873–13882.
- 63/2014. (IX. 26.) HM utasítás a Honvédelmi Ágazati Döntési Rendszer bevezetésével és működtetésével kapcsolatos egyes feladatokról. Hivatalos Értesítő, 2014. évi 49. szám. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2014/49.pdf>
- A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100113.TV
- A honvédelmi miniszter 85/2014. (XII. 23.) HM utasítása a honvédelmi szervezetek 2015. évi fő célkitűzéseinek és fő feladatainak, valamint a 2016–2017. évi tevékenysége fő irányainak meghatározásáról. Hivatalos Értesítő, 2014. évi 64. szám. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2014/64.pdf>
- A honvédelmi miniszter 1/2015. (I. 12.) HM utasítása a 2015–2018. évekre vonatkozó Honvédelmi Szakpolitikai Program kidolgozásáról és aktualizálásáról. <http://www.kormany.hu/download/c/34/40000/Honv%C3%A9delmi%20K%C3%B6zl%C3%B6ny%202.pdf>
- Ált/39 Magyar Honvédség Informatikai Szabályzata, 2014. A honvédelmi miniszter 39/2014. (V. 30.) HM utasítása a Magyar Honvédség Informatikai Szabályzatának kiadásáról. Hivatalos Értesítő, 2014. évi 28. szám. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/12/PDF/2014/28.pdf>
- HM Humánpolitikai Főosztály – Elgondolás a katonai életpályával kapcsolatos részletes szabályozásról, 2015. <http://www.honvedelem.hu/cikk/50421>
- HM Szervezeti és Működési Szabályzat (HM SZMSZ). http://www.kormany.hu/download/9/7f/00000/HM_SZMSZ%20_20140801.pdf
- HVK Híradó, Informatikai és Információvédelmi Csoportfőnökség ügyrend <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/hvk-hirado-informatikai-es-informaciovedelmi-csoportfonokseg>
- MacKechnie, Chris: *Information Technology & Its Role in the Modern Organization*. <http://smallbusiness.chron.com/information-technology-its-role-modern-organization-1800.html>
- Magyar Honvédség Összhaderőnemi Híradó és Informatikai Doktrína (1. kiadás). Magyar Honvédség, 2013. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/index.php?m=0&p=kozltart&ev=2013&szam=8&k=13>
- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája, 2012. http://www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf
- Munk Sándor: *A katonai informatika alapelvei a Magyar Honvédségben I. (Alapok)* Hadmérnök, IV. évfolyam, 3. szám, 2009. szeptember

Nagy Sándor ezredes:

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK AFRIKA-POLITIKÁJA ÉS AZ AFRICOM¹

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Amerikai Egyesült Államok Afrika irányában folytatott politikájában a hidegháborús korszak lezáródása hozta meg a fordulatot. Három elnök, Clinton, G. W. Bush és Obama Afrika-politikája változásán keresztül juthatunk el az Amerikai Egyesült Államok Afrika Parancsnokságának vizsgálatához, melynek megalakítása és léte ettől a politikai evolúciótól függ.

KULCSSZAVAK: politikai evolúció, Afrika-politika konszolidációja, érdekek védelme, energiapolitika, energiatüggőség, terrorizmus elleni harc

BEVEZETÉS

A demokrácia és a gazdasági liberalizáció képezi a két fő irányt Washington Afrika-politikájában. A berlini fal 1989-es leomlása, valamint annak következményei eredményezték és határozták meg az amerikai Afrika-politika irányvonalát 1993-tól. Az amerikai diplomácia fő érveit visszavezethetjük Európa volt nagyhatalmai (a gyarmatosító országok, de legfőként Franciaország) gazdasági és politikai monopóliumára Afrikában. Az amerikai politika kritizálja azt a támogatást, amelyet ezek az országok nyújtanak az afrikai kontinens uralkodó hatalmainak. Az amerikai politikai offenzíva ugyanakkor a demokrácia védelmére és az afrikai elit felelősségének a felismertetésére is irányul.

Az Amerikai Egyesült Államok Afrika-politikájának alapjait vizsgálva azonban a közelmúlt történelmében ennél korábbra kell visszamenni: az ország nagyhatalmi státusa kialakulásának időszakára, ami 1917-re, az első világháborúba történt belépése idejére tehető.

A második világháborút követő hidegháború időszakában Amerika fő figyelme a nagy ellenségre, a Szovjetunióra irányult. Afrika ez idő alatt a két szemben álló fél ütközési zónája volt, de a kontinens akkor a volt gyarmatosító európai hatalmakra bízta. Az Afrikával kapcsolatos politika változása csupán a keleti blokk és a Szovjetunió felbomlása után gyorsult fel, párhuzamosan a kontinensért vetélkedők között felerősödött politikai és gazdasági versenyfutással. Itt jön képbe Franciaország, amely egyébként is rendkívül érzékeny az érdekszféráját veszélyeztető tényezőkkel szemben. Ezt az érdekszférát veszélyeztette az Amerikai Egyesült Államok, amikor kritikával illette a francia külpolitikát a volt gyarmati országok irányában, valamint a diktatúrák támogatását.

Az amerikai adminisztráció megvillantotta az afrikai országok előtt a lehetőséget, hogy gazdaságaikat becsatolhatják a világgazdaság sodrába. Ennek érdekében vállalta fel befektetéseinek növelését a kontinensen, de azt függővé tette a gazdaságok liberalizációjától. Amerika felismerte a rendkívüli lehetőségeket, és nem csupán a mintegy 700 millió fős lakosság által biztosított piacon, de a kiaknázatlan és a nemzetközi piacon rendkívüli

¹ U.S. Africa Command – az Amerikai Egyesült Államok Afrikáért felelős parancsnoksága.

módon keresett ásványkincsekben is. Itt természetesen gondolunk az olajra, de ezen túlmenően a modern informatikai és híradástechnikai ipar számára elengedhetetlenül szükséges fémekre, így például a platinára.

Az ideológiai konfrontáció óta a gazdaságok fejlettsége a nagyhatalmak megítélésének, a közöttük kialakult sorrendnek a legfontosabb kritériuma. A nagyvállalatok versenyében csak azok tudják előnyös pozícióba verekedni magukat, amelyek a lehető legolcsóbban tesznek szert a nyersanyagokra. A multicégek között folyó verseny legjobb terepe erre Afrika. Kihasználva sok afrikai ország államrendjének mély válságát, amelyet felerősít a technológia fejletlensége és a szinte állami szintű korrupció, a világcégek – ha nem is a saját nevük alatt közvetlenül – hihetetlen előnyökre tehetnek szert az alacsony nyersanyagárakkal. Ez utóbbi elem, vagyis a korrupció szinte az egész kontinenst megfertőzte. Az Afrika földjében rejlő gazdagság azonban nem hozta – és nagy valószínűséggel nem is hozza – meg a tömegek által rég várt fejlődést, a jobb életet. Ezek csak a szűk elit, valamint a multicégek számára jelentenek valóságot. A multinacionális cégek közötti kereskedelmi konkurenciaharc tovább gerjeszti a politikai korrupciót.

Itt vélhetjük felfedezni azt a vékony határt, amely a multicégek gazdasági céljai és a geostratégiai kihívások között húzódik. A gazdasági harc az első, míg a politikai versengés csak második ebben a rangsorban.

Az Amerikai Egyesült Államok Afrika-politikájának a fejlődését vizsgálva át kell tekinteni annak egyes fázisait a clintoni adminisztrációtól kezdve Bush kormányzásán keresztül egészen Obama elnökségéig.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK AFRIKA-POLITIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSE

Bill Clintontól Barack Obamáig

A clintoni adminisztráció és a washingtoni Afrika-politika alapjai

Visszaulva a bevezetőben már bemutatott történelmi környezetre, az Amerikai Egyesült Államok a hidegháború időszakában a Szovjetunióval való szembenállásból rá háruló feladatok miatt az Afrikát érintő kérdések kezelését nagyrészt rábízta az európai hatalmakra, amelyek a gyarmati időkből egyébként is meglehetősen szoros kötelekeket őriztek meg a volt gyarmataikkal. A hidegháborús korszak végén az Amerikai Egyesült Államok elhatározta, hogy visszaszerzi és kiszélesíti cselekvési szabadságát Afrikában. Ennek érdekében intenzívebbé váltak azok a kutatások, amelyek Amerikának a fekete kontinenssel kapcsolatos érdekeit vizsgálták, még akkor is, ha azok szembehelyezkedtek néhány korábbi gyarmatosító nagyhatalom érdekeivel. A kutatások nagyon gyorsan felismerték az afrikai piac nagyságát, a 700 millió potenciális vásárlót, valamint azt is, hogy az afrikai országok fejletlen ipara a felmerülő igényeknek kevesebb mint 7%-át elégítette ki, és az is csak szűk területekre korlátozódott.

Az Amerikai Egyesült Államok széles politikai és gazdasági offenzívába kezdett, hogy eredményesen szerepeljen a piacokért folyó versenyben. Bill Clinton elnök 1993-ban eltörölte az egyes afrikai árucikkkel szembeni vámkorlátozásokat. Ezzel a döntésével inspirálta az

Accords Afrique, Caraïbes, Pacifique (ACP²) néven ismert megállapodás létrejöttét, amely kapocs Fekete-Afrika országai és az európai nagyhatalmak között. Az Amerikai Egyesült Államok kormányzata 1997 júniusában a denveri G8-as találkozón a tagokkal elfogadtatta az „amerikai Afrika-irányelveket”, bár ezt az európai hatalmak egyfajta ellenük irányuló gazdasági támadásnak ítélték meg. Jaques Santer³ nyilatkozta azt, hogy Európa Afrikát illetően az egyszerű irányelveknél már sokkal többel rendelkezik.⁴ Franciaország különösen érintettnek érezte magát az „Afrika elleni amerikai offenzíva” által. Az európai támadásokra Bill Clinton elnök válasza az 1998. március 22. és április 2. között végrehajtott, nem titkoltan geostratégiai célú afrikai körútja volt. Ezt volt hivatott előkészíteni Madeleine Albright, az amerikai diplomácia vezetőjének március 19-i deklarációja, amelyben mintegy figyelmeztetésként aláhúzta, hogy „az afrikaiaknak meg kell érteniük és el kell fogadniuk, amikor azt mondjuk, hogy az Amerikai Egyesült Államok egy közös érdekekre és egymás tiszteletben tartására épülő kapcsolatot akar felépíteni, és ezek nem légből kapott szavak. Ez a törekvésünk széles spektrumban és hosszú távon...”⁵

Ezt követően az afrikai ügyekkel foglalkozó helyettese, Suzanne Rice is megerősítette: „Afrika jövője az, ami minket érdekel.” Kijelentette továbbá, hogy véget kell vetni az irányított gazdaságoknak és a kisebbségek hatalmának. Amit a clintoni vezetés megcélóz, az nem más, mint az amerikai cégek befektetéseinek kiszélesítése, a kereskedelem felélénkítése, a piacok megnyitása az amerikai befektetők számára.

Az amerikai adminisztráció a rendkívül élénk és meggyőző liberalizmusával izgalomba hozta az afrikai országokat, felvillantva előttük azt a lehetőséget, hogy a gazdaságuk megélénkülhet a számukra nyújtott politikai és pénzügyi támogatás segítségével. A kitűzött cél azonban nem volt más, mint megtörni az európai nagyhatalmak addigi gazdasági és kereskedelmi monopóliumát Afrikában.

Ebben a kialakult helyzetben hirdette ki Clinton elnök az African Growth and Opportunities Acts (AGOA⁶) törvényt, amellyel az afrikai országok számára biztosítja a kereskedelmi lehetőségeket Amerika irányába, de természetesen a lehetőségeket feltételekhez kötötte. Az Amerikai Egyesült Államok partnerországai lehetőséget kaptak, hogy az országuk liberalizációja fejében támogatást kapjanak. Ez konkrétan úgy értendő, hogy az AGOA a vámköltségek csökkentésével támogatja a fejlődés irányába tett törekvéseket. A törvény adaptációja egyet jelent egy diplomáciai-gazdasági folyamat beindításával az Amerikai Egyesült Államok Afrika-politikájában. Bill Clinton ezzel tette fel a koronát elnöksége két ciklusában elért változásokra az amerikai Afrika-politikát illetően.

² Accords Afrique, Caraïbes, Pacifique (ACP): Az Európai Unió és az afrikai országok közötti privilegizált kapcsolatokat szabályozó egyezmény. Az ACP-nek összesen 79 tagországa van. <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/developpement-pays-acp/chronologie.shtml> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

³ Jacques Santer: Az Európai Parlament alelnöke és több bizottság tagja 1975-től. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/523206/Jacques-Santer> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

⁴ Az Amerikai Egyesült Államok afrikai térnyerését leginkább Franciaország nézte/nézi gyanakodva, mivel veszélyeztetve érzi a közép-afrikai régióban elért hegemón szerepét. Erről bővebben: Besenyő János – Hetényi Soma Ambrus: A francia Afrika-politika változása. Seregszemle, IX. évfolyam, 3–4. szám, 2011. október–december, 199–208. <http://www.scribd.com/doc/126276223/Sereg-Szemle-IX-efvolyam-3-4-szam-2011-oktober-december-199-207-oldal> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

⁵ <http://www.state.gov/1997-2001-NOPDFS/statements/1998/980319.html> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 05.)

⁶ African Growth and Opportunities Acts (AGOA): Az amerikai Szenátus által 2000. május 18-án jóváhagyott okmány, amely az Amerikai Egyesült Államok és az afrikai szubszahari régió országai közötti gazdasági kapcsolatokat rögzíti. <http://trade.gov/agoa/index.asp> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

A George W. Bush vezette adminisztráció Afrika-politikája

Ha rögtön az elején össze akarunk foglalni a Bush elnök vezette kabinet Afrika-politikáját, akkor azt mondhatjuk, hogy azt az amerikai érdekek stabilizálása és biztonságának szavatolása jellemezte. Bush rögtön a 2001 elején történt hivatalba lépését követően megerősítette országa geopolitikai és geostratégiai céljait, az azért folyó harcot Afrika földjén. Kijelentette: „Mi, amerikaiak többek akarunk lenni, mint egyszerű szereplők Afrika fejlődésében.” Bush elnök folytatta a clintoni utat, megőrizte és megerősítette az amerikai politika gazdasági dimenzióját. A politika új irányát és célkitűzéseit a 2001. szeptember 11-i terrorista merénylet adja meg. Tisztán látszik, hogy az amerikai „geogazdasági” érdekek stratégiaiakká váltak. A merényletek újra felszínre hozták Amerika energiafüggőségét a Perzsa (Arab)-öböl országai tekintetében.

A merényletek utáni első vizsgálatok fényt derítettek arra, hogy Bin Laden közeli kapcsolatot tartott fenn a szaúdi titkosszolgálattal. Sőt bizonyos szaúdi titkosszolgálati tagok a nemzetközi méretű al-Kaida ideológiáját követik. Ez a nyugtalanító helyzet arra ösztönözte az amerikai vezetést, hogy ártérkelje energiapolitikáját nemcsak Szaúd-Arábia, hanem a térség többi országa tekintetében is. A probléma stratégiai méretű, és beindított egy több szálon futó gondolkodást az amerikai adminisztráció minden komponense részéről, mozgósítva a stratégiai, a politikai és a katonai kompetenciákat egyaránt. Természetesen a több szálon futás azt is eredményezte, hogy beindult a rivalizálás az elemzéseket és a javaslatokat illetően is.

Ekkor hozzák létre az African Oil Initiative Group (AOPIG) szervezetet,⁷ amely az afrikai olajügyekben meghatározó szereplő. A Fehér könyvben is megjelentek a témával foglalkozó fejezetek, mint pl. az *African oil, a priority for US national security & African development*. Figyelemfelhívó volt egy ott szerepelt megállapítás, miszerint ha folytatódik a közel-keleti olaj importja, akkor ezzel Amerika kockáztatja az ellenség, vagyis a terrorizmus finanszírozását. Felhívja egyidejűleg a Bush-kormány figyelmét arra, hogy a Guineai-öböl térsége stratégiai fontossággal kezelendő.

Miután már több jelentős amerikai politikus (pl. Dick Cheney alelnök és Ed Royce, a kongresszus afrikai ügyekért felelős bizottságának elnöke) is kiemelte az afrikai olaj fontosságát,⁸ felmerült az afrikai kontinens biztonságának kérdése is. Konklúzióként megszületett a megállapítás, miszerint a hadseregnek fontos szerepet kell játszania a megnövekedett amerikai érdekek védelmében. 2005 márciusában a kongresszus Afrika-bizottsága ugyanezt a javaslatot tette le a kormány elé.

Annak érdekében, hogy Cheney, Royce és a kongresszusi bizottság javaslatainak eleget téve szavatolják az amerikai befektetések biztonságát, az Afrikai Stratégiai Tanulmányok Központját (ACSS⁹) is bevonták a kivitelezésbe. A központ szervezte meg 2005. május 9–14. között Kamerun fővárosában (Yaoundé) azt a konferenciát, amely a konfliktuskezelés kér-

⁷ 2002-ben létrejött amerikai lobbista csoport. http://www.sourcewatch.org/index.php?title=African_Oil_Policy_Initiative_Group (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

⁸ Az Amerikai Egyesült Államok számára nemzetbiztonsági érdek, hogy függetlenedjen az arab államok olajforrásaitól, illetve megőrizze a saját, hazai forrásait. Ezért kiemelt prioritást jelent számára az afrikai olajkincsekhez történő hozzáférés, amit azonban megnehezít Kína, India, Brazília, Törökország és más európai államok növekvő olajéhsége. Bővebben a kérdésről: Besenyő János: *Harc az afrikai olajért, Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen*. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum, XI. évfolyam, 2007. 4. szám, 36–37.

⁹ Africa Center for Strategic Studies.

déseivel foglalkozott. Az amerikai kormánynak itt közvetlen lehetősége volt az afrikai partnerországokkal a biztonsági kérdések konkrét tisztázására. A tárgyalások során szó esett a biztonsági kérdésekkel szoros összhangban lévő régiós érdekekről is.

Az Obama-adminisztráció Afrika-politikája

Az amerikai elnökválasztás rendkívül nagy reményeket indukált Fekete-Afrika népeiben. Ez a hatalmas várakozás még inkább felfokozódott Barack Obama – avagy „Afrika fia”, ahogyan az afrikai gyökerei miatt nevezték – elnökké választását követően.

A ghánai parlamentben 2009 júliusában elmondott beszédében meg is erősítette azt a szándékát, hogy a tartós afrikai fejlődés érdekében támogatni fogja a kellően nyitott és stabil kormányzattal rendelkező afrikai országokat, amelyekben felelős vezetés működik. A ghánai beszédében megerősítette, hogy Afrika a nemzetközi világ alapvető eleme, és egy olyan partneri kapcsolat kialakítására törekszik vele, amely a kölcsönös felelősségvállaláson és elfogadáson alapul. A 2010 májusában megjelent *Nemzeti biztonsági stratégia* megerősítette mindezt, vagyis a partneri kapcsolatokon alapuló együttműködést. Ennek feltételeként meghatározta a gazdaságok fejlesztését, a demokratikus intézményrendszert és kormányzást. 2012 júniusában Obama elnök jóváhagyta azt az elnöki politikai direktívát, amely rögzítette országa politikáját a szubszaharai régiót érintően.

Néhány adalék Obama politikájához. A megjelölt régió jegyzi a világ legnagyobb növekedési számadatait. Nagy számban található itt azok a kormányok és regionális szervezetek, amelyek egyre meghatározóbb szerepet játszanak a biztonsági és a politikai kihívások kezelésében, mind az országok határain belül, mind azokon kívül. Ezen túlmenően egyre inkább válnak befolyásoló szereplővé a nemzetközi porondon. Az Afrikai Unió meghatározó szerepet tölt be a kontinens politikai és diplomáciai kérdéseiben, valamint a békefenntartásban. A városiasodás rendkívüli mértéke és a fiatal generáció meghatározó szereppel bír a társadalmak fejlődésében, átalakulásában.

Igaz azonban, hogy a kialakult helyzet még nem kellően stabil. Jelentős számban vannak olyan országok, ahol a demokráciába való átmenet lassan és nehezen halad, és amelyekben a hatalmon lévő vezetők megtagadják a hatalom átadását a választások befolyásolásával vagy a választások eredményeinek el nem fogadásával. Szintén nagy számban vannak olyan országok is, ahol a korrupció a fejlődés gátja (a Kongói Demokratikus Köztársaság ezek között is vezető szereppel bír), és ahol az állami intézményrendszer gyenge. A kormányzatok politikai eróziója és az ingatag biztonsági helyzet a helyi és a külföldi befektetések gátja, amelyek hiányában a haladás elképzelhetetlen. A természeti gazdagság ellenére a szegénység rendkívüli méretekben veszélyezteti a lakosság életét. Mint az előbbiekben már utaltam rá, az országhatárokon áthúzódó instabil biztonsági helyzet erősen kihat a régiók gazdasági fejlődésére, és nem utolsósorban az amerikai érdekekre.

A felvázolt helyzet figyelembevételével az Amerikai Egyesült Államok stratégiai értékelése szerint szükség van a demokratikus intézményrendszer megerősítésére, a gazdasági növekedés elősegítésére és az ehhez szükséges befektetések támogatására ahhoz, hogy az amerikai célok teljesüljenek. Csak a legerősebb állami demokratikus intézmények segítik elő a stabilitás kialakulását, a határokon átnyúló politikai és fegyveres konfliktusok csökkentését (végleges megoldásról felelőtlenség lenne beszélni), és csak ezek biztosíthatnak az USA számára erős és megbízható partnereket. Rendkívül szoros az összefüggés a politikai stabilitás, a fejlődés és a biztonság között, amelyek nélkül elképzelhetetlen a szegénység csökkentése, az egészségügyi és az oktatási helyzet javulása.

Obama elnök vezetésével megalkották azt a négy pilléren nyugvó amerikai stratégiát, amely a politikai célok eléréséhez elengedhetetlen. Ez a négy pillér a következő:

- a demokratikus intézményrendszerek megerősítése;
- a gazdasági fejlődés, a kereskedelem és a befektetések élénkítése;
- a béke és a biztonság szavatolása;
- a fejlődéshez szükséges feltételek és képességek támogatása.

Az *első pillér* kapcsán Obama elnök a ghánai parlamentben tartott beszédében kihangsúlyozta, hogy „Afrikának nem erős emberekre van szüksége, hanem erős intézményrendszerre”.¹⁰ A *Nemzeti biztonsági stratégia* meghatározza, hogy a demokráciák támogatása az Amerikai Egyesült Államok érdekeinek alapvető eleme, és ugyancsak alapvető eleme az amerikaiak külföldi beavatkozásainak is. Következésképpen egy sor akció szükséges ennek érdekében:

- felelős, átlátható és a fejlődést támogató, illetve arra törekvő lehetséges kormányzat támogatóinak ismerete;
- a pozitív modellek értékeinek elismerése, terjesztése;
- az emberi jogok, a civil társadalom és a független média védelme;
- a hiteles demokratikus eljárásrend és az erős demokratikus normák támogatásának a fenntartása.

A *második pillér* azért fontos, mert az Amerikai Egyesült Államok érdeke a régiók gazdasági versenyképességének a növelése és az export diverzifikációja, amely jelen helyzet szerint nagyrészt a feldolgozatlan ásványkincsek exportjára korlátozódik, valamint annak biztosítása, hogy a fejlődés a lakosság teljes spektruma számára érezhető legyen.

Több részfeladatot is meghatároztak a témakörön belül:

- a kedvező befektetési és kereskedelmi környezet megteremtése;
- a gazdasági vonal erősítése a kormányzaton belül;
- a régiós integráció növelése;
- az afrikai kontinens kapacitásának növelése a nemzetközi piacokra történő bejutásban, és ezekből profitálva bátorítani az amerikai befektetéseket és kereskedést Afrikában.

A *harmadik pillért* illetően számos afrikai ország bizonyosságot adott a kedvező biztonsági helyzet megteremtéséhez szükséges képességei növekedéséről. A belső és a nemzetközi szintűnek tekinthető konfliktusok ismétlődő előfordulása és az egyes kormányzatok tehetetlensége a lakosság alapvető biztonsági igényeinek kielégítésében azonban még mindig gátolták a gyors fejlődést. Minden külső segítség és támogatás ellenére, ideértve a pozitív amerikai befolyást is, csakis az afrikai országok kormányai azok, amelyek valós megoldást tudnak teremteni a biztonsági helyzet tartósan kedvező alakulásához. Tisztában lévén e tényezőkkel a szükséges akciók a következők:

- harc az al-Kaida, az ahhoz közel álló és más terrorszervezetek ellen, ennek megfelelően az al-Kaida¹¹ és a vele kapcsolatokat ápoló terrorszervezetek visszaszorítása, felszámolása, az amerikai állampolgárok és a vele partneri viszonyban álló országok biztonságának megvédelme velük szemben;
- a régiós biztonsági együttműködés és a biztonsági szektor reformja végrehajtásának erősítése;
- megelőző tevékenység a határokon átnyúló nemzetközi bűnözés ellen;

¹⁰ <http://www.sundaytimes.lk/090712/International/sundaytimesinternational-03.html> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

¹¹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/734613/al-Qaeda> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

- a konfliktusok megelőzése;
- a béke és a biztonság erősítése érdekében tett intézkedések támogatása.

A *negyedik pillér* alapján az Obama-kormányzat elnöki rendeletben kötelezte el magát a globális fejlődés mellett. Új megközelítésbe helyezte a tartós fejlődésre való törekvést, új akciómodellt dolgozott ki, amely új alapokra helyezte a fejlődés elősegítése érdekében adott amerikai támogatást. Afrika vonatkozásában Obama elnök három egyéb, de rendkívül fontos irányvonalat is meghatározott a fejlődést szolgáló csomagban:

- az egészségügyi helyzet világméretű javítására irányuló törekvés támogatása;
- a világ élelmezésének javítására irányuló törekvések támogatása;
- a klímaváltozás elleni harc.

Ebben a globális fejlesztési törekvésben két afrikai partnerország (Ghána és Tanzánia) is jelentősen érintett. Az említett erőfeszítések között az Amerikai Egyesült Államok alá húzta a reformoknak, az átláthatóság javításának, a pozitív gazdaságirányításnak és projektkezelésnek a fontosságát. Ezek nem csupán üres szavak, hiszen a szándék igazolására az Amerikai Egyesült Államok jelentős befektetésekkel támogatja a gazdasági fejlődésre tett erőfeszítéseket.

AZ AFRICOM ÉS AZ ÚJ AMERIKAI ÉRDEKEK VÉDELME AFRIKÁBAN

Az amerikai vezetés az Afrikában 1993-tól egyre szaporodó amerikai érdekeltségek védelme és a fekete kontinens megnövekedett geostratégiai szerepe miatt határozta el az AFRICOM megalakítását, ami szintén kiemelten fontos eleme az afrikai békének. Az Amerikai Egyesült Államok afrikai kontinensért felelős parancsnoksága megalakításának igénye 1996-ban jelent meg a politikai porondon.

Az új amerikai katonai stratégia

Az amerikai érdekeltségek ellen 1998-ban történt két terrorista merénylet – Kenya fővárosában, Nairobiban¹² és a tanzániai Dar es-Salaamban¹³ – felhívta az amerikai vezetés figyelmét arra, hogy az eddig meglehetősen háttérbe szorult afrikai kontinens szerepe felértékelődik. A két merényletet követően Washington eldöntötte az afrikai partnerországok kapacitása növelésének támogatását a terrorizmus elleni harcban, de ez a támogatás meglehetősen korlátozott volt, és csak néhány országra terjedt ki.

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények azonban megkövetelték az előzőeknél sokkal hathatósabb választ, egy új katonai stratégiát, valamint előtérbe helyezték Amerika energetikai érdekeit és stratégiáját Afrikában. A közel-keleti al-Kaida-kapcsolatokkal rendelkező olajexportőr országokban megrendült bizalom felerősítette a tőlük való energiafüggőség kérdését, amelynek megoldására Afrika lehetett az egyik válasz. A régi séma szerint az Amerikai Egyesült Államok és Afrika kapcsolata az amerikai európai, központi és a csendes-óceáni parancsnokságain keresztül valósult meg. Tehát az afrikai terület csak másodlagosnak számított. A 2001. évi terrortámadások után azonban a biztonsági hálót ki kellett terjeszteni

¹² Nairobiban 1998. augusztus 7-én szélsőségesek merényletet követtek el az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége ellen. Ezzel párhuzamosan Tanzániában is volt egy hasonló merénylet. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/734613/al-Qaeda> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

¹³ Dar es-Salaam Tanzánia legnagyobb városa, 1998-ban az Amerikai Egyesült Államok nagykövetsége elleni terrorista merénylet színhelye.

Afrika egyes partszakaszaira, amelyek energetikai (pl. kőolajmezők) szempontból kiemelten kezelendők, ugyanis az Amerikai Egyesült Államok vezetésének el kellett fogadnia a tényt, hogy az érdekeltségeit ettől kezdve bárhol a világon érheti terrortámadás.

George W. Bush elnök döntéseként került sor az AFRICOM megalakítására 2007. február 7-én, de csak október 1-jén érte el a funkcionális készenlétet. 2008. október 1-jétől működik önálló parancsnoksággént.¹⁴ A megalakítást sok polémia előzte meg. Számos elemző számára az AFRICOM az amerikai szándék egyfajta kifejeződése volt arra, hogy a figyelmét egyre inkább Afrikára is összpontosítja, és katonai bázisokat létesít. Mások számára viszont inkább azt jelentette, hogy a parancsnokság megerősíti a támogatott afrikai országok számára a béketeremtéshez nyújtott amerikai segítséget az ahhoz szükséges képességek megszerzésében, ugyanis ez a képesség 1996 körül már számottevően csökkent, és sok országban teljesen megszűnt.

A hivatalos amerikai magyarázat cáfolja azt, amit több elemző is állít, miszerint az „AFRICOM az afrikai érdekek védelméen keresztül védi az Amerikai Egyesült Államok érdekeit az afrikai kontinensen”.

Az AFRICOM

Az AFRICOM székhelye Stuttgartban található az Európa Parancsnoksággal (EUCOM) együtt. A megalakításakor ezt az elhelyezést csak egy évre tervezték, vagyis átmeneti megoldásként, de a helyzet máig sem változott. Az Afrika Parancsnokság – a többi régiós parancsnoksághoz hasonlóan – a Pentagon fennhatósága alá tartozik.

Az AFRICOM fő feladata az Amerikai Egyesült Államok és az összes afrikai ország közötti katonai kapcsolatok koordinációja, kivéve Egyiptomot, amely a kiemelt geostratégiai helyzete miatt a Központi Parancsnokság (CENTCOM) feladatkörébe tartozik.

A parancsnokság megalakításának 2007. február 6-tól 2007 szeptemberéig terjedő időszakának feladatait Robert Moeller tengernagy irányította. A 2007. október 1-jén funkcionális készenlétet elért parancsnokság élére az afroamerikai William E. Ward tábornokot nevezték ki, a parancsnoki funkciót 2011. március 9-ig látta el. Őt Carter F. Ham tábornok követte 2012 októberéig. 2012. október 18-tól David M. Rodriguez tábornok az AFRICOM parancsnoka.

Az AFRICOM parancsnokának munkáját két helyettes segíti, a civil-katonai kapcsolatokért (nem katonai beosztás) és a műveletek irányításáért felelős helyettes. A parancsnok távollétében vagy akadályoztatása esetén a műveleti helyettes veszi át a parancsnokság irányítását.

A civil és a katonai tevékenységek magukban foglalják az egészségügyi területet, a humanitárius tevékenységeket, de idetartozik az aknák és az egyéb robbanótestek elleni tevékenység is, a különböző katasztrófák idején folytatott tevékenység, valamint a biztonsági szektor reformjának támogatása is. A parancsnokságok szervezetében egyaránt megtalálhatóak a katonai struktúrák, a diplomácia elemei és különböző ügynökségek, köztük a hírszerzők és az elhárítók is jelen vannak.

A parancsnokság katonai alárendeltjei a következők:

- U.S. Army Africa (USARAF) – szárazföldi erők;
- U.S. Naval Forces Africa (NAVAF) – haditengerészeti erők;
- U.S. Air Forces Africa (AFAFRICA) – légierő;

¹⁴ <http://www.africom.mil/about-the-command> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 10.)

A felelősségi körzetek felosztása az Amerikai Egyesült Államok regionális parancsnokságai között

Forrás: http://www.acq.osd.mil/dpap/pacc/cc/areas_of_responsibility.html (Letöltés időpontja: 2015. 05. 10.)

- U.S. Marine Corps Forces Africa (MARFORAF) – tengerészgyalogság;
- U.S. Special Operations Command Africa (SOCAFRICA) – különleges erők;
- Combined Joint Task Force – Horn of Africa (CJTF-HOA) – a Szomália térségébe tervezett erők.

Az AFRICOM feladatrendszere

2007 és 2011 között a parancsnokság feladatrendszere körül kialakult kommunikációban és nyilatkozatokban számos ellentmondást vélhetünk felfedezni. A kormány egyes tisztségviselői szerint az AFRICOM-ot az különbözteti meg a többi amerikai parancsnokságtól, hogy nincs háborús jellegű feladata. Mások szerint az AFRICOM a terrorizmus elleni harcra sem rendelkezik kellő kompetenciával, nem is beszélve a kínaiak afrikai terjeszkedésének a megakadályozásáról.

Az AFRICOM missziója az alábbiakban foglalható össze:

- az amerikai nemzeti érdekek védelme az afrikai országok katonai és más regionális szervezeti képességeinek megerősítésén keresztül, vagyis nem közvetlen beavatkozással;
- szükség esetén vezeti a katonai műveleteket a nemzetközi bűnözés elleni harcban;
- megfelelő békés környezetet teremt a zavartalan kormányzati tevékenységekhez és a tartós fejlődéshez Afrikában.

Ez a hármas, meglehetősen tág tevékenységi kör két fő irányban valósul meg:

- megvédeni az Amerikai Egyesült Államok területeit (nagykövetségek, intézmények stb.), az amerikai állampolgárok biztonságát és az amerikai érdekeket minden fenyegetéssel szemben;

- segítséget nyújtani az afrikai partnereknek a béke fenntartásához szükséges képességeik megerősítésében, a kormányzás stabilitásának megőrzése és a tartós fejlődés érdekében.

Az Amerikai Egyesült Államoknak készen kell állnia – preventív vagy reaktív módon – a megfelelő fellépésre minden egyén vagy szervezet ellen, aki/amely veszélyezteti a nemzeti érdekeket, a szövetségesei és partnerei érdekeit.

E misszió keretében a katonai feladatok a következők:

- harc az al-Kaida és az extrém nézeteket valló minden szervezet ellen;
- megerősíteni a főbb afrikai régiós partnereket és partnerországokat olyan hadseregek felépítésében, amelyek demokratikus alapokon nyugszanak, és tiszteletben tartják az országokat vezető hatóságokat és a törvényeket;
- segítséget nyújtani az Amerikai Egyesült Államok afrikai partnerországainak, hogy azok képesek legyenek hatékonyan részt venni a regionális és a nemzetközi béke-műveletekben;
- garantálni az Amerikai Egyesült Államok segítségnyújtási képességének megőrzését Afrika területén;
- részt venni az afrikai kormányoknak az emberi jogok védelme érdekében vívott harcában az azok hadseregeivel ápoltt szoros együttműködésen keresztül;
- elősegíteni a humanitárius tevékenységek hatékony végzését.

Ebben a perspektívában az AFRICOM az amerikai adminisztráció különféle egyéb szerveivel szoros összhangban hajtja végre a katonai feladatait, amelyek köre a mindenkori feladattól függően változhat. 2011 októberében pl. a parancsnokság állománya több mint 13 különböző minisztérium és ügynökség munkatársaiból tevődött össze. Minden érintett afrikai országban a szervezeti felépítés és a feladatok komplexitása miatt a munka összehangolása a mindenkori amerikai nagykövetség feladatkörébe tartozik. Tehát az AFRICOM akciói minden esetben az amerikai külpolitikát, azon belül pedig az Afrika irányába folytatott amerikai politikát támogatják.

Washingtoni vélemények szerint az afrikai országok úgy gondolják, hogy a katonai együttműködés során az amerikaiaknak meg kell érteniük, illetve annak megfelelően kell kezelniük az afrikai hadseregeket, hogy azok:

- integrált és professzionális hadseregek;
- a hadseregek köthetők a legitim kormányzati rendszerhez, így önmaguk is legitimek;
- az érintett hadseregek regionális és nemzetközi szinten is képesek hatékonyan fellépni a nemzetközi bűnözéssel szemben;
- rendelkeznek olyan katonai kapacitással, amely lehetővé teszi alkalmazásukat nemzetközi békeműveletekben.

Ha az előzőeket vesszük alapul, akkor feltételeznünk kellene, hogy az afrikai hadseregek demokratikusak, professzionálisak, ennek megfelelően már nincs is szükség a további fejlesztésükre. A realitás azonban némileg más képet mutat.

Az Amerikai Egyesült Államok álláspontja szerint az afrikai országoknak a saját hadseregüket érintő megítélése hamis, de diplomáciai okokból mégis elfogadják. Ugyanakkor jól tudják, hogy az érintett hadseregek ezeknek az ismérveknek nem felelnek meg. Tehát a diplomatikus véleményelfogadás mellett az amerikai támogatás főként azokra a területekre irányul, amelyek a professzionalizmus és a demokratikus karakter megszerzését célozzák meg. Jó néhány példa is mutatja, hogy számos konfliktus e tulajdonságok hiányára vezethető vissza.

Annak érdekében, hogy a szükséges végállapothoz vezető úton tartsák a partnerországok hadseregeit, a képzési, felkészítési programok a következő célok elérésére irányulnak:

- javítani, majd szinten tartani a partnerek hagyományos erőinek kapacitását;
- megerősíteni a katonai védelmi és rendfenntartó képességeket;
- stabil stratégiai kapcsolatok kialakítása;
- támogatni a biztonsági szektor reformját;
- támogatni és bátorítani a regionális kapcsolatokat;
- fenntartani a megelőzésre irányuló képességeket és az interoperabilitást;
- részvétel a konfliktuskörzetek stabilizálásában;
- megelőzni azokat a helyzeteket, amelyek instabilitáshoz vezethetnek.

Az AFRICOM létrehozását megelőzően az amerikai diplomácia számos afrikai országgal tárgyalt annak lehetséges székhelyével kapcsolatban, cím a parancsnokság végül megismaradt Stuttgartban. Sok-sok vita tárgyát képezte a parancsnokság még az Amerikai Egyesült Államokban is, amikor az elemzők a hivatalos amerikai állásponttól eltérő következtetésekre jutnak az AFRICOM stratégiai helyzetéről és a geostratégiai fontosságáról. Az eltérő vélemények kialakulására adhattak okot a szervezet felépítése és képességei, a mobilizálható eszközrendszere és anyagi forrásai is.

Az AFRICOM költségvetése a 2007. október 1-jei megalakulása és 2008 októbere között 125 millió dollár volt, 2009-ben 310 millió, 2010-ben pedig 302 millió dollár. Ez a költségvetés fedezi a működés költségeit, az állomány fizetését, de nincsenek benne a gyakorlatok kiadásai. A 2012-es pénzügyi évben az AFRICOM 276 millió dollárral gazdálkodott, állományába 1637 fő – 805 katona és 832 civil – tartozott.¹⁵

AZ AFRICOM ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK NEMZETI BIZTONSÁGA

A 2001. szeptember 11-i terrorista merényletek jelentős negatív hatást gyakoroltak az Amerikai Egyesült Államok addigi energiapolitikájára, geostratégiai és stratégiai helyzetére. Erre az okra vezethető vissza Afrika felértékelődött helyzete Washington számára, míg ezzel ellentétben a korábbi tradicionális és hosszú ideje az egyik legfontosabb partner, a Közép-Kelet szerepe az al-Kaidával fenntartott kapcsolatok miatt meggyengült. A kialakult helyzet készítette a stratégiákat, a katonai és a politikai vezetőket arra a megállapításra, hogy az amerikai nemzeti biztonság kérdéseinek egy része áttevődik/áttevéődött Afrikába. E kérések középpontjában elsősorban a terrorizmus állt.

A terrorizmus

Már az előzőekben utaltam a nairobi és a Dar es-Salaam-i merényletekre, amelyekből látszik, hogy a terrorizmus elleni harc kérdése már 2001 előtt felvetődött, majd ezt követően egyre sürgetőbben jelentkezett. Az Afrikába áthúzódó, illetve az onnan kiinduló terrorizmus felvetette az afrikai országokban uralkodó rendkívül ingatag biztonsági környezet problémáját. A Közép-Kelethez való közelsége miatt először is az Afrika szarva néven ismertté vált terület került fokozott felügyelet alá, ugyanis ez a térség nyújtott menedéket az al-Kaida tagjainak, tehát kiemelten fontos terület. Az FBI feladatuk kapta a kenyai kormány terroristaellenes programjának a támogatását. Ennek eredményeként több millió dollárral segítették a kenyai rendőrség kiképzését és felszerelését a szükséges eszközökkel.

¹⁵ <http://www.globalsecurity.org/military/agency/dod/africom.htm> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 10.)

Az AFRICOM meglehetősen komplex kapcsolatban van a terrorizmus elleni harccal, ám az amerikai kormányhoz közeli források nem erősítik meg a parancsnokság ilyen jellegű küldetését. Már közvetlenül a parancsnokság megalakítása előtt is felmerült ez a kérdés az amerikai Szenátus külügyi bizottságában. Abban azonban egyetértettek, hogy létrehozása a terrorfenyegetés egyfajta következménye, amely veszélyeztetheti az amerikai érdekeket Afrikában, valamint egyetértés van a parancsnokság stratégiai jelentőségének kérdésében is.

Ez a hezitálás a kérdés körül azonban magyarázható úgy is, hogy amennyiben a parancsnokság a hivatalos álláspont szerint is egy terror elleni „pajzs” Afrikában, akkor ez arra készítheti az extrémista csoportokat, hogy teszteljék a képességét. Az AFRICOM elleni lehetséges merényleteken túl ez azt is jelentheti, hogy büntetőakciókat indítanak a vele kollaboráló országok érdekeltsegei ellen. E polémiák ellenére, kimondva vagy kimondatlanul is, a parancsnokság egyik kiemelt feladata a terrorizmus elleni harc.

Visszatérve Afrika szarvához, a CJTF-HOA feladatai között szerepel a térségben működő és a Közel-Keletről ideérkező terrorista erők felderítése, dezorganizálása, az ellenük való harc. A térségben az al-Kaida mellett a szómáliai al-Shabaab, a nigériai Boko Haram és más terrorszervezetek is jelentős szerepet játszanak.

A Magreb¹⁶ térségében, a saharai területeken az *Operation Enduring Freedom Trans-Sahara*¹⁷ művelet egyike az AFRICOM terrorellenes műveleteinek. Ez a program nyitott Algéria, Marokkó, Tunézia, Csád, Mali, Niger, Mauritánia, Nigéria és Szenegál számára. A parancsnokság feladata a terrorista ideológia elleni harc támogatása a következő eszközökön keresztül:

- a katonai információk megosztása;
- a kommunikációs rendszer interoperabilitása;
- a kooperáció erősítése közös nemzetközi gyakorlatok szervezésével és lebonyolításával;
- az extrémista ideológiák elleni harc;
- a regionális műveletek támogatása;
- logisztikai támogatás (főként légi);
- az elméleti és a gyakorlati felkészítés támogatása tanfolyamok segítségével.

Az AFRICOM és mozgósítás a nemzetközi összefogásra az afrikai béke érdekében

Az előző pontban tárgyalt feladatokon túl természetesen szólni kell az AFRICOM szerepéről az afrikai békeműveleti képességek erősítésében. Az afrikai gazdasági fejlődés megindulni látszik, még ha nem is a fejlett országok mértékével mérve. Ehhez járul hozzá a biztonsági feltételek megteremtésén keresztül az Amerikai Egyesült Államok Afrika Parancsnoksága, biztosítva a hátteret a politikai és a gazdasági fejlődéshez.

A szoros összefüggés a gazdasági és a szociális fejlődés, a béke helyreállítása között az ehhez 1995-ben tett kiegészítéssel (*Le supplément à l'Agenda pour la paix*) nem új keletű. Ez

¹⁶ A Magreb (Magrib, Mogreb) Észak-Afrika régiója a Nílustól nyugatra a Szaharától északra, gyakorlatilag az Atlasz hegység vidéke. Geopolitikai értelemben ide tartozik Marokkó, Nyugat-Sahara, Algéria, Tunézia és Líbia. <http://www.larousse.fr/encyclopedie/autre-region/Maghreb/131068> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

¹⁷ Közös terrorellenes művelet Amerika és az afrikai partnerországok között a saharai régióban. <http://www.globalsecurity.org/military/ops/oef-ts.htm> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

már megjelent korábban az ENSZ 1992-ben publikált *L'Agenda pour la paix*¹⁸ és kompletté vált okmányában. Ugyancsak 1995-ben került nyilvánosságra az *Amélioration de la capacité de prévention des conflits et du maintien de la paix en Afrique*¹⁹ ENSZ-jelentés, amelyben felhívást intéztek az afrikai országok békefenntartó képességei újjáépítésének támogatására.

Erre a felhívásra adott amerikai válasz az 1996-ban kezdeményezett ACRF (African Crisis Response Force), de ezt az afrikai országok elutasították, helyette lett az ACRI (African Crisis Response Initiative). Ez utóbbi 1997-ben jött létre, és 2004-től African Contingency Operations Training and Assistance (ACOTA) néven működik.²⁰

Az előzményeket tekintve kérdésként merül fel, hogy vajon hogyan illeszkedik ebbe az afrikai békeprogramba az AFRICOM? Azt megállapíthatjuk, hogy ez a katonai struktúra – a feladatok függvényében egyéb elemekkel is kiegészülve – inkább egyfajta kétoldalú szolidaritást jelent, valamint Afrika felelősségvállalását kívánja erősíteni a már korábban tárgyalt területeken. Van azonban néhány, egész pontosan három olyan lényeges elvárás, amelyekre az AFRICOM struktúrája nem ad választ. Ezek a következők:

- univerzalitás;
- legitimitás és átláthatóság (ezeket az ENSZ és AU garantálja);
- tartósság.

Ez a három lényegi elem azonban nem található meg tisztán és meggyőzően az AFRICOM vonatkozásában. Igaz, hogy a korábbi parancsnok, Ward tábornok a szenátusi meghallgatásán megerősítette az AFRICOM hajlandóságát az Afrikai Unióval való együttműködésre, ez azonban egyúttal azt is jelentette, hogy a parancsnokság koncepciójában az Afrikai Unió nem volt bekötve. Ekkor még ennél is kevésbé szerepelt benne az Európai Unió.

ÖSSZEGRZÉS

Az Amerikai Egyesült Államok Afrikáért felelős parancsnoksága, az AFRICOM megalakítása az amerikai regionális parancsnokságok, pontosabban azok felelősségi körzeteinek átszervezésével valósult meg, és az amerikai érdekeknek Afrikában történt növekedésének eredményeként merült fel. A parancsnokságok felelősségi körzeteinek átrajzolását, ezzel az AFRICOM megalakítását négy fontos tényező generálta.

Elsőként kell megemlíteni azt, hogy a Clinton-adminisztráció 1993-tól kezdődően letette az amerikai gazdasági dominancián alapuló új Afrika-politika alapjait, majd ezt a 2001. januárban hivatalba lépő Bush elnök tovább folytatta.

A második tényező a 2001. szeptember 11-i merényletsorozat, amelynek eredményeként felszínre került az Amerikai Egyesült Államok energiatüggősége a Közel-Kelet viszonylatában.

A harmadik tényező az előző továbbgondolása, vagyis az az elemzés, amely az amerikai energiapolitikát érintette. Ez a reflexió abba az irányba indította el az amerikai vezetést,

¹⁸ *L'Agenda pour la paix*: Boutros Boutros-Ghali akkori ENSZ-főtitkár 1992. június 17-én ismertette a programot, mely tartalmazza a konfliktusmegelőző preventív diplomáciai lépéseket, a békefenntartás kérdéseit a konfliktuskörzetekben, valamint a béketeremtést a háborús térségekben. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/afdi_0066-3085_1992_num_38_1_3062 (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

¹⁹ *Amélioration de la capacité de prévention des conflits et du maintien de la paix en Afrique*. A konfliktusmegelőzési és a békefenntartási képességek fejlesztését határozza meg Afrikában. www.ipu.org/splz-f/unga06/report.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

²⁰ <http://www.globalsecurity.org/military/ops/acri.htm> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 11.)

hogy a közel-keleti partnerekkel szemben Afrikában keressen szövetségeket a felmerülő energiaproblémák megoldására. Ez az elképzelés megváltoztatta, kiemelte Afrika stratégiai helyzetét az amerikai biztonsági kérdések tekintetében, amelyek ezen túl a fekete kontinensre is kiterjednek.

A negyedik tényező Afrika biztonsági helyzetét érinti, ugyanis az Amerikai Egyesült Államok afrikai partnerei sem strukturálisan, sem felkészültségük tekintetében nem képesek a kontinens biztonságát megnyugtatóan szavatolni. Ennek áthidalására kellett az amerikai vezetőknek megoldást találnia az áthelyeződött érdekek védelmére.

Ezt a négy összetevőt kellett kombinálni a terrorfenyegetettséggel, amellyel az 1998-as kenyai és tanzániai merényletek óta fokozottan kellett számolni. Ezek voltak tehát a fő érvek az AFRICOM létrehozására.

Ugyanezen logikai körbe tartozik az *Africa Partnership Station (APS)*,²¹ az afrikai partvidék (elsősorban kőolaj-kitermelő helyek) védelme érdekében szervezett program is. A program lényege abban áll, hogy a térségben lévő amerikai flotta részei a szolgálatuk során felkészítési programokat vezetnek le az afrikai tengerészeti erők és a tengeri kikötők személyzete számára. A program része a humanitárius programok támogatása is. A program keretén belül természetesen felméri az afrikai haditengerészeti erők képességeit és kapacitását is. Mindkét program, az AFRICOM és az APS célja a kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolat megteremtése az Amerikai Egyesült Államok és az afrikai országok között. E kapcsolatokon keresztül Washington egy olyan információcsere kialakulására számít, amely elősegíti az ideológiai extrémista erőkkel szembeni hatékony fellépést a térségben.

Az AFRICOM – főként a francia álláspont szerint – az amerikai terrorellenes küzdelem eleme, amely a humanitárius tevékenységek, az afrikai fejlődés támogatása, valamint a konfliktusmegelőző tevékenységek álcája mögött hajtja végre a fő tevékenységét. A fő missziója tehát a terrorizmus elleni preventív és aktív tevékenység minden olyan esetben, amikor az amerikai érdekeket veszély fenyegeti Afrikában. Stratégiai és katonai szerepénél fogva az előzőeken túl az amerikai érdekeket szolgálja, és nem csupán a terrorizmussal szemben, hanem a gazdasági érdekek védelmét is ellátja a konkurencia ellenében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Africa doesn't need strongmen, it needs strong institutions. Obama, Sunday Times. <http://www.sundaytimes.lk/090712/International/sundaytimesinternational-03.html>

AFRICOM: Le commandement militaire américaine pour l'Afrique. La revue géopolitique, www.diploweb.com

Bagayoko, N.: *La politique américaine de sécurité en Afrique subsaharienne sous le président Clinton*. Afrique contemporaine, N° 197, 2001, 12–23.

Besenyő János: *Harc az afrikai olajért, Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen*. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum XI. évfolyam, 2007/4. szám, 36–37. <http://www.zmne.hu/Forum/07negyedik/afrika.htm>

²¹ Az Amerikai Egyesült Államok haditengerészete által kidolgozott együttműködési alapelvek az afrikai partvidék tengeri biztonságának fejlesztése érdekében. Partnerség az Amerikai Egyesült Államok és az érintett afrikai országok haditengerészete között. Az AFRICOM biztonsági kooperációs programjának része. <http://www.c6f.navy.mil/about%20us.html> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 20.)

- Besenyő János – Hetényi Soma Ambrus: *A francia Afrika-politika változása*. Seregszemle, IX. évfolyam, 3–4. szám, 2011. október–december, 199–208. <http://www.scribd.com/doc/126276223/Sereg-Szemle-IX-evfolyam-3-4-szam-2011-oktober-december-199-207-oldal>
- Bokilo, Julien: *Origine des nouvelles stratégies américaine et chinoise en Afrique*. http://dandurand.uqam.ca/uploads/files/publications/rflexions/Chronique_USA_autres/100420_chronique_c_mboumba.pdf
- Chauprade, Aymeric: *Géopolitique, Constantes et changements dans l'histoire*. Ellipses, ISBN 9782729831721
- Coopération entre les Etats-Unis et l'Afrique: l'AMI africain. <http://www.cetim.ch/fr/interventions/51/cooperation-entre-les-etats-unis-et-l-afrique-l-ami-africain>
- Couteau-Begarie, Hervé: *Traité de Stratégie*. Economica, ISBN 2717860740
- Cumming, Robert J.: *La politique américaine à l'égard de l'Afrique: continuité et changement, 1958–1988*. In: Persée revues scientifique/Politique étrangère, N 3, 693–705. www.persee.fr
http://www.acq.osd.mil/dpap/pacc/cc/areas_of_responsibility.html
<http://www.africom.mil/about-the-command>
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/523206/Jacques-Santer>
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/734613/al-Qaeda>
<http://www.c6f.navy.mil/about%20us.html>
<http://www.globalsecurity.org/military/agency/dod/africom.htm>
<http://www.globalsecurity.org/military/ops/acri.htm>
<http://www.globalsecurity.org/military/ops/oef-ts.htm>
<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/dossiers/developpement-pays-acp/chronologie.shtml>
<http://www.larousse.fr/encyclopedie/autre-region/Maghreb/131068>
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/afdi_0066-3085_1992_num_38_1_3062
http://www.sourcewatch.org/index.php?title=African_Oil_Policy_Initiative_Group
<http://www.state.gov/1997-2001-NOPDFS/statements/1998/980319.html>
- La stratégie des États-Unis envers l'Afrique subsaharienne. iipdigital.usembassy.gov
- Lerich, Frédéric: *La politique africaine des États-Unis: une mise en perspective*. In: Afrique contemporaine, Dossier Etats-Unis, Grand-Bretagne et Afrique N7, 2003/3, De Boeck Supérieur, ISSN: 0002-0478, 201. <http://www.cairn.info/revue-afrique-contemporaine-2003-3-page-7.htm>
- Les Etats-Unis d'Amérique réajuste leur politique africaine. www.ufctogo.com
- Mission permanente de l'Union Africaine auprès des Etats-Unis d'Amérique – Washington DC. <http://www.au.int/fr/auc/rso/dc>
- Norris, John: *Barack Obama n'a toujours pas de politique africaine*. <http://www.slateafrique.com/89935/diplomatie-la-politique-africaine-en-demi-teinte-de-barack-obama-etats-unis-afrique>
- Pulido Escandell, Clara: *Les nouvelles tensions France-Etats-unis dans le pre carre africaine*. www.polis.sciencespobordaux.fr
- Stratégie des Etats-Unis d'Amérique à l'égard de l'Afrique sub-saharienne. www.lanouvelletribune.info www.ipu.org/splz-f/unga06/report.pdf

Márton Andrea:

FINNORSZÁG ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAINAK VÁLTOZÁSA AZ UKRAJNAI ESEMÉNYEK TÜKRÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: A szerző tanulmányában szubjektíven kiválasztott kiemelések segítségével mutatja be Finnország és Oroszország kapcsolatainak változását. A téma rendkívül időszerű, mert Oroszország nagyhatalmi ambíciói különböző reakciókat váltanak ki a térség országaiból. Finnország európai uniós tagállamként különleges kapcsolatokat tart fenn Oroszországgal, és ezeknek a kapcsolatoknak a minőségét az ukrán válság csak kismértékben befolyásolta.

KULCSSZAVAK: Finnország, Oroszország, ukrán válság, biztonság- és védelempolitika

A hidegháború évtizedeiben a megosztott Európában két érdekszféra jött létre. A kontinens nyugati részén található országok egyértelműen az Amerikai Egyesült Államok, míg Kelet-Közép-Európa országai a nagyhatalommá vált Szovjetunió által vezetett tömbhöz tartoztak. A Finnország által választott politikai út eltért ettől, hiszen az ország – semlegességi politikájának köszönhetően – kívül maradt mindkét tömbön. Ugyanakkor az ország részben a nagyhatalmi szembenállás miatt, részben pedig a Szovjetunióval vívott két háború lezárása és a békekötés szovjet ratifikációja érdekében barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötött a Szovjetunióval. Az egyezmény és a részben közös történelmi múlt, valamint az 1300 km hosszúságú közös határszakasz miatt Finnország vigyázó szeméit a Szovjetunióra vetette. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy külpolitikai kapcsolatait folyamatosan építette fel a szomszédos nagyhatalommal.

A geopolitikai változások hatására azonban Európa politikai megosztottsága megszűnt. A Szovjetunió felbomlása – ahogy Putyin orosz elnök fogalmazott – az elmúlt évszázad egyik legnagyobb tragédiája.¹ A Szovjetunió helyébe lépő Oroszország a megváltozott geopolitikai helyzetben új külpolitikai kapcsolatokat alakított ki. Az újonnan kialakított vagy részben átalakított kapcsolatok folyamatosan formáltak a skandináv és a balti régió államainak kül- és biztonságpolitikáját. Az átalakulás és a kapcsolatok fejlődése szempontjából ki kell emelni Oroszország átalakult státusát és katonapolitikáját, melyek változásai folyamatos hatást gyakorolnak a térség országaira, valamint különböző reakciókat váltanak és váltottak ki az érintettekből, különösen Finnországból.

Tanulmányomban azt tűztem ki célul, hogy Finnország aspektusából mutatom be a finn–orosz kapcsolatok változását. Dolgozatom terjedelme azonban nem engedi meg, hogy minden elemét bemutassam ennek a kapcsolatnak, így a hidegháború utáni két évtizedes időszak keretében, de különösen az ukrainai események hatásain keresztül láttatom a megváltozott partneri viszonyt.

¹ President of Russia: Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, The Kremlin, Moscow, 25 April 2005. http://arhive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2005/04/25/2031_type70029type_82912_87086.shtml (Letöltés időpontja: 2008. 10. 25.)

OROSZORSZÁG² HELYZETE: RÖVID TÖRTÉNETI VÁZLAT 1991-TŐL NAPJAINKIG

A hidegháború időszakának lezárulta és a geopolitikai változások hatására szükségessé vált a korábbi nemzetközi renddel kapcsolatos elméletek megújítása is. Mivel a korábbi, a szakirodalomban jaltainak nevezett világrend két tömbre, Nyugatra és Keletre osztotta fel a világot, felmerült a kérdés, hogy a Szovjetunió helyébe lépő Oroszország hatalmi tényezőnek tekinthető-e? Ha igen, akkor az átalakuló nemzetközi rendszerben hol helyezkedik el? Az Oroszország biztonságpolitikái helyzetéről készült számos tanulmány a korábbi realista és idealista megközelítésre épített, miközben a változó geopolitikai helyzet ismeretében új aspektusokat is figyelembe vett.

Oroszország esetében a nemzetközi kapcsolatok realista iskoláját lehet kiindulópontnak tekinteni, mert e felfogás szerint a nemzetközi kapcsolatok főszereplője az állam, amely a nemzeti érdekből és a nemzeti biztonságból kiindulva cselekszik. Az anarchikus nemzetközi rendszerben az államoknak a biztonságukról maguknak kell gondoskodniuk. Éppen ezért az államok egymással versengenek a biztonságért, a piacokért és a befolyásért, mégpedig a zero összegű játék elve alapján. A realista iskola képviselői az erőt a katonai hatalmat értették.

Természetesen nem állítható egyértelműen, hogy Oroszország hidegháború utáni külpolitikai magatartását kizárólag a realista hagyományokhoz lehet kötni. A hidegháborút követő első években, ahogy Sz. Bíró jellemezte az 1991-től 1993/94 fordulójáig terjedő korszakot, Oroszország a korai atlantizmus éveit élte.³ Ebben a korszakban az ország számára kiemelkedően fontos volt a Nyugattal, főként az Amerikai Egyesült Államokkal kiépített kapcsolat. Az Oroszország és a nyugati államok közötti „melegedő” kapcsolatoknak rövid idő alatt vége szakadt.

Kozirjev orosz külügyminiszter – aki atlantistának számított hazájában – 1992-ben a Stockholmban megtartott külügyminiszteri értekezleten azt mondta: „Az egykori Szovjetunió területe lényegében egy posztbirodalmi terület, ahol Oroszország minden rendelkezésére álló eszközzel megvédi érdekeit – beleértve a katonait és a gazdaságát is. Erősen ragaszkodni fogunk ahhoz, hogy a volt Szovjetunió köztársaságai csatlakozzanak egy új szövetséghez vagy konföderációhoz, és nem lesz nehéz a tárgyalásokat lefolytatni.”⁴ A Kozirjev által elmondott beszéd, amelyet utólag tréfának minősített, később valósággá vált. A posztsovjet térségben Oroszország vezetésével létrejött kormányközi katonai szövetségről – a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (CSTO⁵) – 1992. május 15-én állapodtak meg, és az alapjogi charta 2003. szeptember 18-án lépett hatályba.⁶

A Kozirjev által elmondott beszédben jelzett doktrína egyértelműen megvalósult 2008-ban a grúziai háború után, amikor Medvegyev elnök bemutatta az orosz kül- és védelempolitika prioritásait. Finn szempontból az alábbiakban kiemelt sorok fontosak: „a polgáraink életének és méltóságának védelme – bárhol is legyenek a világon – megkérdőjelezhetetlen

² Tanulmányomban az Oroszország és az Oroszországi Föderáció kifejezést azonos jelentéstartalommal használom. (A szerző megjegyzése.)

³ Sz. Bíró Zoltán: Oroszország és Kelet-Közép-Európa. In: Kelet-Közép-Európa az ezredfordulón. Magyar Atlanti Tanács, 1999, 114.

⁴ Adam Daniel Rotfeld: Does Europe need a new security architecture? <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/09/Rotfeld-en.pdf> (Letöltés időpontja: 2010. 06. 07.)

⁵ Collective Security Treaty Organization, oroszul: Организация Договора о Коллективной Безопасности.

⁶ Basic Facts. http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm (Letöltés időpontja: 2012. 03. 05.)

prioritást jelent számunkra; külpolitikai döntéseinket ezek alapján hozzuk meg, valamint üzleti érdekeinket bárhol a világon megvédjük; egyértelművé kell tennünk, hogy az ellenünk elkövetett agresszív cselekedetekre mindig reagálni fogunk.”⁷ Az orosz külkapcsolatokról – újságírói kérdésre válaszolva – kijelentette: vannak olyan régiók, ahol Oroszországnak különleges érdekei vannak. „Ezek a régiók olyan országokban találhatóak, amelyekkel különleges történelmi kapcsolat köt minket össze, mint barátokkal és jó szomszédokkal.”⁸

Természetesen a politikai irányvonal változásával egy időben az orosz geopolitikai gondolkodók is meghatározták Oroszország stratégiai helyzetét. Dugin írta egyik tanulmányában: Oroszország-Heartland felől nézve minden más eurázsiai állam és föld partvidéki, azaz Rimland. Stratégiai szempontból Oroszország önálló területi struktúra, amelynek biztonsága és szuverenitása az egész kontinens biztonságával és szuverenitásával egyenlő.⁹

Dugin állításának kiindulópontja tulajdonképpen a Halford J. Mackinder „hátszág-elméletével” egyezik meg, de következtetése, mely szerint a Rimlandot vagy szövetségessé, vagy a lehető legnagyobb részét semlegessé kell tenni, az Atlanti-óceánon túli Nyugattal való pozicionális szembenállás idejére eltér ettől. Ugyanakkor kimondja: ahhoz, hogy Oroszország egy kontinentális geopolitikai erő legyen, szüksége van a Rimlandokra. Ezt a gondolatot úgy folytatja, hogy Oroszország leglényegesebb geopolitikai igénye a „birodalomépítés” (...), ezért a nyugati országok által ráaggatott „regionális hatalom” státusa az orosz nemzet számára egyenlő az öngyilkossággal. Ugyanis szerinte: ez egyenlő az orosz szellemi és kulturális értékrend vereségével.¹⁰

Panarinnál szintén megjelenik az orosz kultúra és identitás szétesése, de inkább a liberalizmus híveit hibáztatja érte. Kijelenti, hogy ha ez valóban megtörténik, akkor a hegemonizmus és a nacionalizmus aktivizálódását segíti elő. Az előbbi az egypólusú világban, a másik a „civilizációk harcában” jut kifejeződésre.¹¹

Természetesen mindegyik megfogalmazás kifejezi Oroszország törekvését a nagyhatalmi státusra. Bár az elemzők és a geopolitikai gondolkodók nem beszélnek szuperlatívuszokban, és nem emlegetik Oroszországot világhatalomként, de a jelenlegi geopolitikai helyzetben már inkább nagyhatalomként írják le. Az elemzők többsége – geopolitikai gondolkodásra támaszkodva – Oroszország hatalmi státusának kiindulópontjaként inkább az ország geostratégiai helyzetét tekinti.¹² A különböző irányzatokhoz tartozó elemzők azonban a nagyhatalmi státus meghatározásakor általában a fegyveres erő és a rendelkezésre álló nukleáris arzenál nagyságát, valamint az országnak az ENSZ Biztonsági Tanácsában elfoglalt helyét említik meg.

⁷ President of Russia: Interview given by Dmitry Medvedev to television channel One, Russia, NTV. http://archive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2008/08/31/1850_type82912type82916_206003.shtml (Letöltés időpontja: 2009. 05. 06.)

⁸ President of Russia: Press Statement and Answers to Journalists' Questions Following a Meeting of the Russia-NATO Council. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/04/04/1949_type82915_163150.shtml. (Letöltés időpontja: 2009. 05. 06.)

⁹ Alekszandr Dugin: A geopolitika alapjai. In: Ljubov Siselina – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 337–344.

¹⁰ Uo.

¹¹ Alekszandr Panarin: Oroszország a világtörténelem ciklusaiban. In: Ljubov Siselina – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004, 400.

¹² Andrej Kozirjev: A partnerségi stratégia és akiknek nem kell. In: Kiss Ilona – Tatjana Sakleina – Andrej Kortunov (szerk.): Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998.

Kozirjev szerint: „Oroszország missziója, hogy nagyhatalom legyen.” Dugin tanulmányában is megjelenik utalás a nagyhatalmi státusra: „*Oroszország geopolitikai és stratégiai szuverenitásának imperatívusza nemcsak az, hogy újjáteremtse a »közel-külföld« elvesztett régióit és felújítsa szövetségi kapcsolatait Kelet-Európa országaival, hanem az is, hogy egy új eurázsiai stratégiai blokkba tömörítse a kontinentális Nyugat államait (elsősorban a francia–német blokkot, mely hajlik arra, hogy megszabaduljon az Amerika-barát NATO atlanti gyámságától), valamint a kontinentális Kelet államait (Iránt, Indiát és Japánt).*”¹³

A FINN BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKAI SZEMPONTOK

Finnország legnagyobb kihívása biztonság- és védelempolitikai szempontból Oroszország, Oroszország és Oroszország. A mondat magyarázatra szorul, de ha Dugin elméletéből Oroszország belső geopolitikájának északra vonatkozó részét kiemeljük, megértjük, hogy finn szemszögből ez a kijelentés milyen kihívásokat jelent ma és jelentett a független Finnország történetében. „*Az orosz Északkal kapcsolatos egyetlen nemzetközi probléma Karélia (és Finnország). (...) Finnország mint állam a legnagyobb mértékben instabil, és az autarkiatól messze álló képződmény, mely természetes és történelmi módon része Oroszország geopolitikai térségének.*”¹⁴

A hidegháború idején kialakult geopolitikai helyzetben Finnország maximálisan figyelembe vette a vele szomszédos nagyhatalom érdekeit. A finn biztonság- és védelempolitika célként jelölte meg az ország politikai mozgásszabadságának biztosítását és részvételét a nemzetközi szervezetekben. Finnország ebben az időben is pragmatikus külpolitikát folytatott, és bár voltak vitás kérdések a két állam között, a hivatalos politikai állásfoglalásokban azonban ezekről a témákról nem fogalmaztak meg kritikákat. A hidegháború éveit alatti érzékeny témaként volt jelen, hogy a szovjet békepropaganda nem támogatta a Finn Védelmi Erő fejlesztését egy esetleges külső fenyegetettségre hivatkozva, ez azonban nem jelentette azt, hogy az ország semleges státusának fenntartásához szükséges fegyveres erő kialakítását is elutasította.

Finnország Oroszországgal szembeni politikáját a biztonsági percepciók határozzák meg. A két ország közös történelme számos problémával terhelt. Finnország azonban képes volt a sérelmeken felülemelkedni, és egy józan, pragmatista politikával kiegyensúlyozott kapcsolatot alakított ki. Az évek óta tartó tradicionális finn–oroszbilaterális kapcsolatok és az, hogy Finnországot különleges kapcsolatok fűzik Oroszországhoz, már nem nemzeti hitvallás, de a hatása még mindig erősen érezhető.¹⁵ A megváltozott geopolitikai helyzetben mindkét ország ismét felfedezte ezt a tételt, és részben ezek alapján, részben pedig megváltozott stratégiai helyzetüknél fogva alakították kapcsolataikat az 1990-es évektől.

1992. január 20-án Oroszország aláírta Finnországgal az új barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt (Szomszédosági Szerződés), amelynek már nem volt kötelező katonai együttműködésről szóló eleme, viszont számos új gazdasági és pénzügyi klauzulát tartalmazott. Az 1990-es évek elején számos bilaterális megállapodás jött létre a két ország között, melyek mára lefedik a politika, a gazdaság és a kultúra számos területét.

¹³ Alekszandr Dugin: i. m. 338.

¹⁴ Alekszandr Dugin: i. m. 354.

¹⁵ Timo Vihavainen: Does history play a role in Finnish-Russian relations? In: Hanna Smith (ed.): The Two-level Game: Russia's relations with Great Britain, Finland and European Union. Aleksateri Series 2/2006, Gummerus Kirjapaino Oy, 2006, 45.

A finn külpolitikai irányváltást követően kiadott biztonsági- és védelempolitikai stratégia így fogalmaz: „*Oroszország belügyeinek alakulása és nemzetközi viselkedése meghatározó Finnország számára. Ugyanakkor fontos tényező az európai biztonság alakulásában is.*”¹⁶

A finn biztonsági- és védelempolitika szempontjából az Arktisszal kapcsolatos orosz érdekek és Oroszország megnövekvő érdekérvényesítő képessége már most is, de a következő évtizedekben is folyamatos kihívást jelent.¹⁷

Az 1990-es években bekövetkezett geopolitikai változások miatt a térség egyre több kihívással néz szembe. Ennek elsődleges oka a Szovjetunió megszűnése és Oroszország megszületése. Az orosz érdekek érvényesítése újraindíthatja a nagyhatalmi rivalizálást. Másodsorban a kőolaj és a földgáz tartalékainak a kiaknázása és a megújuló energiaforrásokért folytatott verseny, harmadszor pedig a megnyíló szállítási útvonalak használata, a halfajokban gazdag északi-tengeri vizek halászati jogaiért folytatott verseny, és nem utolsósorban a globális felmelegedés eredményeként az őshonos népek között kialakuló konfliktusok és mindezek együttes hatásai.¹⁸

Finnországnak már van tapasztalata, hogy a szomszédos nagyhatalom nem tűri a kisállamok felől érkező vélt vagy valós fenyegetést. Az orosz geopolitikai és katonai gondolkodásban továbbra is benne van, hogy az ország nyugati határa mint egy sugárút vezet északi katonai körzeteihez. Ezért Finnország biztonságának fenntartásához mindenképpen szükséges, hogy hiteles politikát és párbeszédet építsen ki Oroszországgal, valamint elkerülje, hogy gazdasági vagy politikai nyomást gyakoroljon rá.

Finnországnak nincsen kijárata az északi vizekre, de a jelenlegi külpolitika már határozott célokat fogalmaz meg a tengeri szállítási útvonalak használata és a természeti erőforrások kiaknázása kérdésében. Az ország rendelkezik az Északi-sark Tanács által elfogadott stratégiával, amely lehetőségként jelöli meg az Arktiszt mint jelentős gazdasági potenciállal rendelkező térséget, ahol a tengeri szállítás és a természeti erőforrások kiaknázása lehetőséget teremt a finn szakértelem felhasználására.¹⁹

További kulcsfontosságú tényezőként jelöli meg a közlekedés javítását, a kommunikáció és a logisztikai kapcsolatok fejlesztését, valamint a határátlépés lehetőségének megkönnyítését. A finn sarkvidéki politika kihasználja az összes olyan együttműködési struktúrát, amely a regionális politika fejlődését elősegíti. Finnország együttműködik az Európai Unióval az északi regionális politika fejlesztésében. Mindezek a stratégiai célok éles ellentétben állnak az orosz nagyhatalmi érdekekkel. A finn–orosz kapcsolatok szempontjából az Északi-sarkkal kapcsolatos finn stratégiában foglalt elvek komoly ellenérzéseket váltanak ki, bár ezek a hivatalos politikai kommunikációban nem minden esetben jelennek meg.

Finnország számára Oroszország Baltikummal kapcsolatos politikája is kihívást jelent. Oroszország a hidegháború végén bekövetkezett változások miatt elvesztette politikai és

¹⁶ Finnish Security and Defence Policy 1995. http://www.defmin.fi/julkaisut_ja_asiakirjat/julkaisuhaku/turvallisuus_ja_puolustuspoliittinen_selonteko_1995.5136.xhtml (Letöltés időpontja: 2012. 02. 12.)

¹⁷ Részletesen: Padányi József: Az éghajlatváltozás hatása és a katonai erő. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet 2010, 32. (Védelmi Tanulmányok)

¹⁸ Laura Salmela (ed.): The Arctic from Military Viewpoint – A summary of Jacob Børrensen’s presentation at the Suomenlinna Seminar. In: Salmela (ed.): The Thirteenth Suomenlinna Seminar. http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/22d11300462860ce9e58fe0e17b6f8b5/StratL2_46w.pdf?MOD=AJPERES (Letöltés időpontja: 2014. 12. 20.)

¹⁹ Prime Minister’s Office: Finland’s strategy for the Arctic region. Helsinki, Prime Minister’s Publication, 8/2010. <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=63216&GUID={C92863F7-1188-4975-9CC8-34EA16C26D07}> (Letöltés időpontja: 2014. 12. 22.)

katonai pozíciónak jelentős részét a térségben. Az orosz külpolitika célul tűzte ki ezeknek a kapcsolatoknak a helyreállítását, mivel az 1990-es évek elején a gazdasági válság miatt a Balti-tengeri Flotta elvesztette képességeinek jelentős részét, politikailag a balti államok területét és Lengyelország feletti befolyását, gazdaságilag pedig a közvetlen irányítást a kereskedelmi útvonalak ellenőrzése felett. A térség egykori katonai nagyhatalma kis játékosná vált a régióban, ezzel is utat adva a NATO és az EU expanziójának. Ugyanakkor mára az orosz külpolitika célul tűzte ki a korábbi balti-tengeri pozícióinak visszaszerzését. A balti államok NATO-taggá válásával egy időben kezdődött az orosz gazdaság kilábalása a válságból, és ekkorra tehető a hadsereget érintő reformtervek megjelenése is.

Oroszország a válságból történő kilábalásával egy időben egyre magabiztosabb politikát folytatott, és a fenntartott aszimmetrikus gazdasági kapcsolatai révén igyekezett befolyást szerezni a térségben.

A katonai szempontokat mérlegelve a finnek számára komoly kihívást jelent az orosz Észak-nyugati Katonai Körzet létrehozása. A körzet a korábbi Leningrádi Katonai Körzet, a Moszkvai Katonai Körzet és Kalinyingrád helyőrség egyesítésével jött létre. Az orosz katonai reform következtében a Balti-tengeri Flotta és az Északi Flotta egyetlen parancsnokság alatt egyesült Szentpéterváron. A katonai reform szerint a cél: az új, egységes területen kihasználni a stratégiai fegyverek jelentette előnyöket és növelni a Balti Flotta harckészültségét.

További problémákat okoz finn szempontból, hogy az Amerikai Egyesült Államok rakétatelepítési terveire válaszul Oroszország Iszkander (SS–26 Stone) típusú rakétákat telepített Lugába, és ezek a rakétarendszerek bevethetők Kalinyingrádban is.²⁰ Finnország biztonsága szempontjából az Iszkander rakéták települési helye aggodalomra ad okot, hiszen hivatalosan a rakéta maximális hatótávolsága 450 km, de a robbanófej tömegétől függően elérheti a 700 km-t is.²¹ A gyakorlatban ez azt is jelenti, hogy a ballisztikus rakéták elérhetik Finnország területét, ha pedig Kalinyingrád térségéből vetik be azokat, akkor elérhetik Lengyelországot, és veszélyeztethetik Németországot is.

Finn szempontból felmerül a kérdés, hogy a jelenlegi orosz nagyhatalmi politika és az orosz stratégiai célok mellett milyen fegyveres erőre van szüksége az országnak. A globális geopolitikai változások és a gazdasági világválság hatására az európai államok és a NATO-tagállamok is csökkentették védelmi kiadásait, Oroszország viszont jelentősen emelte ilyen irányú kiadásait, valamint növelte katonai potenciálját is.

Finnország – katonailag el nem kötelezett államként – nem számíthat a NATO-tagállamok egységes támogatására, mert azok egyénileg döntenek fegyveres erőik alkalmazásáról. Ráadásul többségük – az Amerikai Egyesült Államok kivételével – katonai képessége igen korlátozott. Finnország az Európai Unió tagállamaitól is csak korlátozott segítséget remélhet, mert bár a közös kül- és biztonságpolitika megteremtette az EU védelmi képességeit, és a tagállamok jóváhagyták a szolidaritási záradékot, továbbra sem létezik önálló katonai struktúra az EU-ban. Az EU képes reagálni a súlyos biztonsági és politikai válságokra, de egy háborút már nem tudna megvívni. Finnország elkötelezte magát az EU védelmi képességeinek fejlesztése mellett, ugyanakkor egy nagyhatalommal vívott háború esetén valószínűleg nem kapna megfelelő segítséget.

²⁰ Rita Novosti: Western military district gets first Iskander tactical missile system. http://en.ria.ru/military_news/20101214/161766995.html (Letöltés időpontja: 2011. 10. 20.)

²¹ Forest and Nature in Northwest Russia 2012. <http://www.military-today.com/missiles/iskander.htm> (Letöltés időpontja: 2011. 10. 20.)

A 2009-ben kiadott Fehér Könyv már azt mondja, hogy napirenden van az ország NATO-tagsága, ugyanakkor Finnországnak szüksége van a saját forrásainak a felhasználására, és nem szabad túlbecsülnie a nemzetközi partnerekkel való együttműködést.²²

A Finn Védelmi Erőnek biztosítania kell az ország területi épségét. Egy nagyon szoros nemzetközi együttműködésben lehetséges lenne csökkenteni a védelmi erők létszámát, azzal a kitételrel, hogy békeidőben a szárazföldi hadsereg létszáma az egyik legkisebb lehetne Európában. Ez az alternatíva azonban szükségessé teszi a hivatásos hadsereg létrehozását (ez főként szárazföldi egységekből állna), amelynek gazdasági alapja jelenleg nem áll rendelkezésre.

Egy professzionális hadsereg nem lenne elég vonzó a fiatalok számára (az alacsony fizetés és egyéb juttatások miatt), viszont a jelenlegi rendszerben a tartalékosok sokoldalú készségekkel rendelkeznek, amelyek hasznosak a különböző válságkezelési műveletek végrehajtásakor. Ha a jelenlegi sorozott hadsereg hosszú távon fennmarad, akkor szükségessé válik az erők költséghatékony átcsoportosítása. Jelenleg az általános hadkötelezettség fenntartása a tartalékos állomány kiképzésének leghatékonyabb módja. Ehhez hozzájárul, hogy a felmérések szerint magas a védelmi feladatokban részt venni akaró személyek száma.²³ További előnyt jelent, hogy a civil társadalom veszélyhelyzetben vagy egy háborús esemény következtében gyorsan mozgósítható, és eszközökkel (motoros szánok, egyéb járművek) is segíti a védekezést. Ugyanakkor továbbra is kérdés, hogy egy lassan előregeredő társadalom meddig tudja fenntartani a sorozott hadseregét, mikor kell részben vagy egészen áttérni a professzionális haderőre, és milyen high-tech eszközök kellenek mindehhez.

A finn biztonság- és védelempolitika ezekre a kérdésekre még nem adott egyértelmű választ, ugyanakkor az orosz katonai potenciál növelése az országgal szomszédos területeken valószínűleg elősegíti a Finnország lehetséges katonai szövetségi státusáról és a haderő további fejlesztési irányáról szóló szakmai és társadalmi vitákat.

A BILATERÁLIS KAPCSOLATOK

A hivatalos finn kormányprogram célul tűzte ki a kétoldalú kapcsolatok bővítését Oroszországgal. Finnország aktívan részt vesz az Európai Unió Oroszországgal kapcsolatos politikájának fejlesztésében, és támogatja azokat az erőfeszítéseket, amelyeknek a célja, hogy Oroszország sikeresen csatlakozzon a nemzetközi szerződésekhez és egyezményekhez.

Finnország a kölcsönösség elve alapján elősegíti a személyek közötti mobilitást a két ország között, továbbá támogatja a vízumkényszer megszüntetését is. Finnország szeretné tovább erősíteni a civil szervezetek szerepét, és ezért támogatja a Cselekvési Tervben meghatározott projektek végrehajtását. Finn szempontból kiemelkedően fontos a határ orosz oldalán levő területekkel a gazdasági kapcsolatok további fejlesztése, a környezetvédelem és a nukleáris biztonság javítása, valamint a fertőző betegségek megelőzése.²⁴

Finnország számára európai uniós tagságának kezdetétől az Oroszországgal fenntartott kétoldalú kapcsolataiban mindenhol megjelenik az EU érdekeinek a képviselője is. Finn-

²² Finnish Security and Defence Policy 2009. <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf> (Letöltés időpontja: 2013. 10. 23.)

²³ ABDI Survey 2008. http://www.defmin.fi/files/1322/raportti_in_english_08_netiversio.pdf (Letöltés időpontja: 2011. 12. 20.)

²⁴ Programme of Prime Minister Jyrki Katainen's Government. Prime Minister Office, 2011. <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/en334743.pdf> (Letöltés időpontja: 2011. 09. 15.)

ország az EU és Oroszország közötti kapcsolatok építésében aktív és elfogadó egyszerre. Ez azt jelenti, hogy nagyon aktív szerepet vállal azokon a területeken, amelyek számára kiemelt jelentőségűek, vagy nemzeti érdekei megkívánják, hogy előtérbe kerüljenek (akár EU-szintű politikává váljon), viszont rendkívül elfogadóak azokon a területeken, amelyek „csak” másodlagosak a finnek szempontjából, de támogatásuk hiánya megnehezítené az EU és Oroszország közötti kapcsolatokat. Finnország bilaterális kapcsolatainak pragmatizmusa Oroszországgal döntően gazdasági és környezeti szempontok alapján érvényesül.

A finn–orosz kereskedelmi kapcsolatok intézményes kereteit az Európai Unió és Oroszország között 1997-ben megkötött partnerségi és együttműködési megállapodás szabályozza. A megállapodás kedvezményes bánásmódot biztosít a feleknek. Finnország számára az orosz piac kiemelkedően fontos, mert nincs még egy olyan EU-tagállam, amelyiknek ilyen magas lenne az oroszországi exportaránya. A finn–orosz kereskedelmi kapcsolatokban azonban aszimmetria áll fenn, mert míg Finnország számára Oroszország az első számú kereskedelmi partner, addig az orosz export tekintetében Finnország csak az első 10-be tudott bekerülni.

A finn–orosz kereskedelem a komparatív előnyök alapján fejlődik. A finn kivitel legnagyobb része gépekből, berendezésekből áll, és jelentős a vegyi termékek kivitele is. Az egyik legfontosabb kiviteli termék a mobiltelefon.²⁵ Az Oroszországból érkező termékek köre jóval koncentráltabb, a fő importcikket az energiaipari termékek jelentik, ezen kívül a nyersanyagok és a feldolgozott termékek aránya éri el a 10%-ot.

A finn–orosz exportszerkezet mindkét oldalon követi az általános kereskedelmi szerkezetet. A kereskedelmi statisztikákat finn szempontból nézve meg kell állapítanunk, hogy számos olyan termék is van benne, amelyet Finnországban nem vagy csak nagyon alacsony volumenben gyártanak. Ennek az a magyarázata, hogy számos olyan termék is szerepel a finn kiviteli statisztikákban, amely csak tranzitkereskedelem révén kerül az országba. Ezek között sok olyan termék van, amelyet Finnországban csak átcikkeznek és átsomagolnak. Az Oroszországgal folyó finn kereskedelem jellegzetessége, hogy a legnagyobb vállalatoktól a mikrovállalkozásokig a vállalati szegmens valamennyi szereplője részt vesz benne.

A kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok nem problémamentesek. Oroszország 2007-ben exportvámot vetett ki a feldolgozatlan faárutermékekre. Orosz magyarázat szerint azért, hogy növelje a hazai feldolgozottság fokát és külföldi tőkét vonjon be az iparágba. Finn érvelés szerint ez azonban nem éri el a kívánt célt, csak kiszorítja a nyírfát a különböző gyorsan növő fák felhasználásával. Finn szempontból ez azért is jelentős, mert a finn faipar alapanyagai körülbelül 50%-ban Oroszországból származnak. A kérdés megoldását Finnország az EU elé vitte, mert a kereskedelmi megállapodások kereteit az EU–Oroszország-megállapodás adja.²⁶

Finn vélemény szerint a gazdasági és a kereskedelmi kapcsolatok dinamikusan fejlődtek a két ország között. Becslések szerint a finn befektetők hozzávetőlegesen 2 milliárd euró értékben hoztak létre új beruházásokat Oroszországban. A versenyképes finn vállalkozások közül egyre több érdeklődik az orosz piaci lehetőségekről.²⁷ Oroszországban azonban az általánosan elfogadott vélemény az, hogy a finnországi beruházók érdeklődése csökkent Oroszország északnyugati régiója iránt. Finnország igyekszik eloszlatni ezt az orosz aggályt,

²⁵ Simon-Erik Ollus – Heli Simola: Russia in the Finnish Economy. SITRA report, 2006, 28. <http://www.sitra.fi/julkaisut/Raportti66.pdf?download=Lataa+pdf> (Letöltés időpontja: 2014. 10. 22.)

²⁶ Simon-Erik Ollus – Heli Simola: i. m. 29. <http://www.sitra.fi/julkaisut/Raportti66.pdf?download=Lataa+pdf> (Letöltés időpontja: 2014. 10. 22.)

²⁷ Надежда Сорокина: Россия – наш важнейший экономический партнер. <http://www.rg.ru/2007/04/25/xeleniys.html> (Letöltés időpontja: 2012. 11. 12.)

ennek jeleként a regionális együttműködés keretein belül számos új beruházást valósított meg. Az orosz felvetésnek az is ellentmond, hogy az orosz piacra belépni készülő finn cégek először Szentpéterváron nyitnak irodát vagy alakítanak ki telephelyet. Mindezek mellett Finnország hivatalos kommunikációjában is rendszeresen megerősíti, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonít a kétoldalú gazdasági kapcsolatoknak.

A finn–szovjet hivatalos tudományos-technikai megállapodás már 1955-ben létrejött, de környezetvédelmi feladatokkal csak az 1970-es években bővítették ki. 1985-ben jött létre Finnország és a Szovjetunió között az első környezetvédelmi megállapodás, amelyben a finn Környezetvédelmi Minisztérium és az orosz Hidrometeorológiai és Környezetvédelmi Bizottság vett részt.²⁸

A hidegháború utáni első környezetvédelmi megállapodást a két ország között 1992-ben írták alá. A megállapodás alapján létrejött kutatócsoport feltérképezte a térség veszélyeztetett fajait, és elkészítette az első Vörös Könyvet. A megállapodás alapján jött létre a területen az első „iker” nemzeti park, Kuhmo és Kustamus. Ez az az ikerpark, amelynek alapján létrehozták az orosz területeken megvalósuló nemzeti parkok hálózatát. 1991–1992-ben létrehozták a Paanajärvi Nemzeti Parkot, amely szintén egy határon átnyúló természetvédelmi terület. Az orosz kormány a megállapodásnak köszönhetően létrehozta a Kalevala Nemzeti Parkot, amelynek teljes területe 74 ezer hektár.

Finnország és Oroszország részvételével 1997 óta számos környezetvédelmi program született, amelyek jelentős részét az északnyugat-oroszországi területeken valósították, illetve valósítják meg. A fejlesztési és együttműködési program több mint 50 alprogramot tartalmaz, amelyek célja a biodiverzitás megőrzése és a fenntartható erdőgazdálkodás. A környezetvédelmi együttműködésekben a kormányzati szerveken kívül számos nem kormányzati szervezet is részt vesz.²⁹

A környezetvédelmi együttműködés főként a finn–orosz közös határszakaszon levő összefüggő erdőterületeket érinti, amelyek a globális felmelegedés okozta klímaváltozás miatt fokozott veszélynek vannak kitéve. A tajga egy részét a területen lápos területek váltják, amelyek számos veszélyeztetett madárfajnak adnak otthont. A környezetvédelmi együttműködés kiterjed azokra a nagyobb, szigetszerűen a tóvidéken álló erdőkre is, amelyek már a betelepülő fajok miatt kiemelt védelemre szorulnak.

A finn–orosz regionális programok hozzájárulnak a sarkkörüli és sarkkörön túli területek sérülékeny élővilágának megmentéséhez is. A számos környezetvédelmi projekt, amely részben az Európai Unió, részben pedig a két ország közös finanszírozásában valósul meg, elősegíti a régió lakosságának környezettudatos oktatását és a fenntartható fejlődés alapjainak a megteremtését.

AZ UKRAJNAI VÁLSÁG HATÁSAI

Finnország mindig fokozott figyelemmel kísérte az Oroszországban zajló politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokat. Az ukrán válság kitörése és hatásai azonban folyamatos kül- és biztonságpolitikai vitákat generáltak, amelyekben megjelentek a történelmi tapasztalatok és az ország jelenlegi politikai identitását meghatározó elemek is. Továbbá visszahozta a régi

²⁸ Forest and Nature in Northwest Russia 2010. 5. <http://www.syke.fi/download/noname/%7BB3AB48A2-4D20-4340-BB17-EC4DF094FAAD%7D/56939> (Letöltés időpontja: 2014. 05. 17.)

²⁹ Forest and Nature in Northwest Russia 2012. <http://www.syke.fi/download/noname/%7BD4B55A88-5FD4-4E94-9BE9-68C56522EB3B%7D/56931> (Letöltés időpontja: 2012. 05. 17.)

geopolitikai sémákat és azokat a korlátokat, melyek meghatározták a kisállamok biztonságpolitikai percepcióit és külpolitikai mozgásterét.

Az Oroszország jelentette kihívás azonban nemcsak ezeket az elemeket helyezte új kontextusba, hanem a regionális és a bilaterális együttműködésekéről szóló kérdéseket is, valamint a jövőbeni kooperációkról szóló forgatókönyveket. Bár Finnországot is meglepte a Krím félsziget gyors annektálása, és a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően elítélte a nemzetközi joggal összeegyeztethetetlen cselekedetet, ugyanakkor kétoldalú kommunikációjában igyekezett elválasztani a nagypolitikai és az alacsonyabb politikai szinteken meghozott, a regionális és a kétoldalú együttműködésekéről szóló döntéseket.

Finnország rendre hangsúlyozta a párbeszéd fontosságát Oroszországgal, bár a bevezetett gazdasági szankciókkal részben egyetértett. Az orosz energiafüggőség csökkentésére tett brüsszeli lépéseket azonban saját energiapolitikája és a parlament által jóváhagyott atomreaktor-építési szerződés miatt ellenezte. További vitákat generált Finnországban a gazdasági szankciók hatékonysága. Finn gazdasági szakemberek úgy értékelték, hogy a brüsszeli szankciók az európai gazdasági válság által érintett (amúgy is gyengébben teljesítő) ipari szektor egészét nem befolyásolják, de számos érzékeny területet súlyosan érintenek.

A 2014-es év első kilenc hónapjában az Oroszországba irányuló finn export mintegy 12%-kal esett vissza. Mivel a finnországi élelmiszer-ipari és faipari termékek jelentős része oroszországi exportra készül, így ezek az iparágak a leginkább érintettek.³⁰ A problémát finn szempontból tovább élezi, hogy ezek az iparágak az ország gyengébben fejlett középső és keleti vidékein találhatóak, ahol a munkahelyek megszűnése további szociális problémákat is generál.

A finn biztonság- és védelempolitika szempontjából az ukrán válság még két kérdést állított a középpontba: Finnország esetleges NATO-tagságának és a szervezet térségbeli szerepvállalásának lehetőségét. Finn szempontból a NATO-tagságról szóló vita fellángolása számos új elemmel bővült. Az egyik ilyen elem a jelenlegi politikai vezetés ambivalens hozzáállása a kérdéshez, melyet jól mutatnak az ellentétes, illetve a vegyes politikai tartalommal megfogalmazott nyilatkozatok.³¹ Egy másik elem a finnek által élesen kritizált észt lobbizás a szövetségi tagságért. A 2014-ben Finnországba látogató észt elnök nyilatkozatában kiemelte, hogy a régió biztonsága szempontjából ésszerű lenne Finnország csatlakozása a szövetséghez. A finnek azonban lényegesen óvatosabban fogalmazznak a témával kapcsolatban, és előtérbe került az a felvetés is, hogy amennyiben Finnország és vele együtt Svédország is csatlakozna a szövetséghez, akkor az észt védelmi kiadások esetleg csökkennek, és részben Finnországnak kellene gondoskodnia Észtország esetleges védelméről is.

A nemzetközi közvélemény is feltette a kérdést, hogyan lehet hitelesen garantálni a balti államok biztonságát az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelye alapján, ha Finnország és Svédország nem válnak a tagjaivá. A finn külügyminiszter akkor azt mondta, hogy felesleges Oroszországot tovább provokálni az esetleges NATO-tagsággal. Ugyanakkor a NATO-tagsággal és a finn biztonság- és védelempolitikával kapcsolatos közvélemény-kutatások kimutatták, hogy a közvélemény továbbra is elutasító véleményt fogalmaz meg a NATO-tagsággal kapcsolatban, bár a támogatók aránya 2013-hoz képest 2014-ben 18%-ról 30%-ra nőtt.

³⁰ Suomen ja Venäjän välinen kauppa 2014. http://www.tulli.fi/fi/tiedotteet/ulkomaankauppatilastot/katsaukset/maat/venaja14_2/liitteet/2014_M16.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 12. 27.)

³¹ President meets with party chairs to find common ground on security policy. http://yle.fi/utiset/president_meets_with_party_chairs_to_find_common_ground_on_security_policy/7701309 (Letöltés időpontja: 2015. 01. 19.)

A támogatók táborának történelmi szintre emelkedése az orosz agresszióval és azzal az elgondolással magyarázható, hogy ez negatívan hatott Finnország biztonságának megítélésére.³² A közvélemény-kutatási eredmények arra is rávilágítanak, hogy az ukrán válság lényegesen nagyobb veszélyérzetet nem keltett a lakosságban, mint a korábbi grúziai válság. A finn társadalom – néhány szélsőséges megnyilvánulástól eltekintve – higgadtan és nyugodtan kezeli az eseményeket. A finn külpolitika pedig igyekszik a retorika szintjén is fenntartani a „barátságos kommunikációt”.

Finnország történelmi tapasztalatai alapján szeretné fenntartani a régióban a hidegháború lezárása után kialakult status quót. Ez a finn hozzáállás visszatérés is egyben a korábbi realista és pragmatista, Paasikivi–Kekkonen-vonalnak nevezett politikához. A korábbi államelnökök nevével jelzett politika nem jelent mást, mint a nagyhatalmi játszmáktól való távolmaradást és egy, a nemzeti érdekeket maximálisan figyelembe vevő – egy kisállam és egy nagyhatalom kontextusában alkalmazott – pragmatista politikát.

Finn szempontból ki kell emelnünk a regionális biztonság kérdését, amelyben a legfontosabb elem a skandináv államok és a balti köztársaságok között fennálló viszony, valamint Oroszország és a NATO szerepe. Az elmúlt időszakban Finnország tovább mélyítette kapcsolatait Svédországgal, illetve néhány NATO-tagállammal. Bár együttműködik a kibervédelem területén a balti államokkal, ugyanakkor az izlandi légtérvédelmi programhoz hasonló műveletbe nem kapcsolódott be.

Finnország mélyítette regionális kooperációját az Északi Védelmi Együttműködéssel (NORDEFCO³³), és arra bátorította a balti államokat, különösen Észtországot, hogy ad hoc jelleggel vegyenek részt a kialakított projekteknél. A regionális egyensúly és a jelenlegi status quo fenntartása érdekében a finn kül- és biztonságpolitika azonban nem támogatja a szervezet bővítését.

ÖSSZEZÉS

Összegzésként elmondható, hogy a finn kül- és biztonságpolitika főbb jellemzői nem változtak meg az ukrán válság hatására. Az ország számára a NATO-tagság egy lehetőség jelenleg is, amely a közvélemény elutasítása mellett a régiót érintő biztonsági kérdések kapcsán felmerül. A regionális biztonság egyik legnagyobb kihívása az ország számára továbbra is Oroszország maradt. Ugyanakkor a finn–orosz kapcsolatokról elmondható, hogy több mint két évszázadra nyúlnak vissza. A két államot közös történelmi múlt és különleges gazdasági kapcsolatok is összekötik. A hidegháború ideje alatt a két állam viszonyát egy kisállam és egy világhatalom kontextusa határozta meg, míg az 1990-es években bekövetkezett változások hatására új alapokon határozták meg a két ország kapcsolatát.

A 20. század utolsó évtizedétől felépülő új kapcsolatrendszer már figyelembe veszi az önálló Finnország érdekeit. Biztonság- és védelempolitikai szempontból a finn–orosz kapcsolatokat egy kisállam és egy nagyhatalom kontextusa határozza meg. Finn szempontból értékelve a két ország viszonyát megállapítható, hogy az orosz biztonság- és védelempolitikai érdekek felerősödése a régióban folyamatosan egyre nagyobb kihívások elé állítja az országot. Finnország – történelmi sérelmein túllépve – képes volt az elmúlt két évtizedben barátságos, pragmatista politikát kialakítani keleti szomszédjával. E politikának a legfőbb

³² Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS). http://www.defmin.fi/files/2973/MTS_Raportti_suomeksi_netiversio.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 01. 16.)

³³ Nordic Defence Cooperation.

hozadéka, hogy Finnország képes biztonsági percepcióinak megfelelően alakítani kapcsolatait Oroszországgal.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABDI Survey 2008. http://www.defmin.fi/files/1322/raportti_in_english_08_nettiversio.pdf
- Basic Facts. http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm
- Dugin, Alekszandr: *A geopolitika alapjai*. In: Siselina, Ljubov – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004.
- Finnish Security and Defence Policy 1995. http://www.defmin.fi/julkaisut_ja_asiakirjat/julkaisuhaku/turvallisuus_ja_puolustuspoliittinen_selonteko_1995.5136.xhtml
- Finnish Security and Defence Policy 2009. <http://vnk.fi/julkaisukansio/2009/j11-turvallisuus-j12-sakerhets-j13-finnish/pdf/en.pdf>
- Forest and Nature in Northwest Russia 2010. <http://www.syke.fi/download/noname/%7BB3AB48A2-4D20-4340-BB17-EC4DF094FAAD%7D/56939>
- Forest and Nature in Northwest Russia 2012. <http://www.syke.fi/download/noname/%7BD4B55A88-5FD4-4E94-9BE9-68C56522EB3B%7D/56931> <http://www.military-today.com/missiles/iskander.htm>
- Kozirjev, Andrej: *A partnerségi stratégia és akiknek nem kell*. In: Kiss Ilona – Sakleina, Tatjana – Kortunov, Andrej (szerk.): Doktrínák és alternatívák. Az orosz külpolitikai gondolkodás. Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet, Budapest, 1998.
- Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS). http://www.defmin.fi/files/2973/MTS_Raportti_suomeksi_nettiversio.pdf
- Ollus, Simon-Erik – Simola, Heli: *Russia in the Finnish Economy*. SITRA report, 2006. <http://www.sitra.fi/julkaisut/Raportti66.pdf?download=Lataa+pdf>
- Padányi József: *Az éghajlatváltozás hatása és a katonai erő*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 2010. (Védelmi Tanulmányok 63.)
- Panarin, Alekszandr: *Oroszország a világtörténelem ciklusaiban*. In: Siselina, Ljubov – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004.
- President meets with party chairs to find common ground on security policy. http://yle.fi/uutiset/president_meets_with_party_chairs_to_find_common_ground_on_security_policy/7701309
- President of Russia: Annual Address to the Federeal Assembly of the Russian Federation. The Kremlin, Moscow, 25 April 2005. http://arhive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2005/04/25/2031_type70029type_82912_87086.shtml
- President of Russia: Interview given by Dimitry Medvedev to television channel One, Rossia, NTV http://archive.kremlin.ru/eng/text/speeches/2008/08/31/1850_type82912type82916_206003.shtml
- President of Russia: Press Statement and Answers to Journalists' Questions Following a Meeting of the Russia-NATO Council. http://archive.ru/eng/speeches/2008/04/04/1949_type82915_163150.shtml
- Prime Minister's Office: Finland's strategy for the Arctic region Helsinki, Prime Minister's Publication, 8/2010. <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=63216&GUID={C92863F7-1188-4975-9CC8-34EA16C26D07}>
- Programme of Prime Minister Jyrki Katainen's Government. Prime Minister Office, 2011. <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/en334743.pdf>

- Ria Novosti: *Western military district gets first Iskander tactical missile system.* http://en.ria.ru/military_news/20101214/161766995.html
- Rotfeld, Adam Daniel: *Does Europe need a new security architecture?* <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/09/Rotfeld-en.pdf>
- Salmela, Laura (ed.): *The Arctic from Military Viewpoint – A summary of Jacob Børrensens’s presentation at the Suomenlinna Seminar.* In: Salmela (ed.): *The Thirteenth Suomenlinna Seminar.* http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/22d11300462860ce9e58fe0e17b6f8b5/StratL2_46w.pdf?MOD=AJPERES
- Suomen ja Venäjän välinen kauppa 2014. http://www.tulli.fi/fi/tiedotteet/ulkomaankauppatilastot/katsaukset/maat/venaja14_2/liitteet/2014_M16.pdf
- Sz. Bíró Zoltán: *Oroszország és Kelet-Közép-Európa.* In: *Kelet-Közép-Európa az ezredfordulón.* Magyar Atlanti Tanács, 1999.
- Сорокина, Надежда: *Россия – наш важнейший экономический партнер.* <http://www.rg.ru/2007/04/25/xeleniys.html>
- Vihavainen, Timo: *Does history play a role in Finnish-Russian relations?* In: Smith, Hanna (ed.): *The Two-level Game: Russia’s relations with Great Britain, Finland and European Union.* Aleksateri Series 2/2006, Gummerus Kirjapaino Oy, 2006.

Szakácsi István alezredes:

ÜZEMFENNTARTÁSI STRATÉGIÁK ÉS ALKALMAZHATÓSÁGUK EGYES KÉRDÉSEI AZ MH HADITECHNIKAI ARZENÁLJÁBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Ami elromolhat, az el is romlik, tartja a közmondás. A megállapítás különösen igaz (nagyobb az előfordulás valószínűsége) komplex rendszerek tekintetében, kiemelten ott, ahol az ember–technika kapcsolat jelentős mértékű és igen összetett. A katonai műveletek pontosan ilyen rendszert képeznek, ahol ráadásul a megbízhatóság létfontosságú alapkövetelmény. Korszerű haderők számára elkerülhetetlen feladat, hogy a (hadi)technikai fejlődés járulékos következményeiként fokozott jelentőségűvé vált fenntartási tevékenységük feltételrendszereit is megfelelően biztosítsák. A szerző célja az említett fenntartási feltételrendszer egyes kérdéseinek megvilágítása a Magyar Honvédség vonatkozásában.

KULCSSZAVAK: haderőfejlesztés, haditechnika, üzemfenntartás, rendszerszemlélet

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A 21. század elejére a technikailag és funkcionálisan is komplex, integrált haditechnikai eszközök (eszközrendszerek) meghatározó arányú fejlődése jellemző (pl. felderítő-, vezetés-irányítási, infókommunikációs és álcázórendszerek, robottechnika, fegyverzet stb.). Ezek a korszerű eszközrendszerek – a hatványozottan jelentkező feladatok (komplex hibaforrások, kiemelkedően magas megbízhatósági követelmények) megoldása érdekében – feltétlenül megkövetelik a korszerű rendszerszemléletű üzemfenntartást. A haditechnika fejlődésének másik alapvető jellemzője (egyben egyik fő célkitűzése), hogy közvetlenül hat a harctevékenységi módok alakulására, hatékonyságára, egyre integráltabb szervezeti struktúrákat is eredményezve. Ezt az ok-okozati összefüggéseivel, technikai sokrétűségével, integráltságával komplex egységet alkotó katonai rendszert is csak rendszerszemlélettel lehet (van értelme) elemezni.

Mielőtt az adott témakörben szereplő egyes kérdések részletes vizsgálatába belefognánk, célszerű az alapvető műszaki fogalmakat röviden áttekinteni, az adott fogalomkörben elhelyezni, mivel a szakmán belül is gyakran tapasztalható azok nem egyértelmű alkalmazása.¹ A haditechnikai eszközök – a megvalósítás, alkalmazás és újrahazsnosítás anyagi körfolyamatát magában foglaló – létének műszaki, logikai gondolatmenetét a *teljesélettartam-modell* önti a műszaki technikai gazdálkodási tevékenységek tervezéséhez szükséges, alkalmazható formába. Az élettartammodell egyszerűsített főbb folyamatai alatt a következőket lehet említeni: igény (követelmény) meghatározása, rendelkezésre álló erőforrások hozzárendelése, kutatás/fejlesztés/tesztelés, beszerzés, rendszerbe állítás, ellátás/elosztás, telepítés/üzembeállítás, üzemeltetés, továbbfejlesztés/vagy rendszerből kivonás, értékesítés (újrahazsnosítás).

¹ A tanulmányban található megállapítások javarészt a szerző több évtizedes szakmai tapasztalatain alapulnak, amelyeket fegyverzettechnikai üzemeltetésben (főként üzemfenntartásban) és logisztikai támogatásban szerzett.

A (had)technikai eszközök egyik legfontosabb, önmagában is eléggé összetett funkcionális rendszere az *üzemeltetés*,² amelynek bonyolultságát tovább fokozza annak többszörös dualitása, azaz egyrészt az alkalmazó-üzemben tartó és a technika, másrészt pedig a kiszolgáló-üzemfenntartó és a technikai alrendszerek kettőssége.

Írásomban ez utóbbi alrendszer egyes kérdéseit tekintem át. Megvizsgálom, hogy a gyakorlatban leginkább alkalmazott korszerű üzemfenntartási stratégiák, eljárások hogyan, milyen módon adaptálhatók a Magyar Honvédség haditechnikai eszközállományára.

A KÉRDÉSFELVETÉS INDOKAI

A kérdéskör vizsgálatát számos tényező indokolja:

- a Magyar Honvédség arzenáljában manapság is többségben lévő szovjet eredetű haditechnikai eszközök élettartamának végső stádiumhoz való közeledése;
- a folyamatos haderőfejlesztés keretében több lépcsőben beszerzett (és beszerzendő) haditechnikai eszközök perspektivikus fejlődése, nagyfokú integráltsága;
- az új és általában a technikai eszközök üzemeltetési eljárásainak korszerűsödése;
- az üzemfenntartó rendszerek strukturális átalakulásának szükségszerűsége;
- növekvő költségigények és az ezzel ellentétben régóta fennálló forráshiányok.

Az említettekből logikusan következik, hogy a változásokat, folyamatokat fontos nyomon követni, hogy a rendszer hatékonyságának fenntartása érdekében meg tudjuk tenni a szükséges lépéseket. A katonai feladatokban a nyilvánvaló alkalmazói kiképzettség/felkészítettség mellett létfontosságú követelmény a haditechnikai eszközök folyamatos, megbízható üzemkészségének és hadrafoghatóságának³ fenntartása (meghibásodás⁴ elkerülése), amelynek alapvető értékelési kritériumai között szerepelnek az üzemfenntartás jellemzői (technikai állapotjelzők). Elengedhetetlenül fontos megismerni, elemezni az üzemeltetési folyamatokat, amelyek folyamatosan változó eredményeire alapozóan kell a megfelelő menedzsment-technikákat, üzemfenntartási eljárásokat alkalmazni, illetőleg a fenntartó szervezeti átalakításokat is végrehajtani. Az említett problematika súlyát igazolják a polgári életben manapság igen intenzíven átalakuló nagyobb üzemeltetői rendszerek (pl. tömegközlekedés, szolgáltatók stb.). E rendszereknél a tevékenységi kör jellege, a túlnyomóan jellemző profitorientáció mellett a társadalmi hasznosságnak is mérvadó szempontnak kell lennie a többnyire igen bonyolult, körültekintően megalapozott döntést igénylő innovációs feladatokban. Ez a megállapítás vonatkoztatható a Magyar Honvédségre is, ahol a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájának megfelelően, annak folyamatos felülvizsgálata mellett kell meghatározni hazánk nemzeti katonai stratégiáját, a haderő-fejlesztési elveket, módokat, a megvalósítás ütemét.

A RÉGI HADITECHNIKAI ESZKÖZÖK ÜZEMELTETÉSÉNEK JELLEMZŐI

A problémakör vizsgálatát célszerű az elmúlt évtizedek jellemzőinek (egyben a kialakult helyzet okozóinak) áttekintésével kezdeni:

² Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon (M–Zs)*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, 1386.

³ Hadrafoghatóság: az üzemkész haditechnikai eszköz feltöltött a harc megvívásához szükséges harcanyagokkal is.

⁴ MSZ IEC 50(191):1992 szabvány szerint a meghibásodás olyan esemény, amely során a termék elveszti azt a képességét, hogy el tudja látni előírt funkcióját.

- a szovjet dominancia hatására a hadipari tevékenység a Varsói Szerződésben⁵ (a továbbiakban VSZ) erősen differenciált volt (a Szovjetunió [továbbiakban SZU] szinte minden, a többi tagország csak néhány szegmensben gyárthatott haditechnikát), amelyet csak tetézett a politikai döntés alapján (szovjet beszerzést preferálón) fokozatosan leépített⁶ hazai haditechnikai kutatás-fejlesztés, eszközgyártás, és az ezek következtében kialakult – később egyre súlyosbodó – függőség az eszköz- és alkatrész-utánpótlásban;
- a korábbi – tömeghadsereg elvén kialakult – haderő mérete nem állt egyensúlyban az ország gazdasági teherbíró képességével (egyre növekvő forráshiányt okozva);
- a VSZ megszűnésével gyakorlatilag a haditechnikai rendszerek fenntartásához szükséges hadipari források is megszűntek vagy átalakultak. A következmény: készlet-hiányok okozta technikailag indokolatlan állagromlás;
- a többlépcsős haderőreform létszámcsökkentéseivel nem volt egyenes arányú a haditechnikai eszközpark csökkentése, ennek következményeként felgyorsult a tárolásba került haditechnika állagromlása;
- a haderőreform során tömegesen kivált, magasan képzett hivatásos állomány szinte pótolhatatlan műszaki-technikai ismereti, tapasztalati értékeket vitt magával, máig ható hiányokat okozva ezen a téren;
- a lényegesen csökkentett szolgálati idejű kezelő és kiszolgáló sorállomány szakképzettségi hiányosságai miatt tovább romlott a technikai eszközök általános műszaki állapota;
- az üzemfenntartás technológiai-technikai, de legfőképpen szervezeti háttérének drasztikus változásai (a technikai kiszolgálási rendszert⁷ érintő szervezeti változások [HM zrt.-k megjelenése], nehezen helyettesíthető fenntartási anyagok, elavult diagnosztika stb.);
- a haderőreformot nem követte a hadfelszerelés korszerűsítését megfelelően elősegítő költségvetési támogatottság, emiatt a haditechnikai eszközök rendszerben tartási ideje kitolódott (elavultság, teljes amortizáció, kritikus alkatrészhiányok, növekvő fenntartási költségek stb.).

AZ ÜZEMELTETÉS ÉS AZ ÜZEMFENNTARTÁS PROBLÉMÁI

Az MH új (modern) haditechnikai eszközeinek üzemeltetése terén számos gond tapasztalható:

- nagyfokú az arányeltolódás az eszközbeszerzések és a fenntartási szükségletek biztosítása között (ez régen is gyakorta jellemző volt);
- a NATO-n belüli műveleti együttműködés keretében térítésmentesen kapott korszerű hadfelszereléshez többnyire nem érkezik fenntartási támogatás (technológiai és fenntartásikészlet-hiányosságok stb.);

⁵ Varsói Szerződés (1955. május 14. – 1991. április 1.): a közép- és kelet-európai egykori szocialista országok védelmi katonai-politikai szervezete, melynek Magyarország is tagja volt.

⁶ A folyamat, mint az szakmai berkekben köztudott, sajnos napjainkig tart.

⁷ Prof. dr. Ungvár Gyula mk. ezredes (2013) által kidolgozott, az MH-ban 1987-ben bevezetett 6 fokozatú Technikai Kiszolgálási Rendszer, amely elvileg létezik – nincs helyettesítve mással –, ám a valamikori részét képező közép- és központi kiszolgáló szervezeti elemek leszervezése következtében, valamint az egység szintű minimálisnak tekinthető javítókapacitást is tekintve, gyakorlatilag csak töredékében tekinthető működőképességűnek, folyamatában vizsgálva pedig egyáltalán nem.

- számos haditechnikai eszköz esetében kizárólag a gyártó biztosíthatja a szervizszolgáltatást, amely a katonai terület egyik legfontosabb sajátos jellemzőjének, az autonóm fenntartó képességnek a romlását, kiszolgáltatottságát, függőségét okozhatja. (Hazai gyártású eszközöknél ez megfelelő szerződéssel orvosolható, külföldi gyártó esetében viszont akár a működtetést is ellehetetlenítheti.)

A régi és a modern technika együttes fenntartásából is adódhatnak problémák:

- a régi és az új eszközök által igényelt fenntartási rendszerek jelentős eltérései okozta műszaki-technikai nehézségek (pl. analóg-digitális technika, kompatibilitás stb.);
- jelentősen eltérő karbantartási ciklusokból, munkakapacitás-igényekből, költségekből és aránytalan hatékonyságú munkaeredményekből összetevődő tervezési, szervezési és végrehajtási nehézségek.

A fentebb említettek következtében nyilvánvaló, hogy az üzemeltetőre többoldalú nyomás nehezedik a technikai eszközök feltételhiányos környezetben való üzemeltetésének folyamatos, stabil minőségű biztosítására, amely költséghatékony megoldások állandó keresésére kényszeríti a fenntartókat (köztük a technikai kiszolgálási rendszer korszerűbb, hatékonyan egységes kialakítására is). Egy rendszer létrehozása nem megy máról holnapra, az csak a már többször említett átfogó rendszerproblematikai szemlélet alkalmazásával, korszerű műszaki-technikai, terminológiai ismeretek birtokában, a követelmény- és feltételrendszerek alapos elemzésével és teljes körű megvalósításával lehetséges.

AZ ÜZEMELTETÉS (KIEMELTEN ÜZEMFENNTARTÁS) EGYES RENDSZERVIZSGÁLATI ASPEKTUSAI

Rendszer-problematikai szemlélet általánosan komplex módszertani kérdéseivel igen sok tudományos munka foglalkozik,⁸ ellenben az üzemfenntartás elméleti kutatási és még inkább széles körű gyakorlati fejlesztési eredményeiről keveset olvashatunk. Ennek oka, hogy a szerteágazóan komplex technikai eszközök (eszközrendszerek) funkcionális és környezeti jellemzőinek – számtalan aspektusból elvégezhető – vizsgálati modellezése igen bonyolult feladat. Ráadásul a feladat meglehetősen termékspecifikus, azaz a rendszerek működési tapasztalatait az alkalmazók diszkréten kezelik, és általában csak egy újabb rendszer bevezetését/beállítását követően teszik közzé teljes körűen a régebbi verzió jellemzőit. Nincs ez másként a katonai területen (így az MH-ban) sem, sőt itt még fontosabb a technológiai információvédelem. A meglévő egységes technikai kiszolgálási rendszer konkrét eszközökre (eszközcsoportokra) vonatkozó üzemi paraméterei vagy az időnorma szerint (ciklikusan) végzett kiszolgálási műveletek gyakorisága igen fontos adatoknak számítanak.⁹ Ugyanis ezen információk birtokában valószínűsíthető a kiszolgálások végrehajtási időintervalluma, kiegészítve ezeket fenntartási készletadatokkal, könnyen megállapítható a haditechnikai eszközök adott időpontbeli technikai állapota, hadrafoghatósága – mely ismeretek megszerzése számos előnyt jelenthet az ellenség számára. Az üzemfenntartás rendszervizsgálatához szükséges modellek meghatározásánál (lásd 1. ábra) alapvető az alkotóelemek fogalmi definiálása, azt követően pedig az azokat jellemző folyamatok változó értékeinek meghatározása

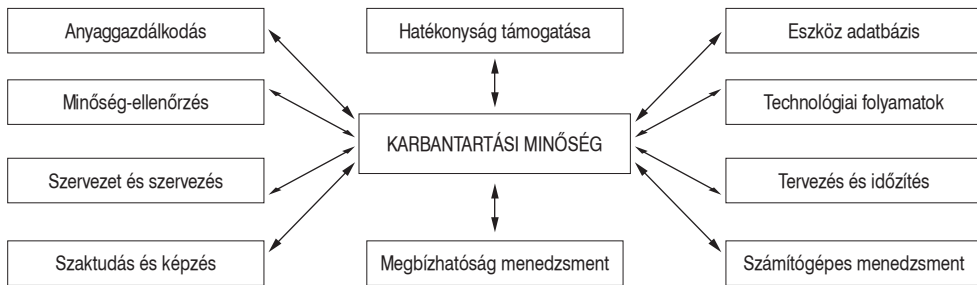
⁸ Szerzői ajánlás: Dr. Topár József: Minőségmenedzsment. Oktatási segédanyag, BMGE, Budapest, 2005. URL: http://www.epito.bme.hu/vcst/oktatas/feltoltesek/BMEEOVKASG5/min_tqm.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 12. 19.)

⁹ Ilyen „TITKOS” kezelésű az Ált./82. számú szakmai utasítás: Szakutasítás a szakaszosan üzemelő és a tárolt fegyverzetű és technikai eszközök és anyagok egységes technikai kiszolgálására. HM, 1987.

(elhasználódási folyamat leképezése, hibaforrások feltárása stb.). A tipikusan meghatározó jellemzők alkalmazása esetén a modell az elvárt követelmények szerinti, a valós állapothoz közeli, reális működést produkálja. A fenntartási rendszer fejlesztéséhez – a folyamatokon belüli összefüggések korszerű kutatási módszerekkel történő feltárása, modellezése mellett – elkerülhetetlen a szemléletváltás, a vezetés irányítás végrehajtás összehangolása, optimális feltételrendszerének kialakítása.

Az üzemeltetést befolyásoló jellegzetes külső tényezők a katonai műveletekben:

- saját erők képességei (kiképzettség, felkészültség, bevetettség, felszereltség, készenléti idő, alkalmazási hatékonyság stb.);
- a számításba vehető ellenelő képességei;
- műveleti feladatok sajátosságai (hadszíntéri környezet, együttműködés, támogatás stb.).

1. ábra Az üzemfenntartási rendszer egy lehetséges (tevékenység- és folyamatrendszerre épülő) működési modellje

Forrás: Tom Dabbs – Dave Bertolini: A Lumber Mill's Renaissance Cultural Change for Success. Life Cycle Engineering, Inc. 2002 <http://www.maintenanceresources.com/referencelibrary/ezine/lumbermill.html> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.)

Az üzemeltetés rendszervizsgálatának egyes aspektusai:¹⁰

- fenntartási modell;
- terotechnológiai koncepció;¹¹
- vezetés-irányítási alrendszer;
- készenléti alrendszer (üzemeltető–üzemfenntartó szoros kapcsolata);
- gyártó–üzemben tartó kapcsolati alrendszer.

A fenntartási modellel kapcsolatban (az 1. ábra alapján) érdemes kiemelni: működésének alapvető feltételei mellett (definiálás, folyamatleírás) a bemeneti tényezők minél pontosabb megadása, annak fő (műveleti)- és mellékfolyamati (feltételi rendszer) elemzése alapján megjelenő kimeneti tényezők értékelése, szükséges mértékű visszacsatolása garantálja a modell megfelelő működését, hasznosíthatóságát. Erre az analógiára épül a nemzetközi szakirodalomban terotechnológiának nevezett koncepció, amely a termék teljes élettartamára kivetített körfolyamatot tekinti alrendszernek, amelynek fontos építőeleme a terve-

¹⁰ Turcsányi Károly mk. alezredes: A fegyverzeti és technikai eszközök üzemeltetése és fenntartása elméletének alapkérdései. Egyetemi doktori értekezés. ZMKA, 1989, 36.

¹¹ Teljes életciklusra kiterjedő, több szempontú (tervező-gyártó-felhasználó, gazdasági-műszaki, haszonelvű minőségmenedzsment stb.) fejlesztést, kivitelezést, alkalmazást jelent. Ahol az érdekeken, igényeken, tapasztalatokon alapuló információ-visszacsatolás elengedhetetlen előfeltétele a mindenki számára (közel) ideális megoldás kialakításának.

ző-gyártó–üzemeltető közötti kapcsolat. Az említett vizsgálati szempontok önmagukban is eléggé komplexek, viszont objektivitásukból adódóan a mérnöki munka szempontjából sokkal jobban kezelhetők, mint a rendszervizsgálat számos szubjektív tényezőt magában foglaló vezetés-irányítási, valamint készülségi-készenléti részrendszerei.

Műszaki területen dolgozó szakemberektől gyakran hallani, hogy nem lehet elköteleződni egyetlen fenntartási stratégia irányába sem, azokat a gyakorlatban többnyire jellemzően vegyesen kell alkalmazni. A komplex eszközöknél a többnyire vegyesen alkalmazott fenntartási stratégiák, karbantartási módok valódi kiváltó oka alapvetően az adott technikai eszköz különféle műszaki-technikai jellemzővel rendelkező részegységeinek technikai felépítettségétől, fejlettségétől függ, továbbá az üzemeltető számára rendelkezésre álló feltételektől (ideális esetben a gyártó üzemeltetési utasításban, szervizkönyvben meghatározza ezeket az optimális üzemeltetési feltételeket, karbantartási eljárásokat).

A technikai eszközök új állapotot megközelítő, minél folyamatosabb üzemkész technikai állapotának fenntartása érdekében az üzemfenntartás fő feladatai az alábbiak:

- rendszeresítés (beszerzés), rendszerbe állítás (üzembe helyezés) műszaki-technikai vizsgálatában való részvétel;
- az üzemeltetés felügyelete (üzemeltetési előírások, normatívák meghatározása, betartásának felügyelete);
- tervszerű – meghibásodást, üzemkiesést – megelőző karbantartás;
- javítás;
- fenntartói logisztika (szállítás, tárolás, fenntartási anyaggazdálkodás);
- üzemfenntartási rendszer fejlesztése.

Az üzemfenntartási rendszer fejlesztését befolyásoló főbb tényezők:

- műszaki-technikai fejlődés;
- gazdasági célkitűzések;
- üzemeltetési célkitűzések;
- az optimális üzemeltetéshez rendelkezésre álló lehetőségek.

Az üzemfenntartási stratégiák fejlődési célkitűzései:

- a megbízhatóság növelése az üzemeltetésben;
- a megelőző karbantartás részarányának, hatékonyságának növelése a váratlan meghibásodások részarányának csökkentése mellett;
- megbízható és költséghatékonyan karbantartható egyszerű konstrukciók létrehozása;
- üzemeltetési költségek redukálása;
- az üzemeltetési feladatok integrációja (autonóm üzemben tartás irányába).

Az üzemeltetés szempontjából az üzemfenntartás legfontosabb feladatai az alábbiak:

- hosszú és megbízható üzemidők (ciklusidők) biztosítása (a 2. ábrán látható karbantartási feladatok);
- üzemidőn kívüli (lehetőleg holtidőben), rövid idejű karbantartás;
- rugalmasan operatív rendelkezésre állás.

Az üzemfenntartás karbantartási alaptaktikái:

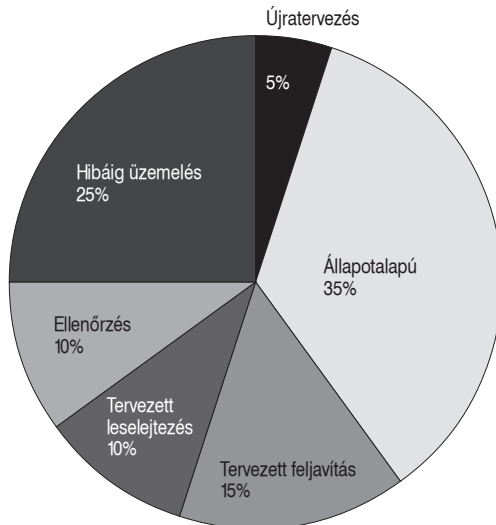
- javítás (szükség szerinti);
- megelőzés (preventív feladatok);
- előrejelzés (prediktív feladatok);
- hibakeresés (modern diagnosztikai technológiák).

Az élettartam alatti üzemfenntartás során a karbantartási feladatok többnyire jellemző megoszlását a 2. ábra mutatja. Ennek alapján megállapítható, hogy a műszaki állapotfüggő

karbantartás aránya igen magas (35%), tehát a tudatosan gyűjtött és szakszerűen feldolgozott (elemzett) tapasztalatokon alapuló megelőzés vagy a fejlett diagnosztikán alapuló előrejelzés/hibakeresés jelentheti a rendszer hatékony fejlesztésének egyik megoldását.

Az eszköz tervezése, gyártása során az egyszerűbb üzemfenntartás (hatékonyabb üzemeltetés) érdekében kitűzött célok, alkalmazott főbb eljárások:

- alkalmazói igények részletesebb, pontosabb felmérése, meghatározása;
- legfontosabb üzemeltetési jellemzők (hibamentesség, javíthatóság, tartósság, tárolhatóság) fejlesztése;
- tervezés hatékonyságának növelése (informatikai háttér, modellezés, szimuláció stb.);
- minőségbiztosítás hatékonyságának növelése;
- meghibásodás nélküli üzemidők (ciklusidők) növelése;
- biztonsági tartalékok (minőség, túlméretezés, duplikált funkciók stb.) alkalmazása;
- egyszerű technikai megoldású (ezáltal olcsóbb, megbízhatóbb működésű), hosszú (vagy valamilyen [pl. marketing] szempontból optimális) üzemeltetési tartalékkal¹² (lásd 3. ábra) rendelkező eszköz létrehozása;
- üzemfenntartási szaktudásigény/idő/anyagköltségek stb. minimalizálása;
- az üzemfenntartás automatizálása, üzemen tartó által végrehajthatóvá tétele.

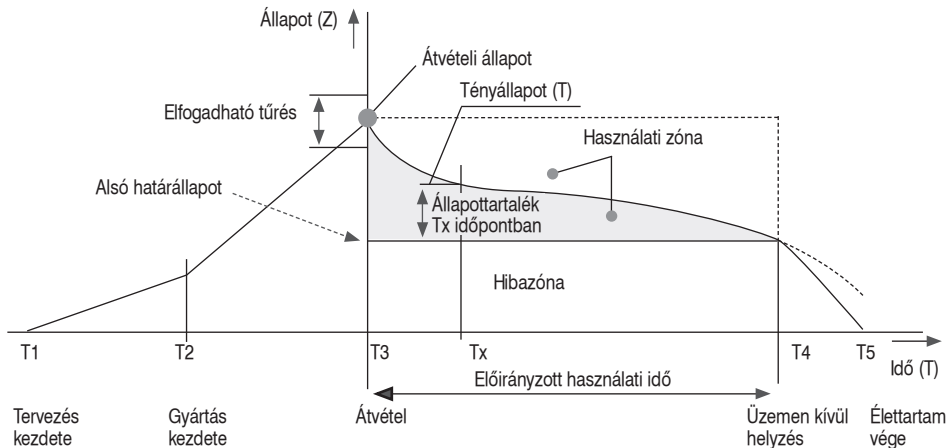
2. ábra Karbantartási feladatok jellemző megoszlása

Forrás: ftp://witch.pmmik.pte.hu:2001/Tanszeki_anyagok/Gepszerkezetan%20Tanszek/KarbartartE1k.ppt (Letöltés időpontja: 2015. 01. 10.)

ÜZEMFENNTARTÁSI STRATÉGIÁK, RENDSZEREK JELLEMZŐI, ÖSSZEVETÉSE

A technikai fejlődés, a gépekkel szemben támasztott új elvárások megjelenése (a multifunkcionalitás, kompatibilitás, megbízhatóság, hosszú élettartam, könnyű kezelhetőség stb.) szükségessé tették az üzemfenntartási (régiesen karbantartási) stratégiák perspektivikus fejlődését is (lásd 4. ábra). Az eszközök, berendezések növekvő technikai komplexitása (pl. elektronikai, informatikai téren), funkcionális integráltsága, a klasszikus és a korszerű karbantartási stratégiák együttes alkalmazását eredményezte, hatékonyan ötvözve a klasszikus karbantartási stratégiák előnyös tulajdonságait a megjelenő újabb és újabb javítási eljárásokkal és szerelési technikákkal. A következőkben röviden összefoglalásra kerülnek a gyakorlatban leginkább alkalmazott üzemfenntartási stratégiák legfontosabb jellemzői.

¹² A gyakorlatban üzemeltetési tartaléknak nevezik az eszköz teljes élettartamán belül a fő funkcióra biztosítható összes üzemidőt.

3. ábra Az üzemeltetési tartalék változása a teljes élettartam alatt. Az ábrán a teljes élettartam alatt tipikusan változó műszaki állapot látható, kiemelten a fő funkcióra fordított időtartamban (üzemeltetési tartalék)

Forrás: Karbantartási stratégiák fejlődése. Delta-3N Kft. <http://www.delta3n.hu/gepvedelem/karbantartasi-strategiak-fejlod%C3%A9se> (Letöltés ideje: 2014. 12. 19.)

1. Meghibásodásból eredő helyreállító javítás, vagy meghibásodásig tartó üzemeltetés (Failure Based Corrective Maintenance – FBCM)

Előnyei:

- folyamatosabb üzemeltetési ciklusok biztosíthatók;
- üzemeltetési tartalék teljes kihasználhatósága;
- állapotfigyelés (diagnosztika), karbantartás nem szükséges;
- egyszerűen tervezhető fenntartási költségek.

Hátrányai:

- nagyobb üzemeltetési tartalékok szükségesegek;
- viszonylag váratlan idejű és nehezen kiszámítható következményű meghibásodások;
- huzamosabb idejű üzemkészség-kiesések (javításkor);
- operatív javítókapacitást, nagy alkatrészkészlet-fenntartást igényel.

Az alkalmazási terület jellemzői:

- önálló (nem rendszerbe kapcsolt) eszköz/berendezés;
- huzamosabb üzemkiesés nem okoz problémát (pl. csere/tartalék eszköz biztosított);
- igen bonyolult technikai felépítésű, csekély mértékű karbantartást igénylő eszköz, amelynél a diagnosztika nem vagy nehezen (gazdaságtalanul) oldható meg, ezért folyamatos karbantartása nem célszerű (pl. elektronikai rendszerek – folyamatos diagnosztika csak bizonyos rendszereknél biztosítható);
- az eszköz, részegység nehezen hozzáférhető, hosszú üzemeltetési ciklusú vagy egyszerű technikai felépítésű (könnyen javítható), ezért karbantartás vagy diagnosztika nem indokolt (pl. egyes géphajtóműelemek).

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra (alkalmazhatóságra):

- fegyverek (folyamatos diagnosztika nem biztosítható);
- optikai eszközök (zárt, nehezen hozzáférhető rendszer);
- gépek, járművek részegységei;

- szavatossági idővel rendelkező alkatrész elemeket tartalmazó részegységek (pl. kémiai összetevők – hajtómű-üzemanyag, pirotechnikai vagy robbanóanyag stb. –; a gyakorlatban gyakran cserével előzik meg a hibát, amely a következő, második csoportba tartozik).

2. *Tervszerű (ciklikus) megelőző karbantartás – TMK* (Preventive Maintenance – PM)

Előnyei:

- üzemeltetési tartalék közel fenntarthatósága;
- kevesebb váratlan meghibásodás által megbízhatóbb üzemeltetés biztosítható;
- jól tervezhető karbantartási kapacitás;
- egyszerűen tervezhető fenntartási költségek.

Hátrányai:

- kisebb volumenű (bár fenntartható) üzemeltetési tartalék;
- viszonylag rövidebb idejű üzemeltetési ciklusok;
- nagyobb fokú karbantartási igény (amely lehet egyben hibaforrás is);
- tervezhető, de magasabb fenntartási költségek.

Alkalmazási terület jellemzői:

- rendszerbe kapcsolt vagy intenzív üzemelésű, ezért megbízható működést igénylő eszköz/berendezés;
- a stratégia az üzemi paraméterek méréséből, statisztikai elemzéséből kialakított tapasztalatokon alapul, amelyhez célszerű megfelelő informatikai háttér;
- gyakoribb, de rövid üzemkiesés nem okoz problémát (pl. ciklikus üzemben tartásnál);
- üzemi-környezeti tényezőkre (kenés, hőmérséklet, páratartalom stb.) érzékeny, ezért folyamatos karbantartást, gyakori alkatrészcsere igénylő, középszintűen összetett, bonyolult felépítésű eszközök.

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra/alkalmazhatóságra:

- üzemi paramétermérővel (km, üzemóra, lövésszám, nyomás, hőmérséklet, páratartalom, elektromos töltöttség/feszültség/áramerősség stb.) rendelkező haditechnikai eszközök (pl. gép, jármű, berendezés, fegyver);
- elektronikai rendszerek (üzemi-környezeti tényezőkre érzékeny eszközök);
- rakéták (tárolásnál környezeti tényezőkre érzékeny eszközök).

3. *Teljesítményfüggő karbantartás az elvégzett munka szerint változó paraméterek alapján* (Parameter Condition Based Maintenance – PCBCM)

Előnyei:

- optimális üzemeltetési élettartam-kihasználás;
- teljesítmény függvényében tervezhető karbantartás;
- jól tervezhető, alacsonyan tartható fenntartási költségek.

Hátrányai:

- változó intenzitású üzemelés esetén nehezen időzíthető karbantartás, kevésbé használható ki az üzemeltetési tartalék;
- a szakaszos üzemelés következtében fellépő káros tényezők diagnosztizálása, hatásuk meghatározása nehezebb, mint a folyamatos üzemnél, ezért nagyobb a váratlan meghibásodások előfordulási esélye;
- az eszközállapot–teljesítmény–üzemi mutatók kapcsolat nagyobb ismeretét igényli.

Az alkalmazási terület jellemzői:

- a stratégia alapja a jellegzetesen igen eltérő igénybevételű részegységekkel rendelkező eszköz üzemi paramétereinek analizálása;
- ez a stratégia az előző merev ciklusú és a következő állapotfüggő karbantartási stratégiák „felhasználóbarát” elvű (szükséges alapfeltételeknek eleget tevő eszközöknél), rugalmas ötvözetének is tekinthető;
- változó intenzitású üzemelésre/üzemkiesésre nem érzékeny eszközök;
- üzemi-környezeti tényezőkre (kenés, hőmérséklet, páratartalom stb.) nem túl érzékeny, ezért folyamatos karbantartást nem igénylő – többnyire megbízható, egyszerű felépítésű – eszközöknél alkalmazható.

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra/alkalmazhatóságra:

- üzemi paramétermérővel (km, üzemóra, lövésszám, nyomás, hőmérséklet, páratartalom, elektromos töltöttség/feszültség/áramerősség stb.) rendelkező haditechnikai eszközök (pl. gép, jármű, berendezés, fegyver);
- repüléstechnikai eszközök (az üzemelés függvényében jól számítható, diagnosztizálható, modellezhető állapotváltozások, ezáltal kiegyensúlyozottan, költséghatékonyan tervezhető karbantartás).

4. *Műszakiállapot-függő karbantartás* (Condition Based/Centered Corrective Maintenance – CBM, CCM)¹³

Előnyei:

- majdnem teljes üzemeltetési élettartam-kihasználás;
- hibák bekövetkezte előtti karbantartás által megbízható üzemeltetés biztosítható;
- teljes élettartam-diagnosztika által bőséges információ a fejlesztéshez;
- gazdaságosan tervezhető fenntartási költségek.

Hátrányai:

- folyamatos vagy időszakos diagnosztika fenntartását igényli;
- a megbízhatóságot a diagnosztikai meghibásodás csökkentheti;
- számottevő mennyiségű információ feldolgozását igényli;
- jól képzett szakállományt igényel.

Az alkalmazási terület jellemzői:

- fontos funkciójú, nagy értékű, igen komplex, rendszerbe kapcsolt vagy intenzív üzemelésű, ezért megbízható működést igénylő eszköz/berendezés, amelynél rendszeres/folyamatos diagnosztikai adatok alapján határozzák meg a szükséges karbantartási műveletet és annak időzítését;
- üzemi-környezeti tényezőkre igen érzékeny eszközök, amelyeknél váratlan üzemkiesés nem megengedhető, ezért folyamatos diagnosztikát, karbantartást igényelnek;
- könnyen karbantartható, javítható (cserélhető alkatrészek/egységek).

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra/alkalmazhatóságra:

- repüléstechnikai eszközök (folyamatos diagnosztika);
- teljesítménynormás (km, üzemóra, lövésszám stb.) haditechnikai eszközök (pl. fegyver, harcjármű, speciális gépek);
- lokátortechnikai eszközök (intenzív üzemelésű, komplex eszköz).

¹³ Policy for Department of Defense Conditioned-Based Maintenance Plus. Defense Pentagon, Washington DC, 2002, 1–3. http://www.acq.osd.mil/log/mpp/cbm+/cbm_policy_memorandum.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 12. 19.)

5. Tudásalapú (megelőző) karbantartás (Knowledge-Based Maintenance – KBM)

Előnyei:

- a minimalizált számú meghibásodás által megbízható, hosszú ciklusidejű üzemeltetés biztosítható (minőségi tervezés–gyártás–fenntartás során a hibaforrások kiszűrése);
- folyamatos minőségi fejlesztést tesz lehetővé;
- minimálisra csökkenthető átlagos fenntartási költségek (teljes felújítást kivéve).

Hátrányai:

- üzemeltetési tapasztalatok rugalmas felhasználását igényli a fejlesztésben, gyártásban;
- körültekintő tervezést, gyártást igényel;
- a megbízhatóság növelésével a gyártási költségek is növekednek.

Alkalmazási terület jellemzői:

- üzemi-környezeti tényezőkre igen érzékeny eszközök, amelyeknél váratlan üzemkiesés nem megengedhető, ezért kiemelkedő megbízhatóságot igényelnek;
- fontos funkciójú, nagy értékű, igen komplex, intenzíven üzemelő eszközök;
- elektrotechnikai berendezések, alkotóelemek (minimális karbantartásigény);
- a gyártó szoros kapcsolatban van az alkalmazókkal.

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra/alkalmazhatóságra:

- repüléstechnikai eszközök (többszörös funkcionális biztosítások);
- haditengerészeti eszközök (hajók, tengeralattjárók);
- rakétatechnikai eszközök (megbízhatóság, pontosság, automatizáltság);

6. Megbízhatóság-központú karbantartás (Reliability Centered Maintenance – RCM)

Előnyei:

- megnövelt és biztosabb üzemeltetési élettartam-kihasználás;
- pontosabb működési ismeretekkel optimalizált karbantartási stratégiák;
- minimális számú meghibásodás által megbízható üzemeltetés biztosítható;
- teljes élettartam-diagnosztika által bőséges információ a fejlesztéshez;
- gazdaságosan tervezhető fenntartási költségek.

Hátrányai:

- folyamatos diagnosztika és elemzés fenntartását igényli;
- az előforduló hiba igen összetett, okának feltárása bonyolult;
- számottevő mennyiségű információ feldolgozását igényli.

Az alkalmazási terület jellemzői:

- fontos funkciójú, nagy értékű, összetett, nagyméretű, intenzíven üzemelő eszközök, amelyek esetében a meghibásodásnak súlyos és komplex következményei lehetnek;
- a klasszikus fenntartási stratégiák önmagukban nem működnek hatékonyan;
- a karbantartási stratégiák, taktikák műszaki-gazdasági szemléletű összehangolt alkalmazása (általában: 60% megelőző, 25% hibáig üzemelés, 10% rendszeres ellenőrzés, 5% nincs megfelelő megelőzési módszer);
- a termék legfontosabb jellemzői (hibamentesség, javíthatóság, tartósság, tárolhatóság).

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra/alkalmazhatóságra:

- repüléstechnikai eszközök (többszörös funkcionális biztosítások);
- haditengerészeti eszközök (hajók, tengeralattjárók);
- rakétatechnikai eszközök (megbízhatóság, pontosság, önkontroll).

7. Kockázatalapú ellenőrzés/karbantartás (Risk Based Inspection/Maintenance – RBI, RBM)

Előnyei:

- növelhetők az üzemi ciklusidők, csökkenthetők a kiesési idők;
- növelhető a tervezett karbantartások részaránya;
- gyors és pontos az információáramlás a fenntartás biztosításához;
- az előre meghatározott kockázati szinthez optimalizálható (minimalizálható) fenntartási költség.

Hátrányai:

- az előforduló hiba igen összetett, szerteágazó lehet (egészség, biztonság, környezet, gazdaság);
- a kockázat mértékének helyes meghatározása bonyolult;
- számottevő mennyiségű információ feldolgozását igényli.

Az alkalmazási terület jellemzői:

- az adott területen végzett tevékenységeknél a legnagyobb az esélye a súlyos egészségi, biztonsági, gazdasági és környezeti következményekkel járó meghibásodásoknak;
- az alkalmazó szervezeti felépítése lehetővé teszi a stratégia hatékony alkalmazását, a gyors és megbízható információáramlást;
- a szervezet rendelkezik a bevezetéshez, folyamatos működtetéshez szükséges, jól képzett, összeszokott, együttműködésre képes szakemberekkel;
- biztosíthatóak a kezdeti fázis kiemelt finanszírozási igényei.

Példák hadfelszerelésnél történő alkalmazásra/alkalmazhatóságra:

- repüléstechnikai eszközök (többszörös funkcionális biztosítások);
- haditengerészeti eszközök (hajók, tengeralattjárók);
- veszélyes anyagok tárolása-kezelése-felhasználása (üzem- és kenő- és harcanyag stb.).

8. Teljes körű hatékony karbantartás (Total Productive Maintenance – TPM)¹⁴

Előnyei, célkitűzései:

- a berendezések és folyamatok hatékonyságának maximalizáló fejlesztése;
- a teljes élettartamra kiterjedő fenntartási rendszer kialakítása által a legoptimálisabb (általában hosszabb) élettartam biztosítható;
- az üzemeltetéssel kapcsolatos minden szervezeti elem (tervező, felhasználó, karbantartó) és alkalmazott bevonásra kerül/szerepet kap a folyamatban;
- az üzemfenntartás (Plant Maintenance – PM) csoportmunkában végzése.

A hatékonyságot meghatározó tényezők (veszteségforrások):

- üzemidő-kiesések (műszaki meghibásodások, zavarok, beállítási meghibásodások, átállási veszteségek);
- helytelen beállításból adódó veszteségek;
- hibák (minőségi hibák és selejtveszteségek, kezdeti, indítási, kitermelési veszteségek).

Az említettek rámutatnak a koncepció lényegére, azaz, hogy a cél nem más, mint a funkcionális feladatvégzés, a minőségbiztosítás és a karbantartás tevékenységeinek az összehangolása, minek okán két fő alapfeltételi tényező említhető meg.

¹⁴ Seiichi Nakajima: Introduction to TPM: Total Productive Maintenance. Productivity Press, New York, 1988, 1–124.

Az első a *Teljes körű minőségmenedzsment* (Total Quality Management – TQM): az Amerikai Egyesült Államokban az 1980-as évek közepén megfogalmazott vezetési módszer, filozófia és vállalati gyakorlat, amely a szervezet céljainak érdekében a leghatékonyabb módon használja fel a szervezet rendelkezésére álló emberi és anyagi erőforrásokat. Filozófiai alapelvei sok ponton a Japánban kialakult minőségmenedzselési módszerekre és szemléletre alapozódnak. Olyan vállalkozási módszer, amelynek középpontjában a minőség áll, a szervezet valamennyi tagjának részvételén alapul, és hosszú távú sikerekre törekszik a fogyasztó elégedettségének, valamint a vállalat érdekeinek és a társadalom hasznának figyelembevételével.¹⁵

A második a *Számítógépes karbantartásmenedzsment-rendszer* (Computerised Maintenance Management System, CMMS). A CMMS elsősorban az üzemfenntartást irányító munkáját segíti az aktuális adatokon alapuló döntések meghozatalában. A különféle profilspecifikus, valamint általános, rugalmasan adaptálható változatban is készített számítógépes programokkal szemben manapság alapvetően elvárt, hogy kapcsolódjanak a szervezeti integrált vezetés-irányítási rendszerhez. Mindezekről függetlenül, ezen szoftver alrendszer csupán támogatóeszköz, amely nagymértékben segíti, de nem javítja teljes mértékben a karbantartás hatékonyságát. Bevezetésének alapfeltételei közé tartozik a karbantartási rendszer felülvizsgálata, szükséges átalakítása, feltételeinek biztosítása.

A CMMS által nyújtott előnyök:

- fejlett munkaellenőrzés;
- fokozott megelőző karbantartás;
- csökkentett raktárkészlet;
- javított megbízhatósági analízis (eszköz-üzemeltörténet a javítások típusa, gyakorisága, valamint hiba-ok szerint);
- növekvő képesség a teljesítmény mérésére.

A karbantartási tevékenység értékelése alapvetően két mutató alapján történik:

- mechanikai rendelkezésre állási mutató (az adott év és a karbantartásból eredő üzemidő-kiesés napjai számának különbsége százalékosan kifejezve);
- karbantartási költségindex (az adott év rutin karbantartási költségeinek – beleértve a személyi költségektől kezdve a bérleti díjakon át mindent, aminek közvetlen szerepe van a karbantartásban –, valamint a teljesített üzemidőnek a hányadosa. Az alkalmazott technológia színvonalától függően korrekciós tényezőket is figyelembe lehet venni, más szervezetekkel való összehasonlítás érdekében).

Ez utóbbi mutató alapján egy újabb szempontú karbantartási stratégiai elv is megemlíthető, az *Értékalapú karbantartás* (Value-Driven Maintenance – VDM), amely tulajdonképpen az RCM-, TPM- és az RBI-tapasztalatokat integrálja a megbízhatósági modellbe, valamint a különféle értékárány összefüggésekbe.¹⁶ A költségeket már a tervezés időszakában szükséges elemezni, számításba venni az üzemeltetett eszköz, berendezés, infrastruktúra teljes élettartamára kivetítve (Life Cycle Cost Analysis – LCCA).¹⁷ A hazai szakirodalomban gyakran és többféleképpen vázolt fejlődési ábrák egy közös jellemzőben megegyeznek (a 4. ábrához hasonlóan), miszerint az egyes fejlődési szakaszok átfedik egymást.

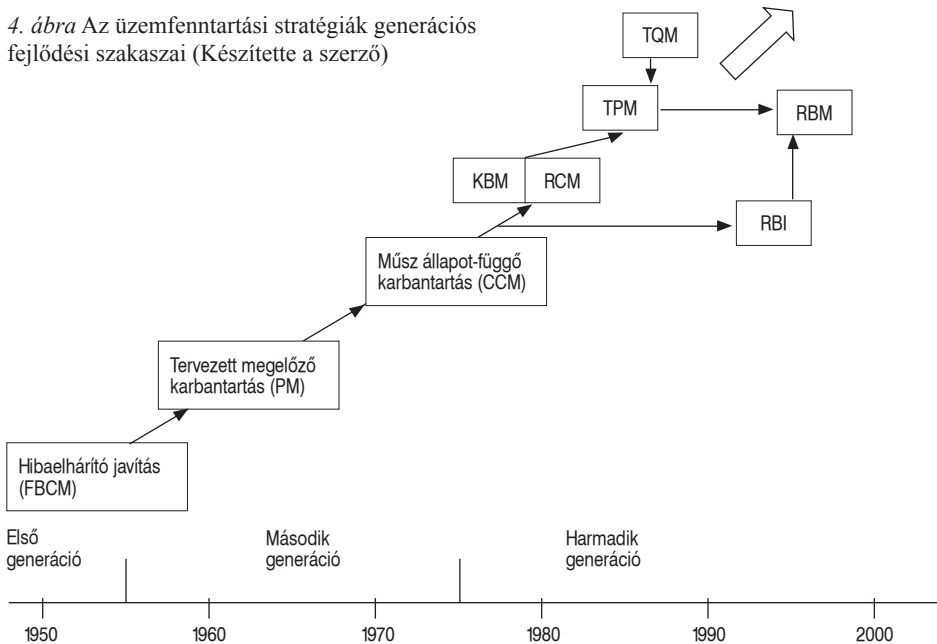
¹⁵ Az ISO 9000:2005 Minőségirányítási rendszerek. Alapok és szótár szabvány definíciója alapján.

¹⁶ Liliane Pintelon – Frank van Puyvelde: Maintenance Decision Making. Uitgeverij ACCO, Leuven, 2006, 120.

¹⁷ Megan Davis – Regina Coony – Scott Gould – Allan Daly: Guidelines for Life Cycle Cost Analysis. Stanford University, San Francisco, 2005, 3–4. https://lbre.stanford.edu/sites/all/lbre-shared/files/docs_public/LCCA121405.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 12. 19.)

Az üzemfenntartási (karbantartási) stratégiák és azok változatainak alapvető fejlődési okai a specifikus üzemeltetési igények kielégítésének megoldására való törekvésben is keresendők. Az ipari fejlődés következtében felismerték a karbantartásnak a termelést meghatározó szerepét, így a hibáig üzemelés bizonyos területű meghagyása mellett, főként a hibamegelőzés, a tervszerű megelőző karbantartás került előtérbe. A karbantartási menedzsmentnek ebben a fejlődési szakaszában az előre rögzített, ún. merev ciklusidejű karbantartást alkalmazták. Az ezt követő pár évtized igen gyors ütemű elektronikai fejlődésén alapuló újabb és újabb diagnosztikai eljárások eredményeként megjelent a rugalmas ciklusidejű karbantartási stratégiát alkalmazó állapotfüggő karbantartás. Az ideális megelőző stratégiai karbantartás (közel) *hibamentes konstrukciót* (tervezési-gyártási fázisban kialakítva) feltételez, amelynek elterjedése (vagy automatizált karbantartás megvalósítása) csak a jövőben várható.

4. ábra Az üzemfenntartási stratégiák generációs fejlődési szakaszai (Készítette a szerző)

Fontos megemlíteni: a korábban már szerzői véleményként említett eszköz/technikai specifikáció generálta fejlődéssel a gyakorlatban nyilvánvalóan többféle specifikus összetételű karbantartási stratégiaverzió alakult ki. Ezért nem lehet ezeket egymással összevetni és rangsorolni (csakis hasonló eszközcsoportban, feltételrendszerben, külső-belső környezeti tényezők esetén). Azaz a széles skálájú verziók kialakulásának, hatékonyságának meghatározó tényezőit az adott iparágak sajátosságai, a szervezetek műszaki feltételei és szervezetsége, az alkalmazott gépek/berendezések szerkezete, a termelési/szolgáltatási kultúra jelenti. Közismert példa, hogy a TPM gyakorta alkalmazott a tömegtermelésben, de értelmetlen a hatékonysági összehasonlítása az RCM-mel, amely a bonyolult felépítésű, összetett gépek hatékony karbantartási stratégiája. A nagyobb szervezetekre (mint például a Magyar Honvédség) többnyire jellemző, hogy változatos technikai eszközkészlettel rendelkeznek, ezáltal szinte mindegyik stratégiát alkalmazni kell különféle mértékben, kombinációban. Egy ilyen komplex fenntartási rendszer hatékony, gazdaságos tételéhez elengedhetetlen a karbantartási eljárások összehangolása. Ennek alapfeltétele az eszközpark osztályozása, a

rendelkezésre álló fenntartási rendszer folyamatainak elemzése. A fenntartás témakörével jelentős mennyiségű szakcikk foglalkozik,¹⁸ amelyek – az itt leírtakhoz hasonlóan – ismertetik (többségében általánosan, kisebb részben eszköz-(csoport-)specifikusan a leggyakoribb, alapvető karbantartási stratégiákat, eljárásokat.

ÖSSZEGRZÉS

Az ideálist megközelítő üzemeltetésnek az egyik legfőbb alapfeltétele a negatívan befolyásoló műszaki, üzemeltetési tényezők redukálása, melyet a mentális beállítottság változtatása mellett (pl. a munkavégzés hatékonyságát növelő módszerek) a technika és a technológiák fejlesztésével (egyszerűsítés, integráció, informatikai háttér, folyamatos állapotdiagnosztika,¹⁹ automatizálás stb.) lehet és kell is támogatni.

Egy bizonyos: igen sok alapfeltételnek, innovációnak kell teljesülnie (amint arra az alábbi általános fejlesztési akcióterv-verzióból is következtethetünk). A különböző területekre alkalmazható, kidolgozott fenntartási stratégiák nem sokat érnek, ha azokat nem szakszerűen alkalmazzuk, nem biztosítjuk a működésükhöz szükséges alapfeltételeket.

Egy lehetséges akcióterv főbb feladatai az üzemfenntartás hatékonyságának növelése érdekében:

- számítógépes vezetés-irányítási rendszer bevezetése (SAP,²⁰ LIR²¹);
- számítógépes fenntartási folyamatirányítási alrendszer bevezetése (CMMS);
- eszközök műszaki állapotának és kritikus hibaforrásainak felmérése, meghibásodásainak elemzése, karbantartási igényeinek pontosítása;
- a karbantartás folyamatának és lehetőségeinek felmérése a hatékonyságnövelő tényezők megállapítása érdekében;
- karbantartási tervek fejlesztése a megelőző karbantartás tervszerűen optimális megvalósítása érdekében;
- raktárkészlet-menedzsment (kiemelten a szükséges készletek meghatározása);
- komplett karbantartási menedzsment létrehozása.

Rendszerszemléleti tekintetben a teljes élettartammodellre kivetítetten is lehet az üzemeltetéssel szervesen összefüggő fejlesztési javaslatokat adni, úgymint:

- a célok/igények/követelmények minél körültekintőbb, pontos meghatározása (elkerülendő a nem egészen megfelelő eszköz kiválasztását, ezáltal az alkalmazáskor adódó esetleges képességhiányokat, túlterhelő igénybevételeket);
- a kutatás/fejlesztés/tesztelés eredményeinek (pl. harcászati-műszaki követelmények, az üzemeltetés megfelelő – többnyire igen költséges – feltételeinek megteremtése) felelősségteljes figyelembevétele a beszerzési eljárásban (végső döntéshozatalban);

¹⁸ Szerzői ajánlás: Don Nyman – Joel Levitt: Maintenance Planning. Coordination and Scheduling. Industrial Press, New York, 2010.

¹⁹ Példaként említhető az SKF „Insight” intelligens csapágy-technológiája, amely beépített vezeték nélküli érzékelőtechnológiákon alapuló fejlesztései lehetővé teszik, hogy a csapágyak belső tápellátású érzékelők és adatgyűjtő elektronikai összetevők segítségével folyamatosan adatokat szolgáltatassanak működési körülményeiről. <http://www.skf.com/group/news-and-media/news-search/2013-04-08-skf-launches-skf-insight-groundbreaking-intelligent-bearing-technology.html> (Letöltés időpontja: 2014. 12. 19.)

²⁰ Az SAP a világ egyik vezető integrált vállalatirányítási rendszere (ERP), amelyet az 1972-ben alakult SAP AG (eredeti neve: „Systemanalyse und Programmentwicklung”) fejleszt Németországban.

²¹ Logisztikai Információs Rendszer (LIR), az MH-ban már részben alkalmazott SAP egyik tervezett alrendszere.

- az üzemeltetői visszacsatolások (tapasztalatok, követelmények, igények) figyelembevétele a tervezés/gyártás/fejlesztés során;
- megfelelő rendszerelvűség a rendszerbe állításban (vagy alkalmazásba vételben), azaz a komplex alkalmazhatóság megteremtése, kompatibilitási, szabványosítási, minőségbiztosítási és egyéb szakmai alkalmazási követelmények figyelembevétele a rendszer szükséges időtartamú működésének, fejleszthetőségének biztosításához;
- az üzemeltetés járulékos feltételrendszerének hosszú távú biztosítása (képzés/kiképzés/felkészítés stb.);
- az eszköz(rendszer) fejlesztési, korszerűsítési lehetőségeinek figyelembe vétele már a kezdeti fázisokban (gazdaságossági elv betartása);
- a rendszerből történő kivonás, értékesítés (újrahasznosítás) jövőbeni, láthatóan kedvező feltételeinek megteremtésére való törekvés a kezdeti fázisoktól a kivonásig (pl. megfelelő üzemeltetési tartalékok meghagyásával az esetleges értékesítéshez).

A fent említettek megvalósításához a nyilvánvaló financiai erőforrások mellett jelentős szemléletváltozás (céltudatosság, változtatási igény, akarat és megfelelő szakmai tudás megléte) szükséges, amely viszont mindenképpen hasznot eredményez egy üzemeltető szervezet számára mind a régi (nehezen fenntartható), mind a korszerűbb (modern fenntartási technológiákat igénylő) technikai eszközök üzemeltetésében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ált./82. számú szakmai utasítás: „Szakutastítás a szakaszosan üzemelő és a tárolt fegyverzeti és technikai eszközök és anyagok egységes technikai kiszolgálására.” HM, 1987.
- Dabbs, Tom – Bertolini, Dave: *A Lumber Mill's Renaissance Cultural Change for Success*. Life Cycle Engineering, Inc., 2002. <http://www.maintenanceresources.com/referencelibrary/ezine/lumbermill.html> (Letöltés ideje: 2014. 12. 19.)
- Davis, Megan – Coony, Regina – Gould, Scott – Daly, Allan: *Guidelines for Life Cycle Cost Analysis*. Stanford University, San Francisco, 2005, 3–4. https://lbre.stanford.edu/sites/all/lbre-shared/files/docs_public/LCCA121405.pdf
- Nakajima, Seiichi: *Introduction to TPM: Total Productive Maintenance*. Productivity Press, New York, 1988, 1–124.
- Nyman, Don – Levitt, Joel: *Maintenance Planning, Coordination and Scheduling*. Industrial Press, New York, 2010, 1–314.
- Pintelon, Liliane – Van Puyvelde, Frank: *Maintenance Decision Making*. Uitgeverij Academic Cooperative Company cvba, Leuven, 2006, 120.
- Policy for Department of Defense Conditioned-Based Maintenance Plus. Defense Pentagon, Washington DC, 2002, 1–3. http://www.acq.osd.mil/log/mpp/cbm+/cbm_policy_memorandum.pdf
- Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon (M–Zs)*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995, 1386.
- Topár József: *Minőségmenedzsment*. Oktatási segédanyag. BMGE, Budapest, 2005. http://www.epito.bme.hu/vcst/oktatás/feltöltesek/BMEEOVKASG5/min_tqm.pdf
- Turcsányi Károly: *A fegyverzeti és technikai eszközök üzemeltetése és fenntartása elméletének alapkérdései*. Egyetemi doktori/kandidátusi értekezés. ZMKA, 1989, 36.
- Turcsányi Károly: *Üzemfenntartás elmélet és módszertan*. ZMNE Doktori Iskola, Budapest, 2000, 12.
- Ungvár Gyula: *A szárazföldi csapatok tervszerű technikai biztosítási rendszerének korszerűsítése*. Kandidátusi értekezés, ZMKA, 1983.

Gávay György:

A TERVSZERŰ FENNTARTÁSI RENDSZER ÉS AZ AMERIKAI FORRÁSBÓL SZÁRMAZÓ PÁNCÉLOS- ÉS GÉPJÁRMŰ-TECHNIKAI ESZKÖZÖK KARBANTARTÁSI RENDSZERE

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Honvédség (továbbiakban: MH) missziós szerepvállalásának megkezdése óta több korszerű páncélozott járművet vett állományba amerikai forrásból. Az eszközöket az MH kiképzési és külszolgálatra felkészítő képzések céljából üzemelteti. Az írás röviden bemutatja a járműveket és eredeti üzemeltetési és karbantartási előírásait. Az MH és az amerikai eszközök saját karbantartási rendszerének összevetésével, illetve az üzemeltetési tapasztalatok felhasználásával az eszközök jövőbeli alkalmazását könnyíthetjük meg. Ennek egyik fontos eredménye lehet a járművek javítási, karbantartási, kiszolgálási normáinak beillesztése az MH Tervszerű Fenntartási Rendszerébe (továbbiakban: TFR).

KULCSSZAVAK: páncélozott jármű, HMMWV, üzembentartási rendszer, MRAP–armoured vehicle, HMMWV, maintenance system, MRAP

BEVEZETÉS

Az elmúlt években több, az Egyesült Államok hadseregének igényei szerint legyártott korszerű páncélozott eszköz került az MH állományába: Cougar, HMMWV. A MaxxPro járműveket, melyek fő feladatköre a kezelőállomány kiképzése volt, az MH csak ideiglenesen üzemeltette. Ezeket az eszközöket vagy a 9/2010. (I. 22.) HM utasításnak megfelelő módon rendszeresítették,¹ vagy különböző felajánlások² útján kerültek az MH rendszerébe.

A haditechnikai eszközök karbantartási igényét, már a rendszeresítést megelőző beszerzési eljárás ideje alatt vizsgálni kell.³ Az üzemeltetés mellett az üzemenntartás⁴ jelentőségével számos olyan publikáció foglalkozik, amely az eszközök fenntartási költségeinek előre tervezését már a kiválasztási folyamatban meghatározó elemként tünteti fel.⁵

¹ A Honvédelmi Minisztérium három darab Cougar 4×4 típusú járművet rendelt az amerikai Force Protection Inc. vállalatától 2009 februárjában. Lásd: Cougar harci járművek a magyar katonák biztonságáért. <http://www.honvedelem.hu/cikk/14551/cougar-harci-jarmuvek-a-magyar-katonak-biztonsagaert> (Letöltés időpontja: 2014.04.10.)

² 2011. július 18-án tizennégy darab HMMWV M 1165 A1B3 típusú harcjármű érkezett az MH számára az Amerikai Egyesült Államok kormányától a szövetséges országokat támogató alap (Coalition Support Fund) finanszírozásából.

³ Gyarmati József: Haditechnikai eszközök összehasonlítása a közbeszerzési eljárás során. http://hadmernok.hu/archivum/2006/2/2006_2_gyarmati.html (Letöltés időpontja: 2014. 04. 03.)

⁴ Fazekas József: Szakmai szabályismeret. Főiskolai jegyzet.

⁵ Gyarmati József: Döntési modell kialakítása közbeszerzési eljárás során. http://hadmernok.hu/archivum/2007/3/2007_3_gyarmati.html (Letöltés időpontja: 2014. 04. 12.)

Karbantartás és javítás szempontjából jelentős terhet jelent olyan eszközök üzemeltetése, amelyek saját karbantartási rendszere nincsen teljes összhangban a TFR rendszerével. A gazdaságos és eredményes alkalmazás fontos feltétele a karbantartási és javítási tevékenységek szervezési és tervezési problémájának megoldása. Ehhez a járművek eredeti üzemeltetési és karbantartási előírásainak tanulmányozása szükséges, majd ezeket párhuzamba kell állítani és összevetni az MH páncélos- és gépjármű-technikai eszközeinek karbantartási rendszerével. A vizsgálat eredményeként olyan információkat kapunk, amelyek alapján az üzemeltetett eszközök karbantartását megkönnyítő javaslatokat lehet tenni.

A MISSZIÓS TERÜLETEN ALKALMAZOTT PÁNCÉLOZOTT GÉPJÁRMŰ-TECHNIKAI ESZKÖZÖK

Az elmúlt két évtizedben a missziós területeken számos esetben használt az MH állománya olyan eszközöket, amelyeket az Egyesült Államok hadserege is alkalmaz.

Az MH gépjármű-technikai eszközei között nem volt fellelhető olyan terepjáró és védelmi képességű jármű, mely a missziós szerepvállalás feladataihoz megfelelő lett volna. A nehéz terepen végrehajtandó járőrözési feladatok esetén a terepjáró képesség és a mozgékonyság nagyobb szerepet kap, mint az aknák elleni védelem. Ezeket a követelményeket a HMMWV típus (High Mobility Multipurpose Wheeled Vehicle, azaz nagy mozgékonyságú többcélú kerekes jármű) teljesíti.

A rögtönzött, illetve házi készítésű robbanószerkezetek elleni védelem jóval nagyobb páncélvédettséget igényel, erre a célra fejlesztették ki az MRAP (Mine Resistant Ambush Protected), azaz aknabiztos, orvtámadások ellen védett járműveket.⁶ A terepjárási képességüket jelentősen gyengíti a páncélozásból eredő magas súlypont, illetve a jellegzetes „V” alakú páncél az erőátviteli elemek körül, mely a hasmagasságot csökkenti.

A HMMWV M 1165 A1B3 típusú harcjármű az AM General vállalat legújabb generációjú HMMWV modellje.⁷ A jármű az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának megrendelésére készült. A konstrukció kialakításakor fontos volt, hogy az eszköz egy többcélú, könnyű harcjármű feladatkörét (három fő elvárás) teljesíteni tudja: tartósság, mozgékonyság, megbízhatóság.

Az alapjármű felépítményétől és felszerelésétől függően alkalmazható: vezetési és irányítási pontként; páncélozott szállító járműként; járőrfeladatokat végző harcjárműként; egyéb különleges feladatokat ellátó technikai eszközként (például sebesültszállító harcjármű) missziós és honi területeken.

A Magyar Honvédség afganisztáni szerepvállalása szükségessé tette egy új képesség megteremtését, ebből kifolyólag 2010 elején 3 db Cougar 4×4-es MRAP járművet rendszerezített a Magyar Honvédség.⁸ Az eszközök kialakítása lehetővé teszi, hogy ellenálljanak különböző robbanásoknak, aknatámadásoknak. Alapvetően a már ellenőrzés alá vont területeken kisebb alegységek szállítására, valamint az IED⁹-támadások ellen fejlesztették ki őket.

⁶ Bera Bálint – Domokos Attila – Liszka János – Molnár Zsolt: Modern hadviselés. 88.

⁷ Elődei a HMMWV M 998/M 1038 típusú járművek, amelyek a Ford Motor Company által gyártott M 151 „MUTT” típusú eszközt váltották le az Egyesült Államok hadseregében 1983-ban.

⁸ Turzai Zsolt: Rendszerbe álltak a Cougar-ok Afganisztánban. <http://www.honvedelem.hu/cikk/18966> (Letöltés időpontja: 2014. 01. 08.)

⁹ IED (Improvised Explosive Device), azaz improvizált – szükségeseszközökből épített – robbanóeszköz.

Az MH-ban üzemeltetett Cougar MRAP járművek rendeltetése a személyi állomány védelme mellett a tűzszerészek munkájának támogatása, azok kiszolgálása. Ez a tűzszerészármű biztosítja a riasztások helyére történő biztonságos kiérkezést, a hatástalanító robotok, műszaki eszközök és anyagok tárolását, illetve hordozását, kapcsolattartást más csapatokkal, illetve az előljáróval, valamint a toronyfegyvernek köszönhetően a biztosítási és önvédelmi feladatok ellátását.¹⁰

Az MH tizenkét, aknák elleni védelemre kialakított páncélozott harcjárművet kapott kölcsön¹¹ kiképzési feladatokra az Egyesült Államok hadseregének európai parancsnokságától. A Navistar International által gyártott MaxxPro Plus MRAP járművek üres tömege 17 tonna. Az MH Nemzeti Támogató Elem – Afganisztán (MH NTE) katonái 2011 óta sajátíthatják el az amerikai harcjárművek vezetését, kezelését.¹²

A missziós tapasztalatok alapján a járművek kezelése nagy gyakorlatot igényel, ezért volt szükség a harcjárművekre, amelyekkel az MH Bakony Harckiképző Központ mellett az MH Altiszti Akadémián szerezhetnek jártasságot a magyar katonák. A Magyarországra szállítás és javítás költségeit az amerikai fél állja, az MH az üzemeltetésért felel.

A közeljövőben missziós feladatok miatt biztosan egyre nagyobb szerepet kapnak a hasonló képességű és kialakítású eszközök az MH feladatainak ellátásában.

ÜZEMELTETÉSI PROBLÉMÁK

A karbantartási nehézségek a HMMWV, illetve az említett két MRAP jármű esetében hasonlóságot mutatnak. Ezeket a problémákat a HMMWV típus üzemeltetési tapasztalatai alapján lehet egyszerűen bemutatni.

Az üzemeltetési feladatok ellátása többek között jelentős mértékben függ az eszközök állapotától. Az MH-ban igénybevételre csak hadihasználható¹³ eszköz tervezhető, és ennek biztosítási alapfeltétele a kidolgozott karbantartási utasítások és a karbantartási fokozatok tervezhetősége. A HMMWV M 1165 A1B3 esetében csak alegység szintű, rövid, szükségmegoldás szintjén kidolgozott magyar nyelvű leírások készültek. Az ilyen kiadványok bár nagyon hasznosak a napi életben, de a jelenleg hiányzó pontos és a gyártó által jóváhagyott szakutasításokat, kezelési útmutatókat nem válthatják ki.

Missziós és honi területen az alegységek javító- és karbantartó szervei számos esetben úgy hajtottak végre különböző karbantartási és javítási műveleteket az eszközökön, hogy a szakállomány nem minden tagja vett részt az eszközre vonatkozó speciális tanfolyamon, illetve oktatáson.

¹⁰ Gávay György: Az IED-eszközök által jelentett veszély a járművekre és az ellenük való védekezés lehetőségei. http://hkk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/veglegespdf2014_1sz/05%20Az%20IED%20eszkozok.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 05. 01.)

¹¹ A járműveket Hende Csaba honvédelmi miniszter vette át a hajmáskéri MH Bakony Harckiképző Központban tartott – képességbemutatóval egybekötött – eseményen. L.: Az Egyesült Államok páncélozott harcjárműveket adott kölcsön a Magyar Honvédségnek. <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/az-egyest-allamok-pancelozott-harcjarmuveket-adott-kolcson-a-magyar-honvedsegnek> (Letöltés időpontja: 2014. 04. 17.)

¹² Pataki Zsolt: Megérkeztek az új MRAP-eszközök. <http://www.honvedelem.hu/cikk/23648/megerkeztek-az-uj-mrap-eszkozok> (Letöltés időpontja: 2104. 04. 16.)

¹³ Hadtudományi lexikon. I. kötet, 450.

A HMMWV eszközök javításával missziós területen, illetve a javító-, karbantartó anyag ellátásával honi területen a Currus Zrt.¹⁴ foglalkozik. A rendelkezésre álló, raktározott alkatrészeket nagy részben egy amerikai támogatási alap formájában biztosították számunkra. A szűkös alkatrész-ellátottság miatt a csapatok javítóalegységei nem minden esetben rendelkeznek a javításhoz szükséges anyagokkal. A technikai eszközhöz speciális kialakításából eredően számos alkatrész nem rendelhető polgári forrásból, ezért az anyagellátás csak valamilyen együttműködés segítségével valósítható meg az Egyesült Államok hadseregével vagy annak a beszállító partnereivel.

Műveleti területen az MH által üzemeltetett HMMWV járműveket az Egyesült Államok alkatrész-utánpótlásából javították. Az alkatrészeket katalógusban szereplő azonosító alapján rendelték.

A nem megfelelő vagy hiányos javítási, illetve karbantartási technológia, a javítási, karbantartási szakutasítás hiánya meghibásodást, balesetet vonhat maga után. Enyhébb következmény lehet, hogy a karbantartás, javítás időtartama megnövekszik, amely további tervezési és végrehajtási akadályokat jelent a javító-karbantartó állomány számára.

A GÉPJÁRMŰ-TECHNIKAI ESZKÖZÖK ÜZEMBEN TARTÁSA ÉS A TFR AZ MH-BAN

Az üzemben tartás az üzemeltetett (használt, alkalmazott) haditechnikai eszközök üzemképes állapotban tartására és adott feladatra alkalmazó-hatóságának növelésére irányuló tevékenységek összessége.¹⁵ Célja a technikai támogatás feladatain belül¹⁶ biztosítani a katonai műveletek sikeres végrehajtását. Az üzemben tartás magában foglalja a technikai kiszolgálásokat és más különleges feladatokat:

- a haditechnikai eszközök üzemeltetési körülményeinek, igénybevételi mutatóinak elemzésével;
- a megfelelő technikai kiszolgálással;
- a harci alkalmazást célzó felkészítéssel;
- az eszközvesztesség prognosztizálásával;
- a megsérült és meghibásodott haditechnikai eszközök helyreállításával és visszatérítésével.

Az üzembentartási folyamat funkciói: tervezés; üzemeltetés (használat); technikai kiszolgálás, karbantartás; felkészítés harci alkalmazásra; helyreállítás; műszaki, hatósági vizsgálatok, mérések és hitelesítések; tárolás; selejtezés, továbbhasznosítás; nyilvántartás, elszámolás.

Az MH technikai karbantartási rendszerének megfelelő működéséhez elengedhetetlen a szakképzett javító- és karbantartó állomány. Az állomány szaktudása és alkalmazhatósága adja azt a képességet, mely biztosítja, hogy hadihasználható – az igénybevételre alkalmas – technikai eszközök legyenek a telephelyek tárolójában elhelyezve. Ez a képesség a korábbi keleti blokkból származó eszközök állapotmegóvását, felkészítését teszi lehetővé elsősorban, de ma már olyan eszközökkel rendelkezünk, amelyek javítási kapacitásigénye nem merül ki a kézi célszerszámokban és az olyan szaktudásban, mely nélkülözni kényszerül a korszerű diagnosztikai ismereteket. A páncélos- és gépjármű-technikai eszközök üzemfenntartási

¹⁴ www.currus.hu/hadiipari-javitas (Letöltés időpontja: 2015. 02. 10.)

¹⁵ Hadtudományi lexikon II. kötet, 1386.

¹⁶ Fazekas József: Szakmai szabályismeret, 4.

tevékenysége megvásárolt szolgáltatásként is megvalósítható. Ez a megoldás magas költségvonzattal rendelkezik, amelyet sok esetben az eszközöket rendszerben tartó MH-alakulatoknak éves szinten kell kigazdálkodniuk.

Az MH TFR felépítését, valamint a rendszer működtetésével kapcsolatos alapvető szabályzókat az Ált/82. szakutasítás tartalmazza. A TFR az üzemeltető alegységek, a páncélos- és gépjármű-technikai szolgálatok szakjavítói (szakalegységei), a központi javítószervek, polgári vállalatok által meghatározott rendszerben és mélységben, tervszerű, megelőző jelleggel vagy szükség szerint végzendő technikai kiszolgálási és javítási feladatok összessége. A TFR feladata biztosítani a páncélos- és gépjármű-technikai eszközök (anyagok) folyamatos, meghízható üzemkészségét, készletteljességét, előírt technikai állapotát, üzemeltetési tartalékát.

A páncélos- és gépjármű-technikai eszközök *tervszerű fenntartási rendszere hat fokozatból* áll. Minden fokozat technológizált műveletek összessége, amelyeket a honvédségi szervezeteknek (kijelölt javítószerveknek) kell tervezni és végrehajtani:

- az első két fokozatot a kezelőszemélyzet által végrehajtott technikai kiszolgálások alkotják (1–2. TK);
- a második két fokozatot a szakjavító állomány által, a kezelőszemélyzet bevonásával végzett technikai kiszolgálások jelentik (3–4. TK);
- az 5. TK és a 6. TK fokozatot pedig a tervszerű megelőző javítások alkotják központi javításba adás útján.

A páncélos- és gépjármű-technikai eszközök *technikai kiszolgálása* a végrehajtás szintje és a műveletek mélysége szerint *négy fokozatra tagolódik*. A technikai kiszolgálási fokozatok esedékességét a következő tényezők határozzák meg:

- naptári időnorma (két technikai kiszolgálás között maximálisan megengedhető időtartam);
- teljesítménynorma (két technikai kiszolgálás között teljesíthető, az eszköz használatára jellemző mutatómennyiség: kilométer, üzemóra, lövésszám stb.);
- végrehajtandó feladat (feladattól függően kell a technikai kiszolgálás valamelyik fokozatát elvégezni egy meghatározott technikai állapot elérése érdekében, feladat előtt vagy után).

A TFR valójában nem ad lehetőséget csak az állapot szerinti karbantartásra, mivel idő- és teljesítménynorma alapján kötelezően előírt karbantartási elemeket tartalmaz. Van lehetőség szükség szerinti javításra,¹⁷ mely vagy a technikai kiszolgálások során, vagy a használat közben jelentkező meghibásodások megszüntetésére szolgál. Ebben a tekintetben már bizonyos fokig elavult rendszernek számít, mivel nincs lehetőség az eszközök valós használatához igazítani a technikai kiszolgálások végrehajtását. A korszerű eszközök fedélzeti diagnosztikai rendszerei lehetővé teszik a részegységek, fődarabok állapotának gyors felmérését akár üzemeltetői szinten is.

A PMCS KARBANTARTÁSI RENDSZER

Az Egyesült Államok hadereje által használt preventív, ciklusrend alapján történő karbantartási rendszer¹⁸ a Preventive Maintenance Checks and Services (továbbiakban: PMCS), azaz Megelőző Karbantartási Ellenőrzések és Javítások. A rendszer egységesen kiterjed minden

¹⁷ Kézikönyv a páncélos- és gépjárműtechnikai szakfeladatok végzéséhez, 64.

¹⁸ www.army.mil/article/79639/Preventive_Maintenance_Checks___Services/ (Letöltés időpontja: 2015. 02. 12.)

rendszeresített technikai eszközre. A kiszolgálási rendszer időrendben több műveletet ütemez a használat előtti, közbeni és a használat utáni műveleteken kívül: üzemóra szerinti; heti; havi; féléves; éves; kétéves időközönként.

A PMCS alkalmazza a modern diagnosztikai technológiákat, ilyen pl. a laboratóriumi kenőolaj-vizsgálat. A legújabb vizsgálati módszerek felhasználásával, valamint a célirányú eszköz- és munkaerő-felhasználással a PMCS törekszik a leggazdaságosabb fenntartási rendszer kialakítására.

A karbantartási dokumentumok feldolgozását és értékelését egy központi rendszer végzi, így eredményesen kiszűrhetők az egyes technikai eszközök hibaforrásai.

A járművek karbantartási leírását a Technical Manual¹⁹ (a továbbiakban: TM) utasítások tartalmazzák. A PMCS valójában egy keretet ad a TM számára, hiszen az adott típusok esetében nincs minden időrendi fokozat felhasználva a felsoroltak közül. Ezekben a dokumentumokban van meghatározva az adott művelethez szükséges humán erőforrás, időmennyiség és szerszámozottság. A pontosan meghatározott karbantartási rendszer segít a tervezési munkában, így az adott technikai eszköz a lehető legnagyobb üzembiztonsággal vehet részt az egyes feladatokban.

A TM művelet sorának végrehajtása során egy jegyzőkönyvet (Equipment Maintenance And Inspection Worksheet)²⁰ kell vezetni, amely tartalmazza a meghibásodott és az igényelt alkatrészeket, valamint a javítási eljárásokat. Ez hasonlóságot mutat a Magyar Honvédség rendszerében használt Munkautalvánnyal, egyetlen fő eltérés a számítógépes adatrögzítés és adatbázis használata.

A PMCS ÉS A TFR PÁRHUZAMBAN ÁLLÍTHATÓ ELEMEI

Az említett eszközök karbantartási rendszerének, a PMCS-nek, valamint a TFR-nek közös pontja a preventív jelleg. Az eszközök komplexitása miatt a különböző részegységek karbantartási igénye eltér. A hosszabb karbantartási ciklust igénylő alkatrészek, fődarabok művelet sorait nem gazdaságos a magasabb karbantartást igénylő fődarabok ciklusához igazítani.

Az MH által üzemeltetett eszközök esetében a TM által előírt karbantartási ciklus és a TFR közötti legnagyobb különbséget – a tervezhetőség szempontjából – a következők jelentik:

- a 3. TK-hoz tartalmilag legközelebb álló karbantartási követelmény a TM által előírt 4800 km megtétele vagy 100 üzemóra után, vagy naptári norma szerint félévente;
- a 4. TK-val párhuzamban állítható művelet sor a TM által előírt 9600 kilométerenként esedékes, de ez valójában két fokozatból áll, melyeket 9600 km megtétele után, vagy évente, illetve 19 300 km megtétele után, vagy naptári norma szerint két évente kell végrehajtani;
- az igénybevétel előtti, illetve utáni karbantartásokat előre tervezni nem kell, azokat az igénybevételek végrehajtásának függvényében kell elvégezni.

A HMMWV, Cougar és MaxxPro típusok esetében hasonló a karbantartási rendszer felépítése. A karbantartási munkák esedékessége ez esetben is km futásban (4800 km, 9600 km), üzemórában (300 óra), illetve naptári időnormában (havonta, félévente, évente) van megadva.

¹⁹ A HMMWV esetében a TM-9-2320-387-24-1, illetve TM-9-2320-387-24-2.

²⁰ Az Egyesült Államok hadserege által használt hivatalos DA 5988-E iktatószámú jegyzőkönyv.

AZ ÚJ ESZKÖZÖK KARBANTARTÁS-TERVEZÉSÉNEK LEHETŐSÉGE A TFR-BEN

Az MH gépjármű-technikai eszközállománya jelentős mértékben még a korábbi keleti blokk által gyártott eszközökből áll. Az MH által alkalmazott karbantartási rendszer módosítása szükségszerűnek látszik, mivel nem képes problémamentesen befogadni az újonnan alkalmazásba vett eszközöket. A teljes átalakítás lehetősége nagyon alapos és részletes tanulmány elkészítését igényli, melynek léptéke nem összevethető ezzel a publikációval. Célzerűnek látszik egy átmeneti megoldás bevezetése.

A TFR-re vonatkozó szabályzók egyértelműek, és általában nem biztosítanak eltérési lehetőséget a karbantartási ciklusrendben.²¹ Olyan lehetőséget kell keresni, amely a TFR előírásaitól nem tér el lényegesen, inkább kiegészíti azokat. Ennek feltétele, hogy az eszköz karbantartásciklusa párhuzamba állítható a TFR elemeivel.

Lehetség van a technikai kiszolgálások tervezéséhez javasolható új jelölések bevezetésére, továbbá a tervezési okmányok megjegyzés rovataiba kiegészítő információk megadására is. Ehhez segítséget nyújthat a PMCS és a TFR összevetésével kapott eredmény, mivel a szükséges technikai kiszolgálások naptári időnormája, illetve a futásteljesítmény alapján történő karbantartási fokozatok a tervezés szempontjából párhuzamba állíthatók.

Az üzemórához kötött ellenőrzések meglétét a legységszinten az a legységtechnikus nyomon tudja követni a menetlevelek alapján. Amennyiben az eszköz leüzemelte az előírt normát, úgy a feladatok függvényében a technikai kiszolgáló napon is lehetőség van az aktuális karbantartások elvégzésére és azok nyilvántartására. A technikai kiszolgáló nap biztosítja az MH-ban havonta egy 2. TK végrehajtását. A PMCS-ben szereplő havi feladatok erre az időpontra ütemezhetőek.

A módosítások vagy a karbantartási rendszer új alapokra helyezése további vizsgálatokat igényel. Az üzemeltetési adatokon alapuló, de gazdaságosabb üzemfenntartási rendszer kialakításakor az új eszközök igényeit is figyelembe kell venni. Ilyen például a gépjármű-diagnosztika területe, melyet tekintve az MH lehetőségei jelen pillanatban korlátozottak.

Szükséges továbbá egy intenzív oktatási rendszer, amely felkészíti az üzemben tartó állományt az igénybevétel és a karbantartás, illetve az üzemfenntartó állományt a karbantartás és javítás megfelelő végrehajtására. A képzések esetében még mindig nehézséget jelent az idegen nyelvű irodalmak felhasználása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

9/2010. (I. 22.) HM utasítás „A hadfelszerelés rendszeresítéséről és rendszerből történő kivonásának rendjéről”. Honvédelmi Közlöny CXXXVII. szám, 326–332.

Az Egyesült Államok páncélozott harcjárműveket adott kölcsön a Magyar Honvédségnek. <http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/az-egyedul-allamok-pancelozott-harcjarmuveket-adott-kolcson-a-magyar-honvedsegnek>

Ált/82. Szakutasítás a szakaszosan üzemelő és a tárolt fegyverzeti és technikai eszközök és anyagok egységes technikai kiszolgálására. Honvédelmi Minisztérium 1987, 3–10.

²¹ Amennyiben különleges feladat indokolja, illetve ha az eszköz javítása szükséges és lefutotta a teljesítménynorma 70%-át, úgy a 4. TK-t el kell végezni. A karbantartási művelet elvégzése után a teljesítmény, illetve naptári norma számítása újraindul.

- Bera Bálint – Domokos Attila – Liszkai János – Molnár Zsolt: *Modern hadviselés. A koreai háborútól Irak megszállásáig*. Szalai Könyvek, 2012, 88.
- Cougar harci járművek a magyar katonák biztonságáért. <http://www.honvedelem.hu/cikk/14551/cougar-harci-jarmuvek-a-magyar-katonak-biztonsagaert>
- Fazekas József: *Szakmai szabályismeret*. Főiskolai jegyzet. Budapest, 2001, ZMNE.
- Gávay György: *Az IED eszközök által jelentett veszély a járművekre és az ellenük való védekezés lehetőségei*. Műszaki Katonai Közlöny, XXIV. évfolyam, 2014/1. szám, 60–71. http://hhk.uni-nke.hu/downloads/kiadvanyok/mkk.uni-nke.hu/veglegespdf2014_1sz/05%20Az%20IED%20eszkozok.pdf
- Gyarmati József: *Haditechnikai eszközök összehasonlítása a közbeszerzési eljárás során*. Hadmérnök, I. évfolyam, 2. szám, 2006. szeptember. http://hadmernok.hu/archivum/2006/2/2006_2_gyarmati.html
- Gyarmati József: *Döntési modell kialakítása közbeszerzési eljárás során*. Hadmérnök, II. évfolyam, 3. szám, 2007. szeptember. http://hadmernok.hu/archivum/2007/3/2007_3_gyarmati.html
- HMMWV (Humvee®). <http://www.amgeneral.com/vehicles/hmmwv> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 14.)
- Hadtudományi lexikon. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. I–II. kötet, 445–1386.
- Kézikönyv a páncélos- és gépjárműtechnikai szakfeladatok végzéséhez. A Magyar Honvédség Páncélos- és Gépjárműtechnikai Szolgálatfőnökség kiadványa, 1996.
- Pataki Zsolt: *Megérkeztek az új MRAP-eszközök*. <http://www.honvedelem.hu/cikk/23648/megerkeztek-az-uj-mrap-eszkozok>
- Turzai Zsolt: *Rendszerbe álltak a Cougar-ok Afganisztánban*. <http://www.honvedelem.hu/cikk/18966>
www.army.mil/article/79639/Preventive_Maintenance_Checks___Services/ (Letöltés időpontja: 2015. 02. 12.)
- www.currus.hu/hadiipari-javitas.html (Letöltés időpontja: 2015. 02. 10.)

Derzsényi Attila alezredes:

A HONVÉDSÉGI ÉLELMISZER-BESZERZÉS HATÉKONYSÁGÁNAK VIZSGÁLATA

ÖSSZEFOGLALÓ: 2014-ben a honvédelmi tárca az alakulatok élelmiszer-ellátására új típusú rendszert vezetett be, melynek alapját a közbeszerzésben ismert keretmegállapodás képezi. A rendszer bevezetése óta eltelt egy év tapasztalatait, az új rendszer hatékonyságát, erőnyeit és hibáit mérte fel a szerző 2015-ös kutatásában. A vizsgálat eredményei lehetővé teszik javaslatok megfogalmazását a hiányosságok kiküszöbölésére.

KULCSSZAVAK: élelmiszer-beszerzés, keretmegállapodás, honvédségi beszerzés

BEVEZETÉS

A honvédelmi szervezetek ellátása érdekében folyamatosan jól működő logisztikai rendszert kell működtetni. Az élelmiszer-ellátás legfőbb problémája a folyamatosan változó piac, valamint a honvédelmi szervezetek igényeinek változásai.

A korábbi időszak beszerzési gyakorlata és előírásai alapján az élelmiszerek beszerzését a Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban HM) mindenkor központi beszerző szervezete (HM BH, HM BBBH, HM FLŰ, HM FHH, HM VGH)¹ hajtotta végre az eljárást kezdeményező honvédelmi szervezetek megbízásai alapján. Az egyes élelmiszertípusokat külön-külön (pld. hús, húskészítmény; tej; kenyér-pékáru, ásványvíz, üdítő stb.) hirdették meg közösségi közbeszerzési eljárásban. Tekintettel arra, hogy honvédségi szinten az egyes élelmiszertípusok összértéke önállóan is meghaladta a közösségi értékhatárt (2011-ben 54 M Ft-ot), az egybeszámítás nem volt vizsgálat tárgya. Az éves költségvetési tervezés alapján kizárólag tárgyévi – azaz költségvetési évre vonatkozó – élelmiszer-beszerzésekre került sor. Ennek oka egyrészt a több évre vonatkozó költségvetési fedezet igazolásának hiányában, másrészt az egyes honvédelmi szervezetek igényeinek folyamatos változásaiban keresendő.

2011 elején a honvédelmi szervezetek részéről felmerült igény alapján a „honvédelmi szervezetek beszerzéseinek eljárási rendjéről” szóló HM utasítás² 2011. július 30-ai módosítása alapján az élelmiszerek beszerzése csapathatáskörbe került. A közbeszerzésekről szóló törvény 2010. szeptember 15-i módosítása alapján közösségi értékhatárig a hideg élelmiszer és főzési alapanyag, friss, illetve feldolgozott zöldség és gyümölcs, tej és tejtermék, gabonafélék, méz, tojás, kertészeti növény beszerzésére nem kellett a közbeszerzési törvényt alkalmazni. Ennek okán a honvédségi alakulatok részéről közösségi értékhatárig nem volt előírás közbeszerzési eljárás lefolytatása.

¹ Honvédelmi Minisztérium Beszerzési Hivatal, Honvédelmi Minisztérium Beszerzési és Biztonsági Beruházási Hivatal, Honvédelmi Minisztérium Fejlesztési és Logisztikai Ügynökség, Honvédelmi Minisztérium Fegyverzeti és Hadbiztosági Hivatal, Honvédelmi Minisztérium Védelemgazdasági Hivatal.

² A honvédelmi miniszter 71/2011. (VI. 30.) HM utasítása a „honvédelmi szervezetek beszerzéseinek eljárási rendjéről”.

A 2012. január 1-jén hatályba lépett közbeszerzési törvény alapvetően új szabályozást nem jelentett az élelmiszerek beszerzéseire vonatkozóan, azonban az egybeszámitási szabályok változása mindemellett új helyzetet teremtett. Ezzel összefüggésben egy 2011 végén íródott tanulmányomban³ kifejtettem, hogy „*az egybeszámitás vizsgálata az élelmiszerek beszerzése kapcsán kiemelt hangsúlyt kap, hiszen egyrészt vizsgálni szükséges az élelmiszerek összértékét, amely alapján ajánlatkérő felelőssége meghatározni, hogy a törvény alapján kell-e közbeszerzési eljárást lefolytatni vagy sem*”.

A Közbeszerzések Tanácsa jogszabályi értelmezésére azonban több hónapot váratott magára annak ellenére, hogy az alakatok nagy részénél a főzési alapanyagok éves összértéke meghaladta a hivatkozott értékhatárt.

Véleményem szerint a honvédségi szervezetek által önálló közbeszerzési eljárás lefolytatása jelentős humánerőforrás-igényt és eltérő ellátási feltételeket (műszaki követelmény, ár, határidő) jelentene, így olyan megoldási módozat kialakítása vált szükségessé, amely ehhez képest könnyebbéget jelenthet.

A 2012 júniusában megjelent tanulmányomban⁴ már felvázoltam egy olyan megoldási javaslatot, amelynek segítségével a honvédelmi szervezetek kisebb időigénnyel, humán erőforrás növelése nélkül képesek az ellátást biztosítani, és egyben a törvényi előírásokat is maradéktalanul betartani. Megjegyeztem egyben azt is, hogy a rendszer működőképességét kizárólag a gyakorlati tapasztalatok alapján lehet majd értékelni.

Az általam felvázolt rendszer az akkori időben számos lényegi újítást tartalmazott. Az első szakaszban a központi beszerző szervezet a csapatok irányából érkező összesített igények alapján nyílt, meghívásos vagy tárgyalásos eljárást folytatna le (az alakatok nevében), és ennek eredményeképpen kötné meg (akár több szerződő féllel is) a keretmegállapodást. Az eljárás második szakaszában vagy a központi beszerző szervezet, vagy pedig maga az alakat bonyolítaná le a beszerzést, és ennek alapján rövid távú egyedi szerződéseket köthetne, vagy egyszerű megrendelést küldhetne.

A keretmegállapodás jellegéből adódóan az így kialakított rendszer több évig (akár 4 évig) fenntartható, nem szükséges évenkénti beszerzési eljárások lefolytatása, valamint egyidejűleg biztosítható stratégiai és csapatszinten is az élelmiszer-ellátásra vonatkozó követelmény.⁵

Az új rendszerrel szemben támasztott igények:

- hosszabb távon – több évre – nyújtson megoldást az ellátásra;
- legyen választási lehetőség a szerződések fenntartására vagy megszüntetésére;
- új beszerzési eljárás meghíusulása esetén is legyen élő szerződés;
- minél több szállító bevonása, az esetleges szerződésmegsünetetés miatt;
- a termékek széles skálája alakulonként egyöntetűen olcsón legyen biztosítva;
- alakulonként ne legyenek pénzügyileg lekorlátozva a szerződések, nagyobb létszámváltozás kezelése végett;
- egyenlő minőségi követelmények előírása (hadműveleti feladat);
- a minőségbiztosítást ne alakulonként biztosítsák, hanem országos szinten, egységesen;
- az alakulatok felkészüljenek az önálló közbeszerzési eljárások lefolytatására.

³ Derzsényi Attila (2012/a), 213–220. (Letöltés időpontja: 2015. 03. 10.)

⁴ Derzsényi Attila (2012/b). (Letöltés időpontja: 2015. 03. 10.)

⁵ Magyarországon 2015-ig a dinamikus beszerzési rendszer nem volt engedélyezett eljárasmód.

A fentebb idézett (2012. júniusi) írás megjelenését követően módosították a honvédelmi szervezetek beszerzési eljárásainak rendjéről szóló HM utasítást.⁶ A módosítás kötelezővé tette a HM Fegyverzeti és Hadbiztosági Hivatal mint központi beszerző szervezet részére a keretmegállapodásos eljárás első részének lebonyolítását; illetve – a korábbi szabályozásoktól eltérően – az alakulatok részére lehetőséget biztosított a keretmegállapodásos eljárás második részének ajánlatkérőként történő lefolytatására. Felkértek, hogy fogalmazzam meg az új rendszer részletes feltételeit, amely mintegy vitaanyagként meg is jelent.⁷

A tanulmányomban kialakított elvek mentén megkezdődött a több hónapot felölelő és a Magyar Honvédség egészére kiterjedő előkészítő tevékenység, melynek eredményeként a komplett közbeszerzési eljárás anyaga az akkori jogszabályi rendelkezésnek megfelelően megküldésre került engedélyeztetésre.⁸

Az engedélyeztetést követően az eredeti koncepciót módosítani kellett. A honvédségi szervezetek nem választhattak a verseny-újraindítás és a megrendelés között.⁹ Az adminisztratív terhek csökkentése érdekében kizárólag a megrendelés útján történő eljárásmodot hagyták jóvá, ezáltal az eljárás második részében további árcsökkentést már nem lehetett érvényesíteni, valamint új termékeket nem lehetett bevonni a rendszerbe.¹⁰ A verseny-újraindítás esetében a honvédségi alakulatok adminisztratív terhelése nagymértékben megnövekedne. A konkrét igényekre az ajánlati felhívás kiküldésének, benyújtásának, értékelésének, engedélyeztetésének, az eredmény kihirdetésének időigénye akár a 30–50 napot is meghaladja, mindamellett minden eljárási cselekményt részletesen dokumentálni is szükséges. A megrendeléses eljárásmod esetében a meghatározott „excel tábla” termékosárra¹¹ történő kitöltése után automatikusan adódnak a szerződéses paraméterek (szállító, termékek, egységárak).

2013 negyedik negyedéve és 2014 első féléve között került sor a közbeszerzési eljárás lefolytatására, és régióként, valamint termékcsopontonként 1+1+1 év időtartamra megkötötték a keretmegállapodásokat.¹² A honvédségi ellátással összefüggő beszerzésre – hasonlóan a civil értelmezés hármastagozódásához – stratégiai, hadműveleti és harcászati szinten eltérő igényeket fogalmaztak meg. A harcászati (taktikai) szinten a mindennapi működéshez szükséges igényeket határozzák meg, ezáltal olyan beszerzési megoldásokban érdekeltek, amelyek ezeket elégítik ki. Ez lényegében gyors pályázati eljárások¹³ lefolytatásával, rövid időszakokra vonatkozó egyedi szerződések megkötését jelenti. A pályázattal eljárásnak előnye, hogy igazodik a konkrét feladatokhoz, így a kisebb cégek is alkalmasak a feladat végrehajtására.¹⁴ A katonai logisztikában ez lényegében az adott katonai szervezet részére előírt alapkészlet folyamatos biztosítását jelentheti.

⁶ A honvédelmi szervezetek beszerzési eljárásainak rendjéről szóló 48/2012 HM-utasítás.

⁷ Derzsényi Attila (2013), 35–48.

⁸ A közbeszerzések központi ellenőrzéséről és engedélyezéséről szóló 46/2011. (III. 25.) Korm. rendelet (2013-as hatálya).

⁹ A jogszabályi környezet kizárólag a törvényben felruházott központi beszerző szervezetek részére tette lehetővé a választásos eljárás lefolytatását, azonban a honvédség ennek a feltételnek nem felelt meg.

¹⁰ A verseny újraindítása esetén a kiíráshoz hasonló termékeket is újra lehetett volna versenyeztetni, ezáltal „rákényszerítve” a szállítókat további árkedvezmény nyújtására.

¹¹ A konkrét egyedi megrendelés pontosan meghatározott termékei és azok darabszáma.

¹² <http://honvedelmibeszerzes.kormany.hu/eljarasok>

¹³ Legalább három potenciális pályázó megszólításával, egyszerű alkalmassági követelmények figyelembevételével.

¹⁴ A közpénzek felhasználásával kötött szerződések során a teljesítést követő 15–30 napon belül történik a pénzügyi kifizetés, amely egy hosszabb időszakban nagyobb megterhelést jelent a kis- és középvállalkozások számára.

Hadművelleti szinten már több szervezet működését kell figyelembe venni, készleteket felhalmozni, amely megerősítésként szolgál az alárendelt szervezetek feladataihoz. A beszerzés során nem érvényesülnek az *ad hoc jellegű* beszerzési elvek. Olyan keretszerződésekre van szükség, amelyek hosszabb távon biztosítják a béke- és minősített időszaki igényeket. Az egyik megközelítés szerint meghatározott értékre célszerű keretszerződést kötni, hiszen ez adott a költségvetésben. A termékeket, szolgáltatásokat a költségkeret kimerüléséig lehet „rendelni”. Amennyiben váratlan pluszigényünk keletkezik, még lehetőség van a keretösszeg megemelésére. Másik módszer szerint a termékek mennyisége adja a keretet, vagyis annyi terméket lehet maximálisan „megrendelni”, amennyi a keretszerződésben szerepel. A hadművelleti szintű beszerzési gondolkodás tehát már olyan szerződések megkötését jelenti, amelyek hosszabb távon, rugalmasan kezelik a felmerülő igényeket.

Stratégiai szinten az ország egészére, sőt katonai vonatkozásban az országhatáron is átnyúló¹⁵ logisztikát kell megszervezni, valamint a logisztikai rendszernek minősített időszakban is képesnek kell lenni akadálytalanul működni. Olyan szerződések megkötése szükséges, melyek folyamatosan, időszaktól függetlenül, rugalmasan, a lehető legtöbb gazdasági szereplő bevonásával nyújtanak ellátást. A beszerzési eljárások eredménye lehet keretmegállapodás, dinamikus beszerzési rendszer alkalmazása vagy kialakított előminősítési rendszer. Alapelv itt is a gazdaságosság, vagyis az előzetesen alkalmasnak talált cégek versenyhelyzetének kialakítása, folyamatos fenntartása. A stratégiai szinten alkalmazott beszerzési eljárás módok alapján kialakított megállapodások nem jelentenek tényleges, „fix” megrendelési kötelezettséget. Tekinthejtük egy kvázi kapacitás fenntartására irányuló szándéknak, amely akár köthető kizárólag minősített időszakokra vonatkozóan is.

A KUTATÁS TÁRGYA, MÓDSZERTANA

Az elmúlt egy év elegendő időtartam arra, hogy feldolgozzuk a rendszer első tapasztalatait, és levonjuk a következtetéseket. Annak érdekében, hogy objektív képet kapjak a rendszer hatékonyságával kapcsolatban, két önálló kutatást folytattam le. Egyfelől a honvédségi alakulatok vonatkozásában a katonai felhasználói szintű,¹⁶ másrészt a szállítók vonatkozásában a civil szolgáltatói véleményeket és álláspontokat vizsgáltam. Természetesen a két önálló kutatás eredményeit összevetem, és a tapasztalatokat – a későbbiekben kiírandó, lefolytatandó közbeszerzési eljárásokban a verseny tisztaságának és az esélyegyenlőség maradéktalan biztosítása érdekében – a döntéshozók részére összegzem.

Jelen tanulmányban a harcászati (alakulat) szintű kutatás eredményeit értékelem.

A kutatás formájaként a kérdőíves kutatást választottam, mivel az elsődleges célom az volt, hogy nagy mennyiségű adatot gyűjtsék, zárt formában. A zárt forma azt jelenti, hogy kötöttek a kérdéseim, és azokat változatlan formában alkalmazom minden megkérdezett esetben. A kutatási módszer megválasztása és kérdőívek összeállítása során figyelembe vettem a honvédségi alakulatok sajátosságait:

- Az alakulatoknál jelentkező parancsnoki rendszer, azaz a válaszadói és a közvetlen előjárói vélemény szétválasztása.
- Alakulatonként, régióként és termékcsopontonként is eltérő tapasztalatokat kellett összevetni, ezekre a közös indikátorokat megtalálni.

¹⁵ Szövetségi kötelékben részt vevő szervezetek ellátása érdekében.

¹⁶ A kutatás hatékony és gyors lefolytatásában a HVK logisztikai csoportfőnöke nyújtott segítséget.

- Figyelmet kellett fordítanom a kérdőívet kitöltők logisztikai tapasztalatára, ki kellett szűrni a szubjektíven értékelhető kérdéseket.

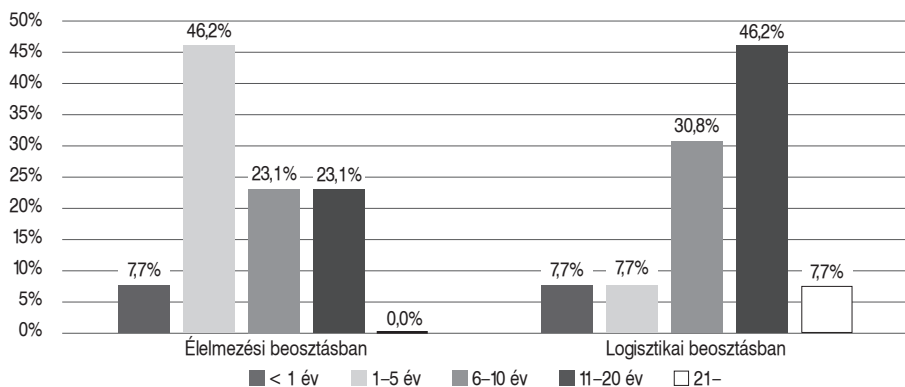
A kérdőív három fő témakör vizsgálatára irányult:

- A válaszadó logisztikai tapasztalatának, a rendszerrel összefüggő képzésekben történő részvételének, valamint a rendszerrel kapcsolatos információs igényeinek felmérése.
- A keretmegállapodásos rendszerben az igények tervezésétől a megrendelés, áru fogadásán át a jogi-pénzügyi-minőségi követelmények teljesítéséig terjedő időszak hatékonyságának felmérése.
- A honvédségi élelmiszer-ellátásban alkalmazott három beszerzési rendszer (évenkénti keretszerződés, alakulat saját hatáskörű eljárása, keretmegállapodás) összehasonlító elemzése a kötött válaszok alapján.

A VÁLASZADÓK SZAKMAI TAPASZTALATA ÉS AZ ÚJ RENDSZER ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉPZÉSEK

Az élelmiszer-ellátás jelenlegi rendszeréről alkotott véleményt nagymértékben befolyásolhatja a korábbi ellátási rendszerek ismerete vagy nem ismerete, illetve a jelenlegi rendszerről kapott képzések mennyisége, színvonala.

1. ábra A válaszadók kompetenciafelmérése. Hány százalékkuk tölt be logisztikai beosztást (Saját ábra)

A kutatási alanyok kompetenciafelmérése alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek háromnegyede huzamosabb ideje – 5 évnél régebben – tölt be logisztikai beosztást, így az ellátási rendszerek ismeretében kellő szakmai tapasztalatot szerzett.

Az élelmiszeri ellátás fontos mérföldkövei a 2011-es (önálló beszerzési jogkör) és 2014-es (keretmegállapodás bevezetése) évek. Szükséges volt annak vizsgálata, hogy a válaszadók kellő ismeretekkel rendelkeznek-e valamennyi típusú ellátásmódról. Ennek megfelelően a mérőszámot 5 évben határoztam meg.

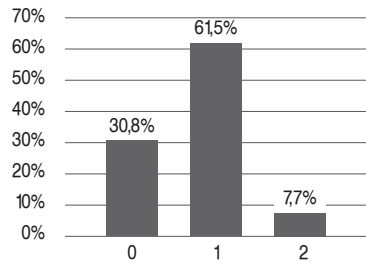
Az *1. ábrán* látható, hogy az élelmiszeri szakterületre vonatkozóan a megkérdezettek több mint 50%-a rövid – 5 évnél kevesebb – gyakorlati idővel rendelkezik. A felmérés során figyelembe vettem, hogy a megkérdezettek részesültek-e a rendszer ismeretével, alkalmazásával kapcsolatos képzésben, illetve az általuk alkotott vélemény összefüggésben van-e a képzések hiányával.

A 2. ábrán megjelenő adatok alapján a megkérdezettek harmada semmilyen, 61%-a kizárólag egy képzésben részesült. A válaszok alapján a képzés még a keretmegállapodások megkötését megelőzően történt, így a gyakorlatban felmerülő tapasztalatok megosztására, valamint az ezzel összefüggő képzésre nem került sor. Ezt alátámasztja az a tény is, hogy a megkérdezettek 61%-a a képzésen elhangzottakat nem vagy csak részben tudja alkalmazni a gyakorlatban (3. ábra).

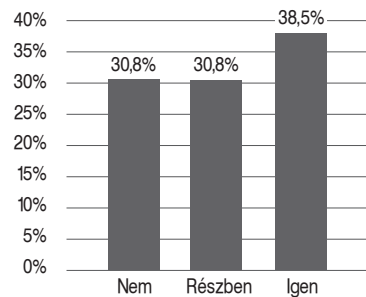
A rendszer működési hatékonyságának növelése érdekében a megkérdezettek is jelezték igényüket további képzések megtartására az alábbi témakörökben:

- Teendők, ha a beszállító részéről a megrendelés/szerződés visszaigazolása-aláírása késve, vagy nem történik meg. Hogyan befolyásolja ez a reklamáció lehetőségét.
- Visszaigazolás kivitelezése.
- A termékosárban szereplő termékkör bővítésének lehetősége, a termékosárban nem szereplő tételek beszerzése.
- Az adminisztratív feladatok csökkentésének lehetősége.
- A kötbérfelszámítás módja.
- A megrendelés és a valós teljesítés közötti jelentős eltérések kezelése.
- A hirtelen létszámnövekedés miatti rendelések szabályos leadása.
- A megállapodások esetleges módosításával kapcsolatos kérdéskörök, a rendszerrel kapcsolatos jövőbeni tervek, várható fejlesztések.

2. ábra Hány alkalommal történt képzés? (Saját ábra)

3. ábra Tudja-e alkalmazni az ott elhangzottakat a gyakorlatban? (Saját ábra)

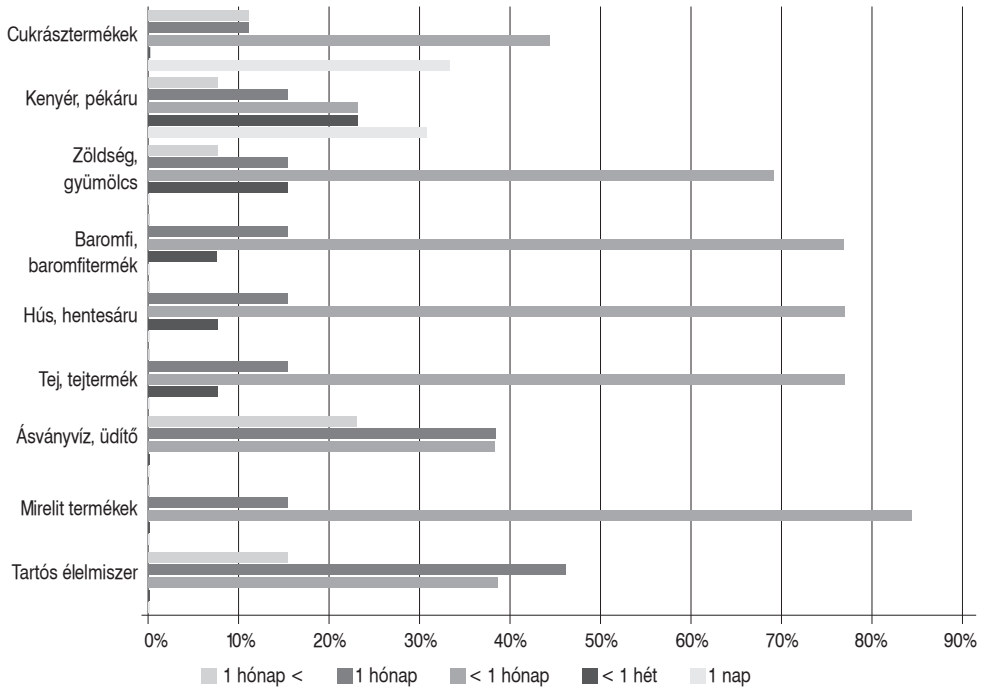
A KERETMEGÁLLAPODÁSOS RENDSZER GYAKORLATI TAPASZTALATAINAK, ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK FELMÉRÉSE

A honvédség alaprendeltetéssel kapcsolatos feladatainak biztosítása érdekében a tervezhetőségnek és az időtényezőnek kiemelt jelentősége van. A váratlan helyzetekre történő gyors reagálás volt az egyik fő szempontja az új ellátási rendszer bevezetésének. Követelményként jelentkezett a havonta történő megrendelések, illetve a váratlan helyzetekre vonatkozó pótrendelések lehetőségének biztosítása.

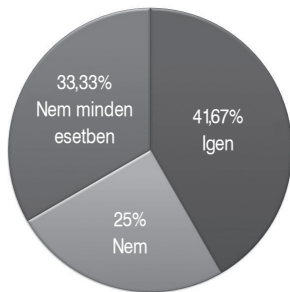
Az élelmezési igények tervezése alakulatonként és termékcsoportonként eltérő (4. ábra). A követelményként meghatározott 1 hónapos tervezési időszak legnagyobb arányban az ásványvíznél, üdítőnél és tartós termékeknél figyelhető meg. Más esetekben az 1 hét és 1 hónap közötti tervezési időszak a leggyakrabban jellemző. Kirívó esetként említhető a kenyér és pékáru, valamint a cukrászati termék, ahol az 1 hetes, sőt az 1 napos tervezés a jellemző.

A kérdőívben szereplő hasonló kérdésnél (Tudja-e teljesíteni a keretmegállapodásban rögzített havi megrendeléseket?) már más eredményt kapunk. A válaszadók 41,67%-a nyilatkozott úgy, hogy teljesíteni tudja, további 33%-a pedig részben tudja teljesíteni (5. ábra). A megrendelések összeállítása és a beszállítás tapasztalatai alapján általánosságban elmondható, hogy egységesek a vélemények és tapasztalatok. A megrendelést – néhány kivételtől eltekintve – a „termékosár elve” alapján küldik meg, azonban előfordul szubjektív szem-

4. ábra Az élelmezési igények tervezhetősége (Saját ábra)

5. ábra A megrendelések havi teljesítése (Saját ábra)

pontok figyelembevétele is (kiszállítás, minőség). A kiszállított termékekkel kapcsolatban szinte mindenhol felmerültek problémák (egyes helyeken gyakran), azonban egyetlen esetben sem szankcionálták a beszállítókat. A válaszok alapján mindenhol tudják azt, hogy ilyen esetben hogyan kell eljárni, milyen módon lehet érvényesíteni a követelést.¹⁷

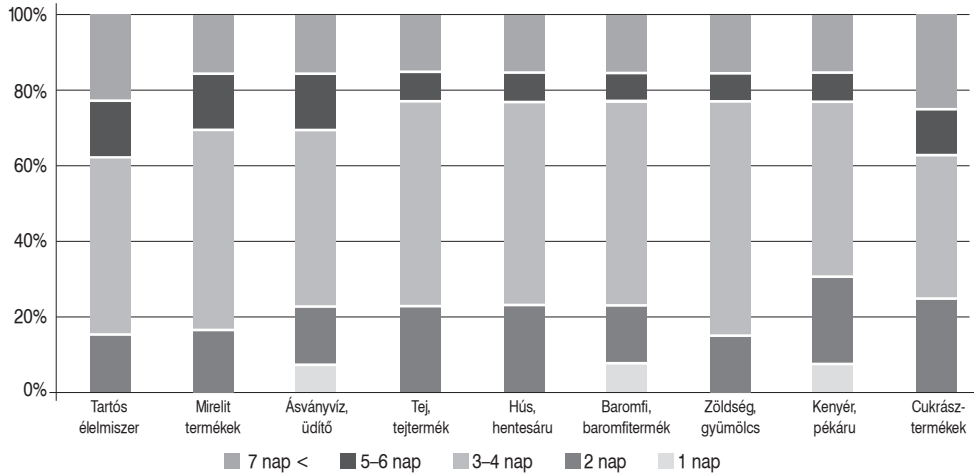
A számlázással kapcsolatban általánosságban elmondható: egyes beszállítók nem a keretmegállapodásban rögzítettek szerint járnak el, vagyis nem a számla kiállításától jelölik meg a 30 napos fizetési határidőt, hanem a teljesítés időpontját veszik kiindulópontnak.

A logisztikai folyamatban termékkörönként vizsgáltam az igény keletkezése és a megrendelés (pénzügyi ellenjegyzés a részét képezi), a megrendelés kiküldése és a beszállítás között szükséges időtartamot.

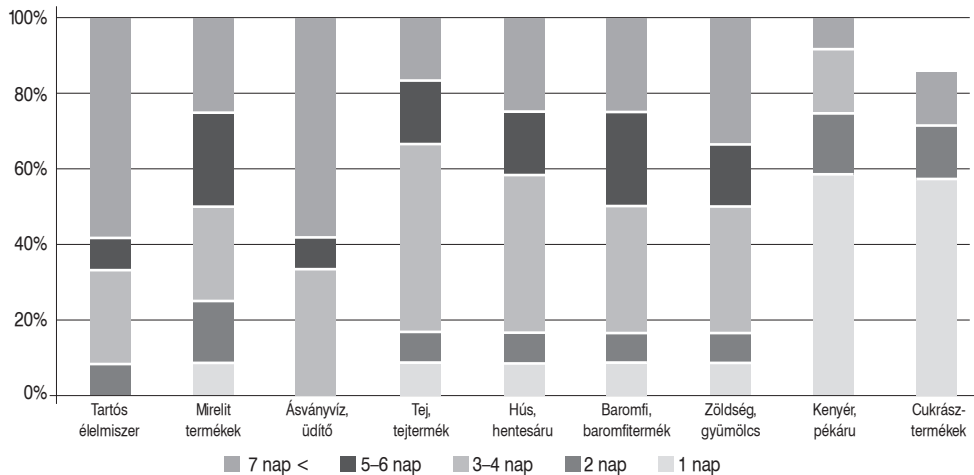
Általánosságban megállapítható (6. ábra), hogy az élelmiszerek megrendelése a pénzügyi ellenjegyzést is beleértve 3-4 napot vesz igénybe. Néhány alakulatnál találunk példát a kirívóan magas, egy hétnél hosszabb, valamint igen alacsony, 1-2 napos előkészítő tevékenységre. Ezen különbség okaira jelen kutatás eredményei nem térnek ki.

¹⁷ Ez azonban ellentmond annak, hogy a megkérdezettek egy korábbi kérdés során ezzel összefüggésben képzést igényeltek.

6. ábra Az igény felmerülése és a megrendelés kiküldése között eltelt idő (Saját ábra)

7. ábra A megrendelés kiküldése és a szállítás közötti időtartam (Saját ábra)

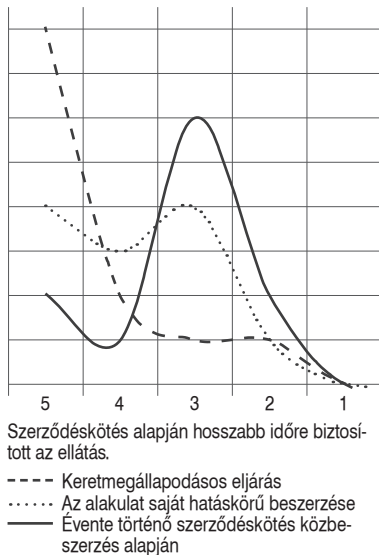

A megrendelés kiküldése és a szállítás közötti időtartam vonatkozásában alapvetően az vizsgáltam, hogy az alakulatok mennyi időt biztosítanak a beszállítók részére a megrendelt áruval kapcsolatos logisztikai feladatok megszervezésére („járatok” kialakítása). Itt a termékcsoportonként nagy az eltérés. A kenyérrre és a pékárura, valamint a cukrászati termékekre jellemző az 1 napos igény, a tartós élelmiszer, valamint az ásványvíz, üdítő vonatkozásában az 1 hétnél hosszabb időtartam az átlagos. (Megj.: A felmérés igazolja az étellemezési igények tervezhetőségének megállapításait is – l. 4. ábra.)

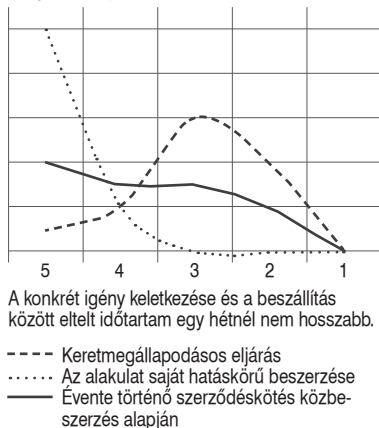
A HÁROM ALKALMAZOTT ÉLELMEZÉS-BESZERZÉSI RENDSZER ÖSSZEHALONLÍTÁSA

A honvédségnél három étellemezés-beszerzési rendszert alkalmaztak már: a központi beszerző szervezet által évente történő szerződéskötést, az alakulatok által saját hatáskörű

8. ábra Melyik rendszer biztosítja leginkább a hosszabb időtartamra az ellátást? (Saját ábra)

9. ábra Melyik rendszer esetén kevesebb egy hétnél az igény keletkezése és a beszállítás közötti időtartam? (Saját ábra)

váratlan igényekből adódó termékhiány kiküszöbölését. Az alakulatonként eltérő terméklista kiírása, értékelése és egy megállapodásban történő kezelése óriási erőforrást igényelne.

A megkérdezettek véleménye szerint a saját hatáskörű beszerzés során kizárólag olyan termékekre kötötték szerződés, amelyekre az alakulatoknak szüksége van. A keretmegállapodásos rendszerre vonatkozóan inkább vegyes vélemények érkeztek (10. ábra). A kérdőív más pontjában feltett kérdésre (A terméklistában szereplő termékek lefedik-e az igényt?) adott válaszokban a megkérdezettek 90%-a nevezett meg a keretmegállapodásból hiányzó termékeket (literes főzőtejszín, dejó, grillcsirke, fűszerek esetében kisebb kiszerelés, kis csokoládé és táblás csokoládé, müzli és nápolyi szelet).

beszerzést, valamint a keretmegállapodásos rendszert. A kérdőív ezen részének összeállításánál zárt kérdéseket dolgoztam ki, melyben rögzítettek és korlátoztak a válaszadási lehetőségek. Az értékelés során az 5–4 kategóriát az *egyérték*, 3–2 kategóriát a *nem érték* egyet, az 1-es kategóriát pedig a *nem tudom* válaszként indikáltam.

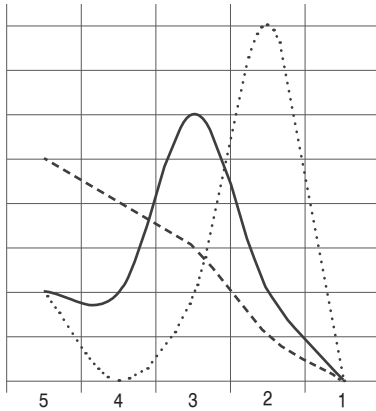
Véleményem szerint fontos a vizsgálat tárgyává tenni a harcászati (alakulat-) szintű alkalmazói véleményeket is, ezzel elősegítve a hadműveleti elgondolást és a stratégiai szintű döntéshozatalt egyaránt.

A válaszadók egyöntetű véleménye alapján a keretmegállapodásos rendszer biztosítja leginkább a hosszabb távú ellátást (8. ábra). Megjegyzem, hogy a korábbi rendszerek fő problémája épp a rövid időszakos szerződések, valamint a beszerzési eljárások határidőben történő lefolytatásának bizonytalansága volt.

Ugyan korábban már említettem (6. és 7. ábra), hogy termékcsoportonként lett felmérve a keretmegállapodásos rendszerben az igények keletkezése és a beszállítás közötti időszükséglet. Célszerűnek tartottam ugyanezeket az időtartamokat összevetni a másik két ellátási rendszerrel is. A válaszok alapján a legrövidebb időszükséglet a saját hatáskörű beszerzésnél, míg a leghosszabb a keretmegállapodásos eljárásban tapasztalható (9. ábra). Álláspontom szerint ennek oka az, hogy saját hatáskörű beszerzésnél kizárólag egy beszállító van, a pénzügyi tevékenység „sablonos”, míg a keretmegállapodás esetében először ki kell választani a nyertes beszállítót, és a pénzügyi kötelezettségvállalást ezt követően lehet rögzíteni.

A keretmegállapodásos rendszer koncepciójának kialakításakor törekedtünk bizonyos fokú rugalmasságra. Alakulatonként és régióként eltérő terméigények is keletkezhetnek, így az eljárás műszaki követelményeinek összeállításakor (az alakulatok összes igényének figyelembevételével) az akkor felmerült minden típusú termék felsorolásra került, ezzel biztosítva a

10. ábra Olyan termékekre megkötött szerződés, amire jelenleg nincs szüksége az alakulatnak (Saját ábra)

Olyan termékek is vannak a szerződésben, amire az alakulatnak jelenleg nincs szüksége.

- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

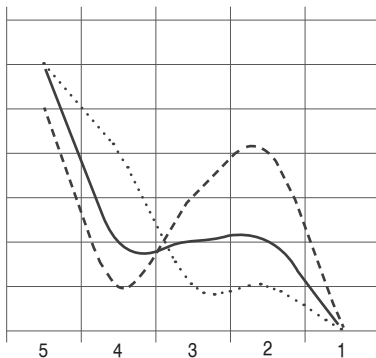
esetén a pénzügyi feladat hasonló, mint egy normál megrendeléskor. Az alakulatok ennek ellenére nagyarányúan a keretmegállapodás során jelölték meg (12. ábra) a pénzügyi nehézséget. Ennek részletes okát érdemesnek tartom a későbbiekben kivizsgálni.

A keretmegállapodásos rendszer bevezetésének egyik oka a bevezetőmben említett egybeszámitási kötelezettség. Az alakulatok saját hatáskörű beszerzéseiket korábban ún. értékhatár alatti eljárás keretében bonyolították, melyről a hatóság is megállapította, hogy e

Alapvetően egy szerződés mint kötelezettségvállalási okmány megrendelési kötelezettséget is jelent. A korábban alkalmazott keretszerződések megkötésénél maga a keretszerződés tartalmazta, hogy nincs kötelezettség a teljes keretösszeg megrendelésére, de az alakulatok általi megrendelés már kötelezettségként jelenik meg. A keretmegállapodás vonatkozásában hasonló a helyzet, itt szintén a megrendelés jelenti a kötelezettséget. A megrendelés egyértelműen szerződésnek minősül. Az alakulatok ez irányú válaszaik igen megoszlanak, azokból egyfajta bizonytalanság tetszik ki (11. ábra).

A pénzügyi ellenjegyzés folyamata egységes, független a megkötött szerződések fajtájától. A jelentős többletigényt a korábbi szerződések nem tudták kezelni. Mind a keretszerződések, mind az alakulatok által lefolytatott beszerzések során az éves átlagos mennyiségre köttetett a szerződés. Emiatt a jelentős többletigény esetén jelentkező pénzügyi feladatokkal mind egy új beszerzési eljárás, mind a többletigény megrendelése esetén számolni kell. Keretmegállapodás

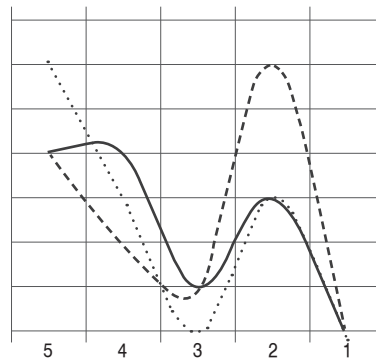
11. ábra A szerződés jelent-e megrendeléses kötelezettséget? (Saját ábra)

Nem jelent teljes megrendelési kötelezettséget a szerződés.

- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

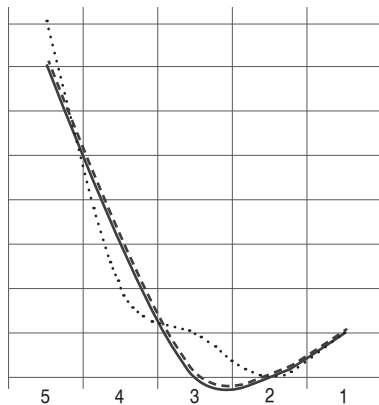
12. ábra Okoz-e nehézséget egy jelentősebb többletigény? (Saját ábra)

Jelentős többletigény nem jelent pénzügyi nehézséget.

- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

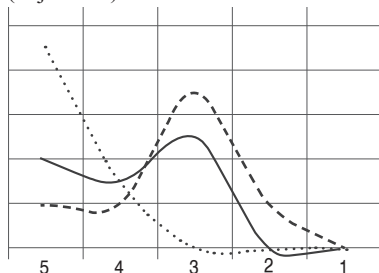
13. ábra A közbeszerzési eljárás összhangban van-e a közbeszerzési törvénnyel? (Saját ábra)

Az élelmiszerekre vonatkozó beszerzési eljárás összhangban van a közbeszerzési törvénnyel.

- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

15. ábra A felmerülő igényeket megfelelő helyen és időben biztosítják-e? (Saját ábra)

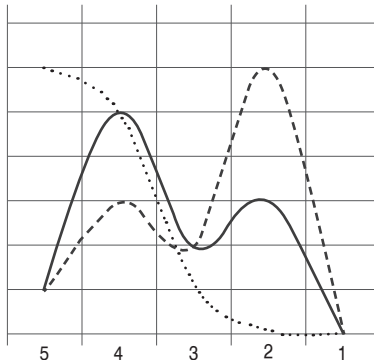
Megfelelő igény, megfelelő helyen, megfelelő időben biztosításra kerülhet.

- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

alapján a honvédségi alakulat feladatainak változása esetén kizárólag a keretmegállapodás során kell szerződést módosítani (14. ábra). Ennek ellentmondanak az 1-2 napos vagy 1-2 hetes megrendelésekre vonatkozó válaszok. A válaszok okát célszerű részletesebben megvizsgálni egy másik kutatás keretében.

A honvédségi alakulatok számos képzést, feladatot hajtanak végre terepen, távol a bázistól. A keretmegállapodás előkészítése során kiemelt hangsúllyal szerepelt a megbízásban, hogy a

14. ábra Az ellátás biztosítása az alakulat feladatainak változása esetén (Saját ábra)

Az ellátás a honvédségi alakulat feladatainak változása esetén is biztosítható, nem igényel szerződésmódosítást.

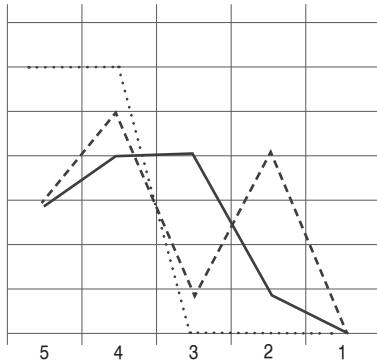
- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

gyakorlat folytatása jogszabályba ütközne.¹⁸ Az alakulatok ugyanakkor közbeszerzési eljárást nem folytattak le élelmiszer-alapanyag beszerzésére. Ezek alapján meglepő a válaszadók véleménye a saját hatáskörű eljárások törvényességéről (13. ábra). Véleményem szerint az ezzel összefüggő ismereteket alakulatszinten is szükséges elmélyíteni.

Mindhárom ellátási típus esetén a korábban említett egyedi megrendeléssel történik az igények kielégítése. A beszerzési eljárásokat a korábbi évek tapasztalatai és a tervezett feladatok függvényében kötik meg. A keretmegállapodás esetén az ország egésze, régióként és termékcsoportonként került sor megállapodás megkötésére. Az alakulatok korábbi válasza alapján több termék is szerepel benne, mint amennyire szükségük lenne. A válaszadók véleménye

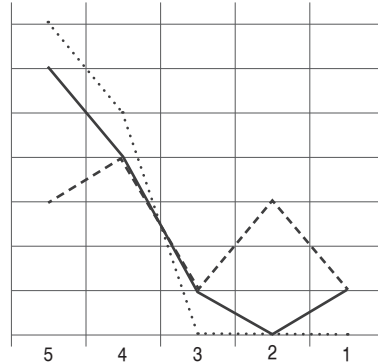
¹⁸ Azon alakulatok esetében, ahol az egybeszámítási kötelezettség alapján az igény meghaladta a közösségi értékhatárt.

16. ábra A követelményrendszer ellátástípusonként (Saját ábra)

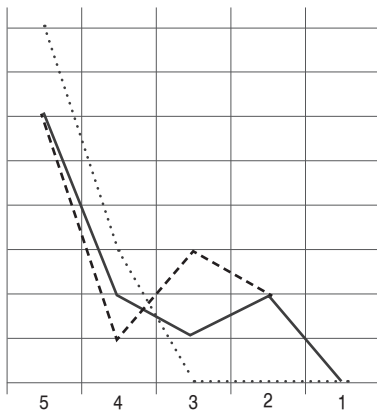
a) A minőségbiztosítási követelmények betartása nem jelent pluszterheltséget.

----- Keretmegállapodásos eljárás
 Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
 ——— Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

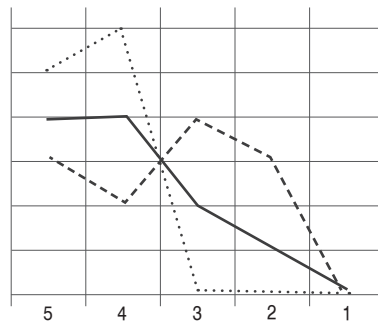
b) A termékek beszállítása megfelelő – ISO-tanúsítvánnyal rendelkező – gépjárművekkel történik.

----- Keretmegállapodásos eljárás
 Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
 ——— Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

c) Van visszajelzés a szállító részéről a megrendelés tudomásulvételéről.

----- Keretmegállapodásos eljárás
 Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
 ——— Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

d) A beléptetéshez szükséges adatok pontosítása minden esetben megtörténik a szállító részéről.

----- Keretmegállapodásos eljárás
 Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
 ——— Évente történő szerződéskötés közbeszerzés alapján

beszállítók vállalják a főzési alapanyagok egyéb helyszínekre történő szállítását is. A válaszok alapján (15. ábra) a keretmegállapodás ezen feltételrendszerét az alakulatok nem ismerik.

A kérdőív elkészítése során törekedtem olyan kérdéseket is feltenni, amelyek szabályozása központilag történik, és ezek betartása alakulati szinten kötelezettség. A beszerzési rendszerek összevetése során egyértelművé vált, hogy a szerződésekben ugyanazok az egységes feltételek lettek előírva (ISO-tanúsítvány, minőségbiztosítás, beléptetés, megrendelés-visszaigazolás menete).

Általánosságban megfigyelhető, hogy a válaszadók nincsenek teljes mértékben tisztában a keretmegállapodás feltételrendszerével, hiszen ugyanazon kötelezettséget betartják a saját hatáskörű eljárás során, azonban az új rendszerben nem valósulnak meg maradéktalanul (16. ábra).

Minden költségvetési szervnek fő szempontja a hatékony költségsökkentés. A válaszadók egyöntetű véleménye alapján a keretmegállapodásos rendszer olcsóbb (17. ábra), azaz mennyiségileg több termék rendelhető. A korábbi minőségi követelményekre vonatkozóan megállapítható, hogy az ár és minőség viszonya kimutathatóan egyenes arányban van (olcsóbb termék, alacsonyabb minőség).

ÖSSZEGZETT TAPASZTALATOK

A keretmegállapodásos rendszerrel szemben támasztott követelményeket alapul véve az alábbi szempontok valósultak meg:

- hosszabb távon – több évre – megoldást nyújt az ellátásra;
- választási lehetőség van a keretmegállapodás fenntartására vagy megszüntetésére;
- új beszerzési eljárás meghíúsulása esetén is jogilag hatályos megállapodással rendelkezik;
- több szállító bevonása nem minden részajánlati körben volt sikeres;
- a termékeket a piaci árhoz viszonyítottan olcsón biztosítják;
- egyenlő minőségi követelményeket írtak elő.

A kutatás során beérkezett válaszok eredménye alapján:

- A keretmegállapodásos rendszer bevezetése előtt egy alkalommal volt elméleti képzés, azonban a jelenlegi felhasználók nagy része nem részesült oktatásban.
- A havi megrendelés nem kivitelezhető, ez termékcsoportonként eltérő.
- Több termék váltása indokolt.
- A nagy számban előforduló panaszok ellenére a beszállítókat nem szankcionálták.
- Az alkalmazók bizonytalanok a jogi, pénzügyi feladatok gyakorlati végrehajtásában.
- A termékek olcsóbbak, azonban sok a minőségi probléma.

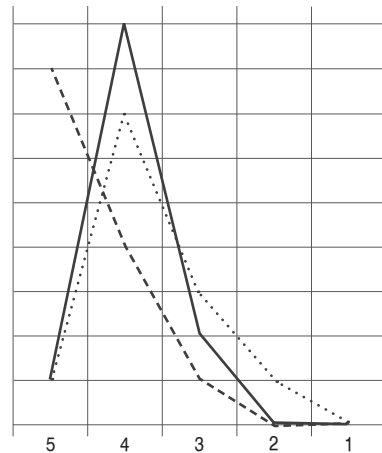
Javaslatok a problémák megoldására:

Keretmegállapodás fenntartása esetén: Oktatások, képzések végrehajtása a kérdőívben megjelölt témakörök alapján, gyakorlati foglalkozások a jogi, pénzügyi, beszerző szakemberek bevonásával.

Új eljárás előkészítése esetén: Tárgyalásos eljárás lefolytatásának lehetősége a megfelelő terméklista és műszaki követelmény összeállítása céljából, a piaci szereplők bevonásával.

Távolabbi célkitűzések: Felkészülés a dinamikus beszerzési rendszer alkalmazására. A nyitott rendszerben a 4 év alatt bármikor beléphetnek és kiléphetnek a beszállítók, a verseny újraindítása elektronikus úton történik meg, a második körös eljárás lefolytatható 1-2 napon belül.¹⁹

17. ábra A termékek ára a piaci árakhoz viszonyítva (Saját ábra)

A termékek árai alacsonyabbak a szokásos piaci áraknál.

- Keretmegállapodásos eljárás
- Az alakulat saját hatáskörű beszerzése
- Évente történő szerződés kötés közbeszerzés alapján

¹⁹ A dinamikus rendszer Magyar Honvédség-beli alkalmazhatóságáról lásd Derzsényi Attila: Katonai légiszállítási képesség (a logisztika előtt álló feladatok és azok lehetséges megoldásai). Hadmérnök, IX. évfolyam, 1. szám, 2014. március, 40–56. http://hadmernok.hu/141_04_derzsényia_2.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 03. 10.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A honvédelmi miniszter 71/2011. (VI. 30.) HM utasítása a „honvédelmi szervezetek beszerzéseinek eljárási rendjéről”. Honvédelmi Közlöny, CXXXVIII. évfolyam, 10. szám, 2011. július 27., 845.
- A „honvédelmi szervezetek beszerzéseinek eljárási rendjéről” szóló 48/2012. (VII. 19.) HM utasítás (Complex jogtár).
- A közbeszerzésekről szóló 2011. évi CVIII. törvény (2013. 02. 26-ai hatályos állapota).
- A közbeszerzések központi ellenőrzéséről és engedélyezéséről szóló 46/2011. (III. 25.) Korm. rendelet (2013-as hatálya).
- Derzsényi Attila (2012/a): *Az élelmiszer beszerzés aktuális kérdései*. Hadmérnök, VII. évfolyam, 2. szám, 2012. június, 213–220. http://www.hadmernok.hu/2012_2_derzsényi.pdf
- Derzsényi Attila (2012/b): *Az élelmiszer ellátás hatékonyságának elemzése*. Hadmérnök, VII. évfolyam 4. szám, 38–49. http://hadmernok.hu/tartalom12_4.php
- Derzsényi Attila (2013): *Keretmegállapodásos eljárás alkalmazása a honvédségi ellátásban*. Katonai Logisztika, 2013/1. szám, 35–48.
- Derzsényi Attila: *Katonai légiszállítási képesség (a logisztika előtt álló feladatok és azok megoldásai)*. Hadmérnök, IX. évfolyam, 1. sz., 2014. március, 40–56. http://hadmernok.hu/141_04_derzsényia_2.pdf.
- <http://honvedelmibeszerzes.kormany.hu/>
- <http://www.kozbeszerzes.hu/adatbazis/keres/hirdetmeny>

Bertalan György ny. alezredes:

VEZETŐKIVÁLASZTÁS, VEZETŐI ALKALMASSÁG

Gondolatok a humánpolitikai és vezetési szakemberek műhelybeszélgetéséről

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Hadtudományi Társaság Humánerőforrás-fejlesztési Szakosztály és a Katonai Vezetéstudományi Szakmai Kutatóműhely¹ 2015. március 25-én szakmai műhelybeszélgetést (workshop) szervezett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) Zrínyi Miklós Laktanya és Egyetemi Campus IMO Konferenciatermében. A beszélgetés célja a jövő katonai vezetőivel, parancsnokaival szembeni követelményeknek, valamint a kiválasztás, a vezetői alkalmasság vizsgálati rendszere helyzetének szakmaközi áttekintése volt a hazai történelmi tapasztalatok és nemzetközi példák tükrében.

KULCSSZAVAK: alkalmasságvizsgálat, értékelő központ, versenyhelyzet, pályáztatás, vezetői kompetenciák

A Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Repülőorvosi Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet (MH RAVGYI) szakemberei, Molnár László alezredes, főpszichológus, osztályvezető és Hornyik József alezredes, pszichológus az alkalmasságvizsgálat jelenlegi rendszerének elemeiről beszéltek, kiemelve a katonai és a vezetői kompetenciák mérésének lehetőségeit, a nyitott kérdéseket és a hiányosságokat.

A vezetőkiválasztás és -alkalmasság témakörével összefüggésben gyakran felmerül: Ki a jó vezető, és ezt ki, mikor, milyen mutatók alapján dönti el az illetőről? Az alkalmasságvizsgálatra jelenleg érvényes HM rendelet előírja, hogy parancsnoki beosztásba helyezés előtt el kell végezni a vizsgálatot. Az alkalmasságot személyiség-kérdőívvel, szervezői képességteszttel, műszeres vizsgálattal, konfliktuskezelési kérdőívvel és IQ-teszttel mérik.

Problémaként említették, hogy bár a vezetőkiválasztáshoz a munkahelyi szervezeti-pszichológia módszerei a legalkalmasabbak, ugyanakkor az ő osztályuk az egészségügyi intézményrendszerhez tartozik, ami súlyos szakmai korlátokat jelent.

Az elmúlt évek során megpróbálkoztak azzal, hogy ne egyszeri, hanem több vizsgálat alapján döntsék el például a pilóták alkalmasságát. A szándék azon bukott meg, hogy nem volt pénz borítékra, amelyben kipostázhatták volna a berendelést... Sokszor pénzhány miatt állnak nagy értékű mérőeszközök is kihasználatlanul.

*

Prof. dr. Bolgár Judit ny. ezredes a katonai vezetők kiválasztásának két világháború közötti gyakorlatát elemezte. Az, hogy pályafutása során mivé válik a katona, szorosan

¹ A Katonai Vezetéstudományi Kutatóműhely 2013 decemberében jött létre. Célja a modern katonai vezetői kiválasztás-felkészítés segítése volt, valamint hogy hidat képezzen az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Vezetőképző Intézetének Katonai Vezetéstudományi és Közismereti Tanszéke, illetve a haderő között.

összefügg a pálya mindenkori társadalmi presztízsével. Ez pedig szükségképpen megjelenik a katonai vezetői alkalmassági rendszerben, és visszahat arra.

A magyar királyi Honvéd Központi Képességvizsgáló Intézet főként a beosztott állomány pszichotechnikai vizsgálatokra épülő katonai alkalmasságvizsgálatával foglalkozott. Német típusú, kísérleti pszichológiára épülő, főként műszeres vizsgálatokra alapozott pszichotechnikai eljárásokat alkalmaztak; a módszert karakterológiának vagy jellemtanak hívták.

A tárgyidőszakban a tiszti kiválasztásban nem elsősorban a motoros vagy a kognitív képességek, hanem inkább erkölcsi, hitbéli jellemzők alapján döntöttek. A Ludovika Akadémián a felvételi eljárás során olyan szituatív helyzetekbe hozták a hallgatókat, amelyekben azok pillanatnyi lélekjelenléte, fegyelme, türelme, megfigyelőképessége stb. képezte a vizsgálat tárgyát. Egy régi ludovikás visszaemlékezése szerint – az ismeretek felmérésén túl – a legnehezebbnek talán az a feladat bizonyult, amikor a jelöltnek a Ludovika nagytermében egy hosszú, vörös szőnyegen a bizottság elé kellett járulnia, és a jól érthető bemutatkozás után határozott, világos válaszokat adnia a kapott kérdésekre. A gyakorlati vizsga részét képezte a kompetenciák (például a parancsadás), valamint a fizikai állapot felmérése.

A Ludovikán meghatározták és vizsgálták az általános tiszti kompetenciákat (megbízhatóság, önfeláldozás, leleményesség, önbizalom stb.). A tiszttel mint vezetővel szemben meghatározott követelmények: az erény, az áttekintőképesség, elhatározóképeség, képzelőerő és logikus gondolkodás; ezeket mérték is. A hagyományos katonai értékrend tekintetében a tiszti követelmények: megbízhatóság, önfeláldozás, leleményesség, bátorság, értelmesség, rendszeret, megfigyelőképesség, ép érzékszervek, erő, ügyesség, felelősségérzet, önbizalom. E tulajdonságok nyilván nem a pszichikai alkalmasságvizsgálat részét képezhetik, hanem inkább a feladatok végrehajtásához szükséges kompetenciákat.

A Ludovikán az oktatás nagyon gyakorlatiasan történt, és időnként gyakorlatok, próbafeladatok formájában tesztelték a hallgatók fejlődését. (Megjegyzendő, hogy napjainkban *egyszer* vizsgáljuk a hallgatót a felvételi eljárás keretében [bár ez inkább alkalmatlanságvizsgálat], és később már nem mérjük a változásokat, a fejlődést.)

A Magyar Néphadseregben a katonai alkalmasságvizsgálat két irányban valósult meg; ezek a speciális sorkatonai alkalmasságvizsgálatok és a katonai főiskolai felvételi alkalmasságvizsgálatok voltak. Mindezek a munkapszichológiában már alkalmazott és bevált tesztbateriákra alapozódtak. Bár a munkaalkalmassági tesztek átvtették, nem jutottunk el a katonai specializációk beépítéséhez a rövid idejű emlékezetvizsgálatba, holott a katonai alkalmasság specifikumai nyilván eltérnek a munkaalkalmasságtól. Igazi katonai standardok nem tartoztak soha az alkalmasságvizsgálati rendszerhez. Bár a teszt megvolt, de a mértékegységeket már nem mérték be katonai körülmények között, katonák részvételével.

*

Andó Sándor alezredes, a Magyar Honvédség főpszichológusa egy, a Belügyminisztériumban az év elején kezdett, a vezető kiválasztást elősegíteni hivatott kutatási program tapasztalatairól tájékoztatta a jelenlévőket. Ehhez a honvédelmi tárca öt szakembere is csatlakozhatott. A program keretében 200 (egyéni, páros, csoportos) gyakorlatot dolgoztak ki. Ami hiányzik: a program informatikai része, a gyakorlatoknak a honvédelmi tárca szükségletei szerinti testreszabása.

Bár ez a projekt most „állni látszik”, van a honvédségnek egy olyan vizsgaközpontja, ahol rendfokozati, előmeneteli stb. vizsgálatokat folytatnak. Ha tartjuk a BM szakembereivel a kapcsolatot, akkor átvehetjük a tapasztalataikat is a közép- és felső vezetők kiválasztásával kapcsolatban.

Ami tehát a vezető kiválasztást illeti, már dolgoztunk az említett rendszerben, van egy nagy tapasztalati háttér, ami az alkalmasságvizsgálóknál halmozódott fel, egy másik pedig a vizsgaközponban. Ehhez jönnek a BM tapasztalatai. Ha ezeket össze tudnánk dolgozni, akkor ebből lehetne egy megfelelő rendszert kialakítani. A másik kérdés: ki mondja meg, hogy milyen legyen a vezető?

*

Dr. Czuprák Ottó nyugállományú ezredes hozzászólásában az amerikai katonai vezetők kiválasztásmodelljének bemutatása mellett a magyar rendszerre és a történelmi előzményekre is kitért. Elmondta, hogy 2006-ban kidolgoztak egy rendfokozatokhoz kötött kompetenciasort. Két évvel később mások másképp határozták meg a tisztí kompetenciákat, és a munka kezdődött előlről... A Ludovika tapasztalataiból sokat lehetett volna hasznosítani, de nem tettük. A '60-as évek elejétől sok fontos tapasztalatot hozott a főiskolai képzés, ami szintén feledésbe merülni látszik. A rendszerváltás előtti képzési, minősítési rendszerben például jól működött az ún. nevelői hármás: az osztályfőnök, a századparancsnok és a nevelő főtanár együttműködése, akik együtt értékelték a hallgató előmenetelét, fejlődését.

Az amerikai társadalom komoly elvárásokat támaszt a tisztekkel szemben. A hallgatókat úgy nevelik, hogy az Egyesült Államoknak, amely a szabadság védelmezője, van egy globális küldetése a világban. (Vajon ezt a kérdést *mi* hogyan kezeljük?) Elgondolkoztató az is, hogy döntéseiben az angol tiszt a királynőt képviseli, az amerikai az elnök nevében jár el – de vajon kit képvisel a magyar tiszt?

Az amerikai hivatásos tisztképzés a haderőnemi tisztí iskolákra épül, ezekből kerül ki a tisztikar 20–25%-a. Jellemző módon az itt végzetek jutnak el a hierarchia csúcsaira.

Elvárt értékek már belépés előtt a kötelességtudat, a felelősségérzet, becsületesség, hazaszeretet. Fontos a megfelelő előképzettség. A leendő tisztí iskolásnak pártolókat (képviselő, iskolaigazgató stb.) kell szereznie, akik írásban ajánlják a katonai pályára.

A West Pointon fontos kiválasztási szempont a katonai pálya iránti elkötelezettség, a haditechnika iránti érdeklődés, a versenyképesség, a győzni akarás, az erőszakra való hajlandóság megléte, hiszen az erőszak jövődöbeli menedzsereiről van szó. Továbbá a szakmai alkalmasság bizonyítása a felvételi eljárás során, amit részint tesztekkel, részint gyakorlatias szituációkba helyezéssel mérnek.

A tiszt kockázatos helyzetekben kénytelen vezetni a rábízottakat, amelyekben gyors döntéseket kell hozni. Ezekről a képességekről – egyebek mellett – a gyakorlati felvételi vizsgán mutatott teljesítmény adhat hiteles képet. Nézzünk egy szituációs példát: 8 ember tartózkodik egy 6 méter mély és 6 méter széles medencében, amelynek a felső részén nagyfeszültségű vezetékek lógnak be 50 centiméteres mélységben. A medencébe bedobnak egy 4 méteres deszkát, majd megkezdik a vízzel való feltöltését, ami 15 percig tart. Rögön kiderül, hogy ki esik pánikba, ki kreatív, ki válik a csapat vezetőjévé stb. a szorult helyzetben. Mindez *csak* írásbeli tesztekkel nyilván nem mérhető.

Végezetül egy sokatmondó adat: egy hivatásos tiszt képzési költségei elérik a 80–100 ezer dollárt...

*

Dr. Ujházy László alezredes, tanszékvezető, egyetemi docens azon megállapítására emlékeztetett, miszerint *a béke megöli a hadsereget*. Minden szervezetnek szüksége van visszacsatolásra. Ehhez kínálnak érdekes modelleket az amerikai és a brit haderő tapasztalatai, amelyek körül jó ideje nincs béke.

Különösen érdekes azonban a briteknél a hidegháború utáni korszak. 1969-től egészen 2007-ig a briteknek rendelkezésére állt egy éles béketámogató műveleti gyakorlótér: Észak-

Írország, ahol a britek (nagyon okosan) minden ezredet megforgattak. A frissen végzett tisztek tehát általában 1-2 év után már itt találták magukat. Vagyis az ő esetükben a béke nem ölte meg ezt a haderőt.

Komoly téje van tehát annak, hogy kik kerülnek parancsnoki beosztásba. Miközben a britek is megnézik a középiskolai tanulmányi eredményeket, a jelöltek egészségi, fizikai állapotát, leginkább a vezetői képességek, a csapatmunkára való alkalmasság meglétét értékelik. A kulcsszó a briteknél az *assessment centre* (értékelő központ). A haderő valamennyi tisztjelöltjének részt kell vennie egy háromnapos erőpróbán egy ilyen intézményben, ahol nagy stressz alatti megpróbáltatásnak teszik ki a jelölteket.

Miért lenne fontos, hogy nálunk is meghonosodjon az értékelő központ típusú gondolkodás? Nos, bár jelentősen zsugorodott esetünkben a haderő, nem egy minőségi hadsereg létrehozása irányában mozdultunk el, hanem egy miniatürizált tömeghadsereg irányába. Szakítani kellene ezzel a hagyománnyal!

*

Vilner Péter nyugállományú ezredes 38 évet töltött a haderőben; jelenleg a civil szférában dolgozik, egy fejadász cég ügyvezetője. Referátumában érdekes párhuzamot vont a versenyszféra és a katonai vezetők kiválasztásának rendszere között, így láthatóvá váltak a két szektor eltérő specifikumai.

A fejadász feladata, hogy találja meg a számításba vehető szakembereket, és „húzza el az orruk előtt a mézesmadzagot” egy jobb megélhetést, szakmai előrehaladást kínáló munkakör elnyerésének lehetőségével kapcsolatban, illetve végezze el a pályázók egyfajta előszűrését. A meghallgatás állásinterjún történik, tesztek nem használnak (hacsak ezt a megrendelő kifejezetten nem kéri). A sikerdíjért dolgozó fejadász munkája az előszűrésnél véget ér, de a szűrés folyamat természetesen folytatódik. A következő forduló már az adott cégnél történik, amely több forrásból szerez információkat a jelöltet illetően. Egy-egy cég kb. 7-8 fejadász céggel dolgoztat, emellett van egy saját adatbázisa is.

A multinacionális cégeknél – és ez általános tapasztalat – igen sok lépcsőn kell sikeresen átjutnia egy-egy munkakörre pályázónak, amíg a cég állásajánlatot tesz neki. Nagyon fontos, hogy az illető tisztában legyen azzal, hogy mire jelentkezik, elégítse ki a cég által megkívánt szakmai követelményeket, és mindehhez legyen meg a kellő iskolázottsága. Döntő jelentőségű, hogy valaki megtalálja az önértékelésében az összhangot a szervezet értékeivel. A cégek állásinterjúi nagyon sokszor eleve csak angolul zajlanak. A kiválasztási folyamat alfája és ómegája a szakmai önéletrajz, ami hitelesen mutatja be az embert, és amely az elnyerni kívánt pozícióra készül.

A versenyeztetés, a pályáztatás a versenyszféra bevett gyakorlata. A felvételi eljárás egy időigényes, 3-4, egymást követő interjúból álló sorozat, amelynek a végén kiválasztják a megfelelő szakembert. Egy most futó pályázatnál 90 embert kerestek meg, akik közül kb. 25-30-at hívtak be interjúra. Ebből kilencnek az anyagát tudták elküldeni a megrendelőnek. Közülük kerül ki majd az, aki elnyeri a meghirdetett munkakört. Ilyen arányokkal lehet általában megtalálni a legalkalmasabb jelöltet.

Az önértékelés fontos mércéje a bérigény. A versenyszféra bérvizonyai alapvetően mások, mint amit a honvédségnél megismertünk. Van, ahol jelentős cafeteria kínálnak, másutt nincs ilyen juttatás. Vezetői pozícióban 1 millió forintnál kevesebbet nem szoktak ígérni senkinek. A kezdők hajlamosak aláértékelni magukat az állásinterjún, holott ha az illető megfelelően felkészült, akár két és fél millió forintot is kérhet havonta a munkájáért.

A „jó kapcsolatok” a versenyszférában nem működnek. Fontos viszont a készség arra, hogy valaki más településen vállaljon munkát, ha ez szakmai, jövedelmi előrelépést jelent.

Sokszor nem a pénz a fő motiváló erő, hanem a szakmai előrelépés lehetősége. Erre pedig 2-3 évenként mindenképpen szükség van.

*

Takács Tamás ezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Vizsgaközpont parancsnoka arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy a vezetői beosztásokra jelenleg vonatkozik egy törvény, amely nagyjából rögzíti, hogy ki a vezető. Rendeleti szinten meghatározták a vezetői beosztások körét. Létezik továbbá két idevonatkozó HM utasítás, és van egy HM rendelet, amely rögzíti, hogy a munkaköri leírásnak kell tartalmaznia a vezetői kompetenciákat. (50-et sorolnak fel, amelyből ki kell választani, melyik az a 3-4, amely az adott munkakörben jellemző.)

Az alapkérdés: ki a jó vezető? Mást ért a vezetői kompetencián a RAVGYI, mást ért azon a munkakör-gazdálkodási, mást a toborzási szakember, mást a jogász. És amíg ezt nem hangolják össze, el is fogunk menni egymás mellett. Pedig ez sok pénzbe kerül...

Adott beosztásban valaki ki tud teljesedni egy bizonyos időszak alatt. De ha túl sokáig marad ott, fennáll a veszélye a kiégésének, tehát mozdulnia kéne.

A hadsereg alkalmasságvizsgálóinak módszerei eltérnek a fejedelméktől. Az utóbbi esetben sok emberből kell kiválasztania a legalkalmasabbat egy bizonyos munkakörre. Ezzel szemben a haderő kiválasztása tömeges jellegű.

Az előmeneteli rendszer jelenleg úgy működik, hogy van egy teljesítményértékelés és van egy minősítővizsga. A teljesítményértékelés egyfajta rangsort teremt a katonák értékeléséhez. A minősítővizsga-rendszer örnagyi rendfokozatig jelenleg nagyjából működik, de tisztek esetében a magasabb rendfokozatúak kiválasztásánál már problémák vannak, csakúgy, mint a törzsszázlósok, főtörzsszázlósok kiválasztásánál és beosztásba helyezésénél. A parancsnok abban érdekelt, hogy akit kiválaszt adott beosztásra a rendszer, az legyen képes ellátni a beosztásból fakadó feladatokat. Ennek ellenére ma a döntési helyzetben levő vezető nincs igazán „megtámogatva” abban, hogy adott pozícióba milyen szempontok alapján, kit válasszon ki.

*

Dr. Vörös Miklós alezredes, az NKE HHK Katonai Át- és Továbbképző Központ vezetője arra emlékeztetett, hogy a törvény alapján készítendő éves minősítések alig térnek el a közszférában dolgozó civilek és a katonák esetében. Katonáknál a vezetői beosztásokra két vagy három külön pontot kell kitölteni, ami az éves fizikai felmérés és a lövészet eredményeivel egészül ki. Utóbbi kettő pontértéke kb. egyharmadát adja az elérhető pontszámnak. Ezt jogszabály határozza meg.

A közelmúltban hagyta jóvá a vezérkarfőnök négy katonai tiszti tanfolyam tematikáját, ki- és bemeneti követelményét. A bemeneti követelmények között nyelvismeret, előzetes végzettségi szint, betöltött vezetői beosztások megléte, érvényes fizikai felmérés szerepel. Mindez pszichikai állapotra való utalásokat nem tartalmaz. További fontos szempont, hogy a kiválasztó parancsnok kivel szeretne együtt dolgozni, ami adott esetben felülírhatja a felméréseket.

*

Völgyi Zoltán alezredes, a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság Védelem-egészségügyi Intézet Pszichológiai Osztály osztályvezetője szerint eldöntendő kérdés, hogy sok emberből keveset, vagy kevésből akarjuk kiválasztani a legtöbbet, mert a kettőnek eltérőek a feltételei. Másik kérdés a vezető kiválasztás. Az MH 34. Bercsényi László Különleges Művelési Zászlóaljnál azok esetében végzik évente kétszer, csoportparancsnoki szinten az *assessment centre*-vizsgálatokat, akik már átmentek a normál

alkalmasságvizsgálaton. Egy-egy csoportban négyen dolgoznak egy vezető irányításával. A vezető kiválasztása igen komoly feladat. Meglehetősen nehéz eldönteni, hogy milyen kompetenciák szükségesek a felelős döntéshez. Mindez egy nagyon hosszú értékelési folyamatot feltételez, megfelelő fókuszcsoporthal, interjúkkal, kérdőívekkel. Tizenegy kompetenciát gyűjtöttek össze, amelyek ezekre a beosztásokra vonatkoznak. Ha ezt minden egyes vezetői beosztásra ki kellene dolgozni, az igencsak idő- és költségigényes vállalkozás lenne.

*

Érdekes kérdést fogalmazott meg prof. dr. Harai Dénes ny. ezredes: Vajon ha lenne elég pénz a kiválasztásra, akkor jobb lenne a kiválasztás? Ha felveszünk valakit katonának, akkor kell a kiképzés, a céltudatos vezetés és a versenyhelyzet. Ha ez mind rendelkezésre áll, akkor *esetleg* „megteremtődik” a katona.

A kompetenciakövetelmények között szerepel a gondolkodás flexibilitása. De hogyan is mérjük ezt? Ha valakit a versenyszférában kineveznek vezetőnek, másnap már a profitnak jelentkeznie kell. Ehhez képest nálunk csak „úgy elvannak” a frissen kinevezettek...

Napoleon azt írta az emlékirataiban Murat tábornokról, hogy az illető szalonkörülmények között olyanak tűnik, mint akinek nincs agya... De a harcmezőn meg kell hajolni a tehetsége előtt! Vajon tudjuk-e mérni azokat az inflexiós pontokat a harcmezőn, a feszültségtérben, amikor egy katona, aki bátor volt, gyávává válik? És fordítva?

*

Hegedűs Henrik ny. alezredes hozzászólásában úgy vélekedett, ha tudásalapú társadalmat építünk, akkor arra kell felkészíteni a katonát, hogy ő a társadalom integráns része, aki képességeit tekintve szükségképpen mobil. Nem biztos ugyanis, hogy a haderő foglalkoztatni tudja a felső korhatárig.

Az erősségek, gyengeségek, egyáltalán a fejlődés figyelemmel kíséréséhez alkalmasságot kell vizsgálni, két-három évenkénti visszacsatolással és figyelemfelhívással.

Nem véletlenül foglalkozik az életpályamodell a vertikális és horizontális előmenetellel, ugyanis nem akar mindenki vezetővé válni. Nem az a képzés feladata, hogy minden tisztjelöltet alkalmassá tegyen a tábornokká válásra. A valódi feladat: Amíg aktív pályafutása tart, valamilyen szinten támogassuk fejlődését és az integrációját.

*

Az előadások, hozzászólások egyértelműen kifejezték, hogy jelentős tapasztalatok, komoly szakmai eredmények halmozódtak fel a haderő, a partnerszervek különböző műhelyeiben, illetve más országok hadseregeiben, amelyekre lehet és kell is építeni. Megfogalmazódott ugyanakkor, hogy a párhuzamosan dolgozó műhelyek tevékenysége nincs kellően összehangolva, ezért azok sokszor eltérő szempontok alapján és nem a kívánatos hatékonysággal végzik munkájukat.

A különböző fórumok módot adnak olyan kérdések felvetésére is, amikre hivatalos rendezvényeken nem kínálkozik lehetőség. A rendezvényen részt vevők aktivitása igazolja, hogy ezt a munkát folytatni kell (talán egy konferencián?), azzal az igénnyel, hogy a főbb gondolatok eljussanak valamennyi érintetthez és – természetesen – a döntéshozókhoz.

Tircsi Hajnal alezredes:

ELGONDOLÁS A TISZTKÉPZÉS INNOVÁCIÓJÁRÓL

„Mivel minden dolognak lelke a rend, a hadban is, kiben egész haza java, sok ezer lélek megmaradása áll, ez legszükségesebb. Ezt a rendet teszik pedig jó hadi tiszték s törvények.”
Zrínyi Miklós

ÖSSZEFOGLALÓ: A közsolgálati életpályák összehangolására vonatkozó 2011-es kormányzati döntéssel egy időben, a felsővezetői elvárások alapján megkezdődött a katonai alap- és mesterképzési szakok átalakítása. A kidolgozó munka eredményeként 2012-ben akkreditálva lett, majd a 2013/2014-es tanévtől kezdődően elindult a három új katonai alap- és mesterképzési szak. A szerző tanulmánya a 2011-ben megfogalmazott elvárások szellemiségéből kiindulva a rendszer olyan innovációját tartalmazza, mely a közsolgálati életpályamoddal és az előmeneteli követelményekkel integrált rendszert alkotva, rendszeres időközönként meghatározott képzéseken való részvétel és felkészítés által biztosítja a minőségi tiszti állományt a Magyar Honvédség részére.

KULCSSZAVAK: nemzeti tisztképzés, közsolgálati életpályamoddal, innováció, katonai felsőoktatás, tanfolyamrendszerű képzések

Magyarországon először Zrínyi Miklós (1620–1664) fogalmazta meg, hogy az ország védelme elképzelhetetlen jól képzett, elhivatott tiszték nélkül, ehhez pedig szükség van nemzeti tisztképzésre. Ezt követően II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) törekvéseiben bukkantak fel a képzés intézményesítésének igényei, majd 1808-ban I. Ferenc császár uralkodása alatt a magyar országgyűlés elfogadta a magyar tisztképzésről szóló törvényjavaslatot, amelynek eredményeként először Vácon, majd Pesten kezdték meg az ún. Ludoviceum felállítását, amely csak 1848-ban kezdte meg rövid ideig tartó működését. Az elmúlt majd két évszázadban a nemzeti tisztképzés sokszor, ha lehet ezt mondani, túl sokszor lett átalakítva, és ezek a változások nem mindig hoztak pozitív eredményt.¹

Az elmúlt évek, évtizedek haderő-átalakítási elképzelései, doktrinális változásai természetesen nem hagyták érintetlenül a tisztképzés rendszerét sem, hiszen a sorozott tömeghadsereg tisztigényeit kiszolgáló szemléletet felváltotta a specializálódott, jóval kisebb létszámú, de széles körű ismereteket biztosító, minőségi képzés iránti igény. A XXI. századi hadviselés körülményei, az információrobbanás, a tudományos és technikai fejlődés eddig még nem tapasztalt üteme megkövetelte, hogy alkalmazkodjunk a változásokhoz, és feleljünk meg az új kihívásoknak, vagyis széles látókörű, az adott szakterületen mind mélyebb ismeretekkel rendelkező tisztakat képezzünk a honvédség és az ország számára.

A közsolgálati életpályák összehangolására vonatkozó kormányzati döntés alapján született meg a honvédelmi tárca felsővezetőinek az az elvárása, hogy a nemzeti tisztképzést át kell alakítani úgy, hogy a képzésből kikerülő fiatal tiszték szakmai és katonai tudása

¹ Csikány Tamás: A magyar katonai felsőoktatás 200 éve – dióhéjban, 76.

olyan szintű legyen, ami alkalmassá teszi őket a Magyar Honvédség (a továbbiakban: MH) alaprendeltetéséből és szövetségi kötelezettségekből fakadó NATO-, EU-, ENSZ- és egyéb fegyveres és nem fegyveres feladatok ellátására.

A tisztképzés modernizációjára vonatkozó elgondolásom, a 2011-ben megfogalmazott elvárások szellemiségéből kiindulva a rendszer olyan innovációját tartalmazza, amely – a közszolgálati életpályával és előmeneteli követelményekkel való integrált rendszert alkotva – rendszeres időközönként, adott képzéseken való részvétel és felkészítés által biztosítja a minőségi tiszti állományt a Magyar Honvédség részére.

A TISZTKÉPZÉS JELENLEGI HELYZETE

2011-ben a honvédelmi miniszter feladatszabása alapján, a szakmai felelős szervezetekkel együttműködésben megkezdődött a nemzeti tisztképzés átalakítása. A munka eredményeként a rendszert 2012-ben akkreditálták, majd a 2013/2014-es tanévtől a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karán elindult három új katonai alap- és mestertképzési szak, illetve elkezdődött a tiszti előmenetelhez kapcsolódó tanfolyamrendszerű képzések újragondolása.

Az új típusú alapszakokon a következő specializációkon folyik a képzés.

Katonai vezetői szakon belül:

- lövész
- tüzér
- harckocsizó
- felderítő
- műszaki
- légvédelmi rakétatechnikai
- vegyvédelmi specializáció

Katonai logisztika szakon belül:

- haditechnikai
- hadtáp
- katonai közlekedési specializáció

Katonai üzemeltetés szakon belül:

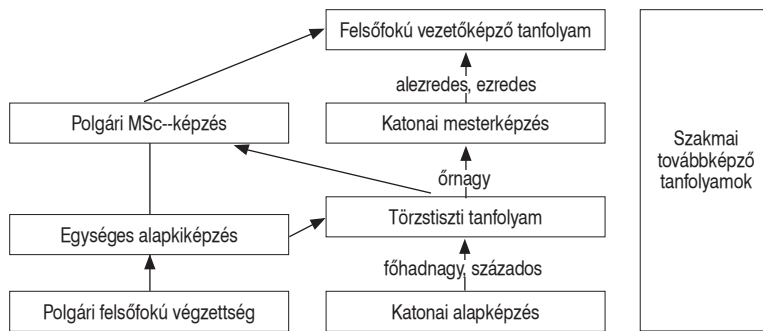
- híradó
- katonai informatika
- rádióelektronikai felderítő és elektronikai hadviselés
- repülésirányító
- katonai repülőműszaki specializáció

A három katonai alapszakra épülve akkreditálták a három katonai mesterszakot, melyek kétszemeszteres nappali képzési formában működnek.

A katonai alap- és mesterszakok mellett meghatározták a tanfolyamrendszerű képzések szintjeit és elemeit, mely „statikus” tanfolyamrendszerű felkészítések közül – itt részletezni nem kívánt okok miatt – csak a törzstiszti és felsőfokú vezetőképző tanfolyamot indították be.

ELGONDOLÁS A TISZTKÉPZÉS INNOVÁCIÓJÁRÓL

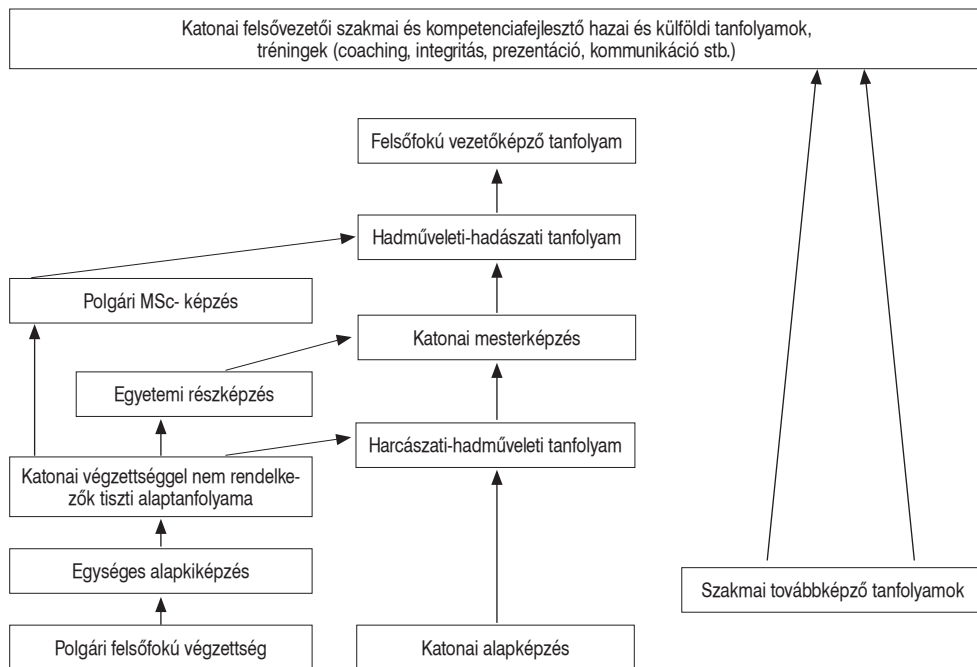
A kormányzat célul tűzte ki, hogy a honvédséget minden tekintetben alkalmassá tegye Magyarország Alaptörvényében és a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvényben

1. ábra A tisztképzés jelenlegi felépítése (Készítette a szerző)

(honnvédelmi törvény) rögzített alapvető kötelességének teljesítésére, a haza védelmére és az önkéntes kötelezettségvállalásokon, felajánlásokon alapuló feladatok ellátására. Ezen célok elérése érdekében egy új, a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználását támogató képzési rendszer kidolgozása vált szükségessé. Az új képzési rendszer kialakításánál arra kell törekedni, hogy az magában foglalja a szerződéses legénységi állomány előmenetelét biztosító altiszti alap- és szakmai tanfolyamokat, a katonai alap- és mesterképzési szakokat, a horizontális és vertikális előmenetelt biztosító tanfolyamrendszerű képzéseket, valamint a katonai felső vezetés kompetenciafejlesztő tréningjeit.

A nemzeti tisztképzés gyakorlatorientáltabbá és ezáltal hatékonyabbá tétele érdekében 2014. II. félévében megkezdődött a jelenlegi képzési rendszer átvilágítása. A munka legitím méte érdekében született meg a tisztképzés felülvizsgálatával kapcsolatos feladatokról

2. ábra A tisztképzés megújított rendszerének sematikus felépítése (Készítette a szerző)

szóló 66/2014. (HK 9.) HM KÁT–HVKF együttes intézkedés. A HM KÁT–HVKF együttes intézkedés részletesen szabályozta a jog- és hatásköröket, illetve az intézkedés alapján létrehozottak egy szakmai irányító munkacsoportot, melyben a tisztképzésben érintett szakmai felelősök és különböző, stratégiai szintű szervezetek, valamint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar képviselői vettek részt. A munkacsoport fő feladataként a tisztképzés innovációjára vonatkozó koncepció kidolgozását határozták meg. Vezetői feladatszabás alapján a munkacsoport tevékenységének koordinálása, a rendszeres időközönként elkészített és felterjesztett jelentések összeállítása jelen tanulmány szerzőjének, mint a munkacsoport titkárának, volt a feladata.

A több hónapos kidolgozó munka alapját részben a 2014. június 19-én megtartott, a tisztképzés tapasztalatait feldolgozó konferencián elhangzott és meghatározott szempontok, részben pedig a szakmai felelős szervezetek, valamint a katonai szervezetek parancsnokai által megfogalmazott elvárások adták. A javaslatok további megalapozása érdekében a HVK Személyzeti Csoportfőnökség szervezésében 2014 novemberében MH-szintű „Fiatal tisztek konferenciájá”-ra került sor, az ott elhangzott észrevételek szintén beépültek a koncepcióba.

A munkacsoport által a miniszter részére készített jelentés rögzítette: a nemzeti tisztképzés jelenlegi rendszere, valamint a képzési struktúra jól szolgálja, alap- és mesterképzésben egyaránt, a honvédelmi és katonai felső vezetés által meghatározott – a műveleti parancsnokok és a szakterületi parancsnokok képzését, felkészítését biztosító – képzési és kimeneti követelményekben lefektetett elvárásokat.

A képzési rendszer innovációjára tett javaslatok célja, hogy gyakorlatorientáltabbá váljon a tisztképzés keretében folyó első tiszti, illetve magasabb parancsnoki beosztásra történő felkészítés.

Az új képzési rendszer elemeit úgy határozták meg, hogy azok biztosítsák az előmenetelt, illetve a folyamatos katonai, szakmai továbbképzést a tisztek számára úgy, hogy rendszeres időközönként vegyenek részt iskolai keretek között képzésen, továbbképzésen.

A tisztképzés innovációjára vonatkozó elképzelések szervesen illeszkednek a most kialakítandó életpályamodellben leírt horizontális és vertikális előmeneteli renndhez kapcsolódó képzési és vizsgakövetelményekhez.

A Magyar Honvédség tisztképzése magában foglalja a hon védelméhez kapcsolódó mindazon tudás és ismeretanyag elsajátításának rendszerét, amely a karrier teljes vertikumában a katonai hierarchiában elfoglalt beosztásnak és a viselt rendfokozatnak megfelelően készíti fel a tisztet alaprendeltetéséből adódó feladatainak ellátására.

Ebben a struktúrában a tisztképzés tanfolyamrendszerű képzései a katonai alap- és mesterképzésére épülve, azokat kiegészítve teremtik meg a tiszti állomány folyamatos képzésére, illetve az MH humánerőforrás-gazdálkodásának hatékony támogatására, a kiválasztási pontok meghatározására irányuló feltételeket.

Ahhoz, hogy a tisztképzés rendszere valóban hatékony legyen, ugyanakkor teljesítse a humánstratégia és az életpályamodell szabályrendszerével történő harmonizációt, továbbá megalapozza a *vezetőkiválasztás objektív feltételeit*, mind az egyénnek, mind a szervezet vezetőjének időben meg kell hoznia a karrier tervezése szempontjából elengedhetetlen, a szervezet képességeinek megtartására és fejlesztésére, rövid és hosszú távon hatást gyakorló döntéseket.

A tisztképzés gerincét alkotó fő képzési vonal nem lehetőség, hanem *követelmény* kell hogy legyen! Ezt a fő képzési vonalat egészítik ki és árnyalják a hosszabb-rövidebb idejű át- és továbbképzések, amelyek egy adott beosztás ellátásához szükségesek, vagy egyéb speciális készségek, kompetenciák elsajátítását teszik lehetővé.

A katonai mesterképzés a katonai alapképzés és a felsőfokú vezetőképző-tanfolyam a magyar felsőoktatás részét képező, államilag elismert felsőfokú (alap- vagy mesterszintű) végzettséget adó képzési formák. A vezetői feladatszabás alapján a jelenlegi felsőfokú vezetőképző tanfolyamot szakirányú továbbképzési szakká kell átalakítani, így az szintén államilag elismert szakképzettséget fog adni a 2016/2017-es tanévtől kezdődően.

A katonai mesterszakok bemeneti követelményeit, a felsőoktatást szabályozó jogszabályokkal összhangban úgy határozták meg, hogy csak azok vehetők fel a képzésre, akik katonai alapidiplomával rendelkeznek. Az elmúlt időszak tapasztalatai alapján nyilvánvalóvá vált, hogy meg kell teremteni a képzésen való részvétel lehetőségét azok számára is, akik bár polgári felsőoktatási intézményben szereztek a felsőfokú végzettségüket, de előmenetlülkhoz szükséges a katonai mesterdiploma. A polgári végzettséggel rendelkezők felvételi kredithiányát úgy lehet pótolni, ha részt vesznek az úgynevezett egyetemi részképzésen. A hatályos jogszabályok lehetővé teszik, hogy az egyetem indítson ilyen részképzést, ami két szemeszter idejű, levelezőrendszerű és mintegy 60-70 kredit értékű. Ez a képzési forma nem ad államilag elismert végzettséget, de lehetőséget teremt a katonai mesterképzésre történő felvételre.

A tisztii állomány vertikális előmeneteléhez kapcsolódóan jelenik meg a törzstiszti tanfolyamot felváltó harcászati-hadműveleti tanfolyam, és a bizonyos alezredesi beosztásokhoz előírt hadműveleti-hadászati tanfolyam.

A harcászati-hadműveleti tanfolyam az első fázisában összhaderőnemi alapú, majd haderőnemi specifikációjú, harcászati szintű parancsnok- (századparancsnok) és törzstiszti- (műveleti törzs) képzés. A tanfolyam olyan szakmai és vezetői kompetenciák elsajátítását tudja biztosítani a főhadnagyi rendfokozatot viselő állomány számára, amelyek elengedhetetlenek a Magyar Honvédség századosi rendfokozattal rendszeresített beosztásaihoz. Álláspontom szerint, hasonlóan más hadseregek képzési és előmeneteli rendszeréhez, ezt a tanfolyamot kötelezően elő kell írni a századosi előléptetés feltételeként.

A tanfolyamrendszerű képzések következő előmenetelhez kapcsolódó eleme a hadműveleti-hadászati tanfolyam, amely célja nem más, mint összhaderőnemi, hadműveleti-hadászati szintű (műveleti parancsnok) vezetőképzés. A tanfolyamon elsajátítandó tudásanyag a dandárszinttől indul, legfontosabb szegmense a hadosztály, de rálátást ad a (multinacionális) hadtestszintre. Tananyagtartalmában a katonai mesterképzésben elsajátított tudásanyagra épít. Jelenleg folyamatban van azoknak az alezredesi rendfokozattal rendszeresített beosztásoknak a – szakmai felelősök által történő – meghatározása, melyekhez jogszabályban előírtként megjelenik ezen tanfolyami végzettség.

A 2011-es statikus tanfolyamokra vonatkozó miniszteri döntésben a felsőfokú vezetőképzés kétszintű tanfolyamként lett meghatározva. Akkor, tekintettel az MH képzési igényeire, csak a felsőfokú vezetőképző tanfolyam került kialakításra.

A koncepcióban új elemként jelenik meg a polgári felsőfokú végzettséggel tisztii állományba vettek tisztii alaptanfolyama, melynek célja a hiányzó katonai, tisztii, valamint katonai szakmai kompetenciák biztosítása. Ezzel az új tanfolyammal egy régi hiányosságot szüntethetünk meg, hiszen eddig csak a kötelező egységes alapkiképzésen kellett ennek az állománynak részt vennie, de az nem biztosította az elvárt tisztii kompetenciákat.

ÖSSZEGZÉS

A tudásalapú társadalom megköveteli az „élethosszig tartó tanulás” alkalmazását, a már elsajátított ismeretek folyamatos bővítését, megújítását. A haderő előmeneteli rendje, a

sikeres katonai karrier megalapozása szükségessé teszi a vezetői és a szakmai ismeretek, készségek állandó bővítését.

Az átalakulások közel négy éve után – az NKE fejlődési irányainak meghatározásával párhuzamosan – azonban érdemes bizonyos kérdéseket újra feltenni és megválaszolni annak érdekében, hogy minden tekintetben, illetve rövid, közép- és hosszú távon is a tisztképzés érdekei érvényesüljenek.

Az új alapképzési szakok képzési követelményei a szakmai felelős szervezetek által megadott kritériumok alapján lettek kialakítva és jóváhagyva. A katonai üzemeltetési és a katonai logisztikai alapképzési szakokon belül a specializációkat (a régi típusú tisztképzésben a szakirányok) határozták meg, hogy azok lefedik az első tiszti beosztásokhoz előírt szakmai követelményeket, tehát az adott szakon végzettséget szerzők alkalmasak az első szaktiszti beosztás betöltésére.

A tisztképzés fentiekben vázolt megújított rendszere – álláspontom szerint – biztosíthatja a Magyar Honvédség számára, hogy a képzésben részt vevők olyan kompetenciákat és ismeretszinteket sajátítsanak el, melyek birtokában – beosztásuk szintjének megfelelően – Magyarország stratégiai céljainak és az országvédelem érdekeinek megfelelően lesznek képesek ellátni feladataikat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 79/2011. (VII. 29.) HM utasítás „A Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012–2021 közötti időszakra” kiadásáról. Honvédelmi Közlöny, CXXXVIII. évfolyam, 12. szám, 2011. szeptember 11.
- Csikány Tamás: *A magyar katonai felsőoktatás 200 éve – dióhéjban*. Nemzet és biztonság, 2008. november.
- Göcze István: *A tudományelmélet és kutatómódszertan alapjai – A tudományos kutatás és publikálás*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2010.

Mező András alezredes – Bakos Tamás őrnagy:

ÚJ SZÓTÁR SEGÍTI A MAGYAR NEMZETI KATONAI TERMINOLÓGIA EGYSÉGES HASZNÁLATÁT

ÖSSZEFOGLALÓ: A Honvéd Vezérkar főnöke 2013. március 4-én a 93/2013. sz. intézkedésével rendelte el az MH Kiképzési és Doktrinális Központ jogelődsszervezete, az MH Vezetési és Doktrinális Központ parancsnoka felé a Katonai terminológiai értelmező szótár elkészítését. A szótár célja a nemzeti katonai terminológia egységes, a NATO-szabványoknak megfelelő és normatív használatának kialakítása. A szerzők mint a kidolgozócsoporthoz tartozók az új szótár elkészítésének előzményeit, a kidolgozás elveit és munkafolyamatát mutatják be az olvasóknak.

KULCSSZAVAK: nemzeti egységes katonai terminológia, NATO-szabványoknak való megfelelés, szakszókincs megújítása

A SZÓTÁR LÉTREHOZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

A Zrínyi Katonai Kiadó (ma Zrínyi Kiadó) több, kisebb terjedelmű szakszógyűjtemény megjelentetése után 1972-ben adta ki először a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia szerzői munkaközössége által összeállított, 2000 szavas *Katonai értelmező szótárt*. A később még két alkalommal, egyre bővülő címszóállománnyal elkészült munka jelentősége abban állt, hogy ugyanebben az időszakban adták közre magyar nyelven, nyolc kötetben a 11 ezer címszót tartalmazó *Szovjet katonai enciklopédiát* is. Így a szótár nem (csak) egyfajta olvasóbarát kivonata volt a szovjet-orosz katonai terminológiának, de lehetőséget hordozott a tekintetben, hogy megteremtse az egyre önállóbbá váló magyar katonai gondolkodás fogalmi alapjait is. Míg a *Katonai értelmező szótár* valóban csak egy szűkebben értelmezett szótár volt, az 1985-ben kiadott *Katonai lexikon* tovább bővítette az ambíciókat, már tudományos magyarázattal is kiegészítette a meghatározásokat, valamint igyekezett rendszerbe foglalni a magyar katonai szakkifejezéseket. Ez a lexikon már 6000 címszót tartalmazott, és elkészítésében (szerkesztésében, megírásában, lektorálásában) összesen 73-an vettek részt. Az ezt követő tíz évben nem jelent meg katonai témájú lexikon vagy szótár. 1995-ben, a rendszerváltozás után meglepően gyorsan elkészült egy enciklopédia a Magyar Hadtudományi Társaság gondozásában, a *Hadtudományi lexikon*. A mű ugyan szerényen lexikon néven jelent meg, de terjedelme és a címszavak kidolgozásának mélysége miatt bizvást állíthatjuk, hogy valóban nem lexikon, hanem enciklopédia, mint ahogy azt a szerkesztőbizottság előszavában is elismerte. A közel 150 tagú szerkesztői, fordítói, illetve szerzői közösség összesen 4700 szót dolgozott fel 1600 oldalon.¹

Magyarország – akkoriban küszöbönálló – NATO-hoz való csatlakozása azonban sokkal inkább azt követelte meg, hogy a Magyar Honvédség minél hamarabb sajátítsa el a mindennapi katonai együttműködéshez nélkülözhetetlen NATO-szabványos alapszavakat.

¹ Hadtudományi lexikon II. kötet. Főszerkesztő: Szabó József. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, 1579.

1996-ban készült el a Honvéd Vezérkar Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport gondozásában a kétnyelvű, angol–magyar *NATO szakkifejezések és meghatározások szógyűjteménye*, mely az AAP-06 „U változat” fordítása volt. A szógyűjtemény célja igen korlátozott volt, mindössze a NATO-dokumentumok, illetve más angol nyelvű katonai szakszövegek fordításánál az angol katonai szakkifejezések egységes értelmezésére törekedett.

A NATO-csatlakozás előkészítésével azonban felmerült a magyar katonai szakszókincs megújításának igénye. Ugyanis a politikai előkészületekkel párhuzamosan megindult a katona szakma felkészülése is. A gondolkodás megváltoztatásának része volt a doktrinális megújulás, melynek kezdetektől fogva kiemelt területe volt a magyar katonai szakmai nyelv korszerű és NATO-szabványos aktualizálása, mert a megfelelő és egységes terminológia kialakítása nélkül a Magyar Honvédség képtelen a szövetség közös elveinek megértésére és elfogadására.² A NATO-csatlakozást követően megfogalmazott igény a magyar katonai szókészlet megújítására sajnos még 2009-ben sem valósult meg, pedig a közös terminológia, a harcászati, hadműveleti és hadászati fogalmak azonos értelmezése nemcsak belső ügyünk, hanem a szövetséggel történő hatékony együttműködésünk egyik kulcskérdése is.³ A problémát az okozza, hogy a magyar katonai gondolkodás a NATO-csatlakozás idején már rendelkezett egy vitathatatlanul logikus és összefüggő szakszókincsel, mely lényegében már szakított a szovjet-orosz enciklopédikus tradíciókkal, bár a hozzá való kötődése még a mai napig kimutatható. A frissen érkezett és miénktől teljesen eltérő szemléletet tükröző angol szakszavak ellenállást ébresztettek azokban a tisztekben, akik túlságosan ragaszkodnak a már elsajátított ismereteikhez.

A katonai nyelvezet megújításának igényével lépett fel a *Katonai kislexikon* „ezres”⁴ sorozata, melynek utolsó, legtekintélyesebb tagja 2007-ben jelent meg 4000 címszóval, elkészítésében pedig 120 fő vett részt. A *Katonai kislexikon 4000* című kiadvány bevezetője leszögezte: a Magyar Honvédség előtt álló kihívásoknak csak nemzetközi együttműködés keretein belül lehet eleget tenni, és az együttműködés szükséges feltétele a katonai szaknyelv harmonizálása az EU- és a NATO-országokkal is.⁵ A kislexikon bár sehol sem említi meg a szövetségi terminológiai harmonizáció szabványosításának kiadványát, de számos helyen kimutatható az AAP-6 hatása. Sajnos a kiadvány széles körű elterjedtsége és kiváló marketingje ellenére sem oldotta meg a magyar terminológia alapvető problémáját, nevezetesen azt, hogy 20 év után sem rendelkezünk olyan dokumentummal, mely egyértelműen és normatív jelleggel írja elő a katonai szókincs egységes és szakszerű használatát.

A SZÓTÁR ELKÉSZÍTÉSÉNEK ELVEI

A szótár elkészítésének szervezésében és bonyolításában, valamint az összegző és döntéselőkészítő munkában mindössze hat ember vett részt. Elveink a következők voltak:

² Nagy Sándor – Zakariás Győző: A katonai doktrínák kidolgozásának helyzetéről. *Hadtudomány*, IX. évfolyam 3–4. szám, 1999. december.

³ Dr. Krajnc Zoltán: A doktrinális irodalom fejlesztésével kapcsolatos lehetséges stratégiák elemzése. OTKA 67890 kutatási zárójelentés, 2009. 22. Az MTA könyvtárának repozitóriuma. <http://real.mtak.hu/2682/> (Letöltés időpontja: 2015. 02. 24.)

⁴ 2000-ben jelent meg a *Katonai kislexikon 1000*, majd 2001-ben a 2000, 2004-ben a 3000.

⁵ *Katonai kislexikon 4000* (Nytsz: 4/241). A HM Hadműveleti és Kiképzési Főosztály kiadványa, Budapest, 2008, 14.

- Szótárt készítünk és nem lexikont!
- A korábbi forrásokra támaszkodunk, azokat alkalmazzuk.
- Szabványos terminológiai munkát végzünk:
 - a magyar helyesírás szabályainak következetes érvényesítése,
 - konzervatív nyelvi szemlélet,
 - törekszünk következetesen, érthetően, tömören fogalmazni.
- A szótár normatív lesz, azaz a vezérkarfőnök rendeli el alkalmazását.
- A szakkifejezések szinonimáit osztályozzuk annak elfogadottsága és szabványossága szerint.

Szótár. Látszólag mellékes apróság a kiadvány megnevezése, de ez részünkről tudatos választás volt. A visszatérés a '70-es években elkészült munkákra használt „szótár” megnevezéshez azt az alapállásunkat tükrözi, hogy mi kizárólag azt a minimális információt közöljük minden egyes címszónál, mely tartalmazza mindazt, ami a szóban forgó fogalmat megkülönbözteti bármilyen mástól. Fontos az is, hogy mint szótárszerkesztők nem foglaltunk állás semmilyen szakmai vitában, az általunk közölt terminológia nem forrása és nem módosítása a lefektetett politikai és doktrinális elveknek. A mi feladatunk az volt, hogy az MH igényei alapján összeállított címszavak meghatározását felkutassuk és összekapcsoljuk őket. Igyekeztünk tehát a meghatározásokat úgy elkészíteni, hogy azok csak egyetlen mondatra szorítkozzanak, és ha a megértéshez valóban nélkülözhetetlen bizonyos járulékos információ, példa stb., akkor a meghatározást követően külön megjegyzésként tettük azt hozzá.

Források. A fenti elv miatt nem törekedtünk önálló szócikkek elkészítésére. Egyetlen alkalommal tettünk kivételt: sok műszaki szócikknél merült fel ugyanis, hogy az „elműködik” szó még nincs definiálva, így hát elkészítettük azt. Ettől az egy új kifejezéstől eltekintve azonban mindenhol a korábbi terminológiai források felhasználásával szerkesztettük a szótárt. Elsődleges forrásnak tekintettük az MH által rendelkezésünkre bocsátott Integrált Terminológiai Adatbázist⁶ (ITAB) és a Magyar értelmező kéziszótárt. Az adatbázis magában foglalja az AAP-6 szövetségi kiadvány magyar fordítását, valamennyi jóváhagyott doktrína fogalmát és meghatározásait, valamint az MH Műveleti Szabványosítási Bizottság által elfogadott kifejezéseket. Másodlagos forrásként vettük figyelembe a *Katonai értelmező szótár*, a *Katonai*, valamint a *Hadtudományi lexikon* szócikkeit. Tekintettel arra, hogy a két utóbbi dokumentumot más szemlélettel írták meg, és a korabeli szerzők nem tartották magukat a tömörség követelményeihez, nagyon nehéz volt a néhol terjedelmes tudományos értekezéseket egyetlen rövid, frappáns mondattá „visszanyesni”.

Szabványok. A szótár elkészítésénél törekedtünk a lehető legszabályosabb kidolgozásra. A szócikkek kimunkálásánál a 2013. május 10-én megjelentetett Katonai helyesírási szótár ajánlásait vettük figyelembe. Ugyanakkor törekedtünk a hagyománytiszteletre és a stabilitásra, ezért a már rögzült írásmódokat, szófordulatokat tiszteletben tartottuk.

Normativitás. Szótárunk elkészítésekor kifejezett cél volt, hogy az a nemzeti katonai terminológia egységes, NATO-kompatibilis és normatív használatát elősegítse. A szótár kidolgozásáról rendelkező vezérkarfőnöki parancs⁷ egyértelműen meghatározta, hogy az elkészülő segédanyag felhasználói az MH teljes személyi állományának tagjai és a katonai fogalmakat használó szakemberek lesznek.

⁶ Hivatalos rövidítése: TAB, elérhető az MH Központi Doktrinális Adatbázis (KDaB) honlapján.

⁷ 93/2013. sz. HVKF-parancs.

Szinonima. Számos alkalommal fordulhat elő, hogy ugyanannak a fogalomnak a megjelenítésére több megnevezés is kínálkozik. A szinonimák használata a katonai szövegekben általában kerülendő, de előfordulhatnak olyan rokon értelmű szavak, melyeknek adott szövegkörnyezetben mégis elsőbbséget kell adni. A hasonló jelentésű szavak között egyértelmű hierarchiát az MH Integrált Terminológiai Adatbázis alapján állapítottuk meg aszerint, hogy mennyire alkalmas a fogalom kifejezésére. A legmagasabb kategória az úgynevezett „egyezményes” terminológia, mely az esetek döntő hányadában pontosan és egyértelműen jelöli az adott gondolatot. Az ITAB-ból átvett valamennyi kifejezést egyezményes jelöléssel láttunk el, melyet a meghatározások után zárójelbe tett „E” betű jelöl.

A SZÓTÁR ELKÉSZÍTÉSÉNEK ÁLLOMÁSAI

A *Katonai terminológiai értelmező szótár* kidolgozására létrejött testület első ülését 2013 áprilisában tartotta. A kidolgozócsoport tagjait alkották: a HVK által felkért prof. dr. Szabó Miklós ny. altábornagy, akadémikus és dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (a bizottság elnöke), valamint az általa bevont külső szakértők: dr. Berka Marianne terminológus, szótárkészítő, Fóris Ágota terminológus, szótárkészítő, az MH KDK jogelődjének kijelölt szaktisztjei, Mező András alezredes és Bakos Tamás őrnagy, valamint Benkő Krisztina koordinátor (Zrínyi Kiadó). Az első ülésen a kidolgozócsoport tagjai megállapodtak a munkavégzés elveiben, majd az ülést követően létrehozták a korábbi lexikonok és szótárak teljes szócikk-állományának listáját.

A lista összeállítása a meglévő nyomtatott formátumú anyagok⁸ digitalizálásával kezdődött. A szkennelés és a szoftveres szövegfelismertetés után bár szerkeszthető állapotú, de még ömlesztett karaktorsorozatokat kaptunk, melyek szétválogatása szócikkekre nagyrészt egyenként történt. A digitalizálás folyamán rengeteg karakterhibát kellett kiszűrni, ezek javítása szinte minden munkafázisnak része volt. A szétválogatás után már egyszerűbb feladat volt a szócikkeket, meghatározásokat táblázatba helyezni és ellátni a kapcsolódó információkkal. Az így elkészült táblázatok már szűrhetőek voltak a kiadás dátuma, a megjelenés helye, rövidítése, szinonimája alapján is.

Az így előkészített táblázatokat a munkacsoport szakértői kezdték el feltölteni azokkal a pluszinformációkkal, melyek a szótár végleges kialakításához voltak szükségesek: kategória (pl. egyezményes), szakterület, megjegyzések. A megjegyzések képezték a további munkához elengedhetetlen információkat egy adott szócikkel kapcsolatban, javaslatokat egy meghatározás módosítására, esetleg egy szócikk – elavultsága miatti – törlésére.

A következő feladat az elkészült szócikklista szakterületeknek megfelelő szétszedése volt. Az egyszerűnek tűnő munka 2013. szeptemberig tartott. Az ilyen technikai jellegű feladatok elsősorban a KDK állományára hárultak. Az első lista közel 16 ezer szót tartalmazott, melyet szakterületenként bontva Excel formátumban megküldtünk véleményezésre a HM, HVK és MH valamennyi szervének. Az ún. első körös szakvéleményezés nem járt teljes eredménnyel, mivel a felkért katonai szervezetek közül többen semmilyen választ, bedolgozást nem adtak, tettek. Felső szintű feladatszabás alapján ún. második körös szakvéleményezésre lett küldve az összeállított szócikkanyag, továbbra is kevés eredménnyel. A véleményezés során arra vártunk választ, hogy szükség van-e az adott kifejezésre a szótárban, illetve annak meghatározása megfelel-e a szakmai szervezetnek. A hatalmas

⁸ Nem állt rendelkezésünkre megfelelő digitális formátumban sem a KÉSZ, sem a Hadtudományi lexikon.

szóanyag sokkal nagyobb kihívás elé állította a véleményezésre felkért szervezeteket, mint azt elsőre sejtettük. Többszöri határidő-módosítás után is csak a szakszavak feléről érkezett értékelhető vélemény. A szerkesztőbizottság kezdeményezésére ezért sor került a harmadik körös szakvéleményezésre a tudományos kutatóhelyek, valamint a Magyar Hadtudományi Társaság (MHTT) szakembereinek bevonásával. Ez a munkafázis már sokkal több szakmai bedolgozást eredményezett. 2014 májusában a kidolgozócsoport nem számítva már további észrevételekre, 7200 szócikk esetében önálló döntést hozott. A beérkezett javaslatok feldolgozása, a redundanciák kiiktatása után kialakított szócikk-szótáranyag lett a szótárszerkesztői munkafázis alapjául elfogadásra benyújtva 2014 júliusában a vezérkarfőnök-helyetteshez.

A beérkezett vélemények, illetve a kidolgozócsoport döntései nyomán kialakított és felterjesztett szócikk-szótáranyagot a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese 2014 augusztusában a szótárszerkesztői munka alapjául írásban jóváhagyta, erről – a szótár kiadása érdekében szükséges kiadói munkavégzés megkezdése érdekében – a Zrínyi Kiadó vezetőjét értesítette.

2014 szeptemberében megkezdődött a kiadónál a véglegesnek tekinthető, jóváhagyott alapszócikklista betűnkénti szerkesztése. A véleményezések és javaslatok alapján a szerkesztői munkacsoport betűnként pontosította a szócikkek különféle adattípusait, úgymint a megnevezést, a szakterületet, a szinonimákat, a kapcsolódó kifejezéseket, az angol megfelelőt, a rövidítést angolul és magyarul, és végül a megjegyzést. Ezután következett a legnagyobb kihívást jelentő munkafázis: valamennyi szócikk kritikus végigolvasása, a fogalmazási és tartalmi pontatlanságok feltárása, kiküszöbölése. Ez a munkafázis 2015 márciusára fejeződött be.

A munkacsoport által megjelölt forrásokon kívül a katonai szakterületek képviselői 3285 szócikkhez küldtek véleményt, javaslatot, így összesen mintegy 14 000 szócikk ment végig a munkafázisokon. Többszöri szerkesztés, javaslat, módosítás után a végleges verzióban 8417 szócikk maradt 28 szakterületről.

ÖSSZEFOGLALÁS

A *Katonai terminológiai értelmező szótár* elkészítésének célja az volt, hogy megteremtse az MH egységes szakszókincset, és ezzel hozzájáruljon a doktrinális irodalom megújításához is. A HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Közhasznú Szolgáltató Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó menedzselésével dolgozó munkacsoport rendkívül költség- és humánerőforrás-kímélő módon oldotta meg a feladatot. A létrejött szótár megőrizte a korábbi lexikonok eredményeit, azokra támaszkodott. Ugyanakkor összekapcsolta azokat az MH szabványos terminológiáját tartalmazó dokumentumaival, így azokon már túl is lépett, meghaladta azokat, egyfajta szintézist hozott létre. Húsz év után végre megszületett az a szótár, mely összeköti a magyar és a szövetségi fogalomrendszert.

Magunk és a munkacsoport nevében ezúton mondunk köszönetet mindazoknak, akik tevőlegesen részt vettek ebben a munkában, véleményükkel, tanácsaikkal segítették a szótár létrejöttét.

FELHASZNÁLT IRODALOM

C-M(2003)37 NATO Policy for the Standardization of Terminology.

C-M(2005)0023 Directive on the NATO Terminology Programme.

- C-M(2007)0023 Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology.
- Katonai kislexikon 4000 (Nytsz: 4/241). A HM Hadműveleti és Kiképzési Főosztály kiadványa, Budapest, 2008, 14.
- Dr. Krajnc Zoltán: *A doktrinális irodalom fejlesztésével kapcsolatos lehetséges stratégiák elemzése*. OTKA 67890 kutatási zárójelentés, 2009, 22. Az MTA könyvtárának repozitóriuma. <http://real.mtak.hu/2682/>
- Magyar értelmező kéziszótár. Főszerk.: Pusztai Ferenc. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2003.
- MH Összhaderőnemi Doktrína 3. kiadás. Magyar Honvédség, 2012.
- MH Kiképzési Doktrína. Magyar Honvédség, 2012.
- Nagy Sándor – Zakariás Győző: *A katonai doktrínák kidolgozásának helyzetéről*. Hadtudomány, IX. évfolyam, 3–4. szám, 1999. december.
- Szabó József (főszerk.): Hadtudományi lexikon I–II. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. ISBN 963 04 5228 6

Balla Tibor alezredes:

VÁROSTROM AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ OROSZ FRONTJÁN. PRZEMYŚL, 1914–1915

ÖSSZEFOGLALÓ: A XX. század őskatasztrófájának tartott első világháború számos nagy csatájának sorából mindenképpen kiemelésre méltó – tragikus befejezése ellenére – a przemysli erődrendszer védelmének története. A magyarokat száz év távlatából is különösen sok emlék fűzi ahhoz, hiszen a védők nagyobbik része 1914 őszétől 1915. március végéig magyar kiegészítésű (honvéd és népfelkelő) ezredekben küzdött falai között.

KULCSSZAVAK: jelentős erődrendszer, Tamásy Árpád altábornagy, Hermann Kusmanek gyalogsági tábornok, Przemysl első, második és harmadik ostroma

A Galícia középső részén található 40 000 lakosú Przemysl stratégiailag fontos fekvésének köszönhető, hogy az 1850-es évektől megindult tábori, majd az 1878-ban elkezdett állandó erődítési munkálatok révén az Osztrák–Magyar Monarchia és (a francia Verdun és a belga Antwerpen után) egyben Európa harmadik legjelentősebb erődrendszerének központjává vált, amely az orosz hadsereg egyik vélhetően fő előrenyomulási irányában, a San folyón átvezető hidakat védelmezte. A kiépítésnek jelentős lökést adott az 1877-ben kitört orosz–török háború, illetve az azt követő tíz évben a hadvezetés által rendelkezésre bocsátott 5,5 millió forint.¹ Az erőd építési költségei összesen mintegy 52,5 millió koronára rúgtak.

Przemysl az övvarák csoportjába tartozott, ami azt jelentette, hogy az erődítés övszerűen vette körül a megvédendő területet. Az első világháború kitérésekor az erőd három védelmi vonallal rendelkezett. Közülük csupán az összesen mintegy 150 km² területű várat körülvevő, 45 km hosszú öv vonal volt megfelelő mértékben kiépítve, amely 17 állandó överődből, 12 köztes erődből, hat előerődből, 11 állandó ütegből, két állandó gyalogsági sáncból, továbbá két állandó gyalogsági támpontból állt.

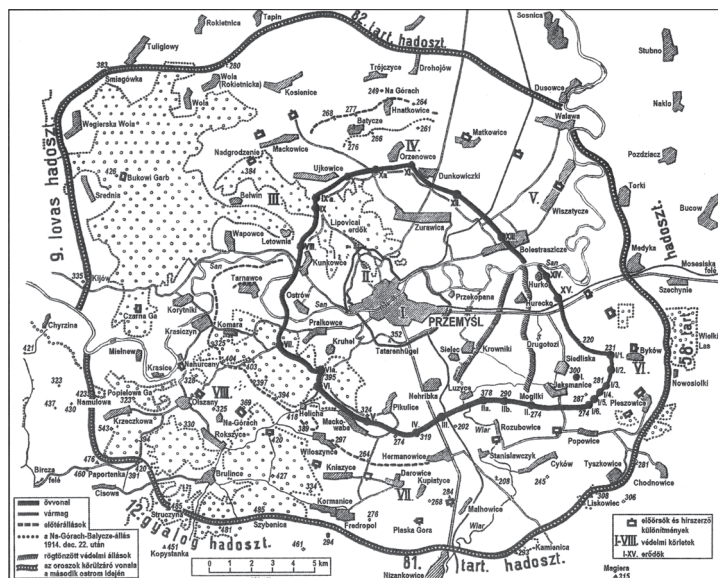
A második vonalat négy ideiglenes üteg és az ún. Kruh-el-erőd képezte. A város falai alatt húzódó vármag (a tulajdonképpeni harmadik vonal) összesen 21 erődöt foglalt magában, melyből csak három volt állandó erősítés, a többi része csupán ideiglenes ütegekből és az azokat összekötő erődített gyalogsági tüzelőállásokból állt.

Przemysl öv vonala hat védelmi körletre oszlott, azok III–VIII. számozást kaptak, a vármag két védelmi körlete az I. és II. számot viselte. Egy-egy körlet őrségét 1914 szeptemberében 8–12 gyalogzászlóalj, 15–25 géppuska és 80–120 löveg alkotta.

Az erődrendszer jelentősége abban állt, hogy a birodalom belseje felé irányuló ellenséges – orosz – előretörést feltartóztathatta, egy esetleges vesztes csata után a tábori hadsereg falai védelmében gyülekezhetett, illetve felkészülhetett egy ellentámadásra.

Az általános mozgósítást követően augusztus 2. volt a háborús felszerelés első napja, amit 42 nap alatt kellett befejezni. Jelentőségét mutatta, hogy 1914. augusztus 16-án a császári és királyi hadsereg-főparancsnokság Przemyslbe tette át székhelyét. Az első világháború

¹ Franz Forstner: Przemysl. Geschichte der bedeutendsten Festung Österreich-Ungarns. Wien, 1985, 140.

A przemysli erődrendszer 1914–15 fordulóján

(Forrás: Ravasz István szerk.: „Baldogtalan hadi idők...” avagy: ami a „boldog békeidők” után következett 1914–1918. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2004. 42)

kitörésekor a przemysli várban nem állomásozott védősereg, csupán néhány zászlóalj, amelyek az erődök őrségét adták.

Szeptember közepére a várban található lövegek száma kerekén 1000 db-ra nőtt, közülük 299 – közel egyharmaduk – elavult, 1861 mintájú ágyú volt, amelyek még fekete füstű lőporral működtek. Sok volt köztük a szintén előregedett, 1875 mintájú 9 cm-es táborigyű, a modernekhez a 4 darab 1911 mintájú 30,5 cm-es mozsár, a 24 db 05 mintájú táborigyű tartozott. A 12, 15, 18 cm-es távolharclövegek még 1861, 1880, 1894, 1896 mintájúak voltak. A néhány modern páncéltoronyba 1899 mintájú, gyorstüzelő 15 cm-es, valamint 1898 mintájú 24 cm-es tarackokat építettek be. Az erődvonal – modern délkeleti és északnyugati része kivételével – már alig volt korszerűnek mondható, berendezései és tüzérségi lövegei általában véve elavultak, akadályrendszerei gyengék voltak. Az erődök közül csak 12 állt ellen a 24 cm-es űrméretű mozsarak lövedékeinek. Az ennél nagyobb csőtömörővel rendelkező lövegek lövedékei ellen azonban már nem nyújtottak kellő biztonságot.²

A békében elmaradt védelmi munkálatok elvégzésére 1914. augusztus 14–18. között 27 000, osztagokba szervezett munkás érkezett be, mintegy hatvan százalékuk magyar volt. Munkájukat, amely az övonal árkokkal, sáncokkal, lövegállásokkal és akadályokkal történő megerősítéséből, valamint raktárak, barakkok, istállók építéséből állt, a mozgósítás utáni 21. napon be kellett fejezniük. A munkákat szeptember 15-ére, még az első ostrom kezdete előtt elvégezték. Hét új köztes överődöt, 24 álláspontot, 50 km fedett lövészárkot, 200 új ütegállást készítettek, egymillió méternyi drótakadályt és számos aknamezőt telepítettek. Ezer hektár erdőt irtottak ki, 21 helységet romboltak le az övonalban. Amikor az ellenség az erőd közelébe ért, az övonal legnagyobb részét már védhető állapotban találta.

Az „orosz gőzhenger” nyugati irányú továbbgördülése, vagyis a jelentős túlerőben lévő cári csapatok előrenyomulása 1914 szeptemberében visszavonulásra kényszerítette az addig sikeresen harcoló osztrák–magyar 1., 3. és 4. hadsereget, amelyek feladták Galícia

² Kriegssarchiv Wien, Nachlass Kusmanek B/1137 Nr. 14.

Fogarasi Tamásy Árpád cs. és kir. altábornagy, a przemysli vár parancsnokának helyettese

(Forrás: HM HIM Hadtörténeti Múzeum Fotóarchívuma, Nr. 104.703)

keleti, valamint középső területeit, és a Kárpátok vonalára szorultak vissza.³ A véres lemergi csaták után visszaözönlő csapatokkal együtt 1914. szeptember 13-án került az erődbe a szegedi 23. honvéd gyaloghadosztály mint a vár főtartaléka. A seregtest parancsnoka, fogarasi Tamásy Árpád altábornagy, egyben helyettes várparancsnok, attól kezdve a védelem lelke, valamennyi kitörési kísérlet irányítója volt. A hadsereg-főparancsnokság – amely szeptember 12-én hagyta el Przemyslt és Neu-Sandecbe költözött⁴ – a Galiciában harcoló osztrák–magyar csapatoknak elrendelte a San és a Dunajec mögé történő visszavonulást, melyek szeptember 16-án hagyták magára Przemyslt. A várost szeptember 17-étől az Alekszej Bruszilov lovassági tábornok vezette 3. és 8. orosz hadsereg északról és délről közelítette meg, szeptember 26-án a bolgár származású Radko Dimitrijevič altábornagy vezette 3. orosz hadsereg teljesen körülfárta azt, majd elkezdődött az első ostrom. A vár parancsnoka, Hermann Kusmanek von Burgneustädten gyalogsági tábornok azt a parancsot kapta, hogy a végsőkig tartsa az erődrendszert és lehetőleg minél több ellenséges erőt kössön le. Az előtérállásokat – melyeket azért kellett elfoglalni és berendezni, nehogy az ellenség túlságosan megközelíthesse és lövhesse a várost – már a körülzáró orosz csapatok tüzeiben jelölte ki Tamásy altábornagy.

A vár helyőrsége ekkor a következő csapattestekből állt: a magyar királyi 23. honvéd gyaloghadosztály (2., 5., 7., 8. honvéd gyalogezredek) Tamásy altábornagy vezetésével, a császári–királyi 93. Landsturm (osztrák népfelkelő) gyalogdandár Artur Kaltnecker vezérőrnagy irányításával, a magyar királyi 97. népfelkelő gyalogdandár Alfred Weeber vezérőrnagy parancsnoksága alatt, a császári–királyi 108. Landsturm gyalogdandár Alois Martinek ezredes vezetése alatt, a császári–királyi 111. Landsturm gyalogdandár Karl Waitzendorfer vezérőrnagy irányításával, továbbá a Wilhelm Nickl vezérőrnagy vezette csoport, amely 14 zászlóaljnyi Landsturm-alakulatot foglalt magában, továbbá a 3., 4., 6., 16. honvéd menetzred, a császári–királyi 35. Landwehr gyalogezred menetzászlóalja és öt Landsturm pót század. A felsorolt alakulatok 65 és fél gyalogzászlóaljat jelentettek, közülük 40 és fél volt népfelkelő alakulat. Ezenfelül még 7 lovasszázad, 4 táborigyűjtő üteg, 43 vartüzérszázad, 48 népfelkelő tüzérszázad, 8 árkászszázad és különböző speciális alakulatok is a vár védőőrségéhez tartoztak.⁵

Az első ostrom idején összesen 131 000 katona és 21 000 ló tartózkodott az erődben. A háború idejére előírt három hónapos raktári készletek csupán kenyérből és zöldségféléből

³ Anton Wagner: Der Erste Weltkrieg. Ein Blick zurück. Zweite Auflage. Wien, 1981, 53–54.

⁴ Fedmarschall Conrad: Aus meiner Dienstzeit 1906–1918. Band IV. Wien–Berlin–Leipzig–München, 1923, 726.

⁵ Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Unter der Leitung von Edmund Glaise-Horstenau. Band I. Das Kriegsjahr 1914. Wien, 1930, 379.

álltak rendelkezésre, felszerelésből, lőszerből, benzinből nem, húsból és szénából csak 70 napra voltak elegendők. A városban maradt 18 000 civil élelmezését is a katonai raktárakból kellett megoldani. A tüzérség lövegeihez átlagosan 500, a 30,5 cm-es mozsarak mindegyikéhez csupán 75 lőszer állt rendelkezésre.

Az erődön belül a vasutat használták a csapatok veszélyeztetett helyekre történő szállítására. A lövegeket és a löszert főként tábori lóvasúttal vitték rendelkezési helyükre. A várban tartózkodó három léghajós osztag az ostrom idején jó szolgálatot tett a saját útegek tüzérségi tüzeinek vezetésével.

Alfred Weeber vezérőrnagy, a VI. védőkörlet parancsnoka szeptember 25-én öt zászlóaljjal kitörést hajtott végre, elfoglalta és lerombolta Medyka községet. Tamásy altábornagy vezetésével szeptember 27-én 14 zászlóalj hajtott végre kirohanást Szybenica irányába.

Kusmanek várparancsnok október 2-án visszautasította Radko Dimitrijevič tábornoknak az erőd feladására vonatkozó követelését. Utóbbi leváltása után, immáron a Dimitrij Scserbacsov gyalogsági tábornok vezette, 100 000 fővel és 483 löveggel rendelkező ostromló seregére várt Przemysł bevétele. Október 4-én a 23. honvéd gyaloghadosztály ezredei Rokietnica irányában törtek ki.⁶ Másnap a cáriak heves tüzérségi előkészítés után 4-5 hadosztállal indítottak eredménytelen támadást az erőd keleti arcvonalaán lévő XIV. főerőd és a VI. védőkörlet ellen. Október 6-án az övonal délnyugati részét, a rá következő napon a délkeleti erődöket rohanták meg. Az I/1. Lysziczka-erődbe benyomult ellenséget a védők csak kézitusában tudták kiverni. Azzal egyidejűleg a Siedliska-csoport erődjeit (I/2, I/5, I/6), valamint a XIV. és XV. erődöket is megtámadták. Az oroszok és a védők egyaránt 3-4000 halottat, a támadók 300 foglyot is veszítettek.

A vár első ostroma – amelynek során a védők összesen 2000, a cáriak 20-25 000 fős veszteséget szenvedtek – azonban nem tartott sokáig. A Svetozar Borojevič gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 3. hadsereg III. hadteste október 11-én a várból kitörő 23. honvédhadosztállal együtt északon szétzúzta az orosz ostromgyűrűt, és felszabadította Przemysłt. A védősereg egy része bekapcsolódott a mozgóháborúba.

A város közelében zajló San menti csata folyamán a császári és királyi 3. és 4. hadsereg a vár élelmiszer- és lőszerkészleteiből sokat elhasznált, a sebesülteket is részben oda szállították. Az erődrendszer három hónapra elegendő élelmiszerkészlete két hónaposra apadt. Közben a vár védői sebtében elföldelték az orosz katonák hulláit, a munkások helyreállították az állásokat és a lövészárkokat, valamint a szétrombolt akadályokat.

A 23. honvédhadosztály a 3. hadseregnek alárendelve vett részt a Magiera-magaslat körüli harcokban, és nagy veszteségeket szenvedett. További öt zászlóaljnyi gyalogság és 27 üteg is részese volt a harci eseményeknek. Az időközben megindult orosz ellentámadás következtében a Monarchia hadseregei november 4-én megkezdték a visszavonulást, Przemysł ismét magára maradt.

November 8-án a Nyikolaj Szelivanov gyalogsági tábornok irányította 11. orosz hadsereg – amely szinte kizárólag tartalék hadosztályokból (északon és északnyugaton a 82. tartalékadosztály, nyugaton a 9. lovashadosztály, délen a 81., keleten a 60. és 69. tartalékadosztály) állt – gyűrűje bezárult a vár körül, megkezdődött Przemysł második ostroma. Ennek kezdetén 131 000 katona (ebből 7000 sebesült, 1000 kolerás beteg), 30 000 civil (közülük 18 000 főt a katonai hatóságok láttak el), 2000 orosz hadifogoly és 21 500 ló rekedt a várban. A védősereg ugyanazokból az egységekből állt, mint az első ostrom idején, azon-

⁶ Szabó László: A nagy temető (Przemysł ostroma 1914–1915). Budapest, 1982, 116.

ban Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok, osztrák–magyar vezérkari főnök a védőket még a Friedrich Kloiber vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló császári–királyi 85. Landwehr gyalogdandárral, valamint a császári és királyi 11. repülőszázaddal erősítette meg. A Przemyslben harcoló osztrák–magyar csapatok a külvilággal és a Hadsereg-főparancsnoksággal a várban lévő rádióállomáson keresztül tartották a kapcsolatot.

A körülfárás során a védőőrség 18 nagyobb kitörést hajtott végre, és kiváló példáját adta az „aktív” várvédelemnek, melynek következtében az orosz ostromlók gyalogsági ténykedésüket a minimálisra csökkentették, leginkább saját állásaik kiépítésére összpontosítottak. Bombabiztos támpontokat, állandó ütegállásokat és srapelbiztos fedett árkokat készítettek. Az oroszok tulajdonképpen egy második erődvonalat hoztak létre a vár körül. Erőik gyors átcsoportosítását megkönnyítendő, egy tábori vasutat is építettek.

November végén a cáriak sikertelen rohamot indítottak végre a IV. védőkörlet Na Gorach-Batycze előtérállásai ellen. December 18-án a Na Gorach-i állásba törtek be, a sikeres ellentámadást a védők 4000 fős veszteséggel hajtották végre.

1915 januárjában az oroszok – a kisebb gyalogsági összecsapásoktól eltekintve – csak tüzéséggel bombázták az erődrendszert. Februártól három nagy rohamot indítottak, és ennek eredményeként sikerült elfoglalniuk néhány kisebb előtérállást. Február 9-én nagyobb tüzéségi és sikertelen gyalogsági támadást hajtottak végre az ostromlók, amelynek célja az ostromgyűrű szorosabbra vonása volt, közben repülők a várost bombázták. Az osztrák–magyar pilóták nem bocsátkoztak harcba az ellenséggel. A III. védőkörlet katonái sikeres ellentámadást hajtottak végre. Március 13-án a Na Gorach-Batycze előtérállást az oroszok lerohanták, amely végleg a kezükön maradt. Március 20–21-én az ostromlók az egész övonal ellen támadtak, de azt a védők sikeresen visszaverték.

Az erődrendszer főtartalékát a 23. honvéd gyaloghadosztály képezte, annak katonái hajtották végre a nagyobb kitöréseket, mint pl. november 14-én 15 zászlóaljjal és 8 üteggel Tapin irányába. A november 20-án 14 zászlóaljjal és hét üteggel véghezvitt kitörésben 100 katona esett el, viszont 132 orosz foglyot ejtettek. December 8-án az osztrák–magyar 3. hadsereg támadásának támogatására törtek ki a honvédek 19 zászlóaljjal és 15 üteggel Pod Mazurami-Helicha irányába, és csak 10-én húzódtak vissza a várba. Az eredmény: 100 halott és 700 sebesült saját veszteség, 700 orosz hadifogoly. December 15. és 18. között a limanowa-lapanowi csata idején 24 zászlóaljjal, valamint 15 üteggel törtek ki a védők délnyugati irányba, és nem rajtuk múlt, hogy nem egyesülhettek a Przemysltől mindössze kétnapi járásnyira jutott császári és királyi

Hermann Kusmanek von Burgneustädten cs. és kir. gyalogsági tábornok, Przemysl várparancsnoka

(Forrás: Kriegssarchiv Wien)

3. hadsereg jobbszárnyával. Ezerfős saját veszteség mellett 232 orosz foglyot vittek magukkal a várba. A december 27–28-án lezajlott kitörésben 20 zászlóalj, továbbá 15 üteg vett részt, abban 724 osztrák–magyar katona esett el. Ezután lezárultak a nagyobb kitörések, állásharc alakult ki a védvonalakban.

A kitöréseknek végeredményben csak helyi jelentőségük volt, mivel az ellenség nem volt kénytelen erőket elvonni a Kárpátokban harcoló hadseregétől. Az ellenség nyugtalanítására, az ostromgyűrű szorosabbra vonásának megakadályozására viszont elegendőnek bizonyultak.

Az eredetileg is szűkös élelmiszerkészletek csökkenése (a vár parancsnoksága november elején kenyérből 111, zöldségből 139, húsból 72, szénából 80 napra elegendő készletekkel rendelkezett), és az a körülmény, hogy az erődrendszer felmentése egyre valószínűtlenebbé vált, december elejétől maga után vonta az élelmezési adagok csökkentését. December 10-ig minden katona naponta 50 dkg kenyeret vagy 40 dkg kétszersültet, reggelire feketekávé, rántott levest, ebédre 30 dkg marhahúst, 20 dkg főzeléket, este bablevest vagy rizst és hozzá egy húskonzervet kapott, azt követően már napi 30 dkg lóhús is szerepelt az ellátásban. December 23. és január 6. között 8000 lovat vágtak le az élelmezés javítására. A kenyérlisztbe először korpát, majd falisztet kevertek, és az adagokat is csökkentették. 1915. január 15-től kezdve további 3500 lovat vágtak le, a civil lakosságtól lefoglalták az élelmiszerkészleteket, valamint a teheneket. A zöldségellátást az erődrendszer körül és a várban található kertekből kiasott 1200 tonna fagyott cukorrépával és marharépával, továbbá 10 tonna káposztával és pár száz mázsa krumplival javították. 1915. március 11-től már csak lóhúst ettek a katonák, elfogyott a kenyér és a zöldségféle is.

A rendszeres éhezés, az erőd területén található kutak fertőzöttsége, a katonák lerongyolódásával és a megfelelő téli ruházat hiányával párosulva a különböző betegségek, valamint a halálesetek folytonos növekedését okozta. Havonta 60–100 ember halt meg a teljes kimerülés és a fagyás következtében. A kolerát még az őszi felmentés idején hurcolták be a várba, mely folyamatosan szedte áldozatait. A betegek száma december 1-jén 4900, március 10-én 12 000 fő, a gyengélkedőké ugyanakkor 4700, illetve 7000 fő volt. Az ostrom utolsó napjaiban már 24 000 katona volt szolgálatképtelen. A védők 1915. március 10-ig összesen 1452 halottat és 3538 eltűntet veszítettek.

November 19-én leesett az első hó, és Hermann Kusmanek gyalogsági tábornok meleg alsóneműk készítését rendelte el a katonák számára a civilektől rekvirált kosztümökből, ruhákból, zászlókból. Hatezer borjúbőr hátbőröndből mellényeket készítettek az örködőknek. Az elrongyolódott egyenruhák és az elhasználódott bakancsok pótlása, illetve javítása is nagy nehézségekbe ütközött. A cipők megjavításához szükséges bőr hiányzott, ezért szükségmegoldásként fiatalpú lábbeliket gyártottak.

A körülvárt városban virágzott a feketepiac, a cserekereskedelem és a prostitúció. A vendéglők, az éttermek és a kávéházak a szegényes választék ellenére általában tele voltak. Az árak az egekbe szöktek: 1914 októberében 1 kg marhahús két, 1915 januárjában 7-8 koronába, ugyanakkor 1 liter rum 4,5, illetve 20 koronába került. Március elején egy 25 dkg-os kenyérért már egy ezüstórát vagy 16–20 koronát kellett adni, egy liba januárban még 36, március elején már 70 koronába került.

A csapatok és a lakosság moráljának emelésére koncerteket, olvasóesteket, színházi előadásokat tartottak, ahol az emberek legalább néhány órára elfelejthették a várbéli szürke hétköznapokat. A kevésbé művelt legénység inkább cigány- és sramlizene mellett szórakozott. Kezdetben nagy érdeklődés mutatkozott a várparancsnokság által kiadott német és lengyel nyelvű Hadtudósítások, valamint az 1914. október 4-től megjelent magyar nyelvű *Tábori Újság* tudósításai, hírei iránt, azonban ez 1915 márciusára már jelentősen alábbhagyott.

Magyar és orosz katonák közelharca Przemyslben.

(Forrás: Tomasz Idzikowski: Forty Twierdzy Przemysl. Przemysl, 2001, 16)

Kevésbé köztudott, hogy a városban pezsgett a magyar irodalmi élet. Az egyik magyar verseskötet a másik után hagyta el a nyomdát. A várban tartalékos utásztizedesként szolgáló Gyóni Géza „Lengyel mezőkön, tábortűz mellett” című kötete 1914 őszén egy hónap alatt 10 000 példányban kelt el, amelynek bevételét jótékonyági célra fordították.⁷

Az állásharcok idején a magyar képzőművészek is maradandót alkottak. Szödy Szilárd szobrászművész először az előtérállásban, majd a városban rendezett be műtermet; sok tiszt és katona plakettjét mintázta meg. (A vár egykori védőinek és hősi halottainak emléket állító, a budapesti Margit híd budai hídfőjének déli oldalán álló, mancsát a szétlőtt ágyúállásra és a hadilobogóra helyező oroszlánt ábrázoló szobrot is ő készítette 1932-ben.)

Az osztrák–magyar hadvezetés időközben hatalmas erőket összpontosított a szorongatott helyzetben lévő Przemysl felmentésére. Az 1915. január végétől március közepéig tartó, ún. kárpáti téli csata hadműveleteinek közvetlen célja az oroszok kiszorítása a Kárpátok előteréből és Galíciából, valamint az erődrendszer körüli cári ostromgyűrű feltörése volt. Az 1–4. osztrák–magyar hadsereg támadását az újonnan létrehozott német Déli-hadsereg is támogatta. Dacára az iszonyúan magas emberveszteségeknek, az áttörés kierőszakolása és a vár felmentése nem sikerült. Március 15-én világossá vált, hogy az erődrendszer parancsnoka nem számíthat külső segítségre. Ebben a helyzetben Kusmanek gyalogsági tábornok, várparancsnok elhatározta, hogy minden fegyverfogható emberével (mintegy 39 000 fő) Lemberg irányába megkísérli a végső kitörést, amelyre március 19-én hajnalban került sor. A szegedi 23. honvéd gyaloghadosztály ezredei, a 97., a 108. Landsturm- és a Kloiber-dandár katonái 18 üteg támogatása mellett bátran törtek rá az ellenségre, azonban a túlerőben lévő és a meglepetésre alapozott támadást már felkészülten váró ellenség gyilkos géppuska- és ágyútűzében óriási veszteségeket szenvedtek. A 23. honvédhadosztály délelőtt 11 órára 8500 főnyi ütközetlétszámának 68 százalékát elveszítette, a támadók összesen 6500 fős veszteséget szenvedtek.

Az utolsó kitérés kísérlet kudarca után, március 21-én döntés született Przemysl átadásáról. Az uralkodó engedélyével március 22-én hajnalban az osztrák–magyar tüzérség ellőtte

⁷ Szabó: i. m. 143–144.

minden meglévő lőszerét, hat órákor az erődöket, a raktárakat, a San hidjait, a rádióállomást, a lövegeket felrobbantották. A lovakat lelőtték, minden használható hadianyagot, fegyvert, lőszeret, járművet, telefonvonalat, vasúti berendezést megsemmisítettek, a meglévő szén-, benzin- és olajkészleteket elégették. Az átadás feltételeiről Alois Martinek ezredes, a 108. Landsturm gyalogdandár parancsnoka, valamint Ottokar Hubert alezredes, a várparancsnokság vezérkari főnöke tárgyalt Szelivanov orosz tábornokkal. Március 23-án délelőtt az oroszok megkezdték a bevonulást a várba. A zömében magyarokból álló védősereg (9 tábornok,⁸ 93 törzs- és 2500 főtiszt, valamint 117 000 katona, közel 120 000 fő) hadifogságba került, közülük sokan ott is pusztultak el. A foglyok elszállítása a cári birodalom belsejébe 1915. április 8-áig tartott.⁹

A cári alakulatok nem sokáig birtokolhatták a San menti várost és lerombolt erődjeit, mivel a hadiszerencse hamarosan a központi hatalmak oldalára szegődött. Az orosz fronton átütő hadászati sikert hozó, 1915. május 2-án végrehajtott gorlicei áttörés után a szövetséges német és osztrák–magyar csapatok június 3-án visszafoglalták Przemyslt. Az erődrendszer harmadik ostroma 6500 osztrák–magyar és német, valamint több tízezer orosz katona életébe került. A jelentőségét tulajdonképpen már elveszített várat ideiglenes hídfőként, tábori erődítésként építették ki. Az első világháború végéig Przemysl négy, súlyos sebesültek ápolására szakosodott kórházzal és számtalan raktárral rendelkezett, hadtápalakulatok állomásoztak ott, valamint egy hadifogolytábor is működött területén.

Az első világháborúban a teljesen körülrzárt erődök közül Przemysl volt az egyetlen, melyet az ostromló fegyverrel nem, csak kiéheztetéssel tudott elfoglalni. A vár védelme mellett elsősorban politikai, valamint erkölcsi – és nem hadászati – szempontok szóltak. Harc nélküli feladása arra engedett volna következtetni, hogy az osztrák–magyar hadvezetés elveszítette a reményét arra vonatkozóan, hogy saját csapatai hamarosan ismételt előrenyomulásba kezdenek, továbbá kizárta az erődrendszer időbeni felmentésének lehetőségét. Ha a Monarchia katonai vezetése Svetozar Borojević gyalogsági tábornok, a császári és királyi 3. hadsereg parancsnokának tanácsát követve, 1914 novemberében feladja a várat, akkor az oroszok a romoknak nem vehették volna hasznát, viszont az osztrák–magyar tábori hadsereg 130 000 katonával erősödött volna meg. Az erőd a háború első fázisában teljesítette feladatát, mivel az 1914. szeptember 1–10. között lezajlott második lemergi csata után fedezte a császári és királyi hadseregek visszavonulását. Az első ostromot követő felmentés után is fontos szerepe volt: a környéken harcoló osztrák–magyar csapatokat ellátta élelemmel, lőszerrel, felszerelési tárgyakkal. A vár védelme végeredményben értelmetlen áldozat volt, amely a többszöri felmentési próbálkozás miatt még nagyobb dimenziót kapott. A felmentési kísérletekben az Osztrák–Magyar Monarchia katonái közül összesen 800 000 fő halt vagy sebesült meg, lett beteg vagy került orosz hadifogságba.

⁸ Hermann Kusmanek von Burgneustädten gyalogsági tábornok, fogarasi Tamásy Árpád altábornagy, Karl Waitzendorfer altábornagy, Wilhelm Nickl Edler von Oppavár címzetes altábornagy, Artur Kaltnecker von Wallkampf vezérőrnagy, Friedrich Wilhelm Kloiber vezérőrnagy, Georg Komma vezérőrnagy, kłodziankói Seide Rezső vezérőrnagy, Alfred Weeber vezérőrnagy. A legkorábban Nickl altábornagy tért vissza az orosz hadifogságból 1917 októberében, a többi tábornok csak az 1918-as év folyamán. Vö.: Balla Tibor: Osztrák–magyar tábornokok orosz hadifogságban az első világháború idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2012/3. sz., 847–862.

⁹ Forstner: i. m. 311–314., 351.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aggházy Kamill – Stefán Valér: *A világháború 1914–1918*. Országos Közművelődési Tanács, Budapest, 1934.
- Balla Tibor: *Osztrák–magyar tábornokok orosz hadifogságban az első világháború idején*. Hadtörténelmi Közlemények, 2012/3., 847–862.
- Bruszilov, Alekszej Alekszejevics: *A cár árnyékában*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.
- Czékus Zoltán: *Az 1914–18. évi világháború összefoglaló történelme*. Stádium. Budapest, 1930.
- Deső Lajos: *Az 1914–17. évi osztrák–magyar–orosz háború*. Könyv és Lapkiadó Vállalat, Debrecen, 1925.
- Feldmarschall Conrad: *Aus meiner Dienstzeit 1906–1918. Band IV*. Wien–Berlin–Leipzig–München, 1923.
- Forstner, Franz: *Przemysl: Österreich-Ungarns bedeutendste Festung*. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 1987.
- Galántai József: *Az első világháború*. Második kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988.
- Galántai József: *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.
- Julier Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle, Budapest, 1933.
- Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. (Főszerkesztő: Szijj Jolán.) Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Unter der Leitung von Edmund Glaise-Horstenau. Band I. Das Kriegsjahr 1914. Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien, 1930.
- Rauchensteiner, Manfred: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie 1914–1918*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2013.
- Stone, Norman: *The Eastern Front 1914–1917*. Hodder and Stoughton. London–Sydney–Auckland–Toronto, 1975.
- Szabó László: *A nagy temető (Przemysl ostroma 1914–1915)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Wagner, Anton: *Der Erste Weltkrieg. Ein Blick zurück. Zweite Auflage*. Verlag Carl Ueberreuter, Wien, 1981.

Kiss Petra:

A NATO A HIDEGHÁBORÚ UTOLSÓ ÉVTIZEDÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: Az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) 1980-as évekbeli történetét a szakirodalom a hidegháború utolsó évtizedeként emlegeti, ami nem jelentett többet egy viszonylag nyugodt lezáró fejezetnél. Az időszak mélyebb vizsgálata azonban azt mutatja, hogy az 1980-as években igenis jelentős események, változások történtek a szövetségben. Ebben az évtizedben a NATO a korábbiaktól eltérő politikai és katonai kihívásokkal szembesült, és világossá vált, hogy a történések sok tekintetben meghaladták az 1968-tól érvényben lévő stratégiai koncepciót. Újfent előtérbe került, hogy az Atlanti-óceán nem csupán fizikailag választja ketté a NATO-tagokat, de jelképesen az eltérő szemléletmód és értékrend megtestesítője is. Az évtized még véget sem ért, és a szövetség máris komoly fordulóponthoz érkezett, amikor felmerült a shakespeare-i kérdés: „Lenni vagy nem lenni?”

KULCSSZAVAK: NATO, hidegháború, rugalmas reagálás, politikai válság

A „rugalmas reagálás” 1968-ban elfogadott stratégiája egészen a hidegháború végéig érvényben maradt, azonban már elfogadásakor is vegyes megítélés kísérte a dokumentumot. A koncepció egy esetleges agresszióra adott reakcióként továbbra is fenn kívánta tartani az általános nukleáris válasz opcióját, de bevezette az *irányított eszkaláció* és a *közvetlen védelem kategóriáját* is, amelyek lehetőséget nyújtottak a valódi rugalmasság megvalósítására. Mindehhez persze szükség lett volna a hagyományos erők fejlesztésére is, ami viszont elmaradt. A szerző jelen tanulmányában azt vizsgálja, mit is jelentett az akkori stratégiai koncepció a valóságban, képes volt-e megfelelő irányt mutatni a hidegháború utolsó évtizedében, amikor is egyszerre lehettünk tanúi a két szuperhatalom közeledésének és a feszültségek enyhülésének, valamint az igencsak határozott amerikai fellépés eredményeként bevezetett „csillagháborús terv”¹ által kiváltott kelet–nyugati és egyúttal a transzatlanti viszonyok megromlásának.

Az évtizedet a történészek és a nemzetközi kapcsolatok szakértői is két részre bontva értelmezik: az 1979–1985 közötti időszakot a „kis hidegháborúként” említik, utalva a kelet–nyugati kapcsolatok markáns visszaesésére, az 1985-öt követő éveket viszont a legtöbb esetben már a Szovjetunió felbomlásának időszakával azonosítják, a NATO tevékenységéről szinte „megfeledkezve”. (Lásd Horváth–Paragi–Csicsmann 2013; Fischer 2005.)

¹ 1983-ban a Reagan-adminisztráció meghirdette a Stratégiai védelmi kezdeményezést (Strategic Defence Initiative – SDI), amely „csillagháborús tervként” került be a köztudatba. Az SDI koncepciója valójában arra alapozott, hogy komoly ráfordításokat igénylő technológiai fejlesztések árán kialakítsanak egy olyan rendszert, ami nem elsősorban a nukleáris fegyverek (offenzív) elrettentő erején nyugszik, hanem azon a képességen, amellyel képesek lennének (defenzív módon) a szovjet interkontinentális rakéták elfogásával elhárítani bármilyen potenciális támadást. Eredetileg a rendszer egyes elemeit a világűrben tervezték elhelyezni, ezért is kaphatta a csillagháborús terv elnevezést. Az SDI – a tervek szerint – képes volt az interkontinentális ballisztikus rakéták elfogására röppályájuk bármely szakaszában. Ezzel akarta az Egyesült Államok „kiiktatni” a szovjet nukleáris elrettentő erőt. Az SDI által a kölcsönösen garantált megsemmisítés (MAD) ideáját felváltotta a védelemcentrikus gondolkodás, ami felborította a korábbi hidegháborús „egyensúlyi” állapotot. Ez pedig próbára tette a kelet–nyugati kapcsolatokat, és nagyfokú bizonytalanságot váltott ki a transzatlanti viszonyokban is. Lásd bővebben: Horváth–Paragi–Csicsmann 2013, 272–273.

A KONCEPCIÓ VALÓSÁGA ELMÉLETBEN ÉS GYAKORLATBAN

A NATO 1968-ban az addig érvényben lévő tömeges megtorlás stratégiáját felváltotta a rugalmas reagálás koncepciójával (MC 14/3). A dokumentum a szövetséget érintő fenyegetéseket egy széles skálán értelmezte, aminek következtében a NATO-nak képesnek kellett lennie arra, hogy ugyanilyen széles spektrumban reagáljon az esetlegesen bekövetkező agresszióra. Ebben a szellemben a stratégiai koncepció *három védelmi alapelve*t határozott meg:

- a szövetség az agresszió minden formája ellen közösen lép fel;
- az agresszió szintjétől függetlenül hatékony választ ad;
- az erő alkalmazását a rugalmasság jellemzi.

A rugalmasság az agresszióra adható válaszok három formájával teljesülhetett be: a *közvetlen védelem* az agresszióval azonos szintű választ célzott meg, az *irányított eszkaláció* a konfliktus „ellenőrzött” kiterjesztését jelentette akár földrajzi értelemben, akár nukleáris dimenzióban, és továbbra is megmaradt az általános nukleáris válasz lehetősége, de ezt kizárólag csak egy általános szovjet nukleáris támadás kényszeríthette volna a szövetségre.

Az 1957-es „tömeges megtorlás” stratégiája után a NATO tehát a *rugalmas reagálás* és a *korlátozott nukleáris háború koncepciója* felé mozdult el. Az ok Henry Kissinger megfogalmazása szerint az volt, hogy a demokratikus államok számára nehezen volt „tálalható” a tény, hogy biztonságuk civilek tömeges kiirtásán múlik. (Idézi: Sauer 2011, 11.) Egyes szakértők megfogalmazása szerint a *korlátozott összecsapás megvalósulása mindig annak függvénye, hogy az ellenfél elfogadja-e a korlátozásokat*. (Carver 1986) Az irányított nukleáris eszkaláció kérdése pedig a megvalósítására hivatott hadszíntéri nukleáris fegyverek szerepével együtt számos kritika célpontjává lett. Hiszen a szövetségesek bármennyire is ellenőrzésük alatt akartak tartani egy kibontakozóban lévő konfliktust, ha egyszer átlépték volna a nukleáris küszöböt, utána már beláthatatlan következményekkel kellett volna számolni. (Lásd bővebben: Hajma 1982, 148–155.)

Alkalmazás, eszkaláció, váratlan támadás

Ha rugalmas reagálásról és ellenőrzött eszkalációról beszélünk, akkor a nukleáris fegyverek alkalmazásával kapcsolatban azt is meg kell említenünk, hogy Európában a hadszíntéri nukleáris fegyverek (Theater Nuclear Weapons – TNW) raktárakban voltak (ahogy ma is). Ez azt is jelentette, hogy az esetleges alkalmazásig meglehetősen sok idő telt volna el. Az előkészítésük, átcsoportosításuk pedig a Szovjetunió szemében egyértelmű háborús készülődésnek is tűnhetett, ami előidézhetett volna egy azonnali nukleáris eszkalációt.

A TNW esetében azonban a technikai aspektust is érdemes figyelembe venni. Nem túl gyakran esik szó róla, de minden egyes Európába telepített amerikai hadszíntéri nukleáris fegyver egy úgynevezett PAL (Permissive Action Link) alkalmazást engedélyező kódrendszerrel volt ellátva. Ez a rendszer egy egyedi kód segítségével biztosította, hogy csak és kizárólag az Egyesült Államok engedélyével és kontrollja alatt lehessen azokat alkalmazni. Egy háborús szituációban viszont a rendszer várhatóan nem működött volna megfelelően („foolproof” módon). A kódok Európába juttatása ugyanis hosszabb időt vett volna igénybe, és addigra a PAL-kód nélküli (zárt) robbanófejek a mozgósítás során a tárolókból egyenesen az egységekhez kerültek volna, ahol azonban már meglehetősen nehéz lett volna összerakítani a megfelelő kódot a megfelelő robbanófejjel. (Charles 1987, 43–56.) Az ellenőrzött eszkaláció és a korlátozott nukleáris háború lehetősége mellett az *elsőként való alkalmazás* kérdése és a *meglepetésszerű támadás* gondolata is előtérbe került ezekben az években.

Az *atomfegyverek elsőként való alkalmazását* (first use) azonban el kell különítenünk az *első csapás* (first strike) kérdéskörétől. A NATO Katonai Bizottsága 1954-ben kijelentette, hogy egy általános nukleáris háború kezdeményezése (vagyis egy megelőző csapás) ellentétes lenne a szövetség elveivel, minthogy a NATO egy védelmi jellegű szervezet, ezért arra csak és kizárólag a szovjetek szándékos vagy tévedés okozta támadása esetén kerülhetett volna sor. (MC 48) Egy hagyományos konfliktus eszkalációja, amely során hadszíntéri nukleáris fegyverek is bevetésre kerülhettek volna (first use), viszont már egy sokkal árnyaltabb kérdést jelentett. Az Egyesült Államok pártolta a „no first use” politikát, mert az elősegítette volna a Szovjetunióval való jobb kapcsolatok kialakítását, utat nyithatott volna a fegyverzet-leszerelési és -korlátozási tárgyalások felé, csökkenthette volna egy harmadik világháború kitörésének esélyeit. (Bundy–Kennan–McNamara–Smith 1982) Harlan Cleveland (az USA állandó képviselője a NATO-ban 1965–1969 között) szerint a „no first use” nem lehet egy nagyhatalom hivatalos politikája, csupán csak a politika következménye. (Cleveland 1988) A nukleáris eszkaláció lehetőségéről való lemondás aláásta volna a szövetség hitelességét, hiszen azt a látszatot keltette volna, hogy egy nagy volumenű hagyományos támadás esetén a Szovjetunió (illetve a Varsói Szerződés államainak) nem kell nukleáris fegyverek alkalmazásától tartania, bátorította volna az ellenfelet a saját elrettentő erő megsemmisítésére. Kérdéses persze az is, mennyire lett volna megbízható egy deklarált „no first use” politika a Szovjetunió szemszögéből.

Az európai tagállamok ugyanakkor ebben a váltásban is a cserbenhagyás jeleit és a szövetség gyengülését vélték felfedezni. Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, hogy az európai NATO-tagok milyen nagymértékben ragaszkodtak az amerikai nukleáris garancia minden szinten történő fenntartásához. Ebben látták biztonságuk zálogát a keleti blokkal szemben, mint ahogyan napjainkban is, az ukrán válság kapcsán ez egy megkerülhetetlen tényező. Éppen ezért *minden olyan politikai döntést, ami a totális katonai elkötelezettséget megintgatta, de legalábbis kétséget ébresztett a szövetségesekben, heves felháborodás kísért az Atlanti-óceán innenső partján.*

A nukleáris fegyverek nem (elsőként) alkalmazásának elve együtt járt volna a hagyományos erők fejlesztésének szükségszerűségével, aminek az európai szövetségesek újfent nem tudtak eleget tenni. A viták eredménye a „no early first use”, a megengedettnél korábban való nem alkalmazás elve lett,² ami az arany középutat, az egyensúlyozó szövetségi politikát volt hivatott megtestesíteni.

A Szovjetunió által indított váratlan támadás, egy esetleges *preemptív csapás lehetőségétől való félelem* meghatározó volt a NATO tevékenységére nézve az egész hidegháború alatt. Bár Bernard Rogers tábornok (a szövetséges erők európai főparancsnoka, 1979–1987) szerint a Szovjetunió alacsony általános készségi szintje miatt legrosszabb esetben is két nappal előre jelezhető lett volna a szovjet támadási szándék, a félelem mégis általános volt. Az akkori felfogás szerint ennyi idő kellett a Szovjetunió (és általában a Varsói Szerződés tagállamainak) a teljes katonai gépezet mozgásba hozásához egy esetleges támadás esetén. A nagy távolság Moszkva és Kelet-Németország között nem könnyítette meg a Szovjetunió offenzív lépéseit, az adminisztráció és a logisztika is nehézségekkel küzdött. Ami miatt ennek ellenére mégis jogos volt a „meglepetésszerű” támadástól való félelem, az nem az

² A szövetség tehát nem mondott le véglegesen a nukleáris eszkaláció lehetőségéről, de nem is kívánt élni vele, amennyiben az atomfegyverek alkalmazása elkerülhető.

előjelek és a korai előrejelzés hiánya, hanem a NATO politikai „malmainak” lassúsága volt.³ Az Észak-atlanti Tanács (North-Atlantic Council – NAC) számára ugyanis meglehetősen nehéz volt csupán csak az előrejelzések alapján megfelelő döntéseket hozni. Az 1968-as prágai események⁴ esetében például már hónapokkal korábban lehetett tudni, hogy a Szovjetunió készül valamire, hiszen a mozgósításokat nem tudták elrejtteni. A NATO azonban hajlamos volt elhinni és elfogadni a szovjet garanciákat, a műveletek korlátozott célját, és még csak riasztást sem adott ki a fegyveres erőknek. (Charles 1987, 38–43.)

Az állandó európai félelmekkel ellentétben az Egyesült Államok sosem tervezte, hogy Európát csak tradicionális katonai erőkkel védte volna meg a hidegháború alatt, hiszen nem is lett volna képes erre csupán hagyományos eszközökkel. Ezt igazolják Kennedy elnök és De Gaulle 1961-es konzultációi, amelyek során Kennedy biztosította Franciaországot arról, hogy az USA kész nukleáris támadást indítani, ha a Szovjetunió megtámadja a Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK).⁵ (Maxwell D. Taylor tábornok, elnöki tanácsadó megfogalmazásában Nyugat-Európát.) Az akkori stratégiai tervezési adatok is ezt a koncepciót támasztják alá. Az európai hagyományos erők és a logisztikai készletek hozzávetőlegesen 30 napra voltak kalkulálva. Egy 1977-es nyilvántartás szerint az olajkészleteket az európai tagállamok hetekben, az Egyesült Államok (és a Szovjetunió is) viszont hónapokban mérve tartotta számon. 1985-ös adatok szerint az Európában megtalálható amerikai lőszerkészletek kevesebb mint 30 napra (közepes harci napokkal kifejezett átlagos készletszint) voltak elegendők.⁶ Nem is csodálkozhatunk ezeken a számadatokon, hiszen az amerikai nézőpont szerint Európa védelmének legjobb módja az európai szövetségesek lehető legnagyobb fenyegetettség alatt tartása volt, mert csak így lehetett elérni, hogy az európai tagállamok megfelelő figyelmet fordítsanak a védelemre. Mivel az európai tagállamok nem költöttek eleget a konvencionális katonai képességek fejlesztésére, ebben a szövetségen belüli „hatalmi játékban” Európa is partner volt, mert csak amerikai nukleáris garanciával érezték magukat biztonságban. Ily módon az Egyesült Államok teljesítette szövetségesei védelmére vonatkozó kötelezettségét, egyúttal csillapította az európai tagállamok olthatatlan félelmeit is, ami végső soron megfelelt a nyugat-európai tagállamok érdekeinek is. (Bottome 1986, 169–170. és Szenes 1986, 44–46.)

³ Hajma Lajos szerint (aki Robert Close belga dandártábornokra hivatkozik) míg a szovjet csapatok 48 órán belül el tudták volna érni a Rajna vonalát, addig a NATO-erőknek 15–30 órára lett volna szükségük a kijelölt összpontosítási körletek elfoglalásához. Végső esetben (a politikai döntéstől számítva!) az atomcsapások végrehajtásához is legalább 36–48 órára lett volna szükség. Lásd bővebben: Hajma 1982, 195–196.

⁴ 1968-ban Csehszlovákiában új pártfőtítkárt választottak, aki számos reform bevezetésével magára haragította a szovjet vezetést, amely az ország eltávolodásától, illetve a Varsói Szerződésből (VSz) való kilépésétől tartott. Ezért 1968 augusztusában a VSz csapatai bevonultak Csehszlovákiába, egy hónapig állomásoztak az országban, új vezetőt állítottak a párt élére, a reformokat eltörölték.

⁵ 1961. május 31. – június 2. között Kennedy és De Gaulle hét alkalommal tárgyalt egymással. Ekkor vált világossá, hogy az Egyesült Államok két esetben indított volna habozás nélkül nukleáris támadást a Szovjetunió ellen: ha a szovjetek hagyományos támadást indítottak volna az NSZK ellen, vagy ha magát Amerikát érte volna támadás. Lásd bővebben: Vaisse 2001, 150–151.

⁶ A NATO a hidegháború alatt készleteinek nagyságát a várható háború időtartama szerint határozta meg. Az európai hadszíntéren részleteiben vizsgálva eltérő készletekkel találkozhatunk: az NSZK 30–45 napi, Olaszország viszont csak 15–20 napi készlettel rendelkezett. Figyelembe véve, hogy az Egyesült Államok egy esetleges általános háborút 60–90 nap között várt, érthetőek az európai kétkedések. Lásd bővebben: Szenes 1986, 44–46.

Mi történt volna, ha bekövetkezett volna a „lehetetlen”?

Daniel Charles⁷ forgatókönyve szerint, abban az esetben, ha a NATO és a Varsói Szerződés közötti feszültség elérné azt a küszöböt, amely már a szövetséget is cselekvésre ösztönzi, akkor a NATO tagállamai kénytelenek lennének szignifikáns és nagy volumenű lépéseket tenni. A tervek szerint egy ilyen esetben az Egyesült Államok 10 nap alatt 200 000 főt telepített volna Európába, 1200 repülőgépet küldött volna a NATO légibázisaira (megháromszorozva ezzel az addigi létszámot), és legalább hetven új légibázist alakított volna ki. Mindehhez persze biztosítani kellett volna a nem elhanyagolható mértékű logisztikát is. (Charles 1987, 38–43.)

Szintén elengedhetetlen lett volna egy ilyen esetben a lakosság evakuálása, azonban ha az NSZK lakosai elindultak volna a közutakon nyugat felé, teljes mértékben elzárták volna a szállítási útvonalakat. Számolni kellett ezzel egy időben a nem kombattáns amerikaiak kitelepítésével is, ami viszont azt a látszatot keltette volna (ami igencsak negatív pszichológiai tényezőként értékelendő), hogy az Egyesült Államok végképp lemondott Európáról.

Egy ilyen háború esetén a NATO-tagállamok fegyveres erői centralizált vezetés-irányítás (operational command – OPCOM) alá kerültek volna, viszont sehol sem szerepelt, ennek hogyan és mikor, az események és mozgósítások mely szakaszában kellett volna bekövetkeznie. A nemzetek pedig – nem meglepő módon – minden bizonnyal addig halasztották volna ennek bekövetkeztét, ameddig csak lehetséges. *A nukleáris fegyverek feletti kontroll különösen érzékeny kérdést jelentett.* A különböző típusú fegyverrendszerek, a befogadó államok nagy száma, a politikai és fizikai érzékenység és sebezhetőség nem könnyítették meg a tervezést, illetve a megvalósítást sem. A három független nukleáris fegyverrendszer (amerikai, brit és francia) bármelyike kezdeményezhetett volna egy az egész szövetségre kiható általános nukleáris háborút, illetve bármelyikük eskalálhatott volna egy hagyományos konfliktust, belerángatva ezzel a másik kettőt is a nukleáris összecsapásokba (entrapment problémája). A nukleáris döntéshozatal és a vezetés és irányítás (valamint a hírszerzés és kommunikáció) komoly problémákkal küzdött. Ahogy a döntéshozók igyekeztek minél inkább kifinomultabb és megvalósíthatóbb stratégiát kidolgozni, *a szakadék a követelmények és a valós képességek között egyre nőtt.* A meglévő vezetési és irányítási (C3I – command, control, communication, intelligence) képességek viszont csak a legegyszerűbb stratégiát/doktrínát voltak képesek kiszolgálni. (Carnovale 1993, 1–47.) Tehát a valóság, illetve a politika és a stratégia, a kívánatos képességek szintje egyre messzebb kerültek egymástól, ez a szakadék pedig komoly kockázatokat jelentett.⁸

Egyértelmű tehát, hogy elkerülhetetlen volt egy váltás a hivatalos NATO-stratégiában is, amit Harlan Cleveland amerikai diplomata egy konferencián a következőképpen fogalmazott meg:

⁷ Daniel Charles a washingtoni „Federation of American Scientists” európai viszonyokat kutató munkatársa volt.

⁸ A vezetők és döntéshozók számára mindig is problémát okozott annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mi fog történni akkor, ha a szövetség elrettentő ereje nem képes megakadályozni egy nagy volumenű összecsapást a két szövetségi rendszer között. A hidegháború alatt több szimuláció és gyakorlat is történt, amely egy nukleáris háborúra volt hivatott felkészíteni a fegyveres erőket és a tagállamokat, de a legrealisabb gyakorlatra 1983-ban került csak sor. A „Proud Prophet” (Büszke jós) gyakorlat két héttig tartott a National War College egyik titkos helyiségében 200 tiszt közreműködésével, valamint a világban található valamennyi amerikai parancsnokság részt vett benne Kelet-Ázsiától a mediterrán térségig. Ez a gyakorlat segített „elképzelni az elképzelhetlent”. (Lásd bővebben: Bracken 2012, 59–90.)

„Hiszem, hogy a közvélemény lassan meggyőződik arról, hogy az elrettentés – a maga kezdetleges és rendezetlen módján – továbbra is szükségszerű. A lakosság egyre jobban megérti, hogy *Európa hagyományos védelmének megvalósíthatónak kell lennie*. (...) A valószínű probléma a vezetők számára tehát az, hogy utolérjék magukat, hiszen az a *meghirdetett NATO-stratégia*, amellyel már több mint két évtizede élünk együtt – és amely egy Európát ért hagyományos támadásra nukleáris fegyverekkel kíván válaszolni –, *halott*.” (Kiemelés a szerző által, idézi: Hopmann–Barnaby 1988, 10.)

POLITIKAI IRÁNYELVEK, TÁRGYALÁSOK ÉS LESZERELÉS

Nem fér hozzá kétség, hogy ezt a stratégiai zűrzavart valahogyan rendezni kellett, és ezzel a NATO is tisztában volt. Azonban a megoldás megtalálása a továbbra is jelenlévő hidegháborús nyomás alatt nem volt egyszerű. A stratégia megváltoztatása helyett a szövetség a *hadszíntéri nukleáris fegyverek ügyével* kezdett foglalkozni.

Iránymutatás lépésről lépésre

A TNW alkalmazásának *első részletes politikai-katonai vizsgálatára az 1960-as évek legvégén került csak sor*,⁹ holott addigra már legalább másfél évtizede jelen voltak ezek a nukleáris fegyverek az európai kontinensen.¹⁰ A vizsgálat eredményeként fogadták el – több mint száz módosító javaslat után – 1970-ben az Átmeneti politikai irányelveket¹¹ (Provisional Political Guidance – PPG).¹²

Az átmeneti irányelvek – DPC/D(69)58 – azt a kérdést vizsgálják, hogy milyen körülmények között és hogyan alkalmazhat a szövetség egy konfliktus során elsőként („initial use”) hadszíntéri nukleáris fegyvereket, amivel nukleáris mederbe terelte volna a konfliktust. A TNW alkalmazásának célja, hogy rávegye az ellenfelet a visszavonulásra, a további eszkaláció kilátásba helyezésével „növelje a tétet”, valamint politikai, katonai és pszichológiai

⁹ Az Egyesült Királyságban már 1960–1962 között működött egy testület, amely gyakorlatilag elsőként vizsgálta a városokra mért nukleáris csapások hatásait. Ez a csoport a JIGSAW néven vált ismertté. (Joint Inter-Service Group for the Study of All-out Warfare – Egyesített Haderőnemközi Csoport a Korlátlan Hadviselés Vizsgálatára. A mozaikszó minden bizonnyal alapos átgondolás eredménye, a „jigsaw” jelentése magyarul ugyanis kirakójáték.) A magas szintű szakértői csoport közvetlenül a brit vezérkarnak adta le jelentéseit, amelyben az esetleges nukleáris támadások Észak-Amerikát, Európát és az Egyesült Királyságot, illetve a Szovjetuniót érintő hatásait határozta meg. (Miller 1998, 367–378.)

¹⁰ A vizsgálatot a Nukleáris Tervező Csoport (Nuclear Planning Group – NPG) végezte el egy teljesen új módszerrel, amikor is a megszokott megoldás (közös testület, munkacsoport felállítása) helyett egyes nemzetek vállalták föl a tanulmányok elkészítését. A tagállamok a következő munkamegosztásban végezték el a vizsgálatokat: az Egyesült Államok a demonstratív alkalmazásról, az NSZK a hadszíntéri alkalmazásról, az Egyesült Királyság a haditengerészeti alkalmazásról, Olaszország pedig a romboló atomlőszerkekről (nukleáris aknákról) készített jelentést. Ez volt az első kísérlet a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának részletes értékelésére, és ez volt az első olyan dokumentum, amelyet az Egyesült Államok domináns befolyása nélkül állítottak össze. Mivel Denis Healey brit és Gerhard Schröder német védelmi miniszterek összegezték a tagállamok részstanulmányait, a dokumentumra gyakran Healey–Schröder-jelentésként hivatkoznak.

¹¹ A dokumentum teljes címe: Átmeneti politikai irányelvek a nukleáris fegyverek kezdeti, védelmi jellegű, hadszíntéri alkalmazásáról. Ezzel szinte egy időben másik három dokumentumot is elfogadott a szövetség: egy koncepciót a hadszíntéri nukleáris csapásmérő erőknél, a NATO európai parancsnokságán betöltött szerepéről, irányelveket a nukleáris fegyverek alkalmazásához kapcsolódó konzultációs folyamatokra vonatkozóan, illetve a romboló atomlőszerkekről alkalmazására vonatkozó politikai irányelveket is.

¹² Lásd bővebben: Legge 1983, 17–22.

hatást gyakoroljon a szemben álló félre. Bár egyértelmű, hogy egyik fél sem érdekelt egy kelet–nyugati nukleáris összecsapás kezdeményezésében, a dokumentum mégis (jogosan) számol félreértésekből adódó, illetve harmadik országok konfliktusainak okán kialakuló helyzetekkel.

A stratégiai útmutatás továbbra is fontosnak tartja a „*lehető legkésőbb, de semmi esetre sem túl korán*” alkalmazás elvet.¹³ Az agresszió beazonosítása és a reagálás a lehető legkorábban kell hogy történjen, azonban elsődleges fontosságú, hogy a politikai konzultáció a szövetségesek között megvalósuljon, amennyiben a rendelkezésre álló idő engedi. A TNW „initial use” legnagyobb problémája az volt, hogy a politikai kontroll és a hatékony katonai alkalmazás elvei teljesen ellentétesnek bizonyultak. Fontos tényezőként volt jelen az áldozatok minimalizálása, főleg azért, mert a NATO adott esetben saját területén is kénytelen a TNW alkalmazására. Ezen túl kiemelten fontos volt a politikai és katonai döntések rugalmasságának követelménye, illetve a további ellenőrizetlen eszkaláció esélyének minimalizálása. Mindezek ellenére a NATO nem lehetett biztos abban, hogyan reagálna az ellenfél egy nukleáris eszkalációra, így a jövőben szükségesnek tartotta a „follow-on use” alkalmazás lehetőségének kidolgozását.¹⁴

A szövetség a PPG-ben mindazonáltal arra jutott, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának csupán politikai funkciója lenne, katonai sikerek kivívására alkalmatlan lett volna. (Schulte 2012, 48–49.)

Az átmeneti irányelvek elfogadásával a szövetség lefektette alapvető elképzeléseit a TNW alkalmazását illetően, azonban több tisztázandó tényezőre csak később derült fény. Az egyik ilyen kulcsfontosságú elem a *konzultáció* volt. A PPG-ben kiemelt szerepet kapott a szövetségesekkel folytatott konzultáció, de a konkrét eljárásokat és folyamatokat csak később dolgozták ki.

Az 1962-ben elfogadott *athéni irányelvek*¹⁵ már említést tettek a nukleáris konzultáció mikéntjéről. A hagyományos támadás esetében általános konzultációs eljárást, nukleáris támadás esetében korlátozott konzultációt, míg egyéb jellegű agresszió esetében széles körű konzultációt ír elő a tagállamok számára. Majd 1968-ban a Hágában tartott NPG-ülésem a tagállamok leszögezték, hogy „a legnagyobb mértékben érintett” szövetségesek¹⁶ álláspontját nagyobb súllyal kell figyelembe venni. Egy évvel később Londonban döntöttek a nukleáris

¹³ Az elv megfogalmazását az 1955-ös „Carte Blanche” elnevezésű légierő-gyakorlathoz köthetjük, amely során a szövetség északi és déli szárnyának légierői szimuláltak egy-egy hadüzenet nélküli atomtámadást. A gyakorlat rávilágított, hogy az NSZK felbecsülhetetlen károkat szenvedett volna el egy valós támadás során. Ahogy az a korabeli hivatalos NSZK-dokumentumokban szerepelt, a németek érdeke az volt, hogy az atomfegyverek bevetésére a lehető legkésőbb kerüljön sor, mégis olyan korán, amennyire csak szükséges. Lásd bővebben: Legge 1983.

¹⁴ Lásd bővebben: DPC/D(69)58.

¹⁵ 1962 májusában a NAC védelmi miniszteri szintű tanácskozásán fogadták el. Ezek az irányelvek egy nukleáris ügyekkel foglalkozó bizottság felállítását vetítették elő, amelyben állandó képviselők foglalnának helyet a főtábornok vezetésével. A bizottság fő feladata az lett volna, hogy elősegítse a megfelelő információáramlást. Egyúttal az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság biztosította szövetségeseiket, hogy továbbra is készek ellensúlyozni a szovjet csapásmérő erőket, sőt, az USA ezen túl is a NATO rendelkezésére bocsátja a szövetség védelméhez szükséges nukleáris erőket. Mindkét nukleáris hatalom ígéretet tett arra is, hogy amennyiben az idő szorítása lehetővé teszi, konzultálni fognak a NAC-kel a nukleáris fegyverek (világ bármely pontján történő) alkalmazását illetően. (C-M(62)66)

¹⁶ Idetartoznak a nukleáris hatalmak, de ezen túl azok az államok is, amelyek területén nukleáris fegyverek települnek, valamint amelyek biztosítják a nukleáris robbanófejeket vagy a hordozóeszközöket és/vagy azok személyzetét adják.

kérdésekkel kapcsolatos eljárások leegyszerűsítéséről, hiszen az elrettentés hitelességének megőrzése érdekében ez elengedhetetlennek tűnt. Fél évvel később a konzultációra vonatkozó általános irányelveket fogadtak el (DPC/D (69)59), amelyben már a *szolidaritást* hangsúlyozták, és azt, hogy bár a nukleáris hatalmak kezében van a döntés, de mégis törekedni kell a széles körű, folyamatos konzultációra a szövetségesekkel. Az általános irányelvek azonban olyan „apró” részleteket hagytak figyelmen kívül, mint például a Katonai Bizottság (Military Committee – MC) és a Védelmi Tervező Bizottság (Defence Planning Committee – DPC) szerepét a folyamatban. Későbbi WINTEX¹⁷-gyakorlatok arra is rámutattak, nem volt kidolgozott eljárás arra az esetre sem, hogy mi történjen akkor, ha egy tagállam kezdeményezi a nukleáris fegyverek alkalmazását.¹⁸ 1976-ra pedig már a ma stratégiai kommunikációként említett kategória is napirendre került, azaz felmerült, hogyan kommunikálja a szövetség szándékait az ellenség, más országok, valamint saját közvéleménye felé.¹⁹

A TNW alkalmazásának kérdése azonban még sokáig prioritással bírt a NATO számára. A PPG az 1970-es években még csak a *kezdeti alkalmazást* (initial-use) vizsgálta (egy szovjet nem nukleáris agresszióra adott válaszként), a szerző által tárgyalt évtizedben azonban már az említett hadszíntéri fegyverek „follow-on” (fegyveres konfliktus további szakaszában történő) alkalmazása került előtérbe. Az NPG a kérdések széles körét vizsgálta, mint például a fegyverek alkalmazásának katonai kihatásait, a NATO-erők sebezhetőségét és túlélőképességét, az ellenség lehetséges válaszait, illetve a korlátozott eszkaláció lehetőségét. Az NPG végül hasonló következtetésre jutott, mint a kezdeti alkalmazás kapcsán, vagyis *nukleáris fegyverek bevetése csak szelektíven történhet, kizárólag a meghatározott politikai cél elérése érdekében*. (Legge 1983) A teljes kép megrajzolása érdekében fontos hozzátennünk, hogy 1986-ban fogadták el az Általános Politikai Irányelveket (General Political Guidelines – GPG), amelyben a NATO azt vette alapul, hogy a Szovjetunió mindenképpen nukleáris fegyverekkel reagálna a kezdeti alkalmazást követően. A korábbi dokumentumokhoz képest jelentős különbségként értékelhető, hogy a GPG a kezdeti alkalmazást egyértelműen az agresszor (Varsói Szerződés) területén képzelte el, tehát *a fókusz a hadszíntérről átkerült az agresszor mélységi területeire*, és sokkal inkább előtérbe kerültek a szignifikáns katonai célpontok – a politikai üzenetek közvetítésének eszközeiként.²⁰

Út a leszerelés felé

A hadszíntéri nukleáris fegyverek ügyének vizsgálata, mint láthattuk, hosszadalmas folyamat volt, olyannyira, hogy mire hasznosítható eredményre jutottak a különböző döntéshozó testületek, addigra már az eszközök modernizációjának, illetve cseréjének kérdése is aktuálissá vált.

1977 májusában amerikai kezdeményezésre a Védelmi tervező bizottság (Defence Planning Committee – DPC) elindította az úgynevezett Hosszú Távú Védelmi programot (Long-Term Defence Program – LTDP), amelynek az volt a feladata, hogy megvizsgálja a szövetség hagyományos erői fejlesztésének lehetőségeit. A vizsgálatok tárgyát később kiegészítették a hadszíntéri nukleáris fegyverekkel foglalkozó munkacsoporttal, amely

¹⁷ Winter Exercise – téli gyakorlatok, amelyeket 1968-tól a hidegháború végéig két évente rendeztek meg.

¹⁸ Lásd bővebben: PO/73/156; DPC/D (74)17; NPG/D (75)8.

¹⁹ Lásd bővebben: NPG/D (76)5.

²⁰ Mindez azonban egy idejétmúlt törekvésnek tűnhet annak fényében, hogy egy évvel később, 1987. december 8-án az Egyesült Államok és a Szovjetunió aláírták az INF-szerződést.

közvetlenül az NPG alá tartozott. Ezt a csoportot „High Level Group”-ként (HLG – magas szintű szakértői csoport) említették.²¹ A munkacsoport 1979-ben benyújtotta jelentését a NATO nagy hatótávolságú hadszíntéri nukleáris fegyvereinek modernizációjára. (Schulte 2012, 47–50.)

A nemzetközi szinten ekkor *két ellentétes folyamat* zajlott egy időben. Egyik oldalon a két blokk között egyfajta enyhülés (*détente*) kezdődött, amiben a folyamatban lévő fegyverzetleszerelési és -csökkentési tárgyalások (SALT-folyamat²² és MBFR-tárgyalások²³) is komoly előrelépésnek számítottak. Másik részről viszont a NATO sem hagyhatta figyelmen kívül a Szovjetunió fejlesztéseit és az 1977-ben az ország nyugati körzeteibe telepített SS–20-as rakétákat (MIRVs),²⁴ amelyek a legkevésbé sem az enyhülési folyamatot voltak hivatottak megtestesíteni.

Bár jelen tanulmány nem tárgyalja a bilaterális alapon végbemenő hadászati támadó-fegyverek csökkentésére és leszerelésére irányuló tárgyalásokat, mégis érdemes megjegyeznünk, hogy a stratégiai nukleáris fegyverek ügye és a csökkentésre irányuló tárgyalások – a fennálló erőviszonyok miatt – az amerikai oldalról könnyebb falatnak ígérkeztek. Bár a Szovjetunió nagy léptékű fejlesztésbe és felhalmozásba kezdett, még így sem volt képes megelőzni az Egyesült Államokat, különösen nem a hordozóeszközöket illetően. Az Egyesült Államok tehát könnyen bocsátkozott tárgyalásokba anélkül, hogy stratégiai elrettentő ereje meggyengülhetett volna. (Lásd 1. táblázat.)

1. táblázat A NATO és Varsói Szerződés komparatív ereje (1980)

	NATO	Varsói Szerződés (1980)
Lakosság (millió fő)	626	380
GNP (milliárd USD)	5975	2020
Katonai kiadások (milliárd USD)	256	202
Haderő nagysága (fő)	5,8 millió	4,8 millió
Hadászati robbanófejek (db)	10 000	7800
Nukleáris fegyverek összesen (db)	31 000	20 000
Nukleáris robbanófejek Európában (db)	6000	4000 (1984)

Forrás: Bottome 1986, 219.

Ez az ambivalencia vezetett a szövetség úgynevezett „kettős határozatához”, melyet 1979-ben fogadtak el. A dilemmát ebben a határozatban azzal próbálták oldani, hogy *két, egymást kiegészítő megközelítést alkalmaztak*. Döntés született arról, hogy a *modernizáció*

²¹ Schulte megfogalmazásában a HLG az amerikaiak eszköze volt arra, hogy meggyőzzék az európaiakat a nukleáris stratégia megújításának szükségszerűségéről, az európaiak pedig a HLG-t arra használták, hogy információkhoz jussanak ezeknek a fegyverek európai telepítéséről és tervezett alkalmazásáról. Lásd bővebben: Schulte 2012, 46–47.

²² SALT (Strategic Arms Limitation Treaty – Hadászati fegyverzetkorlátozási szerződés).

²³ MBFR (Mutual and Balanced Force Reduction – Kölcsonös kiegyensúlyozott haderőcsökkentés).

²⁴ MIRV (Multiple Independently Targetable Re-entry Vehicles – Több, külön célra irányítható töltetet tartalmazó visszatérő egységek).

jegyében – közös finanszírozással – Európába telepítenek 108 Pershing II rakétát (a korábbi Pershing I-A rakéták leváltására), illetve 464 földi telepítésű cirkáló rakétát²⁵ (Ground Launched Cruise Missile – GLCM) a hadszíntéri nukleáris erők megerősítésére.²⁶ Ugyanakkor a NATO továbbra is elkötelezetten kitartott a stratégiai leszerelési tárgyalások és a *détente* folyamata mellett. Éppen ez az a kettősség, ami átvezette és kiválóan jellemezte is a szövetséget az 1980-as évtizedben. (Sherrett 1992, 38–40.)

Akár szögek egy koporsóban...?

Az 1980-as évtized, bár első látásra számos sikert eredményezett szövetségnek, ugyanakkor *több súlyos problémát is felszínre hozott.*

Az amerikai SDI-program például megdöbbentette az európai szövetségeseket, ugyanis az okfejtés, miszerint az Egyesült Államok célja a nukleáris fegyverek alkalmatlanná és idejétmültté tétele, igencsak nehezen volt értelmezhető a klasszikus hidegháborús logika alapján. Az európai NATO-tagok ebben nem csupán a Szovjetunió nukleáris fegyverezését, hanem az „aláásásának” szándékát vélték felfedezni, de a saját biztonságukat garantáló amerikai ígéretet is hirtelen szertefoszlatni látszottak. A belső béke megőrzésének érdekében az Egyesült Államok kénytelen volt kiengesztelni az európaiakat, *meg kellett erősíteni az elrettentő erő fontosságát és újfent az USA elkötelezettségét szövetségesei védelme iránt.* Ezt a nyilvánvaló gyengeséget a Szovjetunió is kihasználta: propaganda és az úgynevezett „aktív eszközök” (lásd: nyugati ellenzéki mozgalmak pénzügyi támogatása) segítségével igyekezett kiélezni a transzatlanti ellentéteket. Különösen az agresszív amerikai politika ellen fellépő békemozgalmak voltak eredményesek. Erre válaszul született meg a NATO-ban – az SDI „párjaként” – 1982-ben a „Program a békéért és szabadságért”. A NAC ebben a programban, Helmut Schmidt szavaival élve, nem egy új katonai stratégiát fogalmazott meg, de még csak nem is egy új politikát alakított ki, csupán csak *a Harmel-jelentés²⁷ óta érvényben lévő politikai irányt újította fel és erősítette meg.* (Idézi: Thomas 1997, 126.) Valóban nem találkozunk új elemekkel a programban. Olyan célokat sorol fel, mint a háború megelőzése, az észak-atlanti térség biztonságának megőrzése, stabil erőegyensúly fenntartása a lehető legalacsonyabb szinten, kiegyensúlyozott kelet–nyugati kapcsolatok kialakítása a *détente* szellemében, békés folyamatok elősegítése az egész világban, illetve gazdasági és társadalmi stabilitás fenntartása a NATO tagállamaiban. (Bonn Declaration 1982)

²⁵ A magyar terminológiában a földi indítású robotrepülőgép megnevezés is elfogadott, azonban a szerző a cirkáló rakéta elnevezést alkalmazza, minthogy a robotrepülőgép kifejezés használata zavaró lehet a közelmúltban a szakirodalomban is egyre gyakrabban említett UAV (unmanned aerial vehicle – pilóta nélküli repülőgép) megjelenése miatt.

²⁶ A telepítendő erők nagyságáról a nagyhatalmak (Nagy-Britannia, Franciaország, NSZK és az USA) állam- és kormányfői egy Mexikóban tartott tárgyalás alkalmával állapodtak meg 1978-ban. David Aaron, Carter elnök tanácsadójának nyilatkozata szerint a telepítés sosem volt kérdéses, csupán a GLCM és Pershing II rakéták arányáról folytattak megbeszéléseket. Carter elnök azt hangsúlyozta, hogy mindenképpen ellensúlyozni kell a szovjet fenyegetést a közepes hatótávolságú rakéták terén is, a német kancellár viszont kifejtette, nem szeretné, ha egyedül az NSZK területére telepítenék ezeket az eszközöket. Lásd bővebben: Sherrett 1992, 38–40.

²⁷ A Harmel-jelentés egy 1967-es vizsgálat eredményeképpen létrejött dokumentum, amely a szövetség jövőbeni feladatait tekintette át. Két fő feladatot határozott meg a NATO számára: Az első feladat az agresszív elrettentése, a NATO tagállamainak védelme, amennyiben az elrettentés kudarcot vallana. Ennek érdekében megfelelő haderőt kell fenntartania. A második feladatkör azonban itt jelent meg először, ami nem volt más, mint a stabilitás növelése, a feszültségek enyhítése, a *détente* politikájának folytatása.

2. táblázat Az INF-szerződés keretében megsemmisített rakéták (1987–1991)

Egyesült Államok:	
234	Pershing II
443	BGM 109
169	Pershing I-A
Szovjetunió	
654	SS-20
149	SS-4
6	SS-5
80	SSC-X-4
239	SS-23
718	SS-12

Forrás: INF Chronology

Ki kell emelnünk természetesen az INF-szerződést (*lásd 2. táblázat*), amelyet joggal nevezhetünk az évtized egyik legfontosabb lépésének. Szakértők ezt egyenesen a NATO győzelmének is nevezik, még ha bilaterális tárgyalások eredményeként született is meg, hiszen visszaigazolta a szövetségesek hidegháborús logikájának megalapozottságát és bölcsességét, a Harmel-jelentés szellemiségét, vagyis azt, hogy a Szovjetunióval tárgyalni kell, mégpedig a katonai erő és politikai szolidaritás tételeire alapozva. (Thomas 1997, 136–140.) A két szuperhatalom bilaterális egyezkedése azonban azt a félelmet ébresztette fel az európai szövetségesekben, hogy az Egyesült Államok könnyedén dönthet (vagy cselekedhet) akár egyeztetés nélkül is a fejük felett. Miután pedig kivonták a közepes hatótávolságú atomfegyvereket Európából, szinte joggal kérdőjelezhették meg újra az amerikaiak elkötelezettségét a szövetség egységének és védelmének irányában.^{28,29}

A nukleáris erők nagy volumenű csökkentésével újra felmerült az európai hagyományos erők kérdése, amelyek továbbra sem érték el azt a minőségi és mennyiségi szintet, amelyet az Egyesült Államok megkövetelt volna. Adott volt tehát a kérdés: hiteles tud-e maradni a szövetség a nemzetközi szinten, továbbra is fenntartható-e az 1968 óta érvényben lévő rugalmas reagálás stratégiája a hadszíntéri nukleáris fegyverek nélkül is?

Az eltávolodást (*decoupling*) vizionáló nézetekre az is okot adhatott, hogy Európa sokat veszített jelentőségéből. Az enyhülés folyamata pozitívan hatott a két katonai blokk közötti feszültségre, az invázió veszélye és az ideológiai fenyegetettség is csökkent. Ezzel szemben a Harmadik Világ mindkét szuperhatalom számára felértékelődött, a nagyhatalmi versengés és konfrontáció áttevődött ezekbe a térségekbe. (Ruppert 1999, 23–26.) Olyannyira megha-

²⁸ Nemcsak a nukleáris, de a hagyományos fegyverek terén is megingott a bizalom az 1970-es években, amikor is az Európában állomásozó amerikai erők jelentős csökkentése került napirendre az Egyesült Államokban. Lásd bővebben: Mansfield Resolution 1969.

²⁹ Egyfajta kompenzációként az európai NATO-tagok számára ígéretet tett az Egyesült Államok a kis hatótávolságú nukleáris fegyverek modernizációjára, amellyel az INF hatálya alá tartozó eszközök nélkül is ellensúlyozni tudják a hatalmas mennyiségű szovjet páncélosert. Azonban ez okafogyottá vált az 1988-as gorbacsovi bejelentés után (lásd a későbbiekben).

tározó volt ez a jelenség, hogy a NATO-ban is megkezdődött egyfajta hangsúlyeltolódás, felmerült a területen kívüli műveletek kérdése. Az Egyesült Államokon kívül az Egyesült Királyság (Margaret Thatcherrel az élen a falklandi háború közepette) is pozitívan vélekedett az „out-of-area” kérdésekről, de az eleinte vonakodó Franciaország (véltetően Líbia csádi inváziójakor történő intervenció okán) is hamar a kezdeményezés mellé állt. (Thomas 1997, 124–136.) Mindezek hatására 1984-ben a NATO védelmi miniszterei a DPC ülésén már úgy fogalmaztak, hogy a szövetség területén kívül is történhetnek olyan események, amelyek a NATO létfontosságú érdekeit sértik.³⁰ Ezért rendszeres konzultációra és közös értékelésre van szükség az ilyen jellegű kérdésekben, bár a döntést és az esetleges beavatkozást nemzeti hatáskörben hagyták. (NATO DPC Ministerial Communiqué 1984)

A külföldi szakirodalomban csak *Gorbacsov-jelenségként* említett tényező is tovább nehezítette az 1980-as évek NATO-jának helyzetét. Az 1985-ben hatalomra lépő szovjet pártfőtitkár több szempontból is sok újat hozott a Szovjetunió nemzetközi kapcsolataiba: megélné a megállapodással folytatott párbeszéd, újabb lendületet kaptak az INF-tárgyalások, amely a NATO számára komoly gondot is jelentett. Közel 40 éven keresztül ugyanis a meghatározó NATO-retorika az volt, hogy mindent meg kell tenni a kommunizmus visszaszorításáért.³¹ Mindazonáltal Gorbacsov egy népszerű politikus volt Nyugaton is, már az első pillanattól kezdve. 1988 áprilisában bejelentette az Afganisztánból való kivonulást, decemberben pedig 500 000 katonát és 10 000 harckocsit Közép-Európából való kivonásáról döntött. Ez idő alatt már a CFE³²-tárgyalások is megkezdődtek, amelyek kioltották a kis hatótávolságú nukleáris fegyverek modernizációjára irányuló törekvéseket. Ezen túl a hadászati támadófegyverek és a vegyi fegyverek ügyében is tárgyalóasztalhoz ültek a nagyhatalmak.

A VÉGEREDMÉNY: VÁLSÁG HELYETT ALKALMAZKODÁS

Összegezve megállapíthatjuk, hogy bár az 1980-as évek a Reagan-adminisztráció „csillagháborús tervéről” és a szövetség Szovjetunió feletti (vélt vagy valós) technológiai fölényének teljes mértékű kihasználásáról szolt, az INF-szerződés életbelépeése és a szovjet unilaterális kivonási és leszerelési nyilatkozatok³³ merőben megváltoztatták a nemzetközi biztonságpolitikai helyzetet.

Habár a szövetség stabilan kitartott a rugalmas reagálás stratégiája mellett, a nukleáris fegyverek jelentősége drasztikusan visszaesett. A hagyományosan NATO-triádként emlegetett eszközrendszer három eleme (hadászati fegyverrendszerek, hadszíntéri nukleáris erők, hagyományos erők) továbbra is megmaradt, de az INF-szerződés aláírásával a hadszíntéri nukleáris erők száma szignifikánsan csökkent. (Lásd 2. táblázat) Az európai hagyományos erők hiányosságait pedig évtizedek óta nem sikerült megoldani, bár a vizsgált időszakban is több kezdeményezés indult az európai hagyományos erők fejlesztésének és növelésének érdekében.

³⁰ Érdemes kiemelni a közös érdekek említését, hiszen korábban ezekben a kérdésekben mindig az egyéni érdekekre hivatkoztak.

³¹ Az amerikai–szovjet ellentétet a jó és a rossz harcaként jellemezte maga Reagan elnök is, a Szovjetuniót pedig a „gonosz birodalmaként” írta le. Lásd bővebben: Horváth–Paragi–Csicsmann 2013.

³² Az Európában található hagyományos fegyverek leszerelésére irányuló tárgyalások.

³³ 1988-ban Gorbacsov bejelentette a szovjet erők kivonulását Afganisztánból, majd az év végén az ENSZ Közgyűlésén azt nyilatkozta, hogy a Szovjetunió egyoldalúan 500 000 katonát és 10 000 harckocsit von ki Kelet-Európából.

A változó szovjet politika és az 1988. évi egyoldalú szovjet haderőcsökkentés igencsak népszerűvé tették Gorbacsovot és intézkedéseit mind a nyugati vezetők, mind a közvélemény szemében. Ez már önmagában is elég volt ahhoz, hogy megrendüljön az addigi világkép.

Ahogy intenzívebbé vált a kelet–nyugati dialógus az 1980-as években, ami pozitív fejleményként értékelhető, annál nagyobb lett a bizonytalanság a NATO-ban. A gyors egymásutánban lezajló történések már akkor jelezték a szövetség válságát, amikor gyakorlatilag még szó sem volt a Szovjetunió felbomlásáról és a hidegháború lezárulásáról. A hidegháború végéhez közeledve azonban megkérdőjeleződött a NATO létjogosultsága, egy együttműködésre törekvő, nyitott Szovjetunió nem felelt meg annak az ellenségképnek, amely egyben tartotta a szövetséget 40 éven keresztül. A NATO-tagállamok már évekkorábban felismerték, hogy a Kelet és Nyugat közötti összecsapás bekövetkezésének esélye nagyon csekély, és inkább a NATO területén kívüli konfliktusokra kellene koncentrálni. A hidegháborút oly jól meghatározó fegyverkezési verseny pedig gyakorlatilag megszűnt, szinte minden fegyverzetkategóriában folyamatban voltak a leszerelési vagy csökkentésre irányuló tárgyalások. Az érvényben lévő, a szövetséget irányítani hivatott stratégiai koncepció pedig egyre inkább meghasonlott, a tagállamok nem tudtak mibe kapaszkodni a kialakult bizonytalan helyzetben. Innen már csak egy aprócska lépés lett volna a NATO megszűnése, de az addig jól működő politikai-katonai szövetség mégis megtalálta azt a közös pontot és összetartó erőt, ami éppen a válságokat hordozó utolsó évtizedben fogalmazódott meg, nevezetesen a tagállamok között fennálló értékközösséget.

A későbbi konkrét események, a hidegháború vége, a teljes hatalmi átrendeződés már szinte „felkészülten” érték a NATO-t, sőt enyhe túlzással azt is mondhatnánk, hogy az összeomló világrend adott lehetőséget a szövetségnek az „újraépítésre” és a túlélésre. A NATO politikai és katonai átalakulása azóta töretlenül, napjainkban is folytatódik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bonn Declaration 1982. június 10. – NAC-ülés nyilatkozata. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c820610a.htm> (Letöltés időpontja: 2015. 01. 12.)
- C-M(62)66 Athens Guidelines. 1962. május 30.
- DPC/D (69)59 General Guidelines for Consultation Procedure on the Use of Nuclear Weapons. 1969. november 20.
- DPC/D (74) 17 Military Committee Function in the Nuclear Consultation Process. 1974. július 24.
- DPC/D(69)58 Provisional Political Guidelines for the initial tactical use of nuclear weapons by NATO. 1969. november 20.
- Mansfield Resolution 1969 december 1. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00396337008441127> (Letöltés időpontja: 2015. 02. 22.)
- MC 14/3 – 1968. január 16. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area.
- MC 48. A report by the Military Committee on the most effective pattern of NATO military strength for the next few years. 1954. november 22.
- NATO DPC Ministerial Communique 1984 május 16–17., Brüsszel http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_23263.htm?selectedLocale=en (Letöltés időpontja: 2015. 02. 22.)
- NPG/D (75)8 NPG Consultation Procedures – Country Request. 1975. október 30.
- NPG/D (76)5 NPG Nuclear Consultation – CNI Procedures. 1976. június 1.
- PO/73/156 Measures to Improve the Nuclear Consultation Process. 1973. november 28.

- Arkin, William M. – Norris, Robert S. – Cochran, Thomas B.: *Implications of the INF Treaty*. Natural Resources Defense Council, Nuclear Weapons Databook Project Working Paper, Washington, 1987. http://docs.nrdc.org/nuclear/files/nuc_87120101a_78.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 06. 20.)
- Bottomo, Edgar: *The Balance of Terror. Nuclear Weapons and the Illusion of Security 1945–1985*. Beacon Press, Boston, 1986.
- Bracken, Paul: *The second nuclear age. Strategy, Danger and the New Power Politics*. Times Books, Henry Holt and Company. New York, 2012.
- Bundy, McGeorge – Kennan, George F. – McNamara, Robert S. – Smith, Gerard: *Nuclear Weapons and the Atlantic Alliance*. Foreign Affairs, Spring, 1982, 753–768.
- Carnovale, Marco: *The Control of NATO Nuclear Forces in Europe*. Westview Press, Boulder, 1993.
- Carver, Michael: *Conventional Warfare in the Nuclear Age*. In: Paret, Peter (ed.): *Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*. Princeton University Press, 1986.
- Charles, Daniel: *Nuclear Planning in NATO. Pitfalls of First Use*. Ballinger Publishing Company, Cambridge, Massachusetts, 1987.
- Cleveland, Harlan: *Foreword*. In: Hopmann, P. Terence – Barnaby, Franck (ed.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. MacMillan Press LTD. London, 1988.
- Fischer Ferenc: *A kétépítés világa, 1945–1989*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2005.
- Hajma Lajos: *Stratégiai célok – katonai doktrínák*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Horváth Jenő – Paragi Beáta – Csicsmann László: *Nemzetközi kapcsolatok története 1941–1991*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.
- INF Chronology. Federation of American Scientists. <http://www.fas.org/nuke/control/inf/inf-chron.htm> (Letöltés időpontja: 2014. 06. 18.)
- Legge, J. Michael: *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*. RAND Corporation, 1983. <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2964.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. 01. 25.)
- Miller, David: *The Cold War. A military history*. St. Martin's Press, New York, 1998.
- Ruppert József: *A NATO megalakulása és fejlődése a hidegháború időszakában*. In: Matus János (szerk.): *A NATO mint politikai és katonai szövetség*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1999.
- Sauer, Tom: *Eliminating Nuclear Weapons. The role of missile defence*. Columbia University Press, New York, 2011.
- Schulte, Paul: *Tactical Nuclear Weapons in NAT and beyond: A Historical and thematic Examination*. In: Nichols, Tom – Stuart, Douglas – McCausland, Jeffrey D. (ed.): *Tactical Nuclear Weapons and NATO*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2012. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=1103> (Letöltés időpontja: 2014. 01. 25.)
- Sherrett, Russel R.: *The Dual-Track Decision and the Intermediate-Range Nuclear Force Treaty. The Role of the cruise and Pershing II Missile*. Master's Thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College, 1992. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a258524.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. 06. 17.)
- Szenes Zoltán: *A Magyar Néphadsereg hadászati készleteinek tartalékolása és széttelepítése*. Kandidátusi értekezés, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1986.
- Thomas, Ian Q. R.: *The Promise of the Alliance: NATO and Political Imagination*. Rowman and Littlefield Publishers, Boston, 1997.
- Vaïsse, Maurice: *Intra-Alliance Conflict Related to Nuclear Weapons Politics: The French Case (1957–63)*. In: Schmidt, Gustav (ed.): *A history of NATO – The first fifty years*. Volume III. Palgrave New York, 2001.

Bokros Tünde Ibolya – Nemes Krisztián Sándor őrnagy:

A MAGYAR HONVÉDSÉG LEHETŐSÉGEI A BIZTONSÁGI KIHÍVÁSOK TÜKRÉBEN

ÖSSZEFOGLALÓ: A Magyar Honvédségnek – amennyiben megbízható és elkötelezett partnerekként kíván jelen lenni az észak-atlanti szövetségben – a világban jelentkező új kihívásokra megfelelő módon, rugalmasan kell reagálnia. A szerzők véleménye szerint ki kell jelölni egy fő irányt, amely mentén haladva szükséges a képességeinket maximalizálni úgy, hogy az hosszú távon fenntartható és telepíthető legyen – kielégítve mind szövetségi, mind nemzeti kötelezettségvállalásainkat. Mindezt költséghatékonyan és képességcsökkenés nélkül célszerű elérni. Erre kívánnak a szerzők egy lehetséges verziót felvázolni, alapvetően támaszkodva Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájára.

KULCSSZAVAK: interoperabilitás, képességek harmonizációja, többnemzeti együttműködés, különleges műveleti erők, NATO-csúcs, ukrán válság, ISIL

Az elmúlt évek számos változást eredményeztek a nemzetközi porondon, amelyek jelentős hatást gyakoroltak biztonságpercepciónkra. Európa és Magyarország biztonságára több kiemelkedő esemény volt hatással, amelyek várhatóan befolyásolják a jövőről alkotott képünket: 2014 márciusában az Oroszországi Föderáció annektálta az egykori autonóm köztársaság Krím félszigetét, amelyet Európán kívül a NATO is illegitim és agresszív lépésként értékelte. Novemberben már egy új hidegháborúról cikkezett a sajtó, olyan, a politikai életben elismert szereplő szavait tolmácsolva, mint az egykori szovjet pártfőtitkár, Mihail Gorbacsov. A konfliktus gyors ütemben szélesedett ki, és a szakadár, valamint ukrán erők között aszimmetrikus, de sokak által hibrid jellegűnek aposztrofált, nyílt fegyveres harc alakult ki. A többszöri béketárgyalások és fegyverszüneti megegyezések sem jártak eddig sikerrel, és veszélybe került Ukrajna területi egysége is.

Az arab tavasz kirobbanását követően Észak-Afrika és a Közel-Kelet egyre közelebb áll a szélsőségesek térnyeréséhez, melyet a 2014. évben végbement és jelenleg is tartó szíriai polgárháború is bizonyít. Továbbá olyan radikális eszmék nyertek teret, amelyek a jelenleg önmagát Iszlám Államnak nevező szervezet megszületéséhez vezettek. Ezek a folyamatok pedig közvetlen fenyegetésükkel tovább fokozzák a biztonságot és békét zászalajára tűző nemzetközi szervezetekre nehezedő nyomást. A 2002-ben létrehozott Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)¹ fokozott terjeszkedésbe kezdett Irak területén, egyre több követőt találva, tagjai közé toborozva európai származásúakat is. Barack Obama ennek kapcsán második globális háborút emlegetett, és döntött az ISIL ellen bevethető csapatlétszám emeléséről, amellyel az Irakban és Kuvaitban állomásozó erők létszáma mára elérte a 4000

¹ Tanulmányunkban a terrorista csoportot/szervezetet ISIL-nek írjuk, hivatkozva az MH ÖHP 22-26/2014 nyt. számú intézkedésre. Az elnevezés körüli dilemmát lásd részletesebben: <http://www.washingtonpost.com/blogs/the-fix/wp/2015/01/20/isis-vs-isis-vs-islamic-state-the-political-importance-of-a-much-debated-acronym-2/> (Letöltés időpontja: 2105. 04. 20.)

főt. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy egyre több amerikai politikus² ad hangot azon véleményének, hogy a tényleges harcoló erők telepítése elkerülhetetlen lesz a továbbiakban. A szélsőséges vallási indíttatású megnyilvánulások komoly kihívást jelentenek az európai országok számára is, amelyet a 2015 januárjában Párizsban, Dániában és Tunéziában elkövetett terrorista akciók is példáznak. A történetek éreztetik, hogy erősödik az a fenyegetés, amelyet a civil lakosság ellen egyre nehezebben felderíthető (és így a megelőzést ellehetetlenítő) támadások jelentenek az európai országok belbiztonsága számára.

Magyarországnak különösen nagy kihívást jelent az ukrajnai helyzet, hiszen közvetlen szomszédságunkban történő eseményekről van szó, nem is beszélve arról a konkrét érintettségről, amit a kárpátaljai magyarok jelentenek. Fontos, hogy Magyarország megtalálja a megfelelő szerepét ezen konfliktusok rendezésében.

A Magyar Honvédség a balkáni műveleteken át egészen az afganisztáni hadszíntérig számos alkalommal alkalmazta erőit, eszközeit, amelyek során több, a honvédség szervezetében korábban nem létező képességet sikerült kialakítani és integrálni a közös szerepvállalás során.

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája (NKS) rögzíti, hogy a Magyar Honvédségnek középtávon képesnek kell lennie magas intenzitású műveletek végrehajtására.³ Mindemellert haderőnknek föl kell készülnie a napjainkban túlsúlyba kerülő válságreagáló műveletekben rejlő kihívásokra is. Katonáinknak Magyarországtól jelentős távolságokra, szélsőséges természeti és éghajlati viszonyok között, nehezen megközelíthető terepen és a néha nehezen megvalósítható nemzeti támogatás mellett kellett/kell feladataikat végrehajtaniuk. „A válságok kezelése során a hálózatalapú hadviselés, a hírszerzés és a felderítés, a precíziós fegyverek és modern technikai eszközök, a civil-katonai együttműködés, a pszichológiai hadviselés, valamint különleges rendeltetésű erők széles körű alkalmazása szükséges”⁴ – jelen írásunkban kifejtett elgondolásunkat az NKS eme alapigazsága motiválta.

A SZÖVETSÉG VÁLASZAI A VÁLTOZÓ VILÁGRA

A Magyar Honvédség előtt két fő feladat áll, melyeket az NKS rögzít: alapfeladata az ország függetlenségének, területének, légtérének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme; továbbá feladata a nemzetközi kötelezettségek teljesítése.⁵ E két fő feladat között egyfajta egészséges összhangot szükséges kialakítani. Ugyanis a kor kihívásainak megfelelően az országvédelmi feladatokban részt vevő erőknek olyan haditechnikai eszközökkel kell rendelkezniük, amelyekkel részt tudnak venni válságkezelő feladatokban is. Továbbá ezeknek az erőknek fegyvernemeket, szakcsapatokat, harci támogató erőket is magukban kell foglalniuk. A haderőfejlesztés következő fázisánál célszerű rendszerben gondolkodva megállapítani a prioritásokat úgy, hogy a kapcsolódó elemek se maradjanak ki (pl. vezetési pontok, tűzvezető központok), máskülönben a bevethetőség csorbát szenvedhet.

² Köztük John McCain és Richard Blumenthal amerikai szenátorok is. <http://www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/congress/2015/01/26/isis-terrorism-iraq-syria-obama/22349661> (Letöltés időpontja: 2015. 02. 24.) <http://www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/congress/2015/02/18/isis-ground-troops-iraq-syria/23612619/> (Letöltés időpontja: 2015. 02. 24.)

³ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. Magyar Közlöny, 2012. 175. szám, 29705–29 713. III. Működési környezet, C. A haderő várható alkalmazási jellemzői, 40.

⁴ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. III. Működési környezet, C. A haderő várható alkalmazási jellemzői, 41.

⁵ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. IV. A Magyar Honvédség feladatai, 61–63.

Azt, hogy a szövetség mely képességek fenntartását és fejlesztését tartja elengedhetetlennek a kor kihívásaival, kockázataival és fenyegetéseivel szemben, a „Védelmi képességek: NATO-erők 2020-ban” című dokumentumban rögzítették, a chicagói csúcstalálkozó eredményeként.⁶

A Lisszabonban meghatározott, a műveletek sikeres lebonyolításához szükséges képességek (számítógépes támadások elleni védelem fejlesztése; NATO légi vezetési és irányítási rendszerének kiterjesztése; hírszerzési, megfigyelési és felderítési adatok cseréjének növelése; improvizált robbanószerkezetek elleni tevékenységek) mellett a „NATO-erők 2020-ban” dokumentum a Különleges Műveleti Erők fokozott együttműködését, a NATO Reagáló Erő (NATO Response Force – NRF) hangsúlyosabb alkalmazását nevesíti. Ezekon kívül – több tagállam igénye alapján – a közös hírszerzés, megfigyelés és felderítés szélesebb körű fejlesztése, valamint ideiglenes ballisztikus rakétavédelmi képességek kialakítása is szerepel a feladatok között. Kifejezésre juttatták – a nemzeti erőfeszítések támogatásának részeként – az Összekapcsolt haderők kezdeményezés (Connected Forces Initiative – CFI) keretében végrehajtható képzések és gyakorlatok bővítésének szándékát. A megnevezett képességfejlesztési tervek között többet is találunk, amelybe a Magyar Honvédség nagyobb mértékben is képes lenne bekapcsolódni, nem beszélve azokról a kínáló lehetőségekről, amelyek a többnemzeti együttműködésben jelennek, és amelyek a fokozottabb részvétel következtében kihasználhatóakká válnának.

A NATO walesi csúcstalálkozója kinyilvánította: új biztonsági kihívásokkal kell szembenézni, úgymint a terrorizmussal – a dokumentum nevesíti is az ISIL-t –, a hibrid hadviseléssel és a kibertámadásokkal. A szövetség legnagyobb felelőssége, hogy – a Washingtoni Szerződés 5. cikke értelmében – óvja és védje a tagországokat a területük és lakosságuk ellen irányuló támadásoktól, biztosítva a szükséges forrásokat, képességeket és a politikai akaratot. E három elem biztosítása minden tagország kötelessége, különösen a politikai akarat, amelynek lehetővé kell tennie a katonai erők és képességek telepítésének lehetőségét akkor, amikor azokra szükség van.⁷ Konkrétan meghatározták, hogy minden szövetséges államnak biztosítania kell, hogy:

- szárazföldi, légi és tengeri ereje megfeleljen a NATO által elfogadott irányelveknek (telepíthetőség, alkalmazhatóság), valamint hogy
- fegyveres erői a NATO-szabványoknak és -doktrínáknak megfelelően képesek legyenek a hatékony együttműködésre.

A Magyar Honvédség számára megjelölt fő feladat a haza védelme, amelyet – jelenleg – a Washingtoni Szerződés 5. cikkelyének életbelépését követően a szövetséges erők támogatásával tudna csak megvalósítani. Mindennek fényében tagságunk relevanciája nem vonható kétségbe, amellyel együtt a szövetséggel járó kötelezettségeinknek történő megfelelés sem. A közelmúlt fenyegetései Kelet-Európában, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában a szövetség minden tagállamától még fokozottabb együttműködést és képességeik ésszerű, összehangolt fejlesztését kívánják meg. A cél, hogy a rendelkezésre álló erők egymást kiegészítve legyenek képesek szavatolni a kollektív védelmet, amely a legfontosabb kötelezettség, és amelyet a walesi csúcstalálkozón is megerősítettek.

⁶ Summit Declaration Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm (Letöltés időpontja: 2015. 02. 19.)

⁷ Wales Summit Declaration. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm#RAP (Letöltés időpontja: 2015. 02. 19.)

Mindezek bizonyítják, hogy szükség van a NATO-ban betöltött szerepünk megerősítésére. Olyan biztonsági kihívások kerültek előtérbe, amelyek a szövetség valamennyi tagját közvetlenül fenyegetik, ezért egyre nagyobb hangsúly helyeződik a haderők interoperabilitására, a többnemzeti fellépést rugalmasabbá tevő alapok megteremtéséhez szükséges politikai törekvésekre, amelyek a saját állam biztonsági garanciáját jelentik.

A MAGYAR HONVÉDSÉG EGY LEHETSÉGES VÁLASZA AZ ÚJ KIHÍVÁSOKRA

Amikor a Magyar Honvédség fejlesztési lehetőségeit vizsgáljuk, alapvetően két követelménykategóriát kell számításba vennünk. Egyik az országvédelmi képesség magas szinten tartása, a másik pedig a szövetségi kötelezettségeknek való megfelelés. E sorok írói számára nem teljesen egyértelmű, hogy a két feladatot miért kellene élesen elhatárolni egymástól, miközben ezek szervesen kiegészítik egymást. Meggyőződésünk, hogy védelmi képességeink összehangolása, mely egyben a köteletségünk is, mind a két kategória megerősödését szolgálja. Bármely fenyegetést, illetve kihívást tesszük vizsgálat tárgyává, elmondható, hogy egyik sem orvosolható csak pusztán egy-egy fegyvernem vagy szakcsapat alkalmazásával.

Ahogy Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájában olvashatjuk, „*olyan magyar haderőt kell kialakítani a közép- és hosszú távú képességfejlesztések eredményeként, amely kollektív védelmi rendszerének keretében alkalmas az országvédelemre, és képes – az agresszió mértékétől függően – az ország fegyveres védelmére a szövetséges erők beérkezéséig.*”⁸ Mindez előírja a hagyományos erők fenntartását, amelyek mellett szükség van a NATO-tagságunkból fakadó egyéb (pl. aszimmetrikus, válságreakáló műveletek) feladatok ellátására alkalmas képességek fejlesztésére, életben tartására is. A képességeinkben rejlő lehetőségek kiaknázása szükségszerű feladatunk, amelyek révén a rendelkezésre álló erőink az országvédelmi feladatokon túl, más szövetséges erőkkel együtt, képesekké válnak válságkezelési és harci feladatok végrehajtására is. Utóbbi a vázolt biztonságpolitikai környezetet tekintve továbbra is az egyik leghangsúlyosabb részét képezi a NATO feladatainak, így a Magyar Honvédség számára is alapvető szempont, hogy kiemelkedő szerepet vállaljon a külföldi válságkezelésben, béketeremtésben és békefenntartásban. Ebből következően pedig a figyelem középpontjába kell helyezni az aszimmetrikus hadviselésre alkalmas haderőstruktúra kialakítását. Kijelenthető, hogy az ehhez szükséges képességünk – az erők vonatkozásában – rendelkezésre áll, azonban a jelenlegi modul rendszer miatt a képességek szétszóródtak, súlyukat veszítve szétforgácsolódtak, így nem kellő hatékonysággal bírnak – mivel a bennük rejlő maximális hatékonyságot lehetővé tevő működési potenciál feltételei sincsenek számukra biztosítva. Itt alapvetően négy képesség – különleges műveleti, civil-katonai együttműködés (Civil-military Cooperation – CIMIC), lélektani műveleti (Psychological Operations – PSYOPS), valamint harcászati hírszerző (Human Source Intelligence – HUMINT) képességek egymáshoz való viszonyának ésszerűsítésére utalunk. Ezt alátámasztandó, ugyancsak a Nemzeti Katonai Stratégia egyik vonatkozó bekezdésére hívjuk fel a figyelmet. Az NKS 73. pontja rögzíti a haderő legfontosabb tulajdonságait, melyek a gyorsreakálás, a rugalmasság, a túlélőképesség és az interoperabilitás.⁹

⁸ Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. V. Képességek/B. Képességfejlesztési irányelvek, 72. a.

⁹ Uo. 73.

A különleges műveleti képesség a Magyar Honvédség egy olyan képessége, amelyet a válságövezetekben bármikor tud alkalmazni; a korábbi többnemzeti műveletekben szerzett tapasztalata és a fokozatos beszerzések révén elért technikai felszereltsége minden szempontból alkalmassá teszi a szövetség más különleges műveleti erőivel való együttműködésre. A különleges műveleti erők hatékonyságát, túlélőképességét a CIMIC- és PSYOPS-képességek integrálásával lehetne erősíteni. (Mégpedig úgy, hogy közben a megszerzett tapasztalatok nem vesznek el, tovább hasznosulnak.)

Többnemzeti műveletekben való részvételünk során jelentős tapasztalat gyűlt össze, hiszen már több mint 100 éves múltra tekint vissza a magyar fegyveres és rendvédelmi erők különböző békefenntartó és válságkezelő műveletekben való jelenléte. A jelenlegi és a jövőbeni műveletek hatékony végrehajtása érdekében természetesen fel kell használnunk a rendelkezésünkre álló tapasztalatokat. Ezek sorából külön is kiemelhetők a 2005-ben életre hívott különleges műveleti (továbbiakban: KM) képesség terén elért eredmények. Nem véletlen, hogy a KM-képességet pontosan az irreguláris hadviselési mód elleni hatékony válaszcsoportok módszereként vezették be a brit hadseregben, a gyarmatbirodalom fennmaradása érdekében. A szovjetek afganisztáni, valamint csecsenföldi háborúi azt bizonyítják, hogy konvencionális gondolkodással felkészített haderő nem tudja eredményesen felvenni a harcot a nem reguláris ellenséggel szemben. Éppen ezért kézenfekvőnek tűnik, más országokhoz hasonlóan, ezen erők műveleti területre történő telepítése.

Elmondható, hogy az elmúlt 15 évben különösen nagy tapasztalatokra tettek szert a Magyar Honvédség különböző alakulatai és támogató erői: a különleges műveleti csoportok, a CIMIC- és PSYOPS-elemek, amelyek 2006-tól az afganisztáni PRT keretén belül valós körülmények között hasznosíthatók a korábban elsajátított ismereteket.¹⁰ Mind a PRT működésének időszaka alatt szerzett, mind más missziók tapasztalatai egyértelműen alátámasztják, hogy a kontingensek akkor voltak képesek megfelelően szembenézni a kihívásokkal, amikor egymást kiegészítve alkalmazták a különböző képességeket, közös vezetés alatt. Jó példa erre a Baglán tartományban megvalósított számos CIMIC-projekt, amelyek nagyban elmélyítették a helyi lakossággal kialakított, a megfelelő mozgásszabadság biztosításához szükséges elengedhetetlen jó viszonyt műveleti területen. A fent említett tapasztalatok alátámasztják, hogy a műveleti területre kitelepítendő kontingensek összetétele is átstrukturálást kíván.

Véleményünk szerint kézenfekvő, hogy olyan alakulathoz nyúljunk először, amelynek megvan a megfelelő képessége a várható feladatok eredményes végrehajtásához. Természetesen nem mehetünk el emellett sem, hogy ezt a meglévő képességet (amelyet sokszor nagy nehézségek árán értünk el) célszerű lenne tovább erősíteni.

A KÜLÖNLEGES MŰVELETI (KM) ERŐK KÉPESSÉGFEJLESZTÉSE

Minden bizonnyal sokakban azonnali ellenállást vált ki a különleges műveleti erők előtérbe helyezésének gondolata. Azonban téves elgondolás azt feltételezni, hogy a különleges műveleti zászlóalj (KMZ) pusztán kommandós osztag, és ebben az értelemben ki is merül szerepe a Magyar Honvédségben. A KM-erők három alapfeladattal rendelkeznek, amelyből a sokak által gondolt kommandós képesség, vagyis a *Direct Actions* (közvetlen műveletek) csupán az egyike ezeknek, ráadásul a legkisebb aránnyal bír. A kinetikus műveletek nagyjából

¹⁰ Részletesebben lásd: <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1267&title=civil-katonai-kapcsolatok-hazaiszemmel-nemzetkozi-beagyzottsaggal> és http://epa.oszk.hu/02400/02463/00013/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_3-4_149-157.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 02. 23.)

15-20%-ban jelennek meg a teljes műveleti tevékenységek skáláján, a többi nem kinetikus művelet.¹¹ A történeti visszatekintésekben nyomon követhetjük a három alapfeladatot. A második világháború idején, Indokínában, a SOE¹²-alakulatokat is hat-nyolc fős csoportokban vetették be a helyi erők kiképzése céljából. Hasonló tevékenységet ma is végeznek Irakban, Afganisztánban. E tevékenységek egyike a *Military Assistance* (katonai segítségnyújtás), amelynek keretében nemcsak harcászati ismereteket, de fegyverismeretet, egészségügyi felkészítést, műszaki kiképzést (robbantási foglalkozások, műszaki erődítések stb.), híradó szaktudást is átadnak a kijelölt helyi alakulatoknak, csoportoknak. A már említett önálló harctevékenységek végrehajtását is ezek a rajok hajtják végre, és az ő feladatuk a célpontok felderítése, kiválasztása is; ez az úgynevezett *Special Reconnaissance* (különleges felderítés). Csak a fentieket követően kerül sor a felkészített és megfelelő előkészítéssel, célpontkiválasztással kialakított műveletek végrehajtására, a közvetlen műveletekre. Már az említett második világháborús példák is azt bizonyítják, hogy azokat a KM-erők nem önmagukban, hanem a helyi erőkkel közösen hajtják végre. A fentebb jelzett három alapfeladat tehát az első alkalmazás óta a mai napig nem változott meg gyökeresen, ugyanakkor kiegészült a lakosság megnyerését célzó műveletekkel. Ilyen típusú műveletekre azért van szükség, mert a helyi lakosság egy része nem feltétlenül támogatja a KM-erők műveleti területen folytatott tevékenységét, sőt akár akadályozhatja is azt.

Elérkeztünk a felkelésellenes műveletek témaköréhez, a COIN-műveletek alapjaihoz, amely a „*szívek és elmék megnyerését*” (Win the Hearts and Minds – WHAM) célzó koncepciót is magában foglalja. Közelmúltban szerzett tapasztalatainkat és a jelenleg folyó válságkezelő műveleteket áttekintve egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy korunk konfliktusait csak hagyományos katonai eszközökkel nem lehet megoldani. Éppen ezért szükség van a KM-képesség bizonyos mértékű átalakítására. Elengedhetetlen, hogy a KM-erők és a CIMIC-, PSYOPS-, HUMINT- és egyéb kapcsolódó képességek, erők közösen hajtsák végre feladataikat (amely megjelenik a COPD tervezési folyamatban is mint „Strategic Military Assessment Team”). Ezen elképzelés szerint a különleges műveleti, felderítő- és CIMIC-erőket a stratégiai szint támogató elemeként¹³ kapcsolnák össze. Megállapítható, hogy a fentebb jelzett képességek alapján lehet csak sikerre vinni a COIN típusú műveleteket; az ezekre való felkészülés korunk aszimmetrikus fenyegetéseinek tükrében a haderők egyik legfontosabb feladata. Egy brit katona fogalmazta meg a legátütöbben a COIN típusú műveletekben rejlő nehézségeket: „*Háborúban elég, ha az ember bátorságát ölöd meg; a felkelésellenes műveletekben a haragját kell megölnöd.*”¹⁴ (A szerzők fordítása.)

Az ismertetett képességek a műveletek tervezésétől egészen a műveleteket követő tapasztalatfeldolgozásig több ponton találkoznak. A műveletek előkészítése, elemzése a CIMIC és a PSYOPS állományának egyaránt feladata, amely, mint említettük, a COIN-környezetben még inkább megkövetelt feladat. Ugyanezt azonban a KM-erők is elvégzik a műveleteket megelőző és a konkrét műveletek időszakában. A kérdés az, miért duplikálódjon ez a tevékenység? Sokkal hatékonyabbá válnának ezek a képességek, ha integrálódnának a KM-törzsbe, hogy még a kitelepülés előtt megtörténjen a civil szféra részletekre kiterjedő

¹¹ Versatile Special Operations Forces for New Threats. http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_111124.htm?selectedLocale=en (Letöltés időpontja: 2015. 02. 24.)

¹² Special Operations Executive.

¹³ Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive COPD Interim V 1.0. Supreme Headquarters Allied Power, Europe, Belgium, 2010. december 17. 3–22.

¹⁴ Richard Streatfield: *Honorable Warriors*. Pen and Sword Military, UK, 2014. ISBN: 978 1 78376 227 8.

elemzése. Így nemcsak költséghatékony keretek között megvalósuló fejlesztésre tehetne szert a magyar haderő, de maximalizálhatná a viszonylag új képességekkel rendelkező erőit. Gyakorlati megvalósulása esetén a CIMIC-szakállomány tehát konkrét támogatást nyújtana aszimmetrikus kihívásokat tartalmazó válságkezelési feladatokban való részvétel esetén: a kitelepülés előtt készítené fel a KM- és HUMINT-erők katonáit a kulturális tudatosságra, a tárgyalástechnikára és egyéb feladatokra, valamint a műveleti területen is a KM-erők céljait támogatná a lakosság megnyerésére irányuló tevékenységével. A szoros együttműködésre mindenképpen szükség van, mivel az aszimmetrikus és válságreakáló műveletekre civil környezetben kerül sor, ahol a katonák mindennap közvetlen kapcsolatba kerülnek a helyi lakossággal. Az ilyen típusú műveletekre már hazai környezetben meg kell kezdeni a végrehajtók alapos felkészítését, amelynek tartalmaznia kell a helyi lakossággal kapcsolatos ismereteket. Az ehhez szükséges elemzéseket a CIMIC/PSYOPS-csoportok, valamint a felderítőtörzs állománya is elvégzi. Ismert, hogy a tervezéshez szükséges legalapvetőbb adatokat, információkat a HUMINT-csoportok által kialakított forráshálózat fogja szolgáltatni. A forráshálózat kiépítése, bővítése érdekében tevékenykedő HUMINT-csoportok munkáját a műveleti területen célszerű összehangolni a CIMIC/PSYOPS-műveletekkel. Ez azért javallott, mert a HUMINT-szakemberek könnyebben tudnak majd olyan személyeket találni, akik készségesen megosztják velük a műveletek sikeres végrehajtásához fontosnak tartott információikat, ha a területen megjelennek CIMIC- vagy más, a lakosság életkörülményeit javító projektek.

A szerzők elképzelése szerint tehát az ütemezett CIMIC-projektekkel megjelenének a KM-erők, amelyek összehangoltan hajtánák végre feladataikat. A harcoló alegységek tevékenységére erősítene rá a CIMIC, kiegészülve a PSYOPS-kampánnyal, vagyis harcászati szintű támogatást nyújtanának. Míg a PRT működése idején ezek a képességek magát az ISAF-misszió támogatását segítették – nevezhetjük stratégiai szintet képviselő CIMIC-tevékenységnek –, addig az általunk felvázolt képességek harmonizációjával elérhetővé válna, hogy ne önállóan tevékenykedjenek, hanem összekapcsoltan, valóban a saját erők tevékenységét támogatva, egyazon műveleti területen. A legfrissebb afganisztáni tapasztalatok azt mutatják, hogy a CIMIC járőr- és egyéb tevékenységei elősegítették a művelet sikerességéhez szükséges megfelelő polgári magatartás kialakítását, a jó viszony plusz információkhoz juttatta a katonákat, melyek alapján saját tevékenységüket is kisebb kockázattal tudták végrehajtani. Ezek a pozitív hozadékok indokolják a harcoló csapatok melletti – a közvetlen műveletek végrehajtásával párhuzamos – alkalmazásukat. Ennek megvalósítása természetesen előrevetíti, hogy a CIMIC-szakemberek – a korábbi magyar gyakorlattól eltérően – fegyverrel és egyéb személyi védőfelszereléssel ellátva tevékenykedjenek. Így ugyan a bizalom kiépítése nehezkesebbé válhat, viszont a saját csapatok védelme garantálható. Ugyanakkor a műveleteket követő időszakban, tehát már a békefenntartás szakaszának keretében, lehetőség van a CIMIC-szakemberek továbbalkalmazására, már könnyített biztonsági rendszabályok alatt – ennek révén a PRT-k működése alatt tapasztalható eredményekhez hasonló hatékonyságú CIMIC-tevékenység valósulhat meg.

A harcászati szintű összekapcsolt tevékenységek ugyanakkor nem nélkülözhetik a megfelelő légi támogatás képességét sem (bizakodásra ad okot a kormány költségvetési tervében erre a célra elkülönített összeg).¹⁵

¹⁵ Hende: 700 katonát küldünk az EU-nak. <http://www.hir24.hu/belfold/2015/04/23/hende-700-katonat-kuldunk-az-eu-nak/> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 23.)

Nem tértünk ki részletesen egy másik kapcsolódó tevékenységre, a HUMINT-képességre, amelyet – a CIMIC- és PSYOPS-képességekhez hasonlóan – a NATO-követelményeknek való megfelelés érdekében hoztunk létre és integráltunk a honvédség szervezetébe. A HUMINT elsősorban figyelésre, átvizsgálásra és kiskötelékekben folytatott felderítő harcselekményekre irányuló tevékenységek összessége, amely kiegészül a hadászati felderítésben alkalmazott módszerekkel. Ennek a folyamatnak az eredményeként megjelent egy új fogalom, a harcászati hírszerzés, amely „...az emberi erővel folytatott felderítő információszerzés olyan eljárása, amelyet az erre kijelölt és felkészített személyek, csoportok folytatnak, rendszeresen és ellenőrzött, megfigyelés és a személyes kapcsolattartás különböző módszereivel, a felderítés számára értékes információk és adatok megszerzése érdekében”.¹⁶ Jól látható, hogy ezekre a képességekre a műveletek alatt van szükség, beleértve a műveletek során alkalmazott nyomozati munkát, illetve a helyszínelések végrehajtását.

A KM-csoportok fő feladata az alapvető felderítő tevékenységek végrehajtása. Az utóbbi időben tapasztaltak alapján feladatrendszere annyira sokrétűvé vált, hogy az eredményes hatásalapú műveletek végrehajtásához szükségessé vált a képesség megerősítése. A HUMINT-képességnek a KM-erők feladatába való bekapcsolódását a „targeting” körfolyamat elemeiben (*Find, Fix, Finish, Exploit, Analyze and Disseminate* – F3EAD) érhetjük tetten, ezek közül is kiemelkedik jelentőségük a *Find* és *Fix* lépéseknél. A körfolyamat első feladata magában foglalja a célpont meghatározását, amely több, kapcsolódó szakfeladatot ellátó szakértő mellett, HUMINT-szakemberek bevonásával történik. Munkájuk része a műveletek során elfogott személyek kihallgatása, majd a megszerzett információk feldolgozása, továbbítása a megfelelő szintre. Mindez a felderítési ciklus további elemeihez történő kapcsolódási pontokat foglalja magában. Ezért tartjuk szükséges lépésnek a KM-erők és a HUMINT-képességek szorosabb integrációját. (A magyar HUMINT-képesség természetesen nem nélkülözheti saját szakembergárdájának folyamatos fejlesztését, képzését, beleértve az adott kultúrára, szokásokra és nyelvi ismeretekre irányuló felkészítést.)¹⁷

ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

Tanulmányunkban tehát azt igyekeztünk alátámasztani, hogy a magyar CIMIC-, PSYOPS- és HUMINT-képességeket hasznos lenne közelebb vinni a tényleges (harci) feladatokat végrehajtó egységekhez, alegységekhez. Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezeknek a képességeknek nem önmaguk miatt, és nem a saját életben tartásuk céljából kellene létezniük. A felvázolt struktúra merőben új elgondolás az eddigi magyar szerepvállalásban, és bizonyos – kisebb mértékű – átalakítást követel, ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy szakcsapataink már kellő tapasztalati háttérrel rendelkeznek ennek a koncepciónak a végrehajtásához. Az ismertetett rendszer kialakítása időszerű, ésszerű és megvalósítható, amellyel kifejeznénk szövetségeseink számára, hogy a Magyar Honvédség erősíteni kívánja pozícióját a biztonság garantálásában részt vevő haderők sorában, hiszen célját – amely a kihívásokra rugalmasan reagáló katonai szervezet kialakításában fejeződik ki – immár gyakorlati lépésekkel is igazolja, bizonyítva, hogy képességeire bátran számíthatnak a jövőbeni multinacionális együttműködés során.

¹⁶ Harcászati hírszerző doktrína. Honvédelmi Minisztérium, Hadművelési és Kiképzési Főosztály, 2009, 4.

¹⁷ A téma tanulmányozásához javasoljuk Kiss Almos Péter írását: Felderítés és a negyedik generációs hadviselés. In: Resperger–Kiss–Somkuti: Aszimmetrikus fenyegetés a modern korban. Zrínyi Kiadó, 2013, 286–307.

Az elmúlt időszak válságövezeteiben végrehajtott harci cselekmények tapasztalatai azt mutatják, hogy még a NATO-szövetségen belül is vannak olyan képességek, amelyeket nem szívesen osztanak meg a tagországok egymással, még műveleti területen sem, amelynek oka főként a nemzeti korlátozásokban érhető tetten. Ezért a következő időszak fejlesztéseinek iránya lehetne éppen az, hogy egy-egy zászlóalj, dandárt önmagában életképessé teszünk annak érdekében, hogy amennyiben számára feladatot határoznak meg, akkor azt saját erőivel gazdálkodva lenne képes végrehajtani, és a műveleti területen felmerülő létszükségletű képességeikért elsősorban a saját erőforrásokból gazdálkodva teremtsék meg.

Kívánatos cél lehetne a fent említett CIMIC-, PSYOPS-, HUMINT- és későbbiekben más felderítőerők minél előbbi fejlesztése, összekapcsolása a KM-erőkön belül, illetve legalább dandárszinten. Mindezt előirányozza a kormány azon döntése, hogy Magyarország is belép az ISIL elleni koalícióba, hiszen ez egyben azt eredményezi, hogy a különleges műveletek előtérbe kerülésére egyre nagyobb mértékben számíthatunk a közeljövőben. Ahogy látjuk, szárazföldi műveletek végrehajtása folyik az ISIL ellen, amely előrevetíti, hogy kénytelenek leszünk tanulni az előző háborúk tapasztalatiból, és föl kell készülnünk arra, hogy a szemben álló fél együttesen fog alkalmazni gerilla- és terrorista módszereket, vagyis az aszimmetria továbbra is meghatározó marad.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a közelünkben fekvő Balkán-térség nagyarányú muzulmán lakosságát, ahol már növekedésnek indult a fundamentalista irányzat követőinek tábora.¹⁸ (A legnagyobb problémát Bosznia-Hercegovina és Macedónia jelenti. Utóbbi országból sajtóértesülések szerint több mint 600 albán érkezett Szíriába, hogy az ISIL oldalán vegyen részt a harcokban.)¹⁹ Mindezek alapján megállapítható, hogy az Irakban, Szíriában működő ISIL irreguláris haderő komplexitása ellen csak úgy tudunk fellépni, ha egymást kiegészítve (mind a NATO- és egyéb szövetségesekkel, mind a saját csapatainkkal) összehangoltan működünk a műveleti területen.

Természetesen nem mehetünk el amellett sem, hogy Magyarországnak nemcsak a NATO-, hanem az EU-tagságból adódó kötelezettségeknek is meg kell felelnie. Itt hívnánk fel a figyelmet az európai térséget egyre inkább veszélyeztető migrációs helyzetre, amely előrevetíti azt a problémát, amely az ázsiai és afrikai kontinens irányából érkező embertömegek kezelésében jelentkező hiányosságban nyilvánul meg.²⁰ Tehát az EU összes tagországának közös fellépésére lesz szükség, amely – a most körvonalazódó tengeri hadműveleteken kívül²¹ – megkívánhat egyéb válságkezelési megoldásokat is. A fentieket figyelembe véve, amennyiben katonai szerepvállalásra is vállalkozunk az afrikai térségben, akkor a már indokolt koncepció alkalmazásával várhatóan nagyobb eredményességgel számolhatunk a műveleti területen. Vagyis a katonai jelenlét mellett szükség van a lakosságot célzottan támogató CIMIC- és PSYOPS-képességekre is, amelyeket nem önmagukban kellene alkalmazni, hanem a biztonság szavatolása érdekében, a műveletben részt vevő alakulatokat kiegészítve (azok támogatására), közös törzs és parancsnokság irányítása alatt.

¹⁸ Már a Balkánon lehetnek az Iszlám Állam fegyveresei. <http://hu.euronews.com/2015/05/11/mar-a-balkanon-lehetnek-az-izslam-allam-fegyveresei/> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 11.)

¹⁹ Number of Albanian „jihadists” in Syria and Iraq. <http://www.balkan.eu.com/number-albanian-jihadists-syria-iraq-increases-measures-prevention-recruitments/> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 11.)

²⁰ Részletesebben lásd: <http://hu.euronews.com/2015/03/04/kezelhetetlenne-valik-a-menekultaradat-del-olasorszagban/>, <http://hu.euronews.com/2015/04/23/rendkivuli-unios-csucs-nem-halhatnak-meg-ezrek-a-foldkozi-tengeren/> (Letöltések időpontja: 2015. 04. 23.)

²¹ Katonai művelet indulhat az embercsempészek ellen. <http://hu.euronews.com/2015/04/23/rendkivuli-unios-csucs-nem-halhatnak-meg-ezrek-a-foldkozi-tengeren/> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 23.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive COPD Interim V 1.0. Supreme Headquarters Allied Power, Europe, Belgium, 2010. december. <https://info.publicintelligence.net/NATO-COPD.pdf> (Letöltés időpontja: 2015. 02. 23.)
- A Szövetséget érő új kihívások, a NATO szerepe a válságkezelésben. Múltanyosság Politikaelemző Központ. http://meltanyosság.hu/files/meltany/imce/doc/kp_a_szovetseget_ero_uj_kihivasok__0.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 05. 11.)
- Besenyő János: *Magyar békefenntartók Afrikában*. A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat kiadványa, 2013. ISBN 978-963-08-5497-9
- Defence Data Portal. <http://www.eda.europa.eu/info-hub/defence-data-portal/Croatia/year/2012> (Letöltés időpontja: 2015. 02. 23.)
- Harcászati hírszerző doktrína. Honvédelmi Minisztérium, Hadművelési és Kiképzési Főosztály, 2009.
- Hende: 700 katonát küldünk az EU-nak. <http://www.hir24.hu/belfold/2015/04/23/hende-700-katonat-kuldunk-az-eu-nak/>
- John McCain amerikai szenátor. <http://www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/congress/2015/01/26/isis-terrorism-iraq-syria-obama/22349661>
- Katonai művelet indulhat az embercsempészek ellen. <http://hu.euronews.com/2015/04/23/rendkivuli-unios-csucs-nem-halhatnak-meg-ezrek-a-foldkozi-tengeren/>
- Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája. 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat, Magyar Közlöny, 2012. évi 175. szám.
- Number of Albanian „jihadists” in Syria and Iraq. <http://www.balkaneu.com/number-albanian-jihadists-syria-iraq-increases-measures-prevention-recruitments/>
- Rácز András: *Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában*. KKI-tanulmányok. T-2014/1. Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2014.
- Resperger István – Kiss Álmos Péter – Somkuti Bálint: *Aszimmetrikus fenyegetés a modern korban*. Zrínyi Kiadó, 2013. ISBN: 978 963 327 592 4
- Richard Blumenthal amerikai szenátor. <http://www.defensenews.com/story/defense/policy-budget/congress/2015/02/18/isis-ground-troops-iraq-syria/23612619/>
- Streatfield, Richard: *Honorable Warriors*. Pen And Sword Military, UK, 2014. ISBN: 978 1 78376 227 8
- Summit Declaration Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87594.htm
- Summit Declaration Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_117222.htm
- Versatile Special Operations Forces for New Threats. http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_111124.htm?selectedLocale=en
- Wales Summit Declaration. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm#RAP
- <http://www.washingtonpost.com/blogs/the-fix/wp/2015/01/20/isis-vs-isil-vs-islamic-state-the-political-importance-of-a-much-debated-acronym-2/>
- <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1267&title=civil-katonai-kapcsolatok-hazai-szemmel-nemzetkozi-beagyazottsaggal>
- http://epa.oszk.hu/02400/02463/00013/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_3-4_149-157.pdf
- <http://hu.euronews.com/2015/03/04/kezelhetetlenne-valik-a-menekultaradat-del-olaszorszagban/>
- <http://hu.euronews.com/2015/04/23/rendkivuli-unios-csucs-nem-halhatnak-meg-ezrek-a-foldkozi-tengeren/>

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

NEMZETKÖZI KATONAI ÉS HADITECHNIKAI SZEMLÉ

IZRAELI–BRAZIL HADIIPARI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az Israel Aerospace Industries (IAI) hadiipari vállalat a brazíliai piacát helyi vállalatokkal együttműködve igyekszik növelni.¹ Az IAI számára Dél-Amerika, azon belül különösen Brazília ígéretes piacnak tűnik, ezért a hadiipari termékek széles skáláját és a számukra szükséges technológiát ajánlja a potenciális felhasználóknak. Az IAI és a brazil IACIT vállalat jelenleg azon dolgozik, hogy az izraeli ELM–2270 típusú horizonton túli radart adaptálja a haditengerészet már meglévő felderítőrendszerébe. A tengerparti elhelyezésű ELM–2270 radarnak fázisvezérelt antennarácsa van, a deciméteres hullámsávban működik, a vízfelszín 120 fokos vízszintes szögterületben tapogatja le, és 370 km távolságig (vagyis a horizonton túl is) képes az alacsonyan repülő légi célok, vízfelszíni hajók és pl. cunami okozta hullám észlelésére.² Egy másik haditechnikai együttműködési program keretében Braziliában dolgoznak a rendőrség által már évek óta használt izraeli Heron pilóta nélküli repülőgép továbbfejlesztésén, majd helyi gyártásán.³ A Cacador elnevezésű brazil változat képes lesz automatikusan fel- és leszállni, az adott feladatnak megfelelő hasznos terhet (érzékelőket) hordozni, és a tervezett műholdas összeköttetés miatt a repülőgép az egyenes látás távolságát meghaladó távolságban is tud majd feladatot végrehajtani.

INDIA TÖBB FRANCIA VADÁSZREPÜLŐGÉPET VÁSÁROL

Az indiai miniszterelnök áprilisi franciaországi látogatása során kormányközi megállapodás született arról, hogy India a már korábban lekötött 18 mellé további 18 Rafale típusú vadászrepülőgépet vásárol. A teljes üzlet értéke 7,5 milliárd dollár körül van.⁴ Az indiai fél azért választotta a kormányközi megállapodást, mert már három éve húzódnak a tárgyalások arról, hogy a francia Dassault cég segítségével az indiai Hindustan Aeronautics Ltd. mikor és mennyiért tudná legyártani az indiai légierő számára szükséges 126 repülőgépet. A Dassault jelenleg a francia légierő igényeit elégíti ki, de nemrég 24 gép két éven belüli leszállításáról kötött szerződést Egyiptommal, emellett Katar és az Egyesült Arab Emírségek is érdeklődik 60, illetve 36 gép iránt. A Dassault most havonta átlagban egy Rafale-t gyárt, ezzel a francia igényeket tervezetten 2018-ban teljesíti. A gyár azonban képes havi 2,5 repülőgépre növelni a kapacitását, így a maradék francia, valamint az egyiptomi és az indiai igényeket 2017-re teljesíteni tudná. Az indiai fél hajlandó 2017 végéig várni, mert a repülőgépeket az ő igényeinek megfelelően kell átalakítani. A francia repülőgépekkel az előregedett szovjet-orosz MiG–21 és MiG–27 típusú gépeket kívánják lecserélni. Elemzők szerint a megállapodás valószínűleg előírja, hogy Franciaországnak a gépekért fizetendő összeg mintegy harminc százalékáért indiai árut vagy szolgáltatást kell vásárolnia.

¹ http://defense-update.com/20150414_iai_brazil.html#VTc6RU0cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

² http://www.iai.co.il/Sip_Storage//FILES/5/38935.pdf (Letöltés időpontja: 2015. 05. 04.)

³ http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2015/04/01/Heron-based-UAV-to-be-made-in-Brazil/9121427899323/ (Letöltés időpontja: 2015. 05. 04.)

⁴ http://defense-update.com/20150410_indian_rafales.html#VTc6s00cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

KATAR LETT A RAFALE HARMADIK KÜLFÖLDI VÁSÁRLÓJA

Május elején írták alá azt a megállapodást, melynek értelmében Katar 24 Rafale repülőgépet vásárol Franciaországtól 6,3 milliárd euró értékben, és további 12 gépre jelentett be opciót.⁵ A gépek leszállítása 2018 közepétől kezdődik, évi 11 darabos ütemben.⁶ A szerződés tartalmazza 36 pilóta és 100 fő műszaki állomány kiképzését, valamint ismeretlen mennyiségű repülőgép-fedélzeti rakéta eladását is. Az indiai és a katarai szerződésekkel Franciaország 2015. évi fegyverexportja elérheti a 15 milliárd eurót, ami különösen jól jön a gyártó Dassault vállalatnak, amely a nemzetközi piacon az utóbbi években eladási nehézségekkel küszködött.

VÁRANDÓS NŐK A BRIT HADITENGERÉSZETBEN

2014-ben nyilvánosságra hozták, hogy Afganisztánból 2006 óta 99, Irakból 2003–2009 között 102 katonanőt evakuáltak a szolgálati idejük lejárta előtt, miután parancsnokaiknak jelentették, hogy gyermeket várnak.⁷ 2015 áprilisában az információszabadsági törvény alapján nyilvánosságra hozták, hogy az elmúlt kilenc évben összesen 25 tengerésznőt kellett mentőhelikopterrel partra szállítani hadihajókról, miután kiderült, hogy állapotosak. Rajtuk kívül nyilván szolgáltak más várandós tengerésznők is a hajókon, de az ő állapotuk a hajókon titokban maradt. A védelmi minisztérium szóvivője szerint a brit haditengerészet hajóin szigorún veszik a „nem hozzáérni” szabályt, és ez még azokra is érvényes, akik amúgy párkapcsolatban élnek. Ezért ebben a 25 esetben a tengerésznők valószínűleg már állapotosan kezdték meg a szolgálatukat a hadihajókon, esetleg a szabadságukról tértek vissza ilyen állapotban.

A NÉMET HADSEREG SAJÁT KORÁBBI HARCKOCSIJAIT VÁSÁROLJA VISSZA

A német védelmi minisztérium szóvivője bejelentette, hogy a hadsereg mintegy száz, a hadrendből korábban kivont Leopard 2 típusú harckocsit vásárol vissza azok gyártójától 22 millió euró értékben.⁸ A harckocsik állapota, felszerelése és fegyverzete különböző, de természetesen mindet korszerűsítik. A szóvivő az ehhez szükséges költséget nem árulta el. A hidegháború alatt ebből a típusból a nyugatnémet hadsereg 2125 darabot vásárolt. A hidegháborút követően csökkent a katonai költségvetés, ezért a harckocsik többségét eladták a gyártónak, az pedig egy részét értékesítette külföldre, a maradékot pedig tárolta. A védelmi minisztérium 2011-ben csökkentette le utoljára a számukat, mégpedig 350-ről 225-re. A mostani beszerzéssel számuk 328-ra fog nőni, ebből 320 lesz a csapatoknál, míg nyolcat bemutatókon fognak használni. Elemzők szerint a harckocsik számának a növelése az orosz–ukrán konfliktus által kiváltott óvatos lépés a német hadsereg képességeinek erősítése irányában.

⁵ <http://aviationweek.com/commercial-aviation/qatar-airways-could-gain-more-traffic-rights-france-qatar-rafale-deal> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 07.)

⁶ http://defense-update.com/20150430_rafale_for_qatar.html#VUX5Ek0cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 05. 04.)

⁷ <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/11548627/At-least-25-Navy-sailors-airlifted-from-ships-after-becoming-pregnant.html> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

⁸ <http://www.defensenews.com/story/defense/land/vehicles/2015/04/18/germany-to-buy-back-tanks-amid-russia-threat/25879281/> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

KÍNA REPÜLŐTERET ÉPÍT A DÉL-KÍNAI-TENGEREN

Műholdakról készített felvételek azt bizonyítják, hogy a Dél-kínai-tenger Spratly-szigetcsoportjának egyik zátonyán Kína repülőteret épít.⁹ A Fiery Cross-zátonyt Kína 1988 óta tartja ellenőrzése alatt, de azt Vietnam, Dél-Korea és a Fülöp-szigetek is magának követeli. A műholdfelvételek szerint 2014 augusztusa óta a zátony nagy részét feltöltötték a tengerből kitermelt homokkal, és az így kialakulóban lévő szigeten már három létesítményben állítanak elő betont, amelyet a partvonal megerősítésére, illetve egy repülőtér kifutópályájának az építéséhez használnak fel.¹⁰ A kifutópálya áprilisban már 500 m hosszú volt, de befejezésekor várhatóan 3000 m lesz, így nagyobb repülőgépeket is képes lesz fogadni. A szigeten kikötő építése is folyamatban van. Peking bejelentette, hogy a szigeten katonai bázis létesül. Kína terjeszkedési szándékának komolyságára utal, hogy az amerikai műholdak a térségben lévő Subu-zátonyon is kifutópálya építésének a jeleit észlelték. A Dél-kínai-tengeren évente 5000 milliárd dollárnyi áru halad keresztül, ezért a térség ellenőrzése, illetve az ottani katonai jelenlét nagyon érzékeny téma. A kínai befolyás erősödésével párhuzamosan az Amerikai Egyesült Államok is fokozza jelenlétét a térségben, erősíti katonai kapcsolatait pl. Indonéziával és a Fülöp-szigetekkel.

VIETNAM SZIGETÉPÍTÉSI MUNKÁLATAI A DÉL-KÍNAI-TENGEREN

A washingtoni Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központja (CSIS¹¹) áprilisi értékelése szerint 2011 és 2015 között Vietnam jelentős sikereket ért el a Dél-kínai-tengeren lévő Spratly-szigetcsoporthoz tartozó Sand Cay-zátony megnagyobbításában, mert annak az eredetileg 41 690 m²-es területét már 62 970 m²-re növelte, és a szigeten erődítési munkálatokat is végzett.¹² Vietnam emellett a szigetcsoport egy másik tagjának, a West London-zátonynak a területét 2012 óta mintegy hatvanötezer négyzetméterrel növelte, és különböző létesítményeket, köztük egy kikötőt is épített rajta. Az általa birtokolt legnagyobb szigeten, a Spratly-szigeten 2000-ben újított fel egy repülőteret, ahol helikopterek és kisebb repülőgépek állomásoznak. Amerikai és brit szakértők szerint a térség államai, különösen Kína és Vietnam igyekeznek minél erősebb pozíciókat szerezni a szigetcsoport tagjain. 1974-ben fegyveres összecsapások voltak Kína és Dél-Vietnam között a Paracel- és a Spratly-szigetek hovatartozása miatt, majd 1988-ban is volt egy rövid összetűzés Kína és az akkor már egyesített Vietnam között. A Paracel-szigeteket jelenleg Kína ellenőrzi, míg a lakott Spratly-szigeteken a térség hat országa osztozik.¹³

⁹ http://www.spacedaily.com/reports/Beijing_Shocks_US_With_Unbelievable_Progress_of_Airstrip_in_South_China_Sea_999.html (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

¹⁰ <http://www.zerohedge.com/news/2015-04-17/meet-fiery-cross-reef-chinas-man-made-military-island-outpost> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 05.)

¹¹ Center for Strategic and International Studies.

¹² http://www.spacedaily.com/reports/Vietnam_reclaiming_land_in_South_China_Sea_report_999.html (Letöltés időpontja: 2015. 05. 10.)

¹³ http://www.nytimes.com/2012/06/22/world/asia/china-criticizes-vietnam-in-dispute-over-islands.html?_r=0 (Letöltés időpontja: 2015. 05. 10.)

A MONTENEGRÓI HADSEREG SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA

A montenegrói hadsereg létszáma 2014 végén 1850 fő volt, ebből 245 fő tiszt, 786 fő altiszt, 581 legénységi állományú katona és 238 polgári alkalmazott. A hadsereg állományának átlagéletkora 39 év, ebből a polgári alkalmazottaké 50, a legénységi állományúaké 31 év.¹⁴ A katonai hivatás Montenegróban nem sokkal ezelőtt még csak a férfiak kiváltsága volt, jelenleg azonban már lehetőség van arra, hogy bizonyos beosztásokban nők is szolgáljanak.¹⁵ A montenegrói hadseregben jelenleg 165 nő szolgál, ebből 66 katona (hat tiszt, 12 altiszt és 48 szerződéses katona), a többi 99 nő pedig polgári alkalmazott, így hadseregszinten a nők aránya 8,9%. 2014-ben 28 tisztet és 61 altisztet léptettek elő, valamint két altisztből lett tiszt és három legénységi állományú katonából pedig altiszt. A hadseregbe 68 fő (10 tiszt, négy altiszt, 53 legénységi állományú katona és egy polgári alkalmazott) lépett be. Tiszti iskola elvégzése után kilenc hallgatóból lett tiszt, közülük hatan Macedóniában, hárman pedig Görögországban tanultak.

LENGYEL TUDÓSOK FOLYÉKONY TESTPÁNCÉLON DOLGOZNAK

Hírügynökségi jelentések szerint lengyel tudósok folyadékkal töltött testpáncél kifejlesztésén dolgoznak, amely majd a kevlar-t is felválthatja.¹⁶ A lengyel Moratex biztonságtechnikai intézet által gyártott folyadék összetétele nem ismert, csak annyit lehet tudni róla, hogy a benne lévő nanorészecskék hatására nem newtoni folyadékként viselkedik. Ez azt jelenti, hogy amikor hirtelen erőhatás éri, akkor annak helyén a folyadék nem oszlik szét, hanem egy rövid időre megkeményedik, és így az erőhatás nagyobb felületen oszlik el. Egy ezzel a folyadékkal töltött mellény megállítja a 450 m/s sebességgel érkező lövedéket, és megvédi a repeszektől is.¹⁷ Amerikai laboratóriumban végzett kísérletek szerint az ilyen folyadékkal kezelt kevlarból négy réteg olyan védelmet nyújt, mint 14 hagyományos kevlarréteg, ezért az új anyaggal töltött páncélmellény az eddigieknél vékonyabb és könnyebb lesz.

DÁNIA SVÁJCI PÁNCÉLOZOTT SZÁLLÍTÓ HARCJÁRMŰVEKET VÁSÁROL

Az amerikai, a brit, a német és az izraeli hadseregekben előnyben részesítik a nehéz, lánctalpas páncélozott járműveket csapatok szállítására, ezzel szemben Dánia inkább a francia példát követi, amikor lánctalpas páncélozott szállító harcjárműveit kerekesekre cseréli.¹⁸ A dán védelmi minisztérium bejelentette, hogy a jövőben svájci Piranha 5 típusú 8×8 kerékképletű járművekkel cseréli le az előregedett amerikai M-113 típusú harcjárműveit. A beszerzésre kiírt tender döntőjébe öt jármű jutott be: három lánctalpas (a svéd CV90, az osztrák–spanyol ASCOD és a korszerűsített M-113) és két kerekes (a svájci Piranha 5 és a francia VBCI). A dán haderő részére legalább 206 Piranha 5 beszerzését tervezik az elkövetkező 15 évben, de elemzők szerint a végső szám akár a 450-et is elérheti. A védelmi minisztérium időközben

¹⁴ <http://www.vijesti.me/vijesti/u-vojsci-crne-gore-zaposleno-1850-osoba-829668> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 05.)

¹⁵ <http://www.odbrana.gov.me/press/147745/cak-66-zena-u-vojnicioj-uniformi-Pobjeda-05-april-2015-godine.html> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

¹⁶ <http://www.foxnews.com/tech/2015/04/15/scientists-in-poland-working-on-liquid-body-armor-report-says/> (Letöltés időpontja: 2015. 04. 22.)

¹⁷ <http://www.wallstreetdaily.com/2015/04/16/moratex-liquid-body-armor/> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 05.)

¹⁸ http://defense-update.com/20150502_piranha_denmark.html#VUX4dk0cSuk (Letöltés időpontja: 2015. 05. 03.)

visszavonta az új tüzérségi rendszerre kiírt pályázatot, így az arra betervezett összeget is a kerek harcjárművek beszerzésére fordíthatja, a tüzérség korszerűsítését pedig valószínűleg kölcsönzött vagy bérelt eszközökkel fogja megoldani.

ÚJ OROSZ HARCKOCSIALVÁZ

Az 1970-es évek óta a T-72 és a T-90 típusú harckocsiknál is alkalmazott alvázak felváltására Oroszországban új harckocsialvázat – Armata – fejlesztettek ki, amely a jelenlegi elképzelések szerint 13 különböző felépítményt hordozhat.¹⁹ Az így kialakított harci eszközök tömege nem haladja meg az 50 tonnát. Az egyik, talán a legfontosabb harcjármű a T-14 típusú 48 tonnás harckocsi, amely egy új fejlesztésű 125 mm-es ágyút kapott a hozzá tartozó, 32 löszert befogadó automata töltőberendezéssel. Elméleti tűzgyorsasága 12 lövés percenként. Az ágyúcsőből 8000 m hatótávolságú irányított páncéltörő rakéta is indítható. A háromfős személyzet az ágyú alatt kialakított küzdőtérben foglal helyet.²⁰ A harckocsi védelmi rendszerében lévő kamerák 360 fokos kilátást biztosítanak a személyzet számára, a hőérzékelők és az állítólag radarral együttműködő Afganit elnevezésű aktív páncéltörő pedig fokozott védelmet biztosítanak a harckocsi számára. A tervek szerint a T-14 harckocsi már 2016-ban szolgálatba áll, és 15 év alatt legalább 2300 darab legyártását tervezik. Exportjára öt éven belül sor kerülhet.

PILÓTA NÉLKÜLI REPÜLŐGÉP LÉGI UTÁNTÖLTÉSE

Az egyik X-47B típusú hajófedélzeti pilóta nélküli harci bemutató repülőgép (UCAS-D²¹) áprilisban automatikus légi utántöltés keretében kapott üzemanyagot az Atlanti-óceán felett az ilyen szolgáltatással foglalkozó Omega vállalat egyik repülőgépéről.²² Ez a művelet a közlegő végét is jelentette annak a kísérleti programnak, amelyben a pilóta nélküli repülőgépnek két képességet kellett elérnie: alkalmazható legyen repülőgép-hordozóról, illetve a hosszabb bevetési időtartam érdekében legyen képes automatikus légi utántöltésre. A típussal az első képességet először 2013-ban tesztelték sikeresen a *George H. W. Bush* (CVN-77) repülőgép-hordozó segítségével. A típussal légi utántöltéseket már 2012-ben is végeztek, de akkor az üzemanyagot két RQ-4 Global Hawk drónról kapták, vagyis a rendszeresített légi utántöltő repülőgépeknél sokkal kisebb gépről, amely nem okoz jelentős légörvényt. Az áprilisi kísérlettel bebizonyították, hogy az X-47B már valós körülmények között is működőképes. A két példány a sikeres tesztek követően múzeumba került, és a fejlesztésük során szerzett tapasztalatokat a haditengerészet az új programjában, egy újabb generációs hajófedélzeti pilóta nélküli felderítő- és csapásmérő repülőgép (UCLASS²³) fejlesztése során fogja felhasználni.

¹⁹ http://defense-update.com/20150424_armata_2015.html#VUX5RU0cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 05. 03.)

²⁰ <http://www.armytimes.com/story/military/2015/05/05/armata-soviet-parade-t14/26915519/> (Letöltés időpontja: 2015. 05. 08.)

²¹ Unmanned Combat Air System – Demonstrator, a típusból csak két példány készült.

²² http://defense-update.com/20150417_ucas-d-aar.html#VUX5-k0cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 05. 03.)

²³ Unmanned Carrier Launched Surveillance and Strike.

FRANCIAORSZÁG KORSZERŰSÍTI A LECLERC HARCKOCSIKAT

A francia védelmi minisztérium a Scorpion haderő-fejlesztési program keretében 200 Leclerc harckocsi és 18 páncélozott, szintén a Leclerc alvázára épített mentő-vontató jármű korszerűsítéséről döntött.²⁴ A 330 millió eurós program eredményeként felújított harckocsik leszállítása 2020-ban kezdődhet. A korszerűsítés során a harckocsi fejlett harcászati vezetési, információs és híradórendszert kap, az új speciális kiegészítő páncélzata pedig ellenállóbbá teszi az olyan új típusú fenyegetésekkel szemben, mint pl. a rögtönzött robbanóeszközök. A korszerűsítéssel a minisztérium a Leclerc harckocsikat még 2040 után is hadrendben szeretné tartani.

A B-1B BOMBÁZÓ-REPÜLŐGÉP ÚJ RADART KAP

Az amerikai Northrop Grumman vállalat új többfunkciós radart fejlesztett ki a B-1B Lancer típusú hadászati bombázó-repülőgép számára az eddig használt APQ-164 típusú helyett.²⁵ Ez utóbbi passzív antennarácscsal rendelkezik, míg az új radar az F-16C/D repülőgépeken alkalmazott APG-83 radar korszerűsített változata, de antennarácsa annál háromszor nagyobb területű és aktív üzemmódban működik. Az egyelőre SABR-GS²⁶ elnevezésű új radar képes nagy felbontású térképet készíteni szintetikus apertúrájú üzemmódban, korszerű képalkotó rendszere nagy segítséget nyújt hírszerzési, felderítési, célkiválasztási és célzási feladatok sikeres végrehajtásához. A fejlesztési programra a légierő eddig 21 millió dollárt költött, és a korszerűsítéstől azt várja, hogy a repülőgép még további 25 évig szolgálatban maradhat. A B-1B az 1970-es évek elején legyártott négy szuperszonikus B-1A korszerűsített változata. A megrendelt 100 B-1B sorozatgyártását 1986-ban kezdték meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

<http://aviationweek.com/commercial-aviation/qatar-airways-could-gain-more-traffic-rights-france-qatar-rafale-deal>

http://defense-update.com/20150312_leclerc-2.html#VUvERU0cSUK

http://defense-update.com/20150410_indian_rafales.html#VTc6s00cSUK

http://defense-update.com/20150414_iai_brazil.html#VTc6RU0cSUK

http://defense-update.com/20150417_ucas-d-aar.html#VUX5-k0cSUK

http://defense-update.com/20150424_armata_2015.html#VUX5RU0cSUK

http://defense-update.com/20150430_rafale_for_qatar.html#VUX5Ek0cSUK

http://defense-update.com/20150502_piranha_denmark.html#VUX4dk0cSUK

http://defense-update.com/20150506_sabr_gs_radar_for_b1b.html#VUvDyE0cSUK

<http://www.armytimes.com/story/military/2015/05/05/armata-soviet-parade-t14/26915519/>

²⁴ http://defense-update.com/20150312_leclerc-2.html#VUvERU0cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 05. 07.)

²⁵ http://defense-update.com/20150506_sabr_gs_radar_for_b1b.html#VUvDyE0cSUK (Letöltés időpontja: 2015. 05. 07.)

²⁶ Scalable Agile Beam Radar – Global Strike, jelentése kb. változtatható és mozgatható iránykarakterisztikájú, globális csapásmérésre alkalmas radar.

<http://www.defensenews.com/story/defense/land/vehicles/2015/04/18/germany-to-buy-back-tanks-amid-russia-threat/25879281/>

<http://www.foxnews.com/tech/2015/04/15/scientists-in-poland-working-on-liquid-body-armor-report-says/>

http://www.iai.co.il/Sip_Storage//FILES/5/38935.pdf

http://www.nytimes.com/2012/06/22/world/asia/china-criticizes-vietnam-in-dispute-over-islands.html?_r=0

<http://www.odbrana.gov.me/press/147745/cak-66-zena-u-vojnicking-uniformi-Pobjeda-05-april-2015-godine.html>

http://www.spacedaily.com/reports/Beijing_Shocks_US_With_Unbelievable_Progress_of_Airstrip_in_South_China_Sea_999.html

http://www.spacedaily.com/reports/Vietnam_reclaiming_land_in_South_China_Sea_report_999.html

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/11548627/At-least-25-Navy-sailors-airlifted-from-ships-after-becoming-pregnant.html>

http://www.upi.com/Business_News/Security-Industry/2015/04/01/Heron-based-UAV-to-be-made-in-Brazil/9121427899323/

<http://www.vijesti.me/vijesti/u-vojski-crne-gore-zaposleno-1850-osoba-829668>

<http://www.wallstreetdaily.com/2015/04/16/moratex-liquid-body-armor/>

<http://www.zerohedge.com/news/2015-04-17/meet-fiery-cross-reef-chinas-man-made-military-island-outpost>

ABSTRACT

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

Col Imre Porkoláb: A strategy against hybrid warfare 3

The study examines the impact of hybrid warfare – created through the integration of irregular warfare and conventional players with an increasing role – on the information theatre of war, and the question, what protective measures can be taken against a hybrid aggressor. The author points out that the strategy against hybrid warfare goes beyond military factors, and requires the integration of different components, assumes a governmental approach which allows inter-ministerial capability-development and the review of current strategic plans.

Keywords: irregular, hybrid warfare, inter-ministerial, Counter-Hybrid Strategy (CHS)

Lt Col Tamás Bali: Some lessons learned in the field of mentoring by the HDF Air Advisory Team in Afghanistan and the opportunities exploit them 13

The Hungarian helicopter forces have actively participated in the NATO ISAF operations in Afghanistan since April 2010. The branch had and still has to demonstrate its deployability and the preparedness of the crews in operational situations. The execution of military mentoring duties in Kabul and the transport helicopter mentoring in Shindand in the last period of time provided unquestionably useful experience for the entire rotary-wing trade. In addition to the procedures acquired from representatives of other nations in Afghanistan or developed by our own helicopter mentoring teams the leading principles of wartime air-technical servicing procedures also appeared in the domestic training / preparation system. The author presents the tasks conducted by helicopter forces, the lessons learned in mentoring, and the opportunities to use the new experience.

Keywords: helicopter, mentor, HDF Mi-17 AAT, Shindand, Mission

Col Szilárd Gerőfi: The key pre-requisites of the implementation of the new HDF IT strategy 24

Because of the rapid expansion and development of IT services and in order to support the long-term tasks of the Hungarian Defence Forces the new IT strategy of the HDF was compiled in 2014. The publication – on the basis of the analysis of the components of signals and IT pre-conditions – identifies and presents the key pre-conditions required for the implementation of IT services outlined in the strategic vision.

Keywords: information technology, project, service, system, pre-condition

INTERNATIONAL ACTIVITIES

Col Sándor Nagy: The Africa-policy of the United States of America and the AFRICOM 41

In the policy of the United States towards Africa the end of Cold War era marked a turning point. The changes in the Africa-policies of three American presidents – Clinton, G. W. Bush and Obama – takes us to the analysis of the United States Africa Command, whose establishment and existence depend on this political evolution.

Keywords: political evolution, the consolidation of Africa-policy, protection of interests, energy policy, energy dependence, the fight against terrorism.

Andrea Márton: Changes in the Finland-Russia relations in the light of the events in Ukraine 56

Through subjectively selected issues the author of the study presents the changes in relations between Finland and Russia. The topic is extremely timely because Russia's great power ambitions provoke different responses from the countries in the region. Finland, as an EU Member State, maintains special relationships with Russia, and the quality of these relations in the Ukraine crisis has been only slightly affected.

Keywords: Finland, Russia, the Ukraine crisis, security and defence policy

LOGISTICS

- Lt. Col. István Szakácsi: Some aspects of operation and maintenance strategies in the military technology arsenal of the HDF 69

If it can go wrong, it will go wrong; the proverb states. This statement is especially true (the probability of occurrence is higher) in the case of complex systems, especially where human and technology relationship is very complex and significant. Military operations constitute exactly such a system where, in addition, reliability is an essential and fundamental requirement. For modern military forces it is an inevitable task to ensure maintenance activities accordingly as they have increased significance because of the (military) technological development. The author's aim is to shed light on certain aspects of the criteria of maintenance with respect to the Hungarian Armed Forces.

Keywords: force development, military technology, plant maintenance, system approach

- György Gávay: The Pre-planned Maintenance System and the Maintenance System of armoured vehicles and automobiles from American sources 85

The Hungarian Defence Forces (hereinafter referred to as HDF) has received several modern armoured vehicles from American sources since the start of its mission involvement. The vehicles are operated for the purpose of training and foreign mission preparation by the HDF. The article presents a brief introduction of the vehicles and their original operation and maintenance manuals. The comparison of the HDF and US maintenance systems, and the lessons learned using operations could facilitate the future use of these assets. One important result of this process can be the integration of the repair, maintenance, and servicing standards of these vehicles into the HDF Pre-planned Maintenance System (hereinafter referred to as TFR).

Keywords: armoured vehicles, HMMWV, AOC system, MRAP-armoured vehicle, HMMWV, maintenance system, MRAP

- Lt. Col. Attila Derzsényi: The analysis of the effectiveness of military food procurement 93

In 2014 the Ministry of Defence introduced a system to supply food for troop, which is based on the framework agreement known from public procurement. On the basis of the lessons learned since the introduction of the system the author assesses its effectiveness, virtues and flaws in his 2015 research. The results of the study will allow the formulation of proposals to eliminate the identified shortcomings.

Keywords: food procurement, framework agreement, military procurement

COMMAND TRAINING

- Lt Col György Bertalan: Leadership selection, aptitude 107

On 25 March 2015 the Human Resource Development Department of the Hungarian Association of Military Science in cooperation with the Military Leadership Research Centre organized a conference (workshop) in the IMO-conference room of the Zrínyi Miklós Barracks and University Campus of the National University Public Service (NUPS). The purpose of the discussion was an interdisciplinary overview of the requirements to prospective military leaders and commanders, and that of the system of selection, assessment system of leadership competency in the light of historical experience in domestic and international examples.

Keywords: competency test, assessment centre, competition, tender, leadership competencies

- Lt Col Hajnal Tiresi: Concept on the innovation of officer training 113

Simultaneously with the 2011 government decision to harmonize civil service career, on the basis of the expectations of senior leadership, the transformation of military bachelor and master degree programs began. As a result of the elaboration work, in 2012 three new military bachelor's and master's degree programs were accredited and in academic year 2013/2014 the training was launched. The study, on the basis of the expectations outlined in 2011, presents an innovation of the system through which – complemented with a public service career model and promotion requirements – a high-quality officer corps can be provided for the Hungarian Defence Forces by conducting training, specified periodically.

Keywords: national officer training, civil service career model, innovation, higher education, military, course-based training

Lt Col Anrdás Mező – Maj Tamás Bakos: A new dictionary promotes the use of unified national military terminology	119
--	-----

On 4 March 2013 the Chief of Defence, through order 93/2013., directed the commander of the Leadership and Doctrine Centre, the legal predecessor of the Training and Doctrine Centre HDF, to elaborate a Dictionary of Military Terminology. The dictionary is aimed at creating a unified, NATO-compatible normative standard and at fostering the use of national military terminology. The authors, members of the editorial board of the new dictionary, present the history of the preparation, the principles and process of the development work.

Keywords: unified national military terminology, meeting NATO standards, renewal of special vocabulary

MILITARY HISTORY

Tibor Balla: Siege on the Russian Front during the First World War. Przemyśl, 1914-1915	125
---	-----

From the series of the large number of great battles of the First World War, regarded as the arch-catastrophe of the 20th century, it is definitely worth highlighting – in spite of its tragic outcome – the history of the defence of Przemyśl fortress. Hungarians are connected to the siege with a lot of memories even one hundred years later since the majority of the defenders fought within the walls in regiments with Hungarian personnel from the autumn of 1914 until the late March 1915.

Keywords: major fortification, Lieutenant General Árpád Tamásy, Infantry General Hermann Kusmanek, first, second and third sieges of Przemyśl

Petra Kiss: NATO in the last decade of the Cold War	134
---	-----

The history of the 1980s of the North Atlantic Treaty Organisation (NATO) is referred to as the last decade of the Cold War by the literature, which marked just a relatively quiet closing chapter. A more thorough examination of the period, however, shows that the 1980s did see very significant events and changes in the Alliance. In that decade, NATO faced political and military challenges different from those it did before, and it became clear that what was happening in many respects exceeded the strategic concept in force since 1968. It again came to the fore that the Atlantic Ocean separated the NATO members not only physically, and symbolically it is the incarnation of different attitudes and values. The decade had not ended yet, and the alliance already arrived to a turning point, and the Shakespearean question came up: “To be or not to be?”

Keywords: NATO Cold War, flexible response, political crisis

FORUM

Ibolya Tünde Bokros – Maj Sándor Krisztián Nemes: The opportunities of the Hungarian Defence Forces in the light of the security challenges	148
---	-----

The Hungarian Defence Forces – if it plans to be present in the North Atlantic Alliance as a reliable and committed partner – has to respond in an appropriate manner, flexibly to the world’s new challenges. According to the authors a main direction must be selected along which it is necessary to maximize our capability in order to make it sustainable and deployable in the long term – thus satisfying both allied and national commitments. All this should be achieved cost-effectively and without impairment. The authors intend to outline a possible version for this, fundamentally relying on Hungary’s National Military Strategy.

Keywords: interoperability, harmonization capabilities, multi-national co-operation, special operations forces, NATO summit, Ukraine crisis, ISIL

REVIEW

Col. (Ret.) Eng. Csaba Gál: International military and military technology review	158
---	-----

A summary of the latest news in the international military and military technology press.

A HVK TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁR KÖNYVAJÁNLÓJA

- Rainer, Hermann: Az iszlám állam (Akadémiai Kiadó, 2015, 3400 Ft)
- Kelló Éva: Coaching alapok és irányzatok (Akadémiai Kiadó, 2014, 5990 Ft)
- Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára + NET – 3 az egyben (Akadémiai Kiadó, 2013, 6990 Ft)
- Bencsik Andrea: Tudásmenedzsment elméletben és gyakorlatban (Akadémiai Kiadó, 2015, 4000 Ft)
- Levy, Joel: Ötven fegyver, amely megváltoztatta a történelmet (Kossuth Kiadó, 2015, 4500 Ft)
- Tóth Endre – Szelényi Károly: A magyar Szent Korona (Kossuth Kiadó, 2015, 3990 Ft)
- Pataki Ferenc: Nemzet és baloldal (Noran Libro Kiadó, 2015, 3400 Ft)
- Laws, Bill: Ötven vasút, amely megváltoztatta a történelmet (Kossuth Kiadó, 2015, 4500 Ft)
- Jaspers, K. – Arrendt, H.: A bűnösség kérdése – szervezett bűnösség és egyetemes felelősség (Noran Libro Kiadó, 2015, 2990 Ft)
- Bornai Tibor: A sors kvantumfizikája, avagy a Bornai-sejtés (Kossuth Kiadó, 2015, 2490 Ft)
- Bitó László: Boldogabb élet – jó halál (Noran Libro Kiadó, 2014, 2990 Ft)
- Müller Péter: Halhatatlan szerelem (Rivaldafény Kiadó, 2015, 3800 Ft)
- Tömpe István: Az elitek árulása (Noran Libro Kiadó, 2015, 3990 Ft)
- Piketty, Thomas: A tőke a 21. században (Kossuth Kiadó, 2015, 8500 Ft)
- Török László: A vezetés öröm-e? (Kossuth Kiadó, 2015, 3600 Ft)
- Watkins, Michael D.: Az első 90 nap (Noran Libro Kiadó, 2014, 3400 Ft)
- Kornis Anna – Takács Ferenc [szerk.]: A barna táska – egy hadifogoly naplója és levelezése 1914–1918 (Noran Libro Kiadó, 2015, 2800 Ft)
- Bozóky Edina: Attila – a hun király és legendái (Kossuth Kiadó, 2015, 2990 Ft)
- Magay T. – Kiss L.: Akadémiai angol–magyar szótár (Akadémiai Kiadó, 2014, 4080 Ft)
- Magay T. – Kiss L.: Akadémiai magyar–angol szótár (Akadémiai Kiadó, 2014, 4080 Ft)
- Angol–magyar tematikus nyelvvizsgaszótár (Akadémiai Kiadó, 2014, 1950 Ft)
- Magyar értelmező kéziszótár + Net (Akadémiai Kiadó, 2015, 8950 Ft)
- A magyar helyesírás szabályai – 4 az egyben (Akadémiai Kiadó, 2014, 2690 Ft)
- Projektmenedzsment útmutató 5. kiad. (Akadémiai Kiadó, 2013, 8450 Ft)
- Origó – angol középfokú írásbeli nyelvvizsga (Akadémiai Kiadó, 2015, 2990 Ft)
- Fülszöveg – angol hallás utáni szövegértés feladatok – B2 virtuális melléklettel (Akadémiai Kiadó, 2015, 2990 Ft)
- Fülszöveg – német hallás utáni szövegértés feladatok – B2 virtuális melléklettel (Akadémiai Kiadó, 2015, 2990 Ft)
- Fülszöveg – orosz hallás utáni szövegértés feladatok – B1-B2 virtuális melléklettel (Akadémiai Kiadó, 2014, 2990 Ft)
- Fülszöveg – angol hallás utáni szövegértés feladatok – C1 virtuális melléklettel (Akadémiai Kiadó, 2014, 2990 Ft)
- Kvízfolyam – magyar történelem; feladatok, megoldások 3 szinten (Ventus Libro Kiadó, 2015, 1020 Ft)

ZRÍNYI KIADÓ